

1. Dvojazyčnost středověké literatury, její žánrová diferenciacie

Česká literatura a předchozí tradice

Počátky české literatury

- literatura v národním jazyce – 13. /14. století – epické básně, duchovní lyrika, překlady evangelií a žalmů
- dříve se předpokládalo, že tato tvorba je výsledkem dlouhého vývoje, že navazuje na nedochovaná díla a ústní tradici
- dnes se předpokládá, že tato literatura je výsledkem vývojového skoku
- zrození české literatury jako jedna ze změn (politických, sociálních, kulturních), které se u nás kolem r. 1300 odehrávají

Předchozí literární tradice

- více literárních tradic: staroslověnská, latinská, hebrejská, německá
- staroslověnská a latinská vzdělanost 9. – 11. století doložena svědectvími v pozdějších pramenech a opisy

Staroslověnské písemnictví na Velké Moravě 863 – 885

Byzantská misie

- Konstantin a Metoděj – Byzantská misie 863-885
 - byli na Velkou Moravu vysláni Michaelem II. na přání Rastislava
 - účelem bylo dokončení pokřesťanštění země, které započali misionáři z Bavorska
 - do dosud latinské bohoslužby zaveden slovanský jazyk (staroslověnština)
 - základem nářečí okolo Soluně
 - Konstantin vytvořil z řecké minuskule¹ a některých orientálních písmen novou abecedu – hlaholice
 - první spisovný jazyk Slovanů

Konstantin a Metoděj

- dva charakteristické rysy – tlhnutí k rozjímavému životu a ke studiu, na druhé straně vynikající správní a diplomatické schopnosti

Slovanská liturgie

- myšlenky na zavedení slovanského jazyka do bohoslužby v Byzanci
- východní národy – řečtina není jediným bohoslužebným jazykem jako latina na západě
 - Konstantinův argument při obhajobě slovanské liturgie
- už ve své vlasti přeložili výbor z Evangelií, po příchodu na Velkou Moravu jej rozšířili na všechna čtyři evangelia + Nový zákon a žaltář²
- podle řeckých předloh sestavili laický a církevní zákoník – viz 2.5 Literární odkaz Velké Moravy

Osudy byzantské misie

- Rastislav
 - křesťanská víra jako politikum – snaha o to, aby jeho území nebylo církevně spjato s frankou říší
 - zárodek konfliktů – frančtí duchovní, kteří sloužili mši latinsky, považovali slovanskou liturgii za kacířství

- byzantští misionáři odmítali podřízenost pasovskému biskupu
- 868 – papež Hadrián II. schválil slovanské liturgické knihy, pro moravsko-panonskou diecézi povolil užití slovanské řeči v bohoslužbě a dal vysvětit Metoděje za kněze
- Konstantin přijal řeholní jméno Cyril, odešel do kláštera a 869 zemřel
- Metoděj se chtěl vrátit do Byzance, ale na žádost panonského knížete Kocela byl ustanoven arcibiskupem v Sirmiu + obdržel pravomoci papežského legáta
- cestou na své působiště byl však zajat bavorskými biskupy a vězněn, propuštěn byl až roku 873 (Kocelovo území bylo mezitím podrobena francké říši)
- následující roky se věnoval především literární činnosti
- po Rastislavovi se vlády ujal Svatopluk, koexistence slovanské a latinské liturgie se změnila v konflikt, latinská opozice získávala větší vliv u Svatopluka a usilovala o Metodějovo sesazení
- 885 Metoděj zemřel, při pohřbu slouženy mše v latině, řečtině a staroslověnštině – symbol cyrilometodějské ideje – sjednocení řecké a římské tradice
- po Metodějově smrti byl vyhlášen zákaz slovanské mše, jeho žáci vyhnáni nebo zabiti
- na počátku 10. století zánik Velkomoravské říše pod náporom Maďarů

Literární odkaz Velké Moravy

- Proglas*
 - pravděpodobně dílo Konstantina
 - veršovaná předmluva k překladu čtyř Evangelií
 - vystavěn na motivu knih Bible – duše bez knih je mrtvá a národy jsou bez nich bezbranné
 - Konstantin obhájí slovanskou liturgii proti tzv. trojjazyčníkům (těm, kteří říkali, že kázat se má pouze v liturgických jazycích – řečtině, latině, hebrejštině)
- Zákon súdný ludem*
 - česky *Soudní zákon pro laiky*
 - přehled občanského práva
- Nomokánon*³
 - přehled církevního práva
 - psáno ve staroslověnštině
 - vznik před rokem 880
 - Metodějův překlad z řečtiny
 - navazuje na starší právní spis *Zákon sudný ludem*
- Život Konstantinův*
 - vznikl krátce po Konstantinově smrti, pravděpodobně ještě za života a účasti Metoděje
 - objevují se tam smyšlené události vedle skutečných
 - součástí jsou Konstantinovy polemiky (např. ikonoklasmus – obrazoborectví – polemika s odmítáním uctívání obrazů svatých, polemika s islámem, židovstvím apod.) – pravděpodobně to nejsou zápisy skutečných polemik, nýbrž literární fikce
- Život Metodějův*
 - napsán po Metodějově smrti, pravděpodobně ještě před zánikem Velké Moravy
 - obrana Metodějova díla před jeho odpůrci, zřejmě snaha o podporu Moravských velmožů
 - dílo příslušníků velkomoravské literární školy
 - tvorí diptych s *Životem Konstantinovým*

Druhý život staroslověnského písemnictví

- Konstantinovi a Metodějovi žáci se uchýlili do Chorvatska a Bulharska k caru Borisovi
- literární centra v Ochridu a Přeslavi – druhý život staroslověnského písemnictví

¹minuskule – malá písmena

²žalm – soubor starozákonních žalmů, používaný při recitaci hodinek

³**nomokánon** (z řeckého *nomos* – zákon a *kánon* – měřítko) je sbírka právních předpisů obsahující prvky z obojího práva – římského i kanonického práva.

- car Symeon (893 – 927)
 - slovanský jazyk prohlášen za oficiální jazyk církve i státu – podnět k jeho rozvoji
 - zjednodušení písma – cyrilice
 - revize cyrilometodějského překladu bible
 - překlady řeckých děl (teologie, liturgie, právo, kroniky)
 - původní literární tvorba – próza a poezie
- symeonovská epocha nazývána zlatým věkem bulharského písemnictví
- následné rozšíření církevněslovanského písemnictví do Srbska a na kyjevskou Rus (988)

Latinská a slovanská tradice v přemyslovských Čechách 10. – 11. století

Historické předpoklady literárního vývoje

- roku 895 se Čechy za vlády Svatopluka podřídily králi Amulfovi a biskupství v Řezně, tím došlo k přetřhání významných vazeb s Byzancí a přenesení kulturního těžiště na západ
- orientace na latinskou vzdělanost – kněží přicházeli z Bavorska, Švábska a Saska
- roku 973 bylo založeno pražské biskupství, v čele Sas Dětmar
- 982 se stal biskupem Vojtěch, který se pokusil o sblížení východní a západní tradice
- **10. století**
 - latina byla v literatuře dominantní, dozníval vliv staroslověnštiny, objevovaly se i památky v hebrejštině
 - dominantním žánrem se stala legenda (tento žánr tvoří většinu dochovaných památek)
 - hagiografie – pochází z řečtiny (*hagios* = svatý), v podstatě zahrnuje všechno, co se týká světců
 - nejprve vznikaly legendy o českých světcích (nejprve Václav a Ludmila, později Prokop, Vojtěch, Anežka a další) – upevňovali opozici českého křesťanství vůči cizímu, poprvé se tak formuje pocit národní identity
 - latinské legendy nebyly označovány názvy (to se stalo zvykem až později), ale jednotlivými incipity⁴

Doba sv. Václava

- *Kyjevské listy*
 - příručka obsahující proměnlivé části mše
 - psána hlaholicí (nejstarším známým typem)
 - text obsahuje bohemismy → soudí se, že se jedná o pozdější opis pořízený v Čechách
- *První staroslověnská legenda o sv. Václavu*
 - datuje se do doby po zavraždění sv. Václava (929 nebo 935)
- *Staroslověnská legenda o sv. Ludmile*
 - vznik snad už za Václavova života
 - nedochovala se, ale odvolávají se k ní pozdější legendy
- *Fuit in provincia Bohemorum* (Byl v zemi Čechů)
 - Utrpení Ludmily mučednice
 - 20. léta 10. století, rukopisy dochovány z 12. Století
- *Crescente fide* (Když se šířila víra)
 - poslední třetina 10. století
 - legenda o sv. Václavovi
 - nejstarší dochovaná latinsky psaná václavská legenda, vznikla v Řezně

Doba sv. Vojtěcha

- přelom 10. a 11. století
- kulturní dění se dostává do pohybu vlivem založením pražského biskupství a osobností sv. Vojtěcha

- sv. Vojtěch
 - vzdělání v Německu a ve Francii
 - po návratu do Čech spor s Boleslavem II. → 990 odchod do Říma
 - 992 se vrací do Čech
 - 994 znova odchází do ciziny (Itálie)
 - 995 – vyvraždění Slavníkovců, Vojtěch odchází jako misionář do Pruska, kde r. 997 zemřel mučednickou smrtí
 - stal se více světcem polským než českým
- ***Kristiánova legenda*** (*Vita et passio*)
 - vznik na konci 10. století – stěžejní dílo Vojtěchovy doby
 - autor o sobě podává v úvodu informace, mluví o sobě jako o Vojtěchově příbuzném a mnichovi (jediný mužský klášter byl v Břevnově)
 - za cíl si klade nahradit starší a neúplné legendy, spojuje je
 - psána latinsky, ale je pokusem o syntézu latinské a slovanské vzdělanosti – obhajoba slovanské bohoslužby
 - chce postavit Čechy na roveň velkým křesťanským zemím
 - formálně zpracovaná próza – dva výrazné znaky
 1. hyperbaton – oddělování slov, jež syntakticky patří k sobě a jejich kladení na důrazná místa ve větě
 2. kursus – prozaický rytmus, užívaný především v klauzulích (větných závěrech)
- ¾ slovní zásoby jsou totožné s překladem Vulgáty (latinský překlad bible)

11. století

- podvojnost jazyková i kulturní
- časté překlady z latiny
- *Gumpoldova legenda*
 - kolem roku 980 ji napsal biskup **Gumpold**
 - na přelomu 10. a 11. století přeložena do staroslověnštiny – překlad označován jako Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu
 - dnes považována za nesnesitelně vyumělkovanou, dříve však byla vrcholem básnického umění
 - vychází z ní *Kristiánova legenda*, ale také překlad *Života sv. Víta* a *Života sv. Benedikta*
- staroslověnské liturgické texty se hlásí k římskému i byzantskému obřadu
- **Sázavský klášter**
 - stává se centrem vzdělanosti
 - čtvrtý nejstarší klášter u nás (mužský klášter v Břevnově, ženský klášter sv. Jiří na pražském hradě, klášter na Ostrově u Davle)
 - zřízen roku 1032 Prokopem (1204 byl prohlášen za svatého)
 - styky s Kyjevskou Rusí – významná úloha při kulturní výměně
 - export staroslověnských překladů na východ
- **Zápas latinské a slovanské liturgie**
 - v 11. století nastává množství kulturních i politických krizí
 - úlohu pražského biskupství přebírá polské Hvězdno a uherský Ostřihom
 - 1054 nastává rozkol východní a západní církve⁵

⁴ incipit – první slova díla

⁵ Velké schizma – 16. července 1054 – římský biskup a patriarcha (= papež) Lev IX. a konstantinopolský patriarcha Michael Kerularios se vzájemně exkomunikovali z křesťanské církve, čímž završili rozštěpení, jímž byla původní Svatá katolická apoštolská církev rozdělena na církev západní (římský patriarchát =

- slovanští benediktini vypuzeni Svyatoplukem II. do Uher
- Vratislav II. je roku 1064 povolal zpět
- kolem roku 1080 požádal papeže o povolení slovanské liturgie – neúspěšně
- 1096 museli mniši opět opustit Sázavský klášter, tentokrát navždy⁶
- knihy slovanských mnichů zničeny, Sázavský klášter byl poručen latinským mnichům

Význam vítězství latiny

- *Hospodine, pomiluj ny*
 - jediná píseň, která přežila zkázu českého písemnictví
 - počestná a od 12. století připisována sv. Vojtěchovi
- výrazně odlišné tendence východní a západní církve
- západní církev procházela změnami, zažívala rozmach scholastiky, který pak vyvrcholil v 13. století
- východní církev ustrnula v syntéze řeckého myšlení s křesťanstvím

Latinská literatura 12. a 13. století

Evropa kolem roku 1100: zrod novodobých národních literatur

- zkáza staroslověnského písemnictví, vítězství latinské vzdělanosti → křížovka českého kulturního vývoje
- bouřlivé změny
- do 12. století je Evropa složena z rozptýlených kulturních ohnisek, která se snažila sloučit barbarské tradice s antickou vzdělaností, kterou tradovala církev
- po roce 1100 končí stěhování národů, rodí se jednota křesťanského světa
- 1095 vyhlásil papež Urban VII. první křížovou výpravu
- tyto změny nebyly způsobeny náboženstvím ani politickými změnami, ale nástupem nových jazyků: románské (francouzská a okcitánská poezie), germánské (anglický a německý spisovný jazyk)
- z epochy před rokem 1100 zasahují tři vlivy:
 - vliv byzantské literatury – dodává množství témat
 - vliv arabské vědy – poznamená myšlení
 - vliv keltské slovesnosti – ovlivní obraznost

Pojem středověku

- pojem vytvořen kolem roku 1500 italskými humanisty, aby odlišili barbarské období mezi koncem antiky a svou vlastní dobou
- od 17. století se pak ujal dělení na starověk, středověk a novověk
- začátek dějin moderních evropských literatur

Latinský středověk

- nepřetržitý rozvoj od konce antiky
- doba kolem roku 1100 není v latinské literatuře, na rozdíl od národních literatur, začátkem nové epochy
- snahy o zjednodušení latiny byly potlačovány, starší historikové v nich spatřovali předzvěsti italské renesance a vytvořili pro ně pojem tzv. středověkých renesancí:
 - Karolinská renesance

Římskokatolická církev) a církev východní (patriarcháty konstantinopolský, alexandrijský, antiochejský a jeruzalémský, a autokefální církev gruzínská = dnes pravoslavné/ortodoxní církve).

⁶ Kosmova kronika – podává o zápasu mezi slovanskou a latinskou bohoslužbou nepřímé svědectví, když o něm ve své kronice mlčí

- 8. – 9. století
- vyvolána školskou reformou Karla Velikého
- Otonská renesance
 - 10. – 11. století
 - vyvolána školami nové říše římské za Oty I. a jeho nástupců
- renesance 12. století
 - ohniskem byly francouzské a anglické školy
- středověké renesance jsou literární hnutí, která tkvějí ve své vlastní době a jsou projevem trvalého obnovování klasické tradice

Latinský středověk a národní literatury

- nové ideály: k ideálu svěťce přibývá ideál rytíře, k ideálu asketického života přibývá ideál dvorské společnosti
- tvoří se nové literární druhy: hrdinský epos, rytířský román, dvorská lyrika
- literatury v národních jazycích jsou ovlivněny technickou zkušeností a myšlenkovou kulturou latinského prostředí, ale netvoří její pokračování
- literatura v národních jazycích se mísí s latinskou literaturou, ale nesplyvá s ní

Latinská literatura v Čechách

- 12. a 13. století je u nás téměř výhradně vyplněno latinsky psanou literaturou
- dvě dominanty: Kosmova kronika a latinská hagiografie

Kosmas

- *Chronika Boemorum (Kronika česká)*
 - počátek 12. století
 - líčí české dějiny od nejstarších dob (začíná potopou světa a pověstí o praotci Čechovi) po počátek vlády Soběslava I.
 - nemluví o Velké Moravě (největší prohršek jeho kroniky), ani nenaznačuje konflikt mezi latinskou a slovanskou liturgií
 - až do konce 13. století na něj navazovali jeho pokračovatelé, ale nikdo už nedosáhl takové kvality

Kosmovi pokračovatelé

- první pokračovatelé Kosmovi
 - **kanovník Vyšehradský**
 - začíná vládou Soběslava I. do roku 1142
 - **neznámý mnich sázavský**
 - doplnil dějiny Sázavského kláštera
 - o slovanském období mluví s pietou – rozchází se s Kosmovými protislovanskými tendencemi
- druhé pokračování Kosmovo
 - sahá do roku 1283
 - zápisy několika anonymních autorů
 - na přelomu 13. a 14. století z nich sestavil neznámý kompilátor (asi kanovník Svatovítského chrámu) celek
- další kroniky:
 - **Jindřich Řezbář** – dějiny kláštera ve Žďaru nad Sázavou
 - dějiny Zbraslavského kláštera – nejvýznamnější historiografické dílo poloviny 14. století

Latinská legendistika

- hagiografie – vyprávění o životě a smrti svěťce (určeny ke čtení při oficiu nebo hodinkách), dnes označení pro liturgické i neliturgické texty

- návaznost na vývoj, který započal v 10. století se uzavírá v době Karla IV.
- *Legenda aurea (Zlatá legenda)*
 - 1260 ji sestavil italský dominikán **Jakub de Voragine**
 - sloužila náboženskému vzdělání, ale měla i pobavit
- u nás se v 10. – 14. století legendy soustředí hlavně na domácí světce – účelem bylo upevnění křesťanství a reprezentace v cizině
- ve 12. a 13. století se dále rozvíjí kazatelství – homiletika a texty liturgického zpěvu
- *Opatovický homiliář*
 - polovina 12. století
 - sbírka kázání domácího i cizího původu
- *Antifonarium sancti Gregorii (Antifonář sv. Řehoře)*
 - **Řehoř Veliký**
 - zrevidované bohoslužebné zpěvy
 - konec 6. století
- Gregoriánský chorál – u nás kolem poloviny 13. století zásluhou sv. Víta
 - dominikán **Domaslav**
 - uvedl do Čech rafinovaný a propracovaný styl, který vytvořilo latinské básnictví ve Francii
- **Kunhuta**
 - dcera Přemysla Otakara II.
 - abatýše v klášteře sv. Jiří
 - nová úprava dramatu uváděného o Velikonocích na přelomu 12. a 13. století
 - tři Marie hledají v hrobě Krista, aby ho pomazaly mastmi
 - doklad rozvinutého liturgického dramatu
- 70. léta 13. století – začátek studia poetiky a rétoriky v Praze
- Svatováclavské legendy
 - *Oportet nos frates (Sluší se, bratři)*
 - konec 11. nebo začátek 12. století
 - neznámý autor
 - určeno ke čtení před sborem mnichů na výročí smrti sv. Václava (28.9.)
 - vystavěna na konfliktu světského a duchovního života, státního a církevního zájmu, asketického a knížecího ideálu
 - vyprávění přechází v meditaci o smyslu Václavova života
 - *Ut annuncietur (Aby zvěstováno bylo)*
 - 13. století – rozvoj svatováclavského kultu
 - *Oriente iam sole (Když vycházelo slunce)*
 - 13. století – rozvoj svatováclavského kultu
 - ideál světce spojen s ideálem rytíře, křesťanského knížete ochraňujícího zemi
- Svatoprokopské legendy
 - *Vita Minor (Život menší)*
 - konec 11. nebo začátek 12. století
 - *Vita Maior (Život větší)*
 - polovina 14. století
 - *Legenda o sv. Prokopu*
 - česká, spadá do doby Karlovy, období vrcholného středověku (14. století)
 - světec chudých, domácí světec s národními atributy
- *Moravská legenda*
 - 13. století

- o Cyrilu a Metodějovi
- kult sv. Vojtěcha
 - vznik z potřeb nového arcibiskupství v Hnězdě
 - o chronologii těchto legend se vedly spory
 - Oldřich Králík tvrdil, že nejstarší jsou *Versus de passione sancti Adalberti (Verše o umučení sv. Vojtěcha)* – tento názor byl všeobecně odmítnut

Německé básnictví v Čechách 13. století

Zlatý věk německého básnictví v Čechách

- němečtí dvorští básníci – minnesangeři
- 1. vlna kolonizace v druhé polovině 12. století – osidlování hvozdů a přeměna na zemědělskou půdu, zakládání měst
- od poloviny 13. století sem přicházejí osadníci z Německa
- zlatý věk německého básnictví u nás je ohraničen vládou Václava I. a vyměněním Přemyslovců (1230 – 1306)
- **Ulrich von dem Turlin**
 - *Willehalm*
 - veršovaný rytířský román
- **Ulrich von Etzenbach**
 - *Alexandreis*
 - veršovaný román
 - Přemysla Otakara II. přirovnává k Alexandrovi Velikému
- snaha získat roku 1309 násilím moc v zemi → odpor → potřeba tvorby v národním jazyce

Hebrejské písemnictví v přemyslovských Čechách

Trosky literární činnosti z doby přemyslovské

- 1389 – řada památek zničena při pogromu a při požárech
- 12. století – známy citáty ze ztracených spisů, autor **Izák Laban**
- 13. století – **Abraham Chládek**
 - „jeden z českých mudrců“
 - *Arúgath Habosem (Záhonek balzámu)*
 - 30. léta 13. století
 - rozbor židovské liturgie
- vliv francouzských vykladačů talmudu
- glosy v hebrejských rukopisech – nejstarší písemné doklady českého jazyka

Význam kulturního vzestupu pražské židovské obce

- vzestup českých židů jako projev rozmachu českého království
- duchovní vyspělost pražské židovské obce dokládá vědomí sounáležitosti s českým královstvím
- kulturní expanze – stopy pražského židovského písemnictví v Německu a v Polsku
- **Folklorní slovesnost**
- rozdíl mezi literaturou a folklorem: literatura je tvorba individuální, folklor je dílo kolektivní
- dílo se stává folklorním faktem, když je přijato lidovým společenstvím, které ho traduje a upravuje

Pohanské pověsti u Kristiána a Kosmy

- pověsti v Kristiánově legendě
 - o původu přemyslovského rodu
- pověsti v Kosmově kronice

- „bájně podání starců“
- obraz českého pohanství ovlivněn Liviem a antickou tradicí

Svědectví o existenci kultických písní

- zápas křesťanství s pohanstvím – kultické písně – zmínky v Opatovickém homiliáři – ukládá se duchovním, aby lid zrazovali od zpívání dábelkých písní nad hroby
- pouze nepřímé zmínky, žádné dochované prameny

Zrození české literatury: doba kolem roku 1300

První doklady českého jazyka a písemnictví

- přelom 11. a 12. století – v latinských a hebrejských rukopisech se objevují první glosy (překlady slov nebo vět)
- literární povahu má překlad aforismů (stručné vtipné výroky) sv. Bonaventury ze sbírky *Pharetra (Toulec)* ze 70. let 13. století
- české překlady Otčenáše, Kréda, Desatera, Zdrávasu apod. – 14. – 15. století
- jediné doklady českého básnictví před poslední třetinou 13. s jsou písně *Hospodine, pomiluj ny a Svatý Václave*
- *Hospodine, pomiluj ny*
 - 12. století
 - autorství přičítáno sv. Vojtěchovi
- *Svatý Václave*
 - přelom 12. a 13. století, nejpozději však 80. léta 13. století

Předpoklady vzniku české literatury

- literatura kolem roku 1300 si klade vysoké ideové a formální cíle
- silné národní vědomí vyvolané odporem k cizincům v církvi
- **Vilém Zajíc z Valdeka**
 - Mecenáš, „přítel českého jazyka“
 - v žalozpěvu nad jeho smrtí se objevovala výrazná protiněmecká hesla
- autoři prvních literárních děl nejsou známi jmény, ale pohybovali se na rozhraní šlechty a církve

Nejstarší epika: Dalimilova kronika, Alexandreida, veršované legendy

- *Dalimilova kronika*
 - pravděpodobně vznikla jako reakce na události roku 1309 a spory panstva s Janem Lucemburským
 - autor souvisle vypsál celé české dějiny od příchodu praotce Čecha po korunovaci Jana Lucemburského roku 1311
 - výzva k ráznému odporu proti Němcům
 - historický spis, politický manifest a epická báseň
 - opírá se o Kosmovu kroniku a jiné prameny
 - formuje ideologii šlechtické třídy
 - je protějškem evropské hrdinské epiky, která dostala výsostný výraz ve starofrancouzské *Písní o Rolandovi* z konce 11. století
 - sdruženě rýmovaný bezozměrný verš (verš o stejném počtu slabik)
- *Alexandreida*
 - autor je proniknutý latinskou vzdělaností
 - obdoba francouzských antických románů – epických básní, které kolem poloviny 12. století těžily z antických látek a předloh

- prolíná se zde školská literární kultura se světem rytířské šlechty, oproti německé předloze však chybí teorie dvorské lásky
- hrdina je pojat jako vzor rytíře a panovníka
- sdruženě rýmovaný osmislabičný verš přerušovaný úsečnými trojverší
- nejisté, kdy vznikla

Nejstarší lyrika

- *Ostrovská píseň*
 - složená k svátku Božího těla – zaveden r. 1264
 - před rokem 1290 zapsána do latinského rukopisu, který byl zachován z dominikánského kláštera v Ostrově u Davle
- *Kunhutina modlitba*
 - zapsána v latinské modlitební knize, která patřila abatysi kláštera sv. Jiří Kunhutě vznik na přelomu 13. a 14. století

Překlad žaltáře a evangeliáře

- na přelomu 13. a 14. století vznikl překlad Žaltáře⁷ neznámého dominikána
- ve stejné době vznikl překlad evangeliáře⁸
- překlady souvisí se zájmem šlechty o literaturu v národním jazyce
- **Literární kontext počátků české literatury – evropský a domácí**
- doba kolem roku 1300
 - začínají dějiny české středověké literatury
 - ve Francii už začíná období nazývané jako podzim středověku
 - německá literatura má za sebou dobu hrdinského eposu, dvorského románu i dvorské lyriky
 - v Itálii píše Dante Alighieri Božskou komedii – vyústění celé epochy
- začátky české literatury se za vznikem evropských literatur pozdívají asi o dvě stě let – způsobeno tím, že naše země ležely na okraji kulturní mapy evropského Západu
- česká literatura 14. století je prodloužením literárního pohybu ze Západu na Východ a z Jihu na Sever
- neschopnost uspokojivě vysvětlit nečasovou opožděnost, ale vývojovou
- latinská literatura se začleňuje do domácího kulturního vývoje, ale je také součástí nadnárodní literární tvorby
- česká literatura vzniká a vyvíjí se v trojjazyčném prostředí – latina – němčina – čeština

Doba lucemburská

Literární vývoj v době lucemburské

- básnickými díly kolem roku 1300 začíná literární vývoj trvajícím do začátku 15. století, kdy je zasažen husitskou revolucí
- toto období kopíruje vládu tří panovníků
 - Jan Lucemburský (1310 – 1346)
 - Karel IV. (1346 – 1378)
 - Václav IV. (1378 – 1419)
- dějiny české literatury začínají veršovanými díly, próza se rodí později
- literatura nebyla určena k tichému čtení jako dnes, ale k recitaci, zpěvu a hlasitému předčítání
- až na výjimky je tato literatura anonymní – „literatura bez autorů a bez generací“
- **Veršovaná epika**
- dva žánry: legenda a rytířský epos
- legendy

⁷ žaltář – kniha žalmů, která je součástí Starého zákona

⁸ evangeliář – soubor čtyř evangelií

- vycházejí z latinských předloh
- *Legenda o Adamovi a Evě*
 - dochována ve zlomech
 - doklad křížení lyrických a epických forem
- *Legendy o Ježíšově dětství*
- *Umučení Páně Hradecké a Roudnické*
- *Rozmluva Panny Marie se sv. Anselmem*
 - Panna Marie odpovídá Anselmovi na otázky, které má o umučení Ježíše
- *Legenda o sv. Alexiovi*
 - o bohatém Římanovi, který se vzdá majetku a žije jako poutník
- *Legenda o sv. Jiří*
 - fantastické a dobrodružné příhody
 - formuluje ideál hrdiny a mučedníka
- *Legenda o 10 000 rytířů*
 - pravděpodobně od téhož autora
 - staví proti sobě dvojí rytířství – pozemské a nebeské
- *Legenda o sv. Markétě*
- *Legenda o sv. Kateřině*
 - motiv krásné dívky, která je věrná křesťanství a odolává pokušení bohatství i moci
 - motivy dvorské poezie
 - vznik ve třetí čtvrtině 14. století pro publikum feudálního dvora
 - sv. Kateřina jako patronka univerzit, za záchranu života jí děkoval i Karel IV.
- *Legenda o sv. Prokopu*
 - vypravuje život zakladatele Sázavského kláštera
 - přebásnění latinské prozaické legendy Větší život sv. Prokopa z první poloviny 14. století
- charakteristické je formální experimentování, obměny osmislabičného a bezrozměrného verše
- rytířské eposy
 - parafrázuji německé předlohy
 - *Tristam a Izalda*
 - látka pochází z keltských pověstí
 - rozšíření prostřednictvím německé a francouzské literatury
 - *Tandariáš a Floribella*
 - *Vévoda Arnošt*
 - *Malá a Velká růžová zahrada*
 - parafráze německých veršovaných eposů o Dietrichu von Bern
 - jeho historickým předobrazem byl král Theodorich

Lyrické básnictví

- dvě ohniska tvorby: duchovní lyrika a milostná píseň
- duchovní lyrika:
 - lucemburská epocha přejala písně *Hospodine, pomiluj ny a Svatý Václave*
 - *Hospodine, pomiluj ny* učinil Karel IV. součástí korunovace
 - *Buoh všemohůcí*
 - *Jezu Kriste, ščedý kněze*
 - tihnutí k formální a obrazové prostotě, ale zároveň úsilí o jejich maximální zatížení
 - *Mistra Lepiče a Kocovníka*
 - symbolika božského hrnčáře a kožešníka
 - *Otep myrrhy*

- parafráze části Písně písní
- *Slůvce M*
 - motivy dvorské lyriky, v alegorické rovině pocta sv. Markéty
- milostná píseň:
 - dochovaly se většinou bez nápěvů a v pozdějších opisech
 - *Závišova píseň*

Drama

- dvě hlavní větve dramatu: drama vyvinuté z liturgického obřadu a improvizované nebo ústně tradované scénky předváděné studenty a herci, recitátory – tzv. jokulator – žakéři
- hry vyvinuté z liturgického obřadu:
 - Hry tří Marií
 - Velikonoční obřad, u nás doložen už ve 12. století v klášteře sv. Jiří
 - latinsko-české
 - středověké divadlo proti sobě stavělo nejhlubší vážnost a křiklavou komiku, někdy až šokujícím způsobem
 - *Mastičkář*
 - hlavní postavou šarlatánský mastičkář, ke kterému přicházejí tři Marie, které kupují masti, aby jimi potíraly Ježíšovo tělo
 - *Hra veselé Magdaleny*
 - o napravené hřišnici a o tajemstvích křesťanské víry
 - tzv. plankty
 - námětem nárek Panny Marie nad Kristem
 - zčásti se zpívaly, zčásti se recitovaly
 - *Pláči mému hodina*
 - později použit v rozsáhlejší celku tzv. *Šafaříkova planktu*
 - *Pláč sv. Maříe*
 - *Pláč Marie Magdaleny*
 - poslední třetina 14. století

Básnictví lyrickoepické a lyrickodramatické

- disputace – básnické spory
 - první *Spor duše s tělem*
 - označení jako první kvůli odlišení od pozdějších zpracování
 - vznik kolem roku 1320
 - duše naléhá na tělo, aby se kálo, to to ale odmítá, jejich při ukončuje až smrt
 - *Podkoní a žák*
 - vznik kolem roku 1400
 - hádka panského služebníka a studenta

Didaktické básnictví

- didaktická tendence propustuje většinu staročeského básnictví – snaha poučit čtenáře o křesťanské věrouce, povznést je mravně a společensky je vzdělat
- v době lucemburské je didaktický záměr vlastním smyslem tvorby
- *O bohatci*
 - podobenství o boháči, který před smrtí nemyslel na spásu duše
- **Smil Flaška z Pardubic**
 - *Nová rada*
 - názory na uspořádání státu a jeho správu
 - král Lev svolává sněm zvířat a ptáků, kteří mu radí, jak má vládnout
 - náboženské, morální a politické otázky

Počátky české prózy

- próza zpracovává témata, kterými se dosud zabývala veršovaná epika – legenda a dvorský román
- prozaistická legendistická produkce je několikanásobně rozsáhlejší než veršovaná
- *Pasionál*
 - české zpracování *Zlaté legendy Jakuba de Voragine*
 - psáno na výzvu **Jana ze Středy** pro **Karla IV.**
 - jeho prostřednictvím vnikl do české literatury vliv řeckého dobrodružného románu
- *Život Krista Pána*
- *Životy sv. Otců*
- *Trojánská kronika*
 - překlad latinské prozaické úpravy francouzské básně z 12. století
- *Štilfrid a Brunec*
 - vyprávějí o původu lucemburského erbu Iva
 - volně souvisí s motivy evropské dvorské epiky, mj. s okruhem básní o Dietrichu von Bern
- **Vavřinec z Březové**
 - *Mandevillův cestopis*
 - překlad
 - fantastický, velice oblíbený cestopis
- **Marco Polo**
 - *Milion*
 - překlad zhruba ze stejné doby
- pro kazatelskou potřebu přidána exempla
 - doslovný a přenesený význam, dvojí účel – objasnění abstraktní myšlenky a udržení pozornosti posluchače
 - *Příběhy římské*
- *Tkadleček*
 - spor milence s Neštěstím, které mu odloudilo milenkou
 - je protějškem německého *Oráče z Čech Jana ze Žatce*
- próza nauková:
- *Kniha rožmberská*
 - nejstarší česká právní příručka
- **Ondřej z Dubé**
 - *Výklad na právo země české*
 - věnováno Václavu IV.
- *Zbraslavská kronika*
 - největší dílo domácího latinského dějepisce
 - autorem opat **Ota** ze Zbraslavského kláštera
 - snaha vylíčit králův život a dějiny kláštera, který založil
 - později byl nástupcem **Petr Žitavský**
- **Karel IV.**
 - *Majestas Carolina (Karlův majestát, 1347)*
 - pro odpor šlechty nevešel v platnost, přesto byl hojně užívanou právní příručkou
 - *Vita Caroli*
 - životopis
 - dějepisné snahy – dvojí cíl – zasazení českých dějin do širšího rámce, nové zpracování českých dějin samotných
 - **Giovanni Marignola**
 - opat katovického kláštera Neplach

- **Přibík Pulkava z Radenína**
- ohniskem teologického myšlení jsou v celé první polovině 14. století kláštery
- *Pasionál abatyše Kunhuty*
 - benediktinský klášter sv. Jiří na pražském hradě
- *Malogranatum (Granátové jablko, kolem 1350)*
 - klášter na Zbraslavi
 - pojednání o cestě k duchovní dokonalosti
- **Jan Milič z Kroměříže**
 - četbou a přemítáním o úkazech soudobého života došel k přesvědčení, že na svět již přišel Antikrist
 - vzdal se všech hodností a hlásal chudobu a církevní obnovu
 - *Knižka o Antikristovi*
 - *Milosti Boží*
 - *Nedonošený plod*
 - sbírky kázání
- **Matěj z Janova**
 - *Pravidla Starého a Nového zákona*
- **Tomáš ze Štítného**
 - *O bojování hříechův s šlechtou*
 - *Knižky šestery o obecných věcech křesťanských*
 - *Řeči besední*
 - forma rozhovoru otce s dětmi
 - soustavný výklad učení o Bohu, stvoření, člověku, spáse a mravnosti
- Český překlad *Bible*
 - z podnětu Karla IV.
 - pracovalo na něm asi 10 překladatelů
 - jeden z největších literárních výkonů 14. století
 - určen pro potřeby kazatelů a ženských klášterů, ne laiků

Doba husitská

Literární vývoj v době husitské

- **Jan Hus**
 - od r. 1402 hlavní kazatel v Betlémské kapli – v 90. letech středem reformního hnutí
 - vleklý konflikt s církevní vrchností
 - 1415 prohlášen na Kostnickém koncilu za kacíře, 6. července upálen
 - jeho smrt dala podnět k zradikalizování hnutí
- 1419 umírá Václav IV.
- 1420 je proti husitům vyhlášena křížová výprava v čele se Zikmundem Lucemburským – končí porážkou
- 1421 se husité snaží nově uspořádat poměry v zemi a najít jí nového krále
- neúspěch má za následek válku mezi dvěma větvemi husitského hnutí – pražskou a táborskou
- tento spor trvá dalších 10 let, kdy dochází navíc ke střetům s katolickou šlechtou
- 1432 začínají husité vyjednávat s církevním koncilem v Basileji
- 1434 je v Bitvě u Lipan poraženo radikálnější křídlo husitského hnutí
- 1436 vyhlášení kompaktát – dohod s koncilem a přijetí Zikmunda Lucemburského za krále
- období vyúsťuje vládou Jiřího z Poděbrad
- literární produkce je těmito procesy výrazně zasažena, ale svůj vlastní imanentní vývoj – navazuje na vývoj 14. století, ale klade si své vlastní cíle, ke kterým používá zděděné prostředky, ale také si je sama systematicky vytváří

- dominantou se stává próza, nejběžnějším útvarem je náboženský traktát a postila
- 20. a 30. léta – literatura se různí podle konfese autora
- čtyři artikly pražských – čtyři požadavky pražské větve husitství
 - přijímání podobojí – po Husově smrti ho zavedl jeho přítel Jakoubek ze Stříbra
 - svobodné kázání Božího slova obsaženého v Bibli
 - zrušení světského panování kněžstva – vyvlastňování církevního majetku
 - trestání smrtelných hříchů

Próza

- **Jan Hus**
 - vliv Johna Viklefa (anglický teolog)
 - pobýval na Kozím hrádku u Tábora a na hradě Krakovci u Rakovníka
 - je v prvé řadě náboženský myslitel a reformátor, ne slovesný tvůrce
 - *O církvi* (1413)
 - nejdůležitější spis
 - *Výklady* (1412)
 - *Postila* (1413)
 - vrchol jeho kazatelského umění
 - *O českém pravopisu*
 - není jisté, zda je autorem, ale je mu připisován
- **Jakoubek ze Stříbra**
 - Husův přítel a pokračovatel
 - podílel se na redakci *Čtyř artikulů pražských*
 - zavedl přijímání podobojí
 - *Výklad na Zjevení sv. Jana*
- **Vavřínek z Březové**
 - zaměstnán v dvorské kanceláři Václava IV.
 - *Kronika světa*
 - nedokončená
 - *Kniha snového vykládání*
 - překlad z latiny
 - *Mandevillov cestopis*
 - překlad
 - *Husitská kronika*
 - jeden ze základních zdrojů poznání událostí z let 1419 – 1421
 - *Píseň přeslavné Koruny české*
 - propagační spis obhajující husitské požadavky před cizinou
- **Mikuláš Biskupec z Pelhřimova**
 - *Vyznání a obrana táborů*
 - *Kronika obsahující při tábořských kněží*
- **Jan Rokycana**
 - Biskupcův protivník
 - žák a nástupce Jakoubka ze Stříbra
- **Ctibor Tovačovský z Cimburka**
 - *Hádání Pravdy a Lži* (1467)
 - věnoval je Jiřímu z Poděbrad
- **Petr Chelčický**
 - poznal husitství, ale byl rozčarován jejich válečnou praxí
 - velký kritik soudobé církve
 - *Postila*

- forma kázání
- *Siet viery*
 - vyšel z vypravování o zázračném rybolovu v Lukášově evangeliu
 - vznikl ve 30. a 40. letech

Básnictví

- rozmach duchovní písně – píseň v národním jazyce určená pro zpěv v kostele - v katolické církvi je neliturgická, v nekatolických církvích je součástí bohoslužby; náboženská píseň určená pro soukromou pobožnost
- *Jistebnický kancionál*
 - hlavní pramen poznání husitské bohoslužby
 - opis zpěvníku, který vznikl kolem r. 1420
 - hlásí se k liturgii Jana Želivského a táborů
 - české překlady latinských liturgických zpěvů a nešporní zpěvy
- *Budyšínský rukopis*
 - odraz událostí roku 1420 – Zikmundova porážka na Vítkově, vyhlášení Čtyř artikulů, založení Tábora
 - *Žaloba Koruny české a Porok* (pokárání) *Koruny české*
 - invectivy proti králi Zikmundovi
 - *Hádání Prahy s Kutnou Hourou*
 - spor husitství a katolické církve
 - Praha jako krásná moudrá žena, Kutná Hora naopak
- *Václav, Havel a Tábor čili Rozmlouvání o Čechách roku 1424*
 - protějšek Budyšínského rukopisu
 - Vydavatel František Palacký, je také autorem názvu
 - Václav reprezentuje katolíky, Havel vlastence, kteří se nepřidávají ani na jednu stranu a Tábor reprezentuje husity
- *Rozmlouvání člověka se Smrtí*
 - konec 15. století
 - didaktická báseň o smrti
 - množství loci communes – obecně známých výroků
- husitské písemnictví se liší od tvorby 14. století zejména svým sociálním rázem
- publikem se stává tzv. třetí stav – nižší měšťanská vrstva a venkovský lid
- zděděné formy postupně zapadají a objevují se formy přístupné širokému publiku

2. Literatura raného novověku. Humanismus, renesance, manýrismus v literatuře

Renesance, humanismus, reformace

- **Jacob Burckhardt**
 - *Kultura renesance v Itálii* (1860)
 - „objevení světa a člověka“
 - svobodný rozvoj osobnosti, individualita
 - charakteristickým rysem vzkříšení řeckého a římského středověku
 - život ve městech, vzdělání přístupné celé společnosti
 - Itálie 14. století – vítězství humanismu – studium antických autorů, literární tvorba, ideál vzdělaného, vnitřně svobodného člověka
 - básníci Dante, Petrarca, Boccaccio
 - konec 19. století – to co Burckhardt považoval za osvobozující čin renesance, se vyvinulo už ve středověku
 - extrémní vyhocení této kritiky: 1. pokusy posunout začátek renesance více do minulosti; 2. renesance jako typicky italský jev, nikoli evropský
 - **Konrad Burdach**
 - *Reformace, renesance, humanismus* (1918)
 - pozornost věnoval vztahu renesance a reformace – společný původ v ideji znovuzrození
 - 14. století – touha po novém, vyšším, ideálním životě
 - z ideje znovuzrození se zrodila idea obrody politického, národního a kulturního života, i obroda života náboženského – renesance a reformace
 - od jeho díla je dnes upuštěno – příliš mnoho rozporů, ale k formulovanému problému se vrací
 - **Ernst Troeltsch**
 - problémem vztahu renesance a reformace není jejich původ ve středověku, ale jejich pozdější rozštěpení – ideálem renesance je univerzální člověk, všeobecně vzdělaný, ideálem reformace je člověk s přesně vymezeným povoláním
 - **renesance**
 - kulturní proces, který se v 15. století šířil z Toskánska po Itálii a odtud dále do Evropy
 - směs učenosti, umělecké krásy a společenské vytříbenosti
 - literární tvorba, kterou lze definovat na modelu francouzské a italské literatury 16. století
 - **humanismus**
 - intelektuálně estetické hnutí
 - obdiv ke klasickému středověku
 - mezinárodní obec učenců a literátů, kteří v antických autorech spatřovali zdroj univerzální vzdělanosti a v antické humanitě spatřovali vzory pro svůj vlastní život
 - humanistické písemnictví – literární projevy tohoto hnutí
 - **reformace**
 - náboženské hnutí, které od poloviny 14. století usiluje o nápravu katolické církve
 - během 15. – 16. století se institucionalizuje v řadě reformovaných církví – od roku 1529 se pro ně užívá označení protestanti
- Literární vývoj od konce doby poděbradské do Bílé hory; období raného a vrcholného humanismu**
- první humanističtí spisovatelé se objevují v posledních letech vlády Jiřího z Poděbrad
 - řada fází, které se liší v Čechách a na Moravě – v Praze a v Olomouci
 - raný humanismus – kryje se s vládou Jagellonců – 1471 – 1526

- vrcholný humanismus – od nástupu Habsburků na český trůn do stavovského povstání na Bílé hoře 1620
- soustavné studium humanismu v Čechách založil klasický filolog Josef Truhlář
- změna, která se s nástupem humanismu odehrává, spočívá ve změně vztahů mezi stále platnými hodnotami – studium klasických autorů se pěstovalo i ve středověku, ale v humanismu mají vůdčí místo v soustavě kulturních hodnot
- spor o to, zda humanismus 15. a 16. století navazuje na nehumanistické snahy doby Karla IV. – za průkopníka tohoto humanismu někdy považován jeho kancléř Jan ze Středy. Tyto podněty přetrvaly až do pozdějšího humanismu na Moravě, ne tolik zasažené husitských hnutími. Jiní badatelé považují Jana ze Středy za osobnost středověkou
- katoličtí humanisté – od poloviny 15. století studia v Itálii
- humanisté měšťanského původu – německý Wittenberg
- 16. století – vliv Erasma Rotterdamského
- dvě linie českých humanistů – 1. psala latinsky, zakladatelem Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic; 2. psala česky, především utrakvisté⁹ měšťanského původu
- literární tvorba **Jednoty bratrské**¹⁰
 - **Jan Blahoslav**
 - *Filipika proti misomusům* (tj. bojovná řeč proti nepřítelům múz – umění a věd; 1567)
 - prosadil sice humanistické vzdělání, ale nepřijal je úplně, vždy je stavěl do služeb víry – byl v první řadě kněz
- renesanční prvky v 15. a 16. století
 - **Hynek z Poděbrad**
 - *Boccaciovké rozprávky*
 - přeložil 11 novel z *Dekameronu* (vesměs témata erotická)
 - přidal k nim jednu novelu vlastní
 - vydal Antonín Grund
 - *Frantova práva*
 - prozaická satira
 - parodie cechovních předpisů s epickými vložkami (parodie na exempla)
- středověká díla¹¹
 - *Štířfrid a Bruncvík*
 - lidová četba
 - **Václav Hájek z Libočan**
 - *Kronika česká* (1541)
- přelom 15. a 16. století – šíří se knihtisk¹²
- **Viktorin Kornel ze Všehrd**
 - propagátor klasických autorů
 - nutí češtinu do složitých větných vazeb po vzoru latiny

⁹ **Utrakvismus**, jehož stoupenci se označovali jako utrakvisté či kališníci, je **křesťanská konfese**, která vzešla z **české reformace** (resp. **husitství**) a trvala až do **rekatolizace** po **bitvě na Bílé hoře**. V **15. století** byl dominantní vírou v **Čechách** a silné zastoupení měl i na **Moravě**. Utrakvisté se ovšem vždy považovali za plnohodnotnou součást nerozdělené katolické církve.

¹⁰ **Jednota bratrská** byla založena roku **1457** a časem se stala významnou složkou české předbělohorské společnosti. Úpadek jednoty nastal po porážce **protihabsburského povstání českých stavů** v roce **1620**.

¹¹ pozdně středověká literární produkce se řadí do humanismu, protože ten byl převládající a pomáhá odlišit tento úsek českých dějin od středověku a baroka, které následuje

¹² **knihtisk** – vynález se připisuje Janu Gutenbergovi. Tisky vydané před rokem 1500 se označují jako prvotisky nebo inkunábule

- *Knihy o napravení padlého*
 - jedná se o překlad, autorem je Jan Zlatoústý
 - v předmluvě vytyčil program českých humanistů
 - český vzdělanec by měl psát česky
 - výtku adresovanou latinské větvi českého humanismu, zejména Bohuslavu Hasištejnskému
- *O práviech, o súdiach i o diskách země české knihy devatery* (1499)
 - právnické dílo
 - šlechty s měšťany – autor se staví na stranu měšťanů
 - roku 1500 vyšlo Vladislavské nařízení, které podpořilo šlechtu
- počet uživatelů latiny se v pohusitské době rapidně zúžil – pěstovala se hlavně na katolických školách, na utrakvistických byla v úpadku
- němčina je v 16. století především jazykem německých protestantů (centrum v Jáchymově) – slouží praktickým náboženským potřebám
- Jihlava – ujal se meistersang – mistrovský zpěv – navazuje na minnesangem, pěstován ve velkých městech, např. Norimberk
- **Latinský humanismus doby poděbradské a jagellonské**
- vláda Jiřího z Poděbrad – pražská univerzita neposkytovala humanistické vzdělání – literární pokusy jsou tedy více receptivní než tvůrčí
- významná centra humanismu:
 - pražská královská kancelář za Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic
 - Olomouc – působilo zde množství humanistických biskupů – Tas z Boskovic, Stanislav Thurzo, Jan Dubravius
- **Šimon ze Slaného**
 - jeho dílo dochováno pouze fragmentárně
- **Jan z Rabštejna**
 - *Dialogus*
 - rozhovor tří českých katolických šlechticů s autorem, který se vrátil z Itálie
 - zasvěcují ho do politických poměrů v zemi, kde 1467 vypuklo povstání Zelenohorské jednoty proti Jiřímu z Poděbrad¹³
- **Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic**
 - *Žaloba k svatému Václavu* (1489)
 - *Elegie o jeho putování* (popisuje cestu po Středomoří 1490 – 1491)
 - *O lidské ubohosti* (1495)
 - *O lakotě* (kolem 1500)
 - *O štěstí* (kolem 1500)
 - rozsáhlá korespondence
- **Jan Dubravius**
 - *Sňatek Mercuria a Filologie* (1516)
 - encyklopedická příručka sedmi svobodných umění
 - překlad, autorem Martin Capella

¹³ **Jednota zelenohorská** byla česká katolická opozice proti českému králi [Jiřímu z Poděbrad](#). Byla založena na hradu [Zelená Hora](#). Dne 28. listopadu [1465](#) se zde sešlo šestnáct českých předních katolických pánů, kteří založili spolek, ke kterému se záhy přidala města [Plzeň](#), [Brno](#), [Jihlava](#) a [Žnojmo](#). Český král [Jiří z Poděbrad](#) se pokoušel s těmito pány vyjednávat, avšak marně. Proto proti nim zahájil boj, představitel jednoty Zdeněk Konopišťský uprchnul k uherskému králi [Matyáši Korvínovi](#), který též bojoval proti Jiřímu z Poděbrad. V zemi vypukly [česko-uherské války](#), které se dotkly zejména Moravy a Slezska. V roce [1469](#) se Zelenohorská jednota zasadila o korunovaci Matyáše Korvína českým vzdorokrálem. Po ukončení česko-uherských válek zanikla.

- *Theribulia (Rada zvířat; 1520)*
 - pro Ludvíka Jagellonského
 - didakticko-politická básen
 - inspirace *Novou Radou* Smila Flašky z Pardubic
- *Dějiny Království českého...v 33 knihách* (1552)
 - podobný záměr jako Theribulia – dílo daroval císaři Maxmiliánovi, snaha ukázat přednosti a chyby jeho předchůdců
- *O rybnících* (1547)
 - k napsání ho přivedly jeho povinnosti týkající se hospodářské správy biskupských statků

Česká literatura v období raného humanismu

- český písař humanisté usilovali o to uvádět překlady řeckých a římských autorů a v národním jazyce psát v podobném duchu
- **Řehoř Hrubý z Jelení**
 - překlady antických a humanistických autorů – Cicero, Petrarka, Erasmus Rotterdamský
 - práce se šířily v opisech, i přes rozvoj knihtisku
- **Mikuláš Konáček z Hodiškova**
 - spisovatel a tiskař – toto spojení na počátku 16. století běžné
 - překladatel Lukiána, Petrarky, Eneáše Silvia
 - vydavatel drobných politických tisků
 - *Pravidlo lidského života* (1528)
 - knihy praktických životních rad
 - překlad středověkého latinského souboru bajek indického původu

Období vrcholného humanismu

Latinské písemnictví

- nejproduktivnější složkou příležitostná poezie: oslavné básně na osoby, města, země, svatební gratulace, vzpomínky na zesnulé apod.
- Jan Hodějovský z Hodějova – zemský místosudí, který podporoval umělce
 - **básnická družina Jana Hodějovského**
 - *Směs básní* (1561 – 1562)
 - čtyři díly
- **Jan Campanus Vodnanský**
 - profesor řečtiny a latinské poezie na pražské univerzitě
 - utrakvista, vlastenec, obdivovaný humanistický učenec
 - *Čechie* (1616)
 - historická báseň
 - *Bretislaus* (1609)
 - latinská hra z českých dějin
 - 1609 zakázána katolickými úředníky
 - po Bílé hoře se snažil zabránit pohlcení pražské univerzity jezuitu a konvertoval ke katolictví
 - 1622 – několik dnů po zrušení univerzity zemřel
- **Alžběta Johanna Westonia**
 - angličanka, přišla do Čech s nevlastním otcem Edwardem Kellym
 - první žena v dějinách české literatury
- rozhraní 16. a 17. století – z utrakvistických škol vyšli básníci, kteří mohli antickou poezii nejen napodobovat, ale také na ni navazovat
- **Jan Chorinnus**
 - *Čtyři idylly o čtyřech ročních obdobích* (1616)

- o filosofickým základem je myšlení o ušlechtilém prožití života
- latinská próza stojí ve stínu básnictví
- velkou část tvoří proslovy – próza jako nástroj rétoriky
- rozsáhlé dopisové celky – humanistický ideál přátelství, vysoká stylistická úroveň – humanistický kult krásné formy
- nauková próza je poznamenána tím, že utrakvistická univerzita – Karolinum zaostává za evropským vývojem, jezuitská kolej v Praze (Klementinum) – roku 1562 povýšena na univerzitu se soustředily na praktické úkoly, které sebou snahy o rekatolizaci země nesly
- doba Rudolfa II – rozvoj přírodních věd, jejich studium se dostává na evropskou úroveň
 - o představitelé: Jan Jessenius, Tycho de Brahe, Johannes Kepler, Tadeáš Hájek z Hájku (překlad *Herbáře* 1562, ilustrované vydání)

Česká literatura v období vrcholného humanismu

- v české literatuře vrcholného humanismu převládají naukové a popularizační knihy
- tiskaři: Jiří Melantrich, Daniel Adam z Veveslavína, Jan Günther
- **Daniel Adam z Veveslavína**
 - o profesor historie na pražské univerzitě
 - o nejvýznamnější organizátor českého literárního života
 - o psal k některým tiskům předmluvy
 - o *Kalendář historický* (1578, 1590 přepracováno)
 - o vícejazyčné, abecedně a věcně uspořádané slovníky – kodifikace humanistické češtiny – v národním obrození se vžil pojem veveslavínská čeština
 - o veveslavínská doba – poslední třetina 16. století
- historiografie, genealogie, heraldika
 - o **Bartoloměj Paprocký z Hlohol**
 - *Zrcadlo slavného markrabství moravského* (1593)
 - *Diadochos* (1602)
 - *Štambuch slezský* (1609)
 - o **Václav Březan**
 - dějiny rožmberského rodu – 5 dílů, dochovány jen poslední dva
- **Václav Hájek z Libočan**
 - o *Kronika česká* (1541)
 - nejproslulejší historické dílo humanismu, ale hlásí se ke středověkému kronikářství
 - heslo „Zpět k pramenům!“, ale nekritický přístup
 - osvěcenská kritika zničila její historickou autoritu
 - velká čtenářská oblíbenost, až do národního obrození
 - od příchodu Čechů až po nástup Habsburků na trůn 1526
- **Jednota bratrská**
 - o **Lukáš Pražský** – přelom 15. a 16. století – konečný ráz bratrského bohosloví
 - o **Jan Augusta**
 - polemické, apologetické a dogmatické spisy
 - odpůrce vyššího vzdělání
 - o **Jan Blahoslav**
 - práce na *Aktech Jednoty bratrské*
 - náboženská praxe Blahoslava zaměstnávala více než samotná teologie
 - *Nový zákon vnově do češtiny přeložený* (1564)
 - neuměl řecky – nemohl dosáhnout humanistického ideálu a pracovat s prameny
 - *Vady kazatelův* (1570)
 - *Gramatika česká* (1571)
 - *Musica, tj. knížka zpěvákům náležité zprávy v sobě zavírající* (1558)

- tyto tři spisy jsou českým zpracováním poetiky a rétoriky
- *Filipika proti misomusům*
- překlad *Nového zákona*
 - podnět k překladu *Bible české*
 - *Bible česká – Bible králická – Šestidílka*
 - (6 dílů, 1579 – 1593)
 - vytištěna v Kralicích u Náměště nad Olavou
 - nejvýznamnější literární počín Jednoty bratrské
 - nejrozsáhlejší český humanistický překlad
- o **Karel starší ze Žerotína**
 - rozsáhlá korespondence – latinská, česká, německá, francouzská a italská
 - *Apologia* (1606)
 - forma listu
 - kritika poměrů
 - řečnické pojednání
- o **Václav Budovec z Budova**
 - 1577 členem poselstva k tureckému sultánu Muradovi II. – získal znalost Koránu
 - *Altialkorán* (1614)
 - polemika s islámem
 - pokus usoustavnit hodnoty evropské civilizace
- **Šimon Lomnický z Budče**
 - o *Kupidova střela* (1590)
 - o *Pejcha života* (1615)
 - o *Tobolka zlatá* (1615)
 - o oživoval tradici velikonočních her
- dobová cestopisná literatura – pohybuje se mezi naučnou a zábavnou prózou
- **Oldřich Přefát z Vlkanova**
 - o *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny* (1563)
- **Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic**
 - o *Putování aneb Cesta z království českého do Benátek a odtud do země Svaté, země judské a dále do Egypta a velikého města Kairu, potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii ležící* (1608, tiskem nevyšlo)
- zábavná próza se vyvíjela dvojím směrem:
 1. měšťanská mravokárná literatura, navazuje na středověká exempla
 - **Vavřinec Leandr Rvačovský**
 - o *Masopust* (1580)
 2. zábavná vyprávění cizího nebo středověkého původu, rozprávkové cykly
 - *Fortunatus*
 - o dobrodružná, pohádkově fantastická povídka německého původu
 - o tiskem ve druhé polovině 16. století
 - *Historia o životě doktora Jana Fausta* (1611)
 - o překlad Martina Carchesia z němčiny
 - *Historie o bratru Janovi Palečkovi*
 - o rozprávky o dvorském šaškovi krále Jiřího z Poděbrad
 - o dochovány rukopisy a tisky z 16. a 17. století

3. Barokní literatura v českých zemích a v exilu

Pojem baroka

• Heinrich Wölfflin

- o kunsthistorik, uvedl do moderního vědeckého myšlení pojem baroka
- o *Renesance a baroko* (1888)
 - aplikoval pojem baroka na dobu na konec 16. století a na století 17.
 - rozdíl mezi renesancí a barokem jako převaha jasného nazírání proti dominantní úloze citovosti
- o *Základní pojmy dějin umění* (1915)
 - vymezil rozdíl mezi renesancí a barokem sérií protikladných znaků
 - lineárnost – malebnost
 - plošnost – hloubka
 - uzavřená forma – otevřená forma
 - rozmanitost detailů – jednotnost celku
 - absolutní jasnost předmětnosti – relativní jasnost předmětnosti
- o baroko není úpadek ani pokračování renesance, ale úplně jiná epocha
- o vliv na rozmach studia barokní literatury, především po 1. sv. v.

• Arthur Hübscher

- o pojetí baroka jako „antitického¹⁴ životního pocitu“

• Herbert Cysarz

- o profesor pražské německé univerzity
- o *Německé barokní básnictví* (1924)

- o v Česku začalo být baroko objevováno od 30. let
- o poznamenáno katolicky obrannou tendencí, snahou rehabilitovat pobělohorskou dobu temna, např. **Josef Vašíčka** – *České literární baroko. Zablesky z temna* (1938)
- o po roce 1948 bádání o baroku potlačeno, znovuobnoveno až v uvolněnějších poměrech v roce 1968
- o dvojí definice baroka:
 - o kategorie stylu
 - oblíbené figury paradox, hyperbola, antiteze
 - neobstojí před kritikou – dá se aplikovat na více epoch
 - stylistické kategorie mají smysl pouze jako projev „barokní duše“
 - o kategorie idejí
 - řada obecných definic – „antitický životní pocit“ (Arthur Hübscher), „přiblížení se Bohu skrze tento svět“ (Zdeněk Kalista), „krize pocitu životní jistoty“ (Václav Černý)
 - stejný problém jako u kategorií stylu – možnost aplikace na více epoch

→ ideální je spojení stylistických a ideových kategorií

Literární vývoj v době barokní; evangelické baroko, katolické baroko

- o zásah porážky stavovského povstání na Bílé hoře do literatury
- o konfiskace majetku protihabsburské opozice, rekatolizace → vystěhování evangelíků
- o rozdělení české literatury na dvě větve:
 1. domácí katolická
 - o i v době největšího rozkvětu má rysy nerozvinutosti
 - o poezie – kancionály, próza – postily, drama – latinské školní hry

- o chybí příležitostná poezie, artistní poezie, poezie reflexivní, dále román, tragédie i tragikomédie – žánry spjaté s dvorským prostředím

2. emigrantská evangelická

- o snahy ochabují po prvním půlstoletí

- v Čechách není v 17. století součástí literárního života šlechtický dvůr
- první náznaky baroka se objevují už před Bílou horou v raných dílech Komenského
- básnická čeština 17. století – dvě tendence:
 - o 1. spjatost s humanistickou tradicí – množství synonym, antitezí, metafor
 - o 2. spjatost s mluveným jazykem – lidové obraty, důraz na zvukovou stránku verše, tíhne k citovosti, zdobnělinám, přírodní metaforice
- soustavný popis spisovného jazyka 17. století neexistuje, neexistuje ani prozkoumaná trojjazyčnost (česká-latinská-německá) českého literárního prostředí

Evangelické baroko

• Jan Amos Komenský

- o 1614 správcem přerovské školy
- o 1616 ordinován na kněze
- o 1618 správcem německého bratrského sboru a školy ve Fulneku
- o 1621 Fulnek obsazen neapolským vojskem – Komenský se skrývá nejprve na Moravě, později v Čechách
- o 1628 odchází do polského Lešna a další život stráví v exilu – v Polsku, Anglii a Švédsku
- o zklamání z Vestfálského míru¹⁵
- o jazykové učebnice, teoretické spisy o výchově, reformátor školství
- o učitelství jako součást širšího úkolu – pedagog, teolog a náboženský polemik, politik, básník
- o psal česky a latinsky, i když původně chtěl psát pouze česky
- o *Janua linguarum reserua* (*Brána jazyků otevřená*, 1631)
 - učebnice latiny a moderních jazyků
- o *Orbis sensualium pictus* (*Svět v obrazech*, 1658)
- o *Opera didactica omnia* (sebrané vychovatelské spisy, 1657)
 - téměř 1200 stran
- o *Všeobecná porada o nápravě věcí lidských*
 - začal na ní pracovat ve 40. letech
 - pansofické¹⁶ dílo, nedokončené
 - vyšly z něj pouze části
- o O poezii české (1620)
 - záměr obrodit české básnictví časoměnou prozodií odvozenou z klasické římské poezie
 - nevydané pojednání
 - přebásnění tzv. *Katonových distich* – sbírka didaktických dvojverší z 3.–4. století

¹⁵ **Vestfálský mír**, uzavřený 24. října 1648, byl soubor dvou smluv, Münsterké a Osnabrúcké, ukončující třicetiletou a Osmdesátiletou válku, které byly uzavřeny Svatou říší římskou (císař Ferdinand III. a další německá knížata), Španělskem, Francií (Ludvík XIV. a kardinál Jules Mazarin), zástupci Republiky spojených nizozemských provincií a Švédskem.

Náboženské změny ve Svaté říši – byla výrazně omezena moc císaře nad celou říší. Vládcové jednotlivých částí Svaté říše mají právo vládnout na svém území podle „*cuius regio, eius religio*“, neboli mají právo na vlastní náboženství. Z toho také vyplývá i ta paradoxní situace, že ač v ostatních částech říše vzniká náboženská svoboda, tak v zemích Koruny české a Rakouských dědičných zemích dochází nadále k upevňování pozice katolické církve. Dále je uznáno jako třetí náboženství kalvinismus. Na druhou stranu bylo povoleno těm křesťanům, kteří žili na území, kde nebylo jejich náboženství panovníkem podporováno, aby mohli sloužit mši na určeném místě a v určenou hodinu.

¹⁶ **pansofie** – všeobecná moudrost, univerzální poznání všeho

¹⁴ antitický – protikladný, protichůdný

- v době pobělohorské řada tzv. útěšných spisů
 - *Truchlivý* (1623 – 1624, dva díly, 1651 třetí díl, 1660 připojen čtvrtý díl s názvem *Smutný hlas*)
 - *Labyrint světa a ráj srdce* (1623, vydáno 1631)
 - *Hlubina bezpečnosti* (kolem 1625, vydáno 1633)
 - filosoficko-teologické pojednání
 - *Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské* (1650)
 - pastýřský list
 - Komenský je přesvědčen o zániku Jednoty bratrské, nechává ji promlouvat jako umírající matku
 - *Kancionál* (1659 v Amsterodamu)
 - více než pětinu Komenský sám přebásnil anebo složil
 - myšlenkově stojí na rozhraní dvou epoch – filosoficky vychází z renesance, ale myšlenkový úkol z baroka – univerzalizmus, proti renesančnímu individualismu
- **Pavel Skála ze Zhoře**
 - *Historie církevní*
 - poznání poměrů před Bílou horou
 - 10 svazků
 - **Pavel Stránský**
 - *Respublica Bojema (O státě českém, 1634)*
 - **Jiří Třanovský**
 - *Cithara sanctorum* (1636)
 - nejčastěji vydávaný kancionál slovenských evangeliků
- Katolické baroko**
- Poezie**
- **Jan Rozenplut**
 - *Kancionál* (1601, Šternberk)
 - tkví v humanistické poetice, ale objevují se náznaky barokního slohu
 - většina písní přejatých a upravených, ale i jeho vlastní
 - **Jiřík Hlohovský**
 - *Písně katolické* (1622, Olomouc)
 - uspořádání navazuje na Kancionál
 - poetika je taktéž tradiční, ale barokní prvky jsou již výraznější
 - **Pavel Sessius**
 - *Kancionál* (1631)
 - bez uvedení jména pořadatele
 - *Český dekanord*
 - přetisk *Kancionálu* (1642)
 - **Adam Michna z Otradovic**
 - jindřichohradecký měšťan, varhaník a hudební skladatel
 - studoval na jezuitské koleji – jezuitská inspirace jeho písní – kult mučedníků a světců, apoteóza¹⁷ aktivity a vůle
 - jeho dílo se na pozadí předchozího literárního vývoje jeví nové
 - baroko s jeho sbírkami vstupuje do české katolické poezie naráz
 - *Česká mariánská muzika* (1647)
 - *Loutna česká* (1653)
 - básnická a hudební suita¹⁸ určená k soubornému provedení

- 13 písní tvoří celek vystavený na dvou motivech sňatku – Panny Marie s Bohem a lidské duše s Kristem
- vliv Terezie z Ávily a františkánské mystiky
- *Svatoroční muzika* (1661)
- **Fridrich Bridel**
 - člen jezuitského řádu, vyučoval poetiku a rétoriku, řídil jezuitskou tiskárnu v Klementinu, misionář
 - především katechetické práce, veršované meditace, některé práce psány prosimetrem¹⁹
 - *Jesličky* (1658)
 - *Co Bůh? Člověk?* (1659)
 - návaznost na tradici děl o „pohrdání světem“
- **Felix Kadlinský**
 - *Zdoroslaviček* (1665)
 - překlad souboru písní
 - navazoval na něj **Jan Ignác Dlouhoveský**
 - *Požehnané pole* (1670)
 - *Zdoroslaviček na poli požehnaném* (1671)
 - *Hrdlička staroboleslavská boží matička* (1673)
- **Václav Jan Rosa**
 - právník, rada královského apelačního soudu
 - zájem o filologii – zabýval se především studiem gramatiky a slovní zásoby
 - snaha založit v českém barokním básnictví samostatný směr
 - *Discursus Lypirona, tj. smutného kavalíra, de amore anebo o lásce* (1651)
 - nejrozsáhlejší milostná báseň českého baroka
 - alamodová poezie
 - poezie související se společenskou módou
 - proniká v 17. století do zaalpských zemí z Itálie a Francie
 - vyznačovala se hojným užíváním cizích slov a galantních obrátů
 - překlad *Katonových distich Jana Amose Komenského* (1670)
 - doplněno o ukázky jiných forem časomíry – zčásti překlady, zčásti vlastní tvorba
 - báseň *Pastýřské rozmlouvání o narození Páně* – spojuje ohlasy Vergilia s křesťanským vánočním idylismem
 - *Grammatica linguae Bohemicae* (podtitul *Čechořečnost*, 1672)
 - latinsky psaná mluvnice
 - podává pravidla časomíry
 - přímého následovníka našel pouze v jednom autorovi anonymních básní v Zemských deskách z let 1675 – 1677
 - jeho prozodická pravidla se udržela až do 19. století, kdy se k nim přihlásili **Pavel Josef Šafařík s Františkem Palackým v Počátcích českého básnictví**
- od 80. let začíná česká kancionálová produkce vytvářet monumentální soubory
- dříve byly vydávány sbírky, z nichž byly patrné individuální rysy autorů, nové kancionály jsou jednotná díla, která tyto rysy stírají
- **Václav Matěj Štejer**
 - *Kancionál český* (1683)
 - ovlivnil všechny kancionály, které po něm vyšly:

¹⁷ apoteóza – oslavování (např. hrdinů); zbožštění; nanebevzetí

¹⁸ suita – (v hudbě) instrumentální skladba, tvořená několika větami ve stejné tónině

¹⁹ prosimetrum – próza se střídá s verši

- **Jan Josef Božan**
 - *Slaviček rájský* (1719)
- **Antonín Koniáš**
 - *Cítara Nového zákona* (1727)
- **Václav Holan Rovenský**
 - muž velkých plánů, ale také tulák neschopný soustředěné práce
 - *Kaple královská zpěvní a muzikální* (1694)
 - monumentální pojetí, ale neutříděnost a nepřehlednost
- Próza**
- po roce 1650 – plný rozvoj rekatolizace měst a venkova
- rozmach kazatelství (homiletiky)
- podrobně rozpracovaná teorie – rozvržení kázání, jakými způsoby je možno jeho téma a jednotlivé jeho části rozvíjet
- u kazatelství 17. a 18. století dvě stránky – teologicko-homiletická – mimoliterární; umělecká – literární (z hlediska náboženských dějin možno studovat jako nástroj protireformace²⁰, z hlediska literárních dějin jako řadu slovesných projevů)
- **Daniel Ignatius Nitsch**
 - *Berla královská* (1709)
 - zdůrazněná literární forma – složitá souvětí, bohatá obraznost
 - záměrná odlišnost od mluveného jazyka
- **Bohumír Hynek Bilovský**
 - *Cantator cygnus, tj. Hlas duchovní labutě* (1720)
 - vynikají umělecká stavba, citová odstíněnost
 - hledání nových výrazových prostředků – synonyma, novotvary, vulgarismy
- **Ondřej František de Waldt**
 - *Chválořeč neb kázání na některé svátky* (1736)
 - kázání z poutí a slavností
 - rafinované slovní hříčky
- **Václav Matěj Šteyer**
 - *Postila katolická* (1691)
 - čtenářská obliba – do r. 1737 vyšla šestkrát
- modlicí knížky – protějšek kázání, nástroj protireformace
- **Martin z Kochemu**
 - *Zlatý nebeklíč* (1701)
 - překlad z němčiny
 - určen pro ženy – velká obliba
- baroko dobou druhého rozkvětu hagiografie
- **Šimon Lomnický z Budče**
- **Fridrich Bridel**
 - *Život sv. Ivana* (1657)
- **Bohumír Hynek Bilovský**
 - *Církevní cherubín* (1703)
 - o Janu Sarkandrovi
- **Valentin Leuchti**
 - soubor *Vita sanctorum, tj. Životové, skutkové, utrpení a smrt Pána Krista, blahoslavené Panny Marie a nejobzvláštnějších svatých* (1625)
 - uvádí k nám množství cizích světců
- sv. Václav – využití jeho kultu k rekatolizaci jezuitů
- Jan Nepomucký – 1729 svatořečen – okázale slavená událost české protireformace
- hagiografie hlavním východiskem barokního dějepisce
- soubor životopisů svatých *Acta sanctorum* (od 1643 v Antverpách)
 - vedení **Jeana Bollandy**
 - jeho pokračovatelé – bollandisté – měli významný podíl na vzniku moderních historických metod
- **Bohuslav Balbín**
 - od 1638 člen jezuitského řádu, učitel v řádových školách a řádový historik
 - psal latinsky, nejprve hagiografické spisy (např. historii zázračného obrazu Panny Marie v Tuřanech u Brna)
 - díla protknutá úctou k historickým pramenům (např. životopis arcobiskupa Arnošta z Pardubic)
 - encyklopedie *Rozmanitosti z dějin českého království* (od 1679)
 - 10 svazků ze zamýšlených 20
 - výbor *Bohemia docta – Učené Čechy* (1776 – 1780)
 - *Obrana jazyka slovanského, zvláště českého* (1775)
 - napsáno v ústraní – vlastenectví získalo Balbínovi mocné nepřátele
 - pro spolubratra Tomáše Pešinu z Čechorodu
 - vliv na národně uvědomovací snahy vzdělanců přelomu 18. a 19. století
- barokní dějepisce se vyznačují úctou k historickým pramenům, nezná kritickou skepsi osvětského racionalismu
- důvěřivě přijímá historickou tradici, jednotlivé události zasazuje do vyspekulovaných souvislostí, historickou perspektivu rozšiřuje o mýtus – historické nazírání splývá s nazíráním básnickým
- **Jan Kořínek**
 - *Staré paměti kutnohorské* (1675)
 - z Balbínova podnětu
 - oslavná historie Kutné Hory
- **Jan František Beckovský**
 - *Poselkyně starých příběhů českých* (1700)
 - pokus nahradit Hájkovu kroniku
 - rozsáhlé, ale nedokončené dílo
- úsilí o udržení kontinuity historického vědomí – mluvnické a pravopisné příručky
- **Jiří Konstanc**
 - *Lima linguae Bohemicae, tj. Brus jazyka českého* (1667)
- **Václav Matěj Šteyer**
 - *Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti*, tzv. *Žáček* (1672)
- **Václav Jan Rosa**
 - *Grammatica linguae Bohemicae* (1672)
 - *Thesaurus linguae Bohemicae* (*Poklad českého jazyka*)
 - první pokus o moderní dokladový a výkladový slovník českého jazyka
 - zůstal v rukopise, ale většinu převzal v 19. století **Josef Jungmann** do *Slovníku česko-německého*
- *Svatováclavská bible* (Nový zákon 1677, Starý zákon 1712 a 1715)
 - překladatelé **Jiří Konstanc, Václav Matěj Šteyer, Jan Barner**

- nový překlad bible podle latinského textu tzv. *Sixto-Klementiny* – Vulgáty ve znění schváleném Tridentským koncilem²¹
- v předmluvě odsuzuje starší „kacířské“ překlady, ale vychází z *Bible kralické*

Drama

- latinské školní hry provozované zejména jezuitským řádem – účelem podání svědectví o úrovni školy
- při velkých svátcích představení pro veřejnost
- **Václav František Kocmánek**
 - 40. léta 17. století
 - interludia – mezihry – krátké frašky vkládané do delších vážných her, později se osamostatnily
 - tradiční náměty, např. sedlák u lékaře, postavy s ustáleným charakterem
- **Bohuslav Balbín**
 - *Nástin humanitních disciplín* (1666)
 - podrobný výklad o dramatu
- *Rakovnická vánoční hra*
 - návaznost na středověké liturgické drama
 - 80. léta 17. století
- konec 17. století – psány dramata pro venkovské publikum, mezi náměty např. války s Turky, umučení Jana Nepomuckého (hlavně po jeho blahoslavení r. 1721)
- **Karel Kolčava**
 - *Exercitationes dramaticae 1 – 6* (1703 – 1716)
 - sloužily jako vzor pro psaní dramat
 - návaznost na humanistickou dramaturgii
- od poloviny 18. století vznikají tzv. hanácké zpěvohry – parodie života vyšších společenských vrstev a životních ideálů propagovaných barokní nábožensko-vzdělávací literaturou, užití zkomoleného hanáckého nářečí

Folklorní slovesnost

- rozvoj písně, pohádky a dramatu
 - folklorní dílo se stává folklorním tím, že je přijato lidovým společenstvím, je jím tradováno a obměňováno
 - probuzený zájem o lidovou slovesnost v 19. století – první sbírky
 - Vojtěch Jirát – „lidová píseň je nejshnilějším odkazem baroka“
- tvoří spojnici mezi barokem a národním obrozením

4. Zkoumání starší české literatury ve 20. století – metody, přístupy, osobnosti

Metody a přístupy

- **pozitivismus (19. století)**, podle Augusta Comte (Kurz pozitivní filozofie)
 - klade literární události do dějin v maximálním možném výčtu
 - texty jsou u pozitivistů druhotné, jsou prvkem množiny, která je vřazována do obecných dějin
 - pro tvůrce kánonu nejsou samotné texty důležitější než např. osobnost jejich tvůrce – ta často začne dominovat textům – na místo dějin textů jsou podsouvány „malé dějiny individuálních osudů“ na pozadí „dějin velkých“
 - pojetí událostí jako bodových, lidmi intencionalně působených změn – události jsou obsaženy v pramenech, odkud musejí být vyňaty a dány do přesnějších souvislostí (opozici konstruktivismus – události se vážou k danostem, které zasahují do konstrukcí v podobě pramenů, ale událost je závislá na způsobu, jímž je tematizována – pojmy, narace, diskurs)
 - dějinný proces chápán jako prostý součet událostí jako jednotlivých dílčích složek
 - vrchol před druhou světovou válkou
 - věda považována za autonomní soubor idejí, teorií a objevů nadaných specifickou vnitřní logikou a spojených s kumulací a pokrokem poznání (progresivistické pojetí) → dějiny vědy se překrývají s dějinami nositelů tohoto pokroku
 - úkolem zmapovat životy významných objevitelů, kriticky vydat jejich díla nebo synteticky podat vývoj starší vědy
 - překonání „nedostatečných“ nebo „chybných“ poznání předchozích epoch je překonáno zlomovými objevy, které vědění posunují k „modernímu“ stavu
- **Jaroslav Vlček**
 - *Přehled dějin literatury české* (1885)
 - *Dejiny literatury slovenskej* (1890)
 - *Dějiny české literatury* (1892 – 1921)
 - čtyři svazky
 - široký kulturní přehled a poutavý výklad
 - České literární dějiny jsou mu především historií evropských duchovních proudů a idejí
 - oceňuje husitství, reformaci a národní obrození
 - *První novočeská škola básnická* (1896)
 - *Pavel Josef Šafařík* (1896)
- **Jan Jakubec**
 - *Dějiny literatury české*
 - předností postižení vývoje českého jazyka, lidové slovesnosti, množství a spolehlivost údajů
 - *Česká literatura devatenáctého století* (3 díly)
- slabinou pozitivistů bylo, že přes záplavu vnějších informací nepronikali k podstatě díla, k jeho svébytné hodnotě
- projevilo se to zejména na Vlčkových a Jakubcových mladších následovnicích: Albertu Pražákovi, Miloslavu Hýskovi i Zdeňku Nejedlém (jenž působil i jako hudební vědec a historik a od 20. let se hlásil k marxismu)
- jako reakce na pozitivismus proto vznikl směr duchovědný
- **Duchověda**
 - Wilhelm Dilthey
 - Učinil středem pozornosti autorův prožitek jakožto východisko literárního díla

- kritika a literární věda měly popsat tento jedinečný „prazážitek“, vcítit se do obrazotvornosti a vnitřní ho světa tvůrce
- představitelé duchovnědávající přednost esejistice, vyjadřovali se často metaforicky
- u nás působil duchovnědný směr především na Arne Nováka, Otokara Fischera a také na F. X. Šaldu
- **marxismus** – ideová kritéria
 - představa řady textů, které reprezentují nevyhnutelné směřování k ukončení dějin, k naplnění mystického proroctví
- **gender studies**
 - gender jako historicky a kulturně specifické, relační vědění o vnímaných pohlavních diferencích, které slouží jako důležitý prostředek, jak vyjadřovat mocenské vztahy a organizovat společnost
 - v různých regionech a akademických kulturách je pojem genderu pojímán různě: anglofonní prostředí do 80. let – gender jako politicky korektní pojem pro označení pohlaví či jako protiklad k biologické determinaci jedince, německojazyčná historiografie – biologické pohlaví a kulturně i sociálně utvářená pohlavní role
 - od 70. let dějiny žen – vliv druhé vlny feminismu – cílem odkrývat specificky ženské aktivity a prožitky, které byly starším bádáním umlčovány, často vychází z předpokladu oddělenosti ženského a mužského světa
 - text **Joan Kelly** *Did women have a renaissance?* (1984)
 - zpochybnění periodizace založené na politických dějinách – mužské dějiny
 - v 90. letech německá historická antropologie – hledání stabilních a sdílených vzorců než hledání rozdílností
 - 90. léta – gender jako analytická kategorie – **Joan W. Scott** *Gender: A useful category of historical analysis* (1986)
 - definice podmínek, kritérií a možností užití genderu jako analytické kategorie pro historický výzkum
 - gender není dán biologicky, ale je to sociální a diskursivní konstrukt, který spoluutváří mocenské vztahy
 - gender je zde sofistikovaným základem pro feministický projekt politické a sociální rovnosti
 - **Lucie Štorchová**
 - *Mezi houfy lotrův se pustili...* (2005)
 - *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* (2008)
 - *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží* (2009)
 - *Žádná ženská člověk není.* (2011)
 - *Děti roditi jest božské ovotce* (2013)
 - *Koncepty a dějiny* (2014)
 - **francouzská historická škola**
 - primárním cílem se stalo problémově zaměřené psaní historie, které by dokázalo pokrýt všechny oblasti lidské činnosti
 - otevřeně se postavili proti historiografii, která jednoznačně kladla důraz na politické a diplomatické dějiny a historii chápala jen jako vyprávění příběhu – jako prosté kladení jedné události za druhou bez hlubšího pochopení společnosti té které doby
 - Annalisté se začali zabývat i hospodářskými a sociálními dějinami, dějinami každodennosti, historickou geografii, mentalitami a ideologiemi, vlivem životního prostředí na člověka a společnost a dále jevy a strukturami, které se vyvíjely po celá staletí (tzv. dějiny dlouhého trvání – *la longue durée*), jako např. vnímání času, čarodějnictví, vývoj cen nebo klimatu, vnímání těla apod.

- výrazné je v mnohých pracích dělení právě na hluboko zakořeněné struktury, kterými se daná společnost řídí, dále pak jsou zvlášť pojímány hospodářské a sociální dějiny a konečně, jako časově nejkratší a z pramenů dobře postižitelné, politické dějiny, které jsou ovšem vnímány skrze prizma těch hlubokých struktur v pozadí. Další často užívanou metodou je komparace situace geograficky odlišných míst (čínský × evropský feudalismus), což často vede k přesnějšímu pochopení principů, na kterých ten který jev fungoval.
- v poslední době byla částí annalistů (např. Jacquem Le Goffem) provedena revize přístupu k vyprávěcí historii, a to pod tíhou kritiky školy Annales uvádějící přílišné zaměření na analýzu historické skutečnosti, nikoliv však na širší souvislosti, tedy vyprávěcí dějiny, které jsou jediné v rámci narativní historiografie schopny historickou skutečnost v širších souvislostech zachytit
- v současné době se již formuje tzv. IV. generace školy Annales
- za vůdčí a zakládající osobnost byl některými historiky označen Roger Chartier

osobnosti

- **Hana Bočková**
 - *Knihy nábožné a prosté. K nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*
 - *Jan Blahoslav: Čtyři menší spisy*
- **Michaela Soleiman pour Hashemi**
 - *Doba a dílo Petra Chelčického*
 - *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*
 - *Karel Račín - nedoceněný barokní autor*
 - *Žena krásná náramně*
 - *Svatonepomucenská kázání v českém, rakouském a německém prostředí*
- **Eduard Petřů**
 - *Vývoj českého exempla v době předhusitské* (1966)
 - *Vzrušující skutečnost: Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře* (1984)
 - *Humanismus a raná renesance na Moravě* (1992)
 - *Vzdálené hlasy: Studie o starší české literatuře* (1996)
 - *Zrcadlo skutečnosti: Kniha o středověké, renesanční a barokní parodii* (2002)
- **Oldřich Králík**
 - *K počátkům literatury v přemyslovských Čechách* (1960)
 - *Sázavské písemnictví 11. století* (1961)
 - *Historická skutečnost a postupná mytizace mongolského vpádu na Moravu roku 1421. Příspěvek k ideologii předbřeznové Moravy* (1969)
 - *Filiace vojtěšských legend* (1971)²²
 - *Kosmova kronika a předchozí tradice* (1976)
- **Jan Malura**
 - *Písňe pobělohorských exulantů* (2010)
 - *Krajina - Vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění* (2012)
 - *Žánrové aspekty starší literatury* (2010)
 - *Meditace a modlitba v literatuře raného novověku* (2015)
- **Jaroslav Kollár**
 - *Česká zábavná próza 16. století a tzv. knížky lidového čtení* (1960)
 - *Návraty bez konce* (1999)

²² filiace = vzájemná závislost literárních námětů nebo motivů

- *Sondy. Marginálie k historickému myšlení o české literatuře* (2007)
- **Tomáš Rataj**
 - *Islám v srdci Evropy* (2008)
 - *Pražské spolky* (1998)
 - *České země ve stínu půlměsíce* (2002)
- **Martin Nodl** – historik
 - *Člověk českého středověku* (2002)
 - *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku* (2007)
 - *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století* (2009)
 - *Dekret kutnohorský* (2010)
 - *Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku* (2008)
 - *Jeden den ve středověku* (2014)
 - *Sociální svět středověkého města* (2006)
 - *Středověk v nás* (2015)
 - *Zbožnost středověku* (2007)
 - *Slavnosti, ceremonie a rituály pozdního středověku* (2013)
 - *Manželství v pozdním středověku: Rituály a obyčaje* (2014)
- **Marie Ryantová**
 - *Čeští králové* (2008)
 - *Památníky aneb štambuchy, to jest alba amicorum* (2007)
 - *Historikův adresář* (2002)
 - *Polyxena z Lobkovic - Obdivovaná i nenáviděná první dáma království* (2016)
- **Alfred Thomas**
 - *Čechy královny Anny: česká literatura a společnost v letech 1310–1420* (2005)
- **Milena Lenderová**
 - *Z dějin české každodennosti: život v 19. století* (2009)
 - *Žena v českých zemích od středověku do 20. století* (2008)
 - *K hříchu i k modlitbě* (1999)
 - *Dějiny těla* (2014)
- **Lenka Řezníková a kol.**
 - *Figurace paměti*
 - analyzuje způsoby, jimiž se obyvatelé českých zemí v minulých dvou stoletích vztahovali k postavě Jana Amose Komenského

5. Počátky literárněhistorického myšlení, zkoumání starších památek v 19. století²³

Osvícenská věda

- od poloviny 18. století zásadní obrat ve vědě – přehodnocování
- využití racionalistických a kritických metod – snaha odstranit pověry, smyšlenky a dohady z vědeckého poznání
- umožněno reformami císaře Josefa II v 80. letech 18. století
 - zrušena cenzura
 - zrušení katolictví jako jediného povoleného vyznání
 - zrušení klášterů, které nesloužily vzdělávání (jezuitský řád zrušen už 1773)
 - odstraněno nevoľnictví → do měst přicházelo více česky mluvících lidí
- návaznost na starší tradici barokního balbínovského dějepisectví²⁴, které bylo obohacováno o nové metody kritické historiografie, přicházející z cizích zdrojů
- osvícenské zaměření podporovalo výzkumy přírodovědecké, vlastivědné, technické, právnické, sociální apod.
- jazykem zjednanosti latina, ale postupně se uplatňovala i němčina
- upevňoval se zemský patriotismus – zájem o národnostní a jazykové poměry v zemi
- univerzity byly pod vlivem barokního protireformačního myšlení → hledání nových forem vědecké práce → sdružování v soukromých vědeckých společnostech
 - polovina 18. století – Olomouc – Spolek neznámých – nedlouhé trvání
 - 1774 – Praha – Soukromá společnost nauk
 - Česká společnost nauk –
 - Královská česká společnost nauk –
 - schůzky a debaty, vydávání odborného časopisu
 - snaha vyrovnat se s vědeckým usilováním v Evropě (zvl. střední)
 - zásluhou Dobrovského, Dobnera a Pelcla se uplatňoval i zájem o národní literaturu a český jazyk
 - 1792 vyšel především zásluhou Dobrovského podnět císaři Leopoldu II. k založení katedry pro český jazyk na pražské univerzitě (prvním profesorem František Martin Pelcl – historik a jazykovědec)
- Vznik mluvnice
 - odlišnosti v tom, do jaké míry respektovaly 200 let starou předbělohorskou jazykovou skutečnost a do jaké míry braly v potaz soudobou jazykovou praxi, která se utvářela v 17. a 18. století
 - Karel Ignác Thám
 -
 - Jan Nejedlý
 -
 - František Jan Tomsa
 -
 - František Martin Pelcl
 -
 - Josef Dobrovský
 - *Zevrubná mluvnice českého jazyka* (1808, 2. vyd. 1818)
 - popsal češtinu doby veleslavínské (2. polovina 1. století, vznikla zde Kralická bible)

²³ panorama 96-100

²⁴

- rozhodnul spor ve prospěch starší tradice – zřejmě pod vlivem nechuti k baroknímu písemnictví jako nástroje protireformace, tmářství a pověrčivosti
- umožnil vytvořit novou kulturu, ale zvětšil se rozdíl mezi běžně mluveným a spisovným jazykem

- Gelasius Dobner (1719 – 1790)
 - o první moderní český historik, který stavěl na kritické metodě zkoumání
 - o největší část života věnoval tomu, aby dokázal, že čtenářsky nejoblíbenější *Kronika česká* (1541) Václava Hájka z Libočan je snůška výmyslů a nepřesností
 - úspěch → české dějepisce dostalo pevné základy racionální kritiky
 - přes snahu o věcnou správnost však Dobner přehlédnul literární kvality Hájkovy kroniky, k nim se později vrátil Josef Linda
- Václav Fortunát Durych (1735 – 1802)
 - o zdůrazňoval slovanskou složku české vzdělanosti → návaznost na barokní dědictví (zvl. Balbínovo)
 - o podílel se na novém překladu *Bibli české* (1780)
 - z podnětu Marie Terezie
 - návaznost na tradici *Bible kralické* a *svatováclavské*
 - utvářel vzor nové kultivované a vytříbené češtiny
- František Faustín Procházka (1749 – 1809)
 - o odpůrce barokní kultury, jeden z neaktivnějších iniciátorů českého jazykového obrození
 - o v 80. letech 18. století vydal sérii staročeských literárních děl → podněty pro novou tvorbu
- Josef Dobrovský (1753 – 1829)
 - o osvícenský duch, nejsilnější podněty dalšímu kulturnímu hnutí
 - o nesmlouvavá historická kritika, osvětlil některé sporné otázky nejstarších českých dějin
 - o zakladatel slavistiky
 - o *Základy starého nářečí slovanského jazyka* (1822)
 - vědecky popsal staroslověninu
 - o *Dějiny české řeči a literatury* (1792)
 - vrchol české literatury viděl v 16. století, pak už doba úpadku, pochybnosti i o současnosti

Preromantismus

- projekt celistvé národní kultury – předpokladem smysluplný obraz minulosti (tvořil se obraz národní kultury)
- platil respekt k racionalistickému dějepisce pro jeho kritičnost a metodičnost, ale problémem bylo, že nebyl podán ucelený a filosoficky podložený obraz české minulosti a že bylo opomenuto nejrannější období dějinného vývoje
- Josef Jungmann (1773 – 1847)
- počet vědeckých děl začal v českém prostředí výrazněji narůstat na počátku 20. let 19. století – iniciativně působil zejména Jungmann: ve *Slovesnosti* (1820) na základě pečlivě vybraných ukázek rozlišil hlavní druhy a žánry a nabídl tím vzory soudobým spisovatelům
 - o *Historie literatury české aneb Soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka* (1825, 2. rozš. vyd. 1849)
 - toto dílo tvořilo představu české písemné tradice, bylo možno se k němu hlásit a hledat inspiraci
 - návaznost na barokní literárněhistorické práce

- bibliografický soupis vyšlých českých tisků a archivních rukopisů
- v úvodních částech ke každému období nastínil ucelenou koncepci českého literárního vývoje v českých zemích
- stejně jako Dobrovský pokládal za vrchol českého literárního vývoje dobu veleslavínskou

Josef Jungmann

- psal téměř výlučně česky
- přeložil do češtiny nejnáročnější literární díla
- rozmlouvání *O jazyku českém*
- pro výuku češtiny vydal příručku teorie literatury a slohu – na této knize vyrostly dvě generace českých spisovatelů a vzdělavců (ovlivnila i Nerudovu generaci)
- věnoval pozornost dějinám české literatury a péči o jazyk
- *Historie literatury české aneb Soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka*
 - o navázal na barokní literárněhistorické práce
 - o podal bibliografický soupis dosud vyšlých českých tisků a archivních rukopisů
 - o nastínil ucelenou koncepci českého literárního vývoje v našich zemích
 - o pokládal za vrchol „zlatou dobu“ české literatury i jazyka v 2. polovině 16. století
- *Slovník česko-německý*
 - o dokumentoval dosavadní vývoj české slovní zásoby i její současný stav
 - o mohl se opřít o starší práce barokního jazykovědce Václava Jana Rosy, obrozené slovníky Karla Ignáce Tháma a Josefa Dobrovského
 - o sám vyhledal zdroje nových slov – zapomenutá, nově utvořená, přejímání (hlavně z polštiny)
- minimální původní tvorba, ale významné překlady
 - o *Chateaubriand: Atala*
 - o *John Milton: Ztracený ráj*
 - o *J. W. Goethe: Heřman a Dorota*
 - o výběrem děl manifestoval, že jeho „nová“ čeština je schopná zvládnout nejvyšší slovesné výkony světové literatury
- František Palacký (1798 – 1876)
 - o *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě* (I – V, 1836 – 1876, I. díl německy, další česky)
 - návaznost na tradice českého humanismu
 - vyzdvihuje husitství jako osobitou národní aktivitu, která otevírá cestu do novověku, ale nezastírá, že na sto let narušilo styky s Evropou
 - tento pohled významně ovlivnil K. Havlíčka a literární život 2. poloviny 19. století
- Pavel Josef Šafařík (1795 – 1861)
 - o *Dějiny slovanského jazyka a literatury podle všech nářečí* (1826)
 - o *Slovanské starožitnosti* (1 – 2, 1836 – 1837)
 - kalk latinského slova antiquitates – komplexní bádání o starobylých, předhistorických nebo raně historických epochách
 - obraz raného vývoje slovanských národů, duchovní a materiální kultury, jejich rozšíření po Evropě a vztahu k jiným etnickým skupinám
 - dílo zakládá nový vědní obor, podněty pro další konkrétní výzkum
- Spor o prozódii – 1818 uveřejnili Palacký a Šafařík *Počátky českého básnictví*
- Šafařík a Kollár nejvýrazněji šířili ideu (obrozenou koncepci) slovanské vzájemnosti

Romantismus – biedermeier

- Karel Jaromír Erben (1811 – 1870)
 - spolupracoval s Františkem Palackým – opisoval pro něj ve venkovských archivech dokumenty, potom s ním byl ve styku jako sekretář Českého muzea a jako archivář města Prahy
 - jeho práce se řídila zásadou: „*Potud národ svůj, pokud šetří svých památek.*“
 - edice ze staročeského písemnictví – ve třech svazcích vydal české Husovy spisy

Almanachy

- Václav Thám: *Básně v řeči vázané*
 - chtěl navázat na starší české básnictví, proto byly zařazeny i básně humanistického autora Mikuláše Konáče z Hodišova, Šimona Lomnického z Budče a barokního básníka Felixe Kadlinského

Kritika Hájkovy kroniky

- **Gelasius Dobner**
 - piaristický mnich
 - největší část svého života věnoval tomu, aby prokázal, že *Kronika česká* je snůška výmyslu a nepřesností, což se mu povedlo
 - při svém pohledu vědce přehlédl literární kvality této kroniky, pro které se později vrátil Josef Linda – podílel se na jejím novém vydání
- **František Faustín Procházka**
 - jeden z nejvýznamnějších odpůrců starší kultury barokní
 - zároveň jeden z neaktivnějších iniciátorů českého jazykového a literárního obrození
 - vylíčil svým současníkům dějiny starší české literatury
 - v krátkém rozmezí 80. let 18. století vydal celou sérii staročeských literárních děl – stávala se pak podnětem a vzorem pro novou literární tvorbu i pro jazykovou kulturu své doby
- **Josef Dobrovský**
 - nesmlouvavá historická kritika
 - osvětlil sporné otázky nejstarších českých dějin
 - věnoval se studiu slovanských jazyků, vědecky popsal staroslověnštinu – zakladatel nového vědního oboru slavistiky
 - navazoval na starodávné a zvláště v barokní době solní cítění, že slovanské národy tvoří vyšší jednotu jak jazykovou, tak kulturní
 - *Zevrubná mluvnice českého jazyka*
 - popsal češtinu doby veleslavinské – z druhé poloviny 16. století (vznikla i Bible kralická)
 - tím rozhodl spor svých předchůdců ve prospěch archaické tradice
 - umožnil vytvořit novodobou kultivovanou češtinu
 - podstatně zvýraznil rozdíly mezi jazykem běžně mluveným a spisovným
 - věnoval se i vývoji a stavu české literatury – vydával několik literárních časopisů a sborníky (např. Slavín, Slovanka)
 - *Dějiny české řeči a literatury*
 - německy první soustavné dějiny české literatury od počátků do současnosti –
 - literární proces rozdělil do několika období, o každém z nich pojednal souhrnně a pak popsal (často i kriticky) jednotlivá literární díla
 - vrchol českého literárního vývoje viděl v 16. století, období následující hodnotil v podstatě negativně, jako dobu oslabení a úpadku, k současnosti se stavěl s pochybnostmi

Rukopisné spory

- ***Píseň Vyšehradská***
 - 1816 – Josef Linda objevil *Píseň Vyšehradskou* na přideštit staré knihy, kterou používal jako podnožku
 - 17 veršů
 - datováno do 13. století
 - objev věnoval spolubydlicimu Václavu Hankovi
 - Josef Dobrovský *Píseň vyšehradskou* otiskl v *Geschichte der böhmischen sprache und literatur* jako ukázkou staročeské poezie
- ***Rukopis Královédvorský***
 - v září 1817 Václav Hanka objevil v kostele ve Dvoře Králové *Rukopis Královédvorský*
 - 12 pergamenových listů + 2 proužky malého formátu
 - obsahoval šest hrdinských a historických zpěvů, dvě básně lyricko-epické a šest lyrických písní
 - datováno do 13. století
 - 1819 vydáno tiskem
 - důkaz vysoké úrovně české literatury → velký význam
 - námětem básní byly pověsti z české minulosti, objevovaly se tam postavy mytických pěvců, hrdinů i pseudohistorických osob
 - František Palacký RK užil při psaní *Dějin národa českého*, Josef Jungmann s RK též pracoval
- ***Rukopis Zelenohorský***
 - v listopadu 1818 do Muzea království českého anonymně zaslán rukopis
 - po delší době původ vysledován na zámek Zelená Hora → *Rukopis Zelenohorský*
 - pergamenový zlomek – 4 listy, 119 desetislabičných veršů
 - datováno do 9. – 10. století
 - skladby *Sněm a Libušin soud*, obě skladby působí neukončeně → dvě teorie:
 - torza dvou skladeb
 - jen jeden text (nahore pergamentu nechal pisatel místo na malbu a když mu na konci nevyšlo místo, napsal ho nahoru místo malby)
- ***Milostná píseň krále Václava***
 - 1819 nález *Milostné písně krále Václava*
 - datováno do 13. století
- **Polemiky o pravost RKZ**
 - značný zahraniční ohlas – Goethe, překlady do jiných jazyků
 - básně měly spolu s Hájkovou kronikou velký vliv na další vývoj české literatury
 - znalost textů se stala obecnou – často se recitovaly, byly pokládány za vizitku české vzdělanosti
 - nikdy zcela neunikly pochybovačné hlasy – nejprve v cizině, postupně i v domácím prostředí
 - tendence k tvorbě podvrhů starobylých památek byly příznačné i pro evropské literatury
 - motivem byla snaha vytvořit představu, že existovala klasická tvorba českého dávnověku, kterou by bylo možno srovnávat s antikou
 - *Rukopis Zelenohorský* a *Milostná píseň krále Václava* byly označeny Dobrovským za podvrhy, za autory označil Hanku a Jungmanna
 - v první polovině 19. století byly RKZ přijímány jako pravé, ale jejich pravost zpochybnili Josef Dobrovský, Julius Fejfalík, Anton Zeidler, Alois V. Šembera a Antonín Vašek
 - Hanka se soudil s Danielem Kuhem, který tvrdil, že Hanka RKZ napsal. Hanka vyhrál
 - 1861 Hanka umírá, jeho pohřeb se stal národní manifestací

- 1886 časopis *Antheneum* – Jan Gebauer – článek *Potřeba dalších zkoušek RKZ*, připojili se k němu Tomáš Garrigue Masaryk, Jaroslav Goll, Jan Herben ad.
- postupně převládá názor, že RKZ jsou falza, jejichž autory jsou Václav Hanka, Josef Linda a František Hořčík
- spor nebyl definitivně uzavřen
- Spory o Rukopisy ve 20. století
 - ve druhé polovině 60. let byly RKZ zkoumány dr. Miroslavem Ivanovem ve spolupráci s Kriminologickým ústavem VB, ale vědecké závěry nesměly být zveřejněny
 - sborník *Rukopisy královédvorský a zelenohorský – Dnešní stav poznání* (1969)
 - Josef Kočí: *Spory o rukopisy v české společnosti*
 - Zdeněk Fiala: *O rukopisech po stránce paleografické*²⁵
 - Mojmir Otruba – Marie Řepková: *Literárněvědná kritika RKZ*
 - Jaroslav Mezník: *Rukopisy z hlediska historie*
 - Vladimír Procházka: *Rukopisy a právní historie*
 - Miroslav Komárek: *Jazyková problematika RKZ*
 - Jaroslav Kašpar: *RKZ – paleografický přepis*
 - Miroslav Laiske: *Bibliografie RKZ*
- RKZ jsou uloženy v Národním muzeu v Praze
- byly vydány roku 1991, ale zkoušky obhájce RKZ neuspokojily
- 1932 založena Česká rukopisná společnost, za nacistické okupace zrušena, znova obnovena po revoluci 1989, od r. 1991 vydává *Almanach rukopisné obrany*, za nejpracovitější koncepci je považována ta Františka Mareše
- **Vliv RKZ na českou kulturu 19. století**
 - **Mikoláš Aleš** (1852 – 1913)
 - ilustrace *Rukopisu Zelenohorského a Královédvorského* ve vydání Františka Zákreje (1889)
 - pro foyer Národního divadla navrhl lunety (cyklus *Vlast* – patrný velký vliv Rukopisů: *Severní průšvihy, Trutnov, Dvůr Králové*)
 - Pro Národopisnou výstavu Československou vytvořil diorama *Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou*²⁶ (1895)
 - **Josef Mánes** (1820 – 1871)
 - zúčastnil se soutěže na téma *Libušin soud* (1839), kresby se ale nezachovaly
 - ilustrace Bellmannova vydání *Rukopisu Královédvorského* (1861)
 - ilustrace Prusikova vydání *Rukopisu Královédvorského* (1886)
 - **Bedřich Smetana** (1824 – 1884)
 - *Libuše* je parafrázi Rukopisu Zelenohorského
 - v cyklu symfonických básní *Má vlast* hymnická óda na Lumírův Vyšehrad
 - 1869 složil hudbu (op. 104) k živému obrazu *Libušin soud*
 - **Julius Zeyer** (1841 – 1901)
 - bohatýrský cyklus *Vyšehrad: Libuša, Zelený vítěz, Vlasta, Ctirad, Lumír* (1878–1880)
 - epické dílo *Čechův příchod* (1886)
 - **Josef Václav Myslbek** (1848 – 1922)
 - uměleckou kariéru začal *Opuštěnou a Apotheosou Rukopisu královédvorského* (1867)
 - k Rukopisům se vrací několikrát: *Lumírův relief* (1872), *Záboj* (1873), *Vítězný průvod Zábojův a Slavojův* (1875)

²⁵ paleografie – pomocná věda historická zabývající se vývojem písma, číslic a dalších grafických znaků, jakými jsou ligatury a zkratky. Dále zkoumá způsoby psaní, vývoj psacích látek apod. Je nezbytná pro četbu starých rukopisů.

²⁶ Plátno o rozměrech 8,5 x 10 metrů je nyní vystaveno v galerii Muzea Českého ráje v Turnově.

- vrcholí při výzdobě Palackého mostu²⁷: *Záboj a Slavoj, Lumír a Píseň, Libuše a Přemysl* (1881-1897)

LOPD:

Uzlovým bodem, v němž se splétaly dobové otázky kulturní, historické a politické, se stal spor o smysl českých dějin. Stával se z něho zároveň střet o další národní orientaci. Diskusi zahájil **Masaryk** knihami (Česká otázka (1895), Jan Hus (1896). Karel Havlíček (1896) a dalšími spisy, v nichž rozvíjel své pojetí češství. Bylo nové v tom, že **odmítalo historismus** a usilovalo jej nahradit soustavnou pozitivní prací. Spojujícím článkem českých dějin Masarykovi stejně jako Palackému byla humanita, která se odvíjela od Husových myšlenek k Chelčickému a českobratrství a znovu se objevila v ideálech obrození. Tato humanita měla podle Masaryka náboženský obsah (sám vyznával protestantismus), byla nenásilná (revolucionářství je mu šosáctvím naruby), demokratická a činorodá. Od přelomu století, zhruba od vzniku díla *Ideály humanitní* (1901), pak Masaryk ustupuje poněkud od náboženského pojetí humanity - jeho koncepce je bližší moderní humanitní demokracii.

Jiné stanovisko předkládal **Jaroslav Goll**, velký český historik, překladatel i příležitostný básník, který spolu s Masarykem vedl kampaň proti Rukopisům. Goll považoval hledání náboženské humanity a „plánů Prozřetelnosti“ v českých dějinách za nevědeckou konstrukci. Odporuje totiž historickým faktům, kriticky prověřeným údajům v pramenech. Sám se s Masarykem přímo nestřel, učinili tak jeho žáci, hlavně nejvýznamnější z nich.

Josef Pekař, ten vyložil české dějiny jako součást vývoje západní Evropy, jejího převažujícího vlivu a vzorů. Hus byl podle něho středověký myslitel, jenž s moderním humanismem nesouvisí: husité by, jak píše, Masaryka za jeho názory upálili. Obrození podle Pekaře nevyrůstalo z českobratrských idejí, ale z barokního vlastenectví a osvícenství. Spojujícím prvkem českých dějin je mu mnohem spíše myšlenka národní než náboženská. Pekař varoval před výkladem minulosti z hlediska úhrnného smyslu, upozorňoval na to, že historické jevy mají svou faktickou jedinečnost. TGM a jeho stoupenci naopak nahlíželi na dějinné jevy ze stanoviska etických ideálů a velkorysého Masarykova pojetí české politiky. Spor - a v tom byl jeho hlavní přínos - upozornil na pluralitu přístupů k minulosti. Diskuse o smyslu českých dějin, o významu protestantské i katolické tradice - která pokračovala i po první válce - vedla mimo jiné k tomu, že byla důkladněji zvážena pobělohorská epocha. Bylo doceněno české kulturní baroko, dosud jednostranně považované za dobu úpadku. Souvisí to i s vlnou obnovené náboženské víry (např. ve Francii Léon Bloy. Paul Claudel) a s úsilím o bezprostřední, intuitivní vnímání života (Henri Bergson), které kolem roku 1910 zasáhly Evropu.

rukopisy z přednášek – Tureček:

- Byly v dobré společnosti, v E byla velká konkurence mezi falzy
- **PÍSEŇ POD VYŠEHRadem** – 1816, Linda, 31 veršů, 13.st., apoštova Vyšehradu, oslava Vyšehradu jako sídla slavných českých knížat, přetisk Dobrovským 1818 – ve 20. letech odhaleno jako podvrh = „pokusná falza“, zároveň si zkoušeli technologie, zda to bude přijato, měli dobré podmínky – 1. vznikalo nové české muzeum, správcem byl Hanka, byly tam archiválie, viděl, jak vypadají spisy z 12. a 13.st. → vysoká autenticita, pracovali s F. Hořčíčkou – malíř známý jako restaurátor starších obrazů (sám nějaká falza ve vv udělal)
- **RUKOPIS KD:**
 - v r.1817 V. Hanka, 14 pergamenových lístků, 13.století, zlomek rozsáhlého nedochovaného celku (vycházeli z fragmentu → to byla polemika s klasicismem pro romantiky, i Mácha nechává fragmenty naschvál), vydání 1818, paralelně překlad do

²⁷ Sochy na Palackého mostě byly poškozeny při americkém náletu v únoru 1945 a jsou nyní v sadech na Vyšehradě

nj, 1820 ruský překlad, 1852 Polyglota – Hankův překlad do všech slovanských j. včetně horné a dolnolužičtiny, překlady také do fj, it, aj, šj

- Jádrem tvoří epické skladby, situovány na nějaké bojiště, klíčový motiv – válka, boj, ve většině případů Češi vítězí, nepřátelé jsou různé povahy
 - Oldřich a Boleslav – porážka Poláků v Praze r. 1004, fiktivní hrdina Výhoň Dub, klíčové místo – Vyšehrad, Výhoň přijde na to, jak zvítězit – převlékne se za pastýře a žene krávy na Vyšehrad → tím se vojáci dostanou na hrad = podobnost s Trójou (na rozdíl od Homéra není v centru král, ale obyčejný člověk) → češi jsou velikým národem, velikost nemají ve vyšších vrstvách, ale mezi obyč. lidmi (první Tylova hra se jmenuje Výhoň Dub)
 - Beneš Hermanov (Heřmanov) – porážka Sasů pod Hrubou skálou 1203, fiktivní hrdina
 - Záboj, Slavoj a Luděk – vyhnání Němců z Čech v době Sámovy říše (623 – 658), Záboj ztotožňován se Sámem, nejstarší látka, romantická citlivost jako motivace hrdinské akce → to je romantický koncept (citlivé srdce) ve středověku
 - Jaroslav – 1241 boj Čechů s Tatary pod Hostýnem, reálný základ, způsob zpracování je historicky nedoložitelný a odpovídá své době, motivace vpádu Tatarů – obvinění Němců (Němci oloupili a zabili tatarskou princeznu a proto Tataři vpadli do E) → Tataři porazili ZE a na Čechách bylo, aby E vyrvali ze spárů Tatarů, objeví se záchrana – Jaroslav ze Šternberka → zvrat v bitvě, vše zachrání (je to jediný šlechtic v RK, šlechticové ze Šternberka byli mecenáši muzea – složil ji tichý dik → další důkaz toho, že RK pochází z 19.st.); motiv pohádek, srážka civilizace (tatarští provádí před bojem kouzla x Češi se modlí); vlastenectví + romantismus, Češi jako zachránci civilizované E; B. Jablonský - Osvobození Evropy, „udatenství českých synů přineslo svobodu Evropě“
- Lyrické básně RK:
 - Důraz na ženské postavy a jejich citovost, epická báseň Ludiše a Lubor – obraz rytířského turnaje, láska jako motivace k bojovnému hrdinství (Češi vyhrávali díky tomu, že byli citoví a romantičtí) → romantický model
 - Kytice – dívka, která rozjímá nad kyticí plující ve vodě, Goethe ji přeložil do nj
 - Skřivánek – venkovská dívka služebného postavení touží napsat dopis milému – monumentální velikost stavu české kultury, byla až nepřiměřená, dívka ve 13.st. neumí psát ani číst a její milý je na tom stejně; ale pravda není kritériem romantismu
- **RUKOPIS ZELENOHORSKÝ:**
 - Kratší, zaslán později anonymně do českého muzea 1818. rusko vydání 1821, češi 1823
 - Obsahem jedna báseň údajně z 9.století – tzv. Libušin soud, má popisovat události z 5.století (první reálné památky české literatury jsou ze 13.století – tady se hodně posunuje čas) → vše si museli vymyslet, u RK měly už nějakou předlohu (ve 13.století už byly české lit. památky)
 - Dobrovský okamžitě postřehl jazykové nedokonalosti
 - Obraz domnělé staročeské demokracie (sněm zástupců jednotlivých „krajů“, o návrhu rozsudku přednesl panovník se hlasuje → pro raný středověk nepředstavitelné, spíše je to obraz rodící se demokracie v 19.st)

- Libuše rozhoduje na základě psaného právního kodexu („desky pravodátné“) → znamenalo by to, že by Češi měli psané právo už v 5.století; desky = Mojžíšovy desky, dokaz na biblickou kulturu → zase má ukázat Čechy jako velký národ
- Protiněmecká polemika v závěrečných verších

- Existovala další falza, např. Hanka falzoval glosy do slovníku Mater Verborum, padělky mincí z Krokovy doby
- → rukopisy se staly první a na dlouho jedinou českou památkou, která si získala E ohlas (náš pohled je zkreslený díky Masarykovi – mravní pohled na věc); rukopisy byly vyloženy romantické, E ohlas, ovlivnily českou kulturu po celé 19.st., např. Neruda používá narážky na rukopisy ve svých fejetonech; rukopisy se staly obecným majetkem a základem českého sebevědomí
- RK poprvé napaden v 50. letech českými učiteli ve Vídni (Fejfalík), Šembera poprvé prohlásil RK za falzum – byl umlčen; RZ poprvé napaden Dobrovským

6. Podoby romantismu v české literatuře 19. století

preromantismus a počátky biedermeieru (Čelakovský, Langer, Rubeš)

- Preromantismus označuje Felix Vodička jako první etapu národního obrození (1805-1830)
- odlišnost od jungmannova programu vysoké literatury
 - proměna životního postoje, citění a hodnocení
 - od poloviny dvacátých let se začíná prosazovat tendence, která od ideálu vysoce stylizovaného umění směřuje k zachycení a poznání mentality lidu
- šlo především o rozpor náročnosti jungmannovského kulturního programu a nedostatek publika
- Jungmann si byl vědom, že jeho programové snahy nemůžou mít za cíl pouze kulturní rekonstrukci, ale že musí dojít ke kulturní emancipaci a pozdvižení lidových společenských vrstev, pro které byla nerozvinutá jazyková kultura překážkou ke společenskému rozvoji
- obrat k folklorní tvorbě: preromantikové v čele s F. L. Čelakovským stavěli výš národní než lidové. Proto při zařazování sebraných písní do sbírek uplatňovali estetickou cenzuru, z variant vybírali jen některé. Navíc rozvinuli tzv. ohlasovou metodu. Jejich ctižádostí bylo k nerozeznání napodobit lidový umělecký projev a tím existující rejstřík folkloru doplnit o témata a postoje „preromantické“
- nebezpečí, že se z ní stane pouhá móda a tím zabrání vzniku původní novodobé poezie (tvrdí Josef Jaroslav Langer)
- Oddělování literárních druhů a žánrů, které vládlo za klasicismu, vystřídal postupně jejich prolínání a míšení (synkretismus).
- Výuku češtiny na gymnáziích vládla připustila roku 1816
- příznačná jsou „vlastenecká“ jména připojování ke jménům občanským
- ohlasová a sentimentální poezie - raně romantické hnutí se začalo silně orientovat na tajemnou, záhadnou minulost, zdůrazňovalo proti osvícenskému kultu rozumu citová hnutí, (protože) ztělesnění národního ducha hledalo v anonymní tvorbě lidové.
- **Václav Hanka**
 - *Hankovy písně* (1819)
 - poezie rokokového stylu
 - *Prostonárodní srbská mýza do Čech převedená* (1817)
 - zájem o lidovou tvorbu se setkává se slovanským hlediskem
- **Pavel Josef Šafařík**
 - *Promluvení k Slovanům* (1817)
 - lidová píseň jako projev slovanského ducha
- jungmannův model byl modifikován – Čelakovský a jeho pokračovatelé zachovávali vysokou estetickou náročnost, ale usilovali o formální oproštění literárního projevu ve snaze rozšířit jeho dosah
- **František Ladislav Čelakovský**
 - Mnohostranným zájmem o lidovou poezii se vyznačovala literární práce Františka Ladislava Čelakovského (1799- 1852), pocházejícího z jihočeských Strakonice. Napadl soudobou českou literární kritiku, v níž se vychvalovalo všechno, co bylo napsáno česky, bez ohledu na skutečnou literární hodnotu. Sám usiloval o poezii vysokého slohu, v níž se chtěl vyrovnat soudobým vrcholům německé lyriky, zvláště J. Goethovi.
 - Samostatný přínos pro novou českou poezii znamenají Čelakovského sbírky *Ohlas písní ruských* (1820) a *Ohlas písní českých* (1839). V nich užil motivů a postupů starší lidové poezie pro látky a pro vyjádření pocitů časových: situace v nich zobrazené přiblížil chápání a prožívání preromantickému.

- *Slovanské národní písně* (tři svazky 1822, 1825, 1827)
 - lidová tvorba, zpočátku odmítána cenzurou jako esteticky méněcenná
 - hlavním měřítkem národnost, písně podrobovány mravní i estetické cenzuře
- odpor ke kramářské písni – rozdíl – lidová píseň je dlouhověká, anonymní, vázaná na standardizované situace, naproti tomu kramářská píseň je vysoce aktuální, chce zapůsobit svou drastičností, patosem
- *Mudrosloví národu slovanského v příslovích* (1851)
 - 17 kapitol přísloví, 10 kapitol pořekadla
- *Smíšené básně* (1822)
 - idyla, selanka
 - bajky, epigramy, ódy – útvary vysoké poezie
 - sentimentální básně
- květinové epigramy – symbolika květin – příznačné pro biedermeier
- *Ohlas písní ruských* (1829)
 - ideální a idealizující slovanské citění s výrazným rusofilským akcentem
 - bohatýrský epos, parafráze ruských bylin – *Ilja Muromec, Ilja Volžanin*
 - básně časové – *Rusové na Dunaji* (zakázána cenzurou, vyšla až ve druhém vydání 1847), *Velká panychida* – o požáru Moskvy za napoleonských válek
 - zvířecí báje – *Veliký ptačí trh*
 - lyrické písně milostné, humorné i elegické
 - užívá formálních rysů ruské lidové písně – syntaktické tropy, paralelismy, opakování rytmického rozměru – tónický verš různé délky
- *Ohlas písní českých* (1839)
 - převládá lyrický ráz
 - básně rozpravné – *Prokop Holý*
 - básně elegické, žertovné a satirické (nejčtenější)
 - písně
 - popěvky
 - oproštění básnického výrazu – snažil se přiblížit k mentalitě prostého člověka
 - úvodní básně je balada *Toman a lesní panna*
 - příběh zklamaného milence, kterého vábí lesní panna – kritika přebujelého citu, který zatemňuje rozum
 - kritika Josefa Jaroslava Langera – básník nemůže splynout s lidovým tvůrcem, takový pokus je parodií
- *Růže stolistá* (1840)
 - sto básní, jádrem milostné básně + básně reflexivní, přírodně filosofické a didaktické
- **Josef Jaroslav Langer**
 - sám se věnoval ohlasové poezii, ale Čelakovského *Ohlas písní českých* však podrobil kritice a odsoudil obecně rozšířenou manýru básnit „prostonárodně“.
 - Svou zásadou nenapodobovat lidovou poezii, ale tvořit poezii vycházející z básníkovy vlastního citového nitra předznamenával vlnu poezie romantické, ztělesněné především v tvorbě Karla Hynka Máchy.
 - biedermeierovský styl ovlivněný preromantismem – silnější uplatnění osobního citu – lyrizované popěvky stylizované ve formě polských písniček krakoviaky (krakováčky)
 - *Selanky* (1830)
 - preromantické prvky – lokalizace pastorálních motivů do českého dávnověku, využití domácích pohádek a pověstí
 - *Kopřivy* (20. – 30. léta 19. století)
 - satiry, alegorizující forma

- *Bohdanecký rukopis* (1831)
 - parodie na *Rukopis královédvorský*
 - nálezcce ho objevil v pivovaru za sudem
 - humorné líčení nešvarů soudobých žen a dívek
 - v žánru satiry si toto dílo zachovalo trvalejší hodnotu
- *Den v Kocourkově* (1834)
 - parodie **Komenského Labyrintu**
 - jedním z prvních zpodobnění maloměsta
- *biedermeierovské rysy* – uměšenost, neokázalost, přizemnost
- **František Jaromír Rubeš**
 - představuje přechod mezi sentimentalismem a vlasteneckým romantismem
 - deklamovánky
 - *biedermeierovské rysy*
 - drobné veršované útvary písňového typu
 - sentiment se mísí s vlasteneckým sebevědomím
 - *Pan amanuensis na venku aneb Putování za novelou*
 - amanuensis byla nižší úřednická hodnost
 - rysy cestovní sentimentální novely s narážkami na soudobý společenský a literární život
 - typizované figurky hospodských, dobrosrdečných mlynářů, lakomých úředníků a půvabných dívek
 - humorné epizody a naivní zápletky
 - *Harfenice* (1849)
 - *biedermeierovské rysy* lze spatřovat také v bodře humoristické perspektivě
- romantismus vlastenecký – odosobňující (Tyl, Erben)**
 - Kultura pěstovaná v národním jazyce měla poskytnout všem uživatelům češtiny průpravu pro výkon zaměstnání srovnatelnou s průpravou uživatelů němčiny. Jungmannův program národní klasičnosti ukládal literatuře, aby ze života národa vycházela a do života národa vcházela.
 - Třicátá léta začala vznešené ideály jungmannovců porovnávat se skutečností. Ve středu pozornosti stanul člověk jako konkrétní jedinec, včleněný do běhu žití a je prožívající. Krásná próza začala vyrovnávat krok s poezií.
 - Romantismus - tlumočil nárok jedince na volnost a na ničím neomezované jednání. Dobíral se porozumění pro lidské nitro, touhu, sen i nejasná tušení a vůbec pro podvědomí
- tato linie vyrůstala ze životních zkušeností a poznatků autorů narozených kolem roku 1810 – tato generace prožívala studentské mládí ve 20. letech 19. století, kdy vrcholily snahy o realizaci jungmannovského programu
- atomizovaná společnost, národnostní otázka ještě nebyla obecným problémem, živější byla otázka židovská
- existovala venkovská střediska vlastenectví, např. Hradec Králové nebo Plzeň, ale hlavním střediskem byla Praha
- české prostředí nebylo světem vytříbené kultury – jazyk byl promíšen četnými germanismy
- pro romantického vlastence je rozhodující citová složka ve vztahu k vlasti a etnickému společenství – osobní ideály potlačovány ve jméno nadosobních ideálů
- **Josef Kajetán Tyl**
 - Tyl dříve stavěn jako protějšek k Máchovi, dnes je považován spíše za protějšek Erbena
 - redaktor časopisu *Jindy a Nyní*, *Květy*, od r. 1848 Pražského posla a Sedlských novin
 - dramaturg českého divadla, hrál v českých hrách v Kajetánském domě – uváděný Klicperovy hry

- *Poslední Čech* (1845)
 - tendenční vlastenecká novela, někdy označována za první společenský román
 - vcelku pozitivní ohlas, včetně německých kritiků (výjimkou byla kritika Havlíčkova)
- ideál společenství uzavřeného, homogenního, nerozvrstveného společenství na morálním základě
- základním pojmem ctnost spojená s národním vědomím, poctivost, skromnost, добрota – koresponduje s *biedermeierem*
- *Rozervanec* (1840)
 - zpodobnění Máchy, snaha vypořádat se s romantickým subjektivismem
 - forma novelistického vyprávění a dopisů
 - odpor některých Máchových přátel
- představa vlastenecké morálky, která platí pro všechny příslušníky společenství – přiči se mu pocity jedinců trpících vyřazením ze společnosti
- *Pražský flamendr* (1846)
- *Bankrotář* (1848)
- *Paličova dcera* (1848)
- dramata z přelomu 40. a 50. let – pohádkové motivy:
 - *Tvrdohlavá žena* (1849), *Jiřikovo vidění* (1849), *Čert na zemi* (1850), *Lesní panna* (1850)
- *Strakonický dudák* (1847)
 - velmi výrazný *biedermeierovský* postoj
- *Čestmír* (1835)
 - historická hra
 - rysy oddanosti nadosobnímu ideálu
 - hrdina trpí tragickým osaměním, které ho ale přivádí ke službě národní věci
- *Kutnohorskí havíři* (1848)
- *Krvavé křtiny aneb Drahomíra a její synové* (1848)
- *Fidlovačka* (1835)
 - fraška, účelem vychovávat lidové vrstvy
 - bilingvismus, kritika snobismu
 - slabý ohlas, ale hudba Františka Škroupa se stala populární, po r. 1918 národní hymnou
- **Karel Jaromír Erben**
 - proti publicisticky zaměřenému Tylovi je vědecký typ
 - archivářská činnost, překlady
 - vydával spisy Štítného, Husa, Haranta z Polžic
 - činnost folklorně sběratelská – *Písň národní v Čechách* (začátek 40. let)
 - teoretická studie *Slovo o písni národní*
 - sbíral též pohádky – inspirace Jacobem a Wilhelmem Grimmů
 - snaha vystopovat zbytky mytického myšlení v lidových vyprávěních
 - *Očarováný zámek* (konec 30. let)
 - první pohádky
 - *Sto prstonárodních pohádek slovanských v nářečích původních* (polovina 60. let)
 - pro Erbena jsou pohádky především kouzelným vyprávěním, zdůraznění rysů trvalosti a opakování, které tvoří podstatu životního řádu
 - ve čtyřicátých letech se věnoval teoretickému studiu bájesloví – *Vily či Sudice* (1847), *Obětování zemi* (1848)
 - nesnažil se zachytit pomíjivou jevovou stránku života, soustřeďoval se na podstatné rysy, na osudovost, mravní svobodu, vinu a trest, náhodu a řád

- když vyšel *Máj*, pokusil se Erben napsat polemickou báseň *Záhoř* (z níž se následně vyvinulo *Záhořovo lože*)
- balada *Smolný var* (30. léta) – ještě nedokonalý pokus
- *Polednice, Poklad* (1838)
 - důraz na řád, ale ne na klasicistní, nýbrž řád mytický, v němž není logická vazba mezi příčinami a následky
- *Svatební košile, Zlatý kolovrat, Štědrý večer* (40. léta)
 - 1853 vydání *Kytice z pověstí národních*
 - postavy pojmenovány v co nejobecnější rovině – matka, dcera apod., v celé *Kytici* je pouze pět osobních jmen
 - v *Kytici* není historický čas, jen čas denní, roční, střídání období
 - neproměnlivost skutků – např. vina
 - obecná jsou i místní určení – pahorek, jezero, les, kostel, kříž
- *Kytice*
 - lidová mytologická balada žila konfliktem mezi člověkem a přírodou, mezi přáním a jednáním jedince a mezi řádem, obsaženým v toku žití a přírodního dění. Lidský přečin soudila. Výjimečného jedince nahlížela kriticky – ne s obdivem, jako lyricko-epická báseň typu Máchova Máje. Tím balada zaujala evropské romantiky.
- česká poezie před Erbenem baladu již pěstovala – Šebestián Hněvkovský a po něm Josef Jaroslav Kalina s ní zažili úspěch na půdě kramářské písně

romantismus individualizující (Mácha, Sabina, Nebeský, Frič)

- generace vstupující do literatury začátkem třicátých let
- ovlivnily ji dvě události – revoluce ve Francii a povstání v Polsku
- v Rakousku stále vládnul tuhý policejní režim
- **Karel Hynek Mácha**
 - v řadě případů nečinil rozdíl mezi postojem životním a postojem básnickým
 - dešifrované deníky
 - hypertrofie erotických zážitků – objevuje se vždy, když dochází ke krizi hodnotového systému společnosti – např. u prokletých básníků, později u dekadentů
 - pocity existenciální úzkosti – nejen v intimních vztazích, ale také jako stísněnost společenskými poměry
 - koníčkem mu byla turistika, nejraději měl zříceniny hradů, které zachycoval na svých kresbách
 - *Pout' krkonošská*
 - pocit ztráty smyslu existence
 - nepatřil k typu titánského buřiče pro bohu, přesto však vnímá rozpor mezi přírodou, která je k zákonitostem svého vzniku a zániku lhostejná a mezi tragickým citěním člověka, který touží po nesmrtelnosti
 - jediný vzor je vůči těm, kdo chrání své jistoty a zastírají si zrak před pravdou
 - *Obrazy ze života mého* () prózy *Večer na Bezdězu, Marinka a Křivoklad*
 - *Cikáni* (dokončeno 1835, vyšlo 1857)
 - *Máj* (1836)
 - popraviště, kolo – motivy považované za estetické – rozchod s dobovými konvencemi
- **Karel Sabina**
 - vyrůstal v chudé rodině zedníka a domovníka. Studium práv nedokončil, živil se převážně žurnalistikou (hojně spolupracoval s německým tiskem, krátce působil u novin ve Vídni).
 - s pověstí přítele Máchova, politického vězně a revolucionáře, se nato všestranně účastnil veřejného a literárního života také jako vyhledávaný řečník. Našel porozumění pro

- utopický socialismus a pro počínající dělnické hnutí. Vynikl jako první libretista B. Smetany
- práce spisovatele Karla Sabiny se rozbíhala v dotyku s K. H. Máchou a uzavírala se v kontaktech s generací májovců.
- Obrazy z dějin 14. a 15. věku
 - motivika husitství, potíže s cenzurou
 - próza nepřinášela oslavu šlechty, ale naopak její rozpor s lidem
 - nebyla pozitivně přijata – do historie promítá problémy své doby – sociální i národní
- povídka *Hrobník* (1844)
 - uvádí do české literatury rysy tzv. frenetické (zuřivé) literatury – estetika šoku a vypjatých emocí – obdoba dnešního hororu
 - rysy populární literatury – knížky lidového čtení
 - ohlas mezi širšími čtenářskými vrstvami
- aktivně se účastnil revolučního dění roku 1848 – po porážce zapletl do tzv. Májového spiknutí – byl zatknut, nejprve odsouzen k smrti, pak do vězení, byl propuštěn na amnestii, ale po propuštění se dostal do společenské izolace
- libreta ke Smetanovým operám *Braniboři v Čechách* a *Prodaná nevěsta*
- *Hedvika* (1858) – z aristokratického prostředí
- *Blouznění* (1857) – ze židovského prostředí
- *Jen tři léta* (1860) – rysy populární literatury, šlechtická a vesnická rovina
- *Oživené hroby* (1870)
 - románově koncipovaná vzpomínka vycházející ze zkušenosti olomouckého vězně
 - látkově těžší z vězeňských zkušeností autora, kompozičně jsou poučeny na nerudovské drobnokresbě – obrázcích
 - dějištěm je vězeňská cela – „hrob“
- literární kritik, statě:
 - *Demokratická literatura* (1848) – důraz na sociální funkci umění
 - *Slovo o románu vůbec a českém zvláště* (1858)
- **Václav Bolemlir Nebeský**
 - *Protichůdci* (1844)
 - rozpor mezi ideálem a skutečností
 - překlady folklorní tvorby *Kytice ze španělských romancí* (1864) a *Novořecké národní písně* (1864)
 - jako kritik hájil vysokou literaturu jako reprezentativní, stejně jako Langer se vyslovil proti ohlasové poezii
- **Josef Václav Frič**
 - přechodný článek mezi romantiky a postromantikou
 - 1848 se účastnil revoluce, po porážce odešel na Slovensko a připojil se ke Štúrovým oddílům
 - po amnestii z roku 1851 žil pod policejním dohledem v Praze a rozvinul tu smělou literární organizační činnost. Vydávat zamýšlený časopis nesměl, alejím redigovaný almanach *Lada Niola* roku 1855 vyšel
 - také účastník májového spiknutí, také vězněn a také propuštěn na amnestii
 - 1848 báseň byronského ražení *Upír*
 - *Lada Niola* (1855) – almanach
 - pod pseudonymem povídka *Život sváteční* – kritika konzervativců
 - 1859 odešel do exilu
 - mimořádnou ozvěnu vyvolaly Fricovy rozlehlé *Paměti* (1886-87), pomník převratných let čtyřicátých a vypravěčova mládí

- o celá Fričova literární práce, jež ve stopách Máchova Máje hodlala oslovovat člověka smělého rozvažování, který s neklidem v duši zápasí o nadosobní hodnoty, mohla působit úryvkovitě a matně (dával přednost politice před uměním)
- o oporu pro poezii, jež upíná rozervanou duši k vidině očistného činu a smíření viny, hledal Frič ve slovanském folkloru. Z polských, litevských a nejčastěji slovenských písní citoval ve svých prózách verše, jež y duších prostých lidí shledávaly týž prudký světobol, jaký se vyčítával romantikům, I ak aktualizoval lidovou slovesnost jiným směrem než z jeho současníků Havlíček. Frben i než Němcová

Postromantismus (Havlíček, Němcová)

- společnost přechází do nové fáze vývoje, konstituování politického programu předchází krátké epizodě revolučního kvasu – následuje období politické reakce a stagnace – májovci to nazývali „časem zaživa pohřbených“
- čtyřicátá léta bývají zahrnována do tzv. předbřeznového období, tedy do období před březnem roku 1848
- březen 1848 – svoláno veřejné shromáždění ve Svatováslavských lázních v Praze – schválena petice císaři požadující demokratizaci státního zřízení → složitější strukturování české společnosti
- 1816 – 1821 – čeština vyučovacím jazykem → rozšíření vrstvy české inteligence
- vznik vrstvy měšťanstva, která se mohla stát nositelem a realizátorem politického programu → vlastenecké hnutí tak překračuje meze národnostně kultivačního úsilí a stává se hnutím národně politicky emancipačním
- část šlechty česká, podporující národní snahy, měšťanstvo prosazuje historická práva českých zemí (to z nich činilo spojení šlechty)
- próza s narůstajícími vlivy publicistiky – příklon k životní zkušenosti a k tvorbě „obrazů ze života“
- průkopníkem byl Tyl se svými arabeskami, které byly doplnovány mravokárnými výklady
- další posun k realismu přinesly záznamy Havlíčkova pobytu na Rusi a Němcové na Domažlicku a Slovensku
- **Karel Havlíček Borovský**
 - o chtěl co nejúčinněji působit na veřejnost, proto se rozhodl pro kněžské povolání, nakonec kvůli sporům ze semináře odešel a rozhodnul se odejít jako vychovatel do Ruska
 - o slavjanofilství – literární a kulturní skupina soustředěná na uchování specifčnosti ruského způsobu života – polemicky zahrocena proti západně orientovaným literátům v Petrohradě
 - Havlíček projevil velkou nezávislost ducha, ze slavjanofilských i slovanských iluzí brzy vystřízlivěl
 - o *Obrazy z Rus (v Květech 1843 – 1846)*
 - články a reportáže
 - takřka sociologický pohled
 - o článek *Slovan a Čech (Pražské noviny)*
 - o kritika *Tylova Posledního Čecha*
 - kritika verbálního vlastenectví – bez účinku
 - kritizoval především myšlenku všeslovanské jednoty – rozeznával čtyři slovanské okruhy: Čechy, Poláky, Rusy a Jihoslovany
 - byly zformulovány předpoklady pro vznik politického programu austroslavismu
 - jako nezkušený literát tvrdě odmítnul dílo již etablovaného autora, kterým Tyl byl („miláček národa“)
 - Důrazem na kritický rozum, občanskou morálku a výchovu k ní. zřetelem k vzdělávání národu (oproti předchozímu agitování- „povzbuzování k vlastenectví“) navazoval Karel Havlíček (a jeho vrstevníci) na starší osvěcenský klasicismus.

- o 1848 – vyhrocení politických poměrů, vyhlášení konstituce, zrušení cenzury → Havlíček zakládá *Národní noviny* – prohlásil je za opoziční (působící proti vládě, působil také ale proti radikálům, např. Karel Sabina)
- o po porážce revoluce 1849 Havlíček bojoval proti okleštěné ústavě → 1. proces – Národní noviny nakonec zakázány
- o Havlíček přesídlil do Kutné Hory a začal vydávat časopis *Slovan* – komentáře v rubrice *Pozorovatel politický* – články o dění v Čechách i v Rakousku
- o v článku Komunismus odsoudil toto učení kvůli snaze popřít lidskou pluralitu názorů a potřeb
- o kritika klerikálních církevních kruhů – *Epištoly Kutnohorské* (1851) – kritika propojení církve a státní moci → další proces – opět vyhrál, ale naposledy
- o 1951 rozhodnuto o jeho deportaci do Brixenu, zpět se vrátil v polovině 50. let – policejní dozor, zakázán pobyt v Praze
- o Havlíčkův pohřeb společenskou manifestací – cca 5000 účastníků
- o obnovení a posílení slovních významů, ne lyrismus máchovský – forma epigramu
- o *Epigramy* (1845)
 - pět ironických oddílů – Církvi, Králi, Vlasti, Múzám, Světu
- o forma měla zajistit přístupnost publiku → satira
- o *Tyrolské elegie*
 - formálně odpovídá elegii, ale významově ne – smutek z odtržení od rodiny, ale ironizující pohled na státní moc
- o *Král Láavra*
 - formálně odpovídá pohádce
- o *Křest svatého Vladimíra*
 - travestie legendy
 - panovník pro vzpurnost likviduje státního boha – boj o moc pak vedou různé církve
- o Havlíček jako postromantik
 - přechod od romantického snění a rozervanosti k věcnému pohledu na svět
- **Božena Němcová** (vlastním jménem Barbora Panklová)
 - o patetické vlastenecké básně *Slavné ráno, Ženám českým*
 - o převyprávění národních báchorek a pověstí
 - oproti stručnosti lidového projevu popisnost – rozšiřování obrazu světa dané pohádky
 - jazykově vychází z mluvené řeči, ale povyšuje ji na spisovnou úroveň s občasnými dialektismy
 - o spolu s Havlíčkem přináší do literatury demokratismus – hledá vzory chování v lidových vrstvách → ideál panovníka, který je blízký lidu
 - o redaktoři dobových časopisů si vypomáhali mystifikacemi (F. L. Čelakovský si vymyslel Žofii Jandovou, později na chvíli zazářila pseudonymní Marie Čácká). Němcová slibovala sen o tvůrči emancipované ženě naplnit
 - o *Obrazy z okolí domažlického* (1845)
 - v lidovém prostředí jsou oblíbené krátké a vtipné příběhy se základem ve skutečnosti – rysy postromantismu
 - o *Divá Bára* (1856), *Chudí lidé* (1857), *Dobrý člověk* (1858), *Pan učitel* (1860)
 - povídky usilující o ztvárnění lidového typu člověka
 - o *Pomněnka šlechtěné duše* (1855)
 - rysy biedermeieru
 - o *Dlouhá noc, Obrázek vesnický*
 - reálné etnografické detaily, ale romantická zápleтка – romantické zázemí
 - o *Baruška* (1853)

- pozitivní konec, konfrontace venkovské prostoty a čistoty s nástrahami města
- *Čtyry doby* (1856)
 - tóny romantické elegičnosti
 - zkoušela se lyricky vypsal rozčarování ženy po svatbě
- *Sestry* (1855)
 - motiv svedené dívky, vražedkyně vlastního dítěte – romantická motivika
- *Pohorská vesnice* (1856)
 - jeden z prvních pokusů o mravoličný (tezový) román
 - na jeho ději se předvádí soulad mezi zámkem a podzámčím, mezi Čechy a Slováky, mezi moudrostí i láskou pána a kmána.
- *V zámku a podzámčí* (1857)
- *Babička* (1855)
 - současná literární historie v ní (spolu s *Kyticí*) spatřuje dovršení českého biedermeieru
 - nad beletristickým dílem B. Němcové se vedly a vedou spory stran jeho slohové příslušnosti k romantismu, realismu či k biedermeieru
 - v jasném světě, jehož střed tvoří Staré bělidlo, je Viktorka utkvělým znamením temného neštěstí - možného průvodce všech lidských lásek, cest a nadějí. Na rozdíl od ostatních postav v Babičce, které mají svoje obydlí v chaloupkách, myslivnách, ve mlýnech, na zámku, ve vsi anebo v městečku, Viktorčiným domovem je les, prostor po staletí v bájkách a v umění spojovaný s nebezpečím, s neprostupnou zálužností
- **Prokop Chocholoušek**
 - věnoval se historické próze, zejména Přemyslovcům a úpadku české státnosti za Jindřicha Korutanského
 - nedostatek odborného vzdělání nahrazoval práci s prameny
 - připravoval půdu pro přechod historické prózy od vnějškového historismu k hlubšímu vztahu k motivace
 - v roce 1848 stál na straně radikálních demokratů, po porážce byl deportován do Haliče
 - po porážce Bachova režimu se vrátil a přispíval do českých demokratických periodik
 - psal také povídky ze slovanského jihu – navštívil Itálii, Dalmácii, Černou Horu
 - Co nového vnesl do české literatury spisovatelé od třicátých let: Napětí romantismu, biedermeieru a klíčiho realismu - napětí funkce a hodnoty sebevyjadřovací (expresivní). výchovné (apelativní) a poznávací. Vrcholná literární díla (Máj, Hubička, kytice, brixenské satiry) nabyla svých nezaměnitelných hodnot také tím, že toto napětí vstřebávala i vyvolávala

Přechod od romantismu k realismu poezie májovců

- **Jan Neruda**
 - tvůrce literárního programu generace májovců, jeho dílo se stalo páteří vývojového procesu české poezie 60. a 70. let 19. století
 - nárůst občanského momentu v poezii a rysy obecného lidského osudu – zápas rozumu a citu
 - *Hřbitovní kvítí* (1858)
 - ironizující linie, básnický subjekt skryt pod maskou cynika
 - výrazová drsnost a myšlenková vyzývavost
 - kompozice složena z různých tematických složek – představa mnohotvárnosti lidského nitra
 - sbírka nebyla jeho současníky přijata pozitivně
 - i později sbírka uznávána jako průkopnický počín, ale na její umělecké kvality pohlíženo s rezervou
 - polemika s Erbenem – balady *Oběšenec* a *Matka*

- sociální balada *Dědova mísa* (1857)
- *Knihy veršů* (1869)
 - komplexní obraz člověka začínajícího ve 2. polovině 19. století
 - 3 oddíly
 - *Kniha veršů výpravných*
 - *Kniha veršů lyrických*
 - *Kniha veršů lyrických a smíšených*
- tři oddíly – *Otci, Matičce, Anně*
- *Vnitřní život* (1862)
 - skrývá rozbolavělé nitro za maskou ironika a libertina – připomíná dandysmus prokletých básníků
- *Písňe kosmické* (1878)
 - básnický subjekt jako realistický myslitel, který nahlíží na životní situaci z vesmírného hlediska
 - proces vzniku, zániku, boje o život – vliv Darwinova učení
 - naivní a antropomorfizující vztah k vesmíru
- problematika oživeného zápasu o politickou svěbytnou existenci – národ se musí ozbrojit i po stránce duchovní
- *Prosté motivy* (1883)
 - čtyři oddíly – *Jarní, Letní, Podzimní, Zimní*
 - citovou bezprostředností si získal respekt mladé generace
- *Zpěvy páteční* (1896)
 - posmrtně, není jasné, zda zpěvy páteční byl název jen jednoho oddílu nebo celé sbírky, ale vžil se
- *Kniha epigramů*
 - vznik paralelně se *Zpěvy pátečními*
 - zachována pouze v rukopise, dodatečně rekonstruovaná F. Vodičkou
- přelom 70. a 80. let – diferenciacie české společnosti
 - spor mezi ruchovci a lumírovci – ruchovci prosazovali národnost a demokratičnost v literatuře, zaměření na široké vrstvy, lumírovci naopak zaměření na reprezentativnost i v evropském kontextu
 - Neruda poukazoval na potřebnost obou okruhů, začal uskutečňovat program populární knižnice poezie – *Balady a romance* (1883)
 - tři vrstvy balad – obecně mytologické, křesťansky a národně mytologické a erotické
 - tři vrstvy romancí – historické, časové, heinovsky ironické
- **Vítězslav Hálek**
 - *Večerní písňe* (1859)
 - smyslné pojetí lásky – romantikové lásku chápali platonicky, ohlasová poezie naivně
 - obliba mezi mládeží
 - opěvování lásky a přírody v protikladu ke zkažené společnosti
 - rozpor věčnosti a časovosti tu přerušuje erotický entuziasmus, který přebíjí pomíjivost
 - básník jako věstec lásky
 - *V přírodě* (1872 – 1874)
 - popěvková forma
 - antropomorfizující motivy
 - *Alfréd* (1858)
 - lyrickoepická poéma, vliv Máchy
 - muž v mládí svedl dívku, opustil ji kvůli úspěchu a pak ji byl jako soudce nucen odsoudit za vraždu novorozeněte. Cítí vinu, odejde do kláštera, umírá na jejím hrobě

- *Dědicové Bílé hory* (1869)
 - alegorizace příznačná pro další generaci
 - spor o dědictví Vlasti
- **Adolf Heyduk**
 - *Básně* (1859)
 - obraz cikána vydědčence
 - *Lesní kvítí* (1873)
 - přírodní lyrika
 - lyrická tvorba trpěla nadprodukcí – zbavovala jeho verše významové soustředěnosti a účinku
 - *Cymbál a husle* (1876)
 - stylizace do mluvčího utiskovaného slovenského lidu
- **Rudolf Mayer**
 - *V poledne* (1862)
 - sociální epická báseň
 - vnitřní boj dělníka utiskovaného továrníkem – rozpor mezi smířením a touhou po pomstě – uvědomění, že pomsta nepřinese řešení problému
 - *Stíny večerní, Znělky noční* (konec 50. let)
 - mají blízko k máchovskému světobolu

Próza májovců

- autoři kolem almanachu Máj – proměna funkčního modelu literatury
- snaha vytvořit rázovité postavy nahlížené z etnografické perspektivy
- próza májovců z přelomu 50. a 60. let 19. století vychází z konfrontace romantického idealizovaného vidění a poznání založeného na zkušenosti
- Žánr povídky, nikoli románu
- nejprve z vesnického prostředí, později i z městského – především objevování nových oblastí
- u májovců ustupuje historismus do pozadí
- problémy zobrazení životní zkušenosti – literatura v podobné situaci jako malířství
- Žánr začal splývat s termínem mravoličný obraz
- mravoličný neoznačuje moralizující, ale zdůrazňuje obyčejnost, zvykovost – znázornění scén z běžného života

Žánrová drobnokresba

- **Jan Neruda**
 - koncepce literatury – česká literatura se má otevřít evropským problémům a vymanit se z provinční omezenosti, pohled bez vlasteneckých předsudků, protiváhu k německé kultuře viděl ve Francii
 - *Pařížské obrázky* (1863)
 - *Pražské obrázky* ()
 - *Trhání* (1872 časopisecky)
 - spojuje fejton s novelou
 - *Různí lidé* (1871)
 - inspirováno cestou na Balkán a Přední východ
 - *Arabesky* (1864)
 - kniha povídek, významová zhuštěnost
 - soustředěnost na prokreslení postav
 - napětí zevnějšku a nitra

- arabeska = menší prozaický útvar, uplatňuje se jednoduchá stavba, charakteristický ironický nebo sentimentální pohled na bizarní figurky ve vyhrocených situacích
- Povídky malostranské (1878)
 - uzavřená městská čtvrť, kontrast nehybnosti a dynamiky života
- **Vítězslav Hálek**
 - ambice psát romány – na rozdíl od Nerudy
 - *Komediant* (1861)
 - postavení umělce ve společnosti
 - *Muzikantská Liduška* (1861)
 - tragické vyústění vztahů už není romanticky osudové, ale dáno sociálními rozdíly, např. mezi rodiči a dětmi
 - v 70. letech se snažil postihnout spíše prostředí, ve kterém se romány odehrávají
 - Na statku a v chaloupce (1873)
 - Na vejminku (1874)
- **Karolína Světlá**
 - *Láska vlastenky* (1860)
 - romantické vlastenecké povídky z měšťanského prostředí
 - inspirační zdroj nachází v Podještědí
 - povídka *Skalák* (1872)
 - *Kresby z Ještědí* (1880)
 - vrchol povídkové tvorby

Mravoličný román

- udržují se prvky romantismu, např. odhalené tajemství, nepoznané příbuzenství, dvojnictví, nahodilé zvraty způsobené afekty
- úsilí o aktualizaci
- **Gustav Pflégr Moravský**
 - sociální motivy
 - *Z malého světa* (1864)
 - ze života továrních dělníků
 - reálné sociální motivy kombinovány s motivy národní ideologickými
 - *Paní fabrikantová* (1873)
 - vdaná žena je vystavena pokušení mimomanželského poměru – rozpor řeší sebevraždou (zachována manželská povinnost)
- **Karolína Světlá**
 - cyklus pěti románů z ještědského prostředí
 - *Kříž u potoka* (1868)
 - *Vesnický román* (1869)
 - *Kantůrčice* (1876)
 - *Frantina* (1876)
 - *Nemodlenec* (1878)
 - důležitá koncepce charakteru – ženské hrdinky vynikají silným mravním vědomím
 - typické je obětování vlastního štěstí ve prospěch někoho jiného
- **Alois Vojtěch Šmilovský**
 - konfrontace se Světlou

Martin Oliva (1874)

7. Biedermeier v českém literárním kontextu

- Dalibor Tureček tvrdí, že biedermeier nemá, na rozdíl třeba od romantismu, oporu v dobových výrociích o literatuře, proto se už jen z tohoto důvodu může jevit jako druhotný, a proto se také obtížně definuje nebo působí v různých materiálech přímo rozporně

Vedle jistě politické probudilosti a kulturní náročnosti trvala ve vrstvách české buržoazie také ještě konzervativní zaostalost, bojácná spokojenost s daným stavem, nechut' k novotám, které rozrušovaly dosavadní zvyklosti a staré pohodlí a vyvolávaly za bezohledného policejního režimu i nesnáze a nebezpečí; ideálem této společnosti nebyl jen svobodnější a bohatší život, nýbrž i poklidný a požívačný, třeba jen skromný blahobyt v závětrí uzavřených domácností a útulných hospůdek. Jedním typem českého měšťana let třicátých a namnoze i čtyřicátých byli šosák, filistr. Jehož životní styl se odrážel zvláště charakteristicky v zařízení a výtvarné výzdobě tehdejších měšťanských domácností („biedermeier“) a docházel také vyjádření v literatuře:

- *relativní výhodou této literatury, respektující šosácký obzor a vkus v mladé české buržoazii byl její smysl pro reálnou podobu života, který vedl k zobrazení životního, především žánrového detailu, zachycovaného ovšem jen povrchně a vnějškově*
 - *žánrové obrázky malicherných lidiček a malicherných příběhů ze soudobé měšťanské společnosti, anekdotických událostí, drobných šarvátek a nejčastěji humorně viděných zábaviček, spojených s vydatným požíváním a popíjením*
-
- biedermeier – pojmenování použil poprvé až v roce 1848 Joseph Victor von Scheffl v mnichovském časopise *Fliegende Blätter* a vznikl spojením jmen humorných postavíček pánů Biedermanna a Bummelmeiera
 - označení tohoto dobového slohu pochází z německé parodie, která koncem padesátých let 19. století zesměšňovala opatnictví a apolitičnost z času od porážky Napoleona roku 1815, která podle představ vítězů zastavila postup Evropy k demokracii, až po revoluční rok 1848
 - rozvoj v období a podmínkách metternichovského režimu 1773 – 1859
 - probíhal současně s romantismem, ale dominoval nad ním (údajně i proto, že romantismus neměl tehdy svůj časopis – Májovci až ve druhé polovině 19. století)
 - nejedná se přímo o směr, ale spíše o způsob vnímání literatury – výrazné napětí mezi romantismem a biedermeierem (= dva různé přístupy)
 - zde pro nás slovo biedermeier pojmenovává významnou část beletrie, která - polemicky vůči Máchovi - mířila k výchově nevýbojného, obětavého a družného Čecha a k jeho ušlechtilé zábavě. Takto orientoval svou literární práci Josef Kajetán Tyl. autor deklamovánek a humoresek František Jaromír Rubeš, v lyrice Boleslav Jablonský (Písně milosti, 1811)
 - nejtrvalejší hodnoty vydal biedermeier v lidové veselohře se zpěvy, předchůdkyni moderního muzikálu – rozvoj ve Vídni. (na Nestroye navazoval Tyl)
 - hmotná kultura - měšťanská obdoba empiru – celý styl, design nábytku, projevy v malířství i v literatuře
 - biedermeier miloval uzavřené prostory, nevzrušivé děje a vyrovnané povahy
 - projevy: záměrné zúžení životních obzorů, důraz na rodinný život a vztahy, na sousedskou vstřícnost, bodrost (bieder znamená v češtině bodrý), zaměření na detaily vytvářející klidné a pohodlné domácí prostředí – v malířství výskyt interiérových obrazů, rodinných portrétů, zátiší apod.
- umění jako druh zábavy a výchovy, opevnění se před nejistotami světa – umění jako něco co má chlácholit, povzbudit prožívání lidí, kteří chtějí patřit do širší society, bez individuálních tužeb a potřeb (v romantismu stojí jedinec proti společnosti – „jsem jiný a neakceptovatelný, společnost mi nerozumí“)

- prosazuje hodnoty, které mají všichni ve jménu idyl přijmout (pro romantismus je typičtější existenciální nejistota)
- v literatuře vznikají titěrné, drobné útvary v poezii, sentimentální díla, pohádky, anekdoty, veselohry
- Biedermeier se od romantismu zásadně lišil pojetím autora a čtenáře. Autor zdůrazňoval svou obyčejnost, přináležitost k lidem, o nichž píše a jež oslovuje. Čtenář měl být baven, povzbuzován i vychováván
- Uprostřed čtyřicátých let zaútočil na biedermeier jako typ literatury a životního postoje Karel Havlíček Borovský. Učinil tak nejen kritikou Tylova Posledního Cechu, ale důrazněji svými Epigramy (1845) a parodiemi.
- Havlíček totiž odmítl činit čtenáře objektem výchovy.
- **Vojtěch Jirát** biedermeier charakterizoval:
 - vědomí rozporu ideálu a reality – snaží se kompromisně vyhovět oběma nebo rezignuje na jejich úplné naplnění
 - žádá umírněnost, hlásá úctu nadosobním mocem – státním, společenským, mravním i božským zákonům – je protititánský
 - má pietu k tradicím – k rodině, kmenu, národu, ke všemu starému
 - literaturu tak charakterizují rysy ideálnosti, odlišení fantastiky od reality, záliba v drobných rozměrech, příklon k venkovu a kultivované přírodě, nekonfliktnost, domáckost
 - počátky biedermeieru spatřuje už u **Kollára** (spojení klasicismu s romantikou)
 - u Čelakovského, Rubeše, Chmelenského, Tyla, Erbena a u Němcové
 - biedermeierovské čtení se promítá v květomluvě – vytváří utěšený svět
- **František Ladislav Čelakovský**
 - *Slovanské národní písně* (tři svazky 1822, 1825, 1827)
 - lidová tvorba, zpočátku odmítána cenzurou jako esteticky méněcenná
 - hlavním měřítkem národnost, písně podrobovány mravní i estetické cenzuře
 - odpor ke kramářské písni – rozdíly – lidová píseň je dlouhověková, anonymní, vázaná na standardizované situace, naproti tomu kramářská píseň je vysoce aktuální, chce zapůsobit svou drastičností, patosem
 - *Mudrosloví národu slovanského v příslovích* (1851)
 - 17 kapitol přísloví, 10 kapitol pořekadla
 - *Směšené básně* (1822)
 - idyla, selanka
 - bajky, epigramy, ódy – útvary vysoké poezie
 - sentimentální básně
 - květinové epigramy – symbolika květin – příznačné pro biedermeier
- **František Jaromír Rubeš**
 - představuje přechod mezi sentimentalismem a vlasteneckým romantismem
 - deklamovánky
 - biedermeierovské rysy
 - drobné veršované útvary písňového typu
 - sentiment se mísí s vlasteneckým sebevědomím
 - *Pan amanuensis na venku aneb Putování za novelou*
 - amanuensis byla nižší úřednická hodnost
 - rysy cestovní sentimentální novely s narážkami na soudobý společenský a literární život
 - typizované figurky hospodských, dobrosrdečných mlynářů, lakomých úředníků a půvabných dívek
 - humorné epizody a naivní zápletky

- *Harfenice* (1849)
 - biedermeierovské rysy lze spatřovat také v bodře humoristické perspektivě
- **Magdalena Dobromila Rettigová**²⁸
 - spisovatelka, česká buditelka, autorka kuchařek
 - publikovala často v časopisech, literárně nepříliš kvalitní práce, nicméně užitečná z hlediska národního uvědomění v ženské měšťanské společnosti
 - *Domácí kuchařka* (1826)
- **Josef Kajetán Tyl** (1808 – 1856)
 - Tyl dříve stavěn jako protějšek k Máchovi, dnes je považován spíše za protějšek Erbeny
 - redaktor časopisu Jindy a Nyní, Květy, od r. 1848 Pražského posla a Sedlských novin
 - dramaturg českého divadla, hrál v českých hrách v Kajetánském domě – uváděny Klicperovy hry
 - *Poslední Čech* (1845)
 - tendenční vlastenecká novela, někdy označována za první společenský román
 - vcelku pozitivní ohlas, včetně německých kritiků (výjimkou byla kritika Havlíčkova)
 - ideál společenství uzavřeného, homogenního, nerozvrstveného společenství na morálním základě
 - základním pojmem ctnost spojená s národním vědomím, poctivost, skromnost, добрta – koresponduje s biedermeierem
 - *Rozervanec* (1840)
 - zpodobnění Máchy, snaha vypořádat se s romantickým subjektivismem
 - forma novelistického vyprávění a dopisů
 - odpor některých Máchových přátel
 - představa vlastenecké morálky, která platí pro všechny příslušníky společenství – přiči se mu pocity jedinců trpících vyřazením ze společnosti
 - *Pražský flamendr* (1846), *Bankrotář* (1848), *Paličova dcera* (1848) – postavy jsou vždy znovu integrovány do společnosti
 - dramata z přelomu 40. a 50. let – pohádkové motivy: *Tvrdohlavá žena* (1849), *Jiříkovo vidění* (1849), *Čert na zemi* (1850), *Lesní panna* (1850)
 - *Strakonický dudák* (1847)
 - velmi výrazný biedermeierovský postoj
 - *Čestmír* (1835)
 - historická hra
 - rysy oddanosti nadosobnímu ideálu
 - hrdina trpí tragickým osaměním, které ho ale přivádí ke službě národní věci
 - *Kutnohorští haviři* (1848)
 - *Krvavé křtiny aneb Drahomíra a její synové* (1848)
 - *Fidlovačka* (1835)
 - fraška, účelem vychovávat lidové vrstvy

²⁸ Tzv. východočeské kulturní ohnisko

Už na přelomu 18. a 19. století vtvoril jedno venkovské ohnisko. J. Puchmajer na Rokycansku, v Radnicích. Později vznikla skupina kolem J. Jungmanna v Litoměřicích. Z této činné skupiny vynikla Magdalena Dobromila Rettigová (1785-1845). Z tohoto okruhu lidí, kteří si leckdy kladli i velké cíle, i když se po celý život pohybovali v maloměstském prostředí, vyrostl i autor mimořádný, první osobnost novočeské krásné literatury, která získala rozhled v cizích zemích: Matěj Milota Zdirad Polák (1788-1856). Dílo Cesta do Itálie Z východočeského centra vyšel také rozhodující podnět pro rozvoj novočeského divadla. Je spojen s jménem královéhradeckého gymnaziálního profesora Václava Klimenta Klicpery (1792—1859).

- bilingvismus, kritika snobismu
- slabý ohlas, ale hudba Františka Škroupa se stala populární, po r. 1918 národní hymnou
- **K. H. Borovský**
 - velký kritik biedermeieru
 - biedermeier se mu zajídal ne z pozice rozervance, ale z pozice kritika
 - chce zaujímat svůj postoj, nechce hotový názor, chce jít cestou svobodného uvažování, „huby na špacír“, mluvit, co si myslí, pozorovat a následně hodnotit.
 - ve druhé polovině 19. století se k jeho názoru přidali májovci
 - „*Čteme, protože chceme slyšet to, co neumíme my sami říci. Jsou ale lidé, kteří říkají opak, a tudíž mne nutí slyšet názor, který není můj.*“ (rozkoš z jiného názoru/pohledu =romantismus; pokud mne to irituje = biedermeier)

Biedermeier v českých zemích:

- obrozenci začali pocítovat potřebu získat pro českojazyčnou kulturu střední vrstvy – měšťanstvo
- zábavná próza se během obrození pozměnila, do té doby jí byly knížky lidového čtení (až do 90. let to byl jediný typ zábavné literatury pro lidové vrstvy)
- proměna této literatury se opírala o evropské modely, zejména sentimentální prózu
- 20. léta 19. století – objevují se prózy, které tematizují svět měšťanstva a lehce načrtávají svět maloměsta s jeho typickými atributy
- popisy měšťanského prostředí implikují útulnost, blahobyt a citové teplo; rodina je harmonickým, soudržným celkem. Hrdinové se nebouří a přijímají autoritu
- jev, který souvisí právě s evropským sentimentalismem, a který využívá tato třída ke svému zvýznamnění vůči šlechtě, je projevený soucit s utrpením, filantropie – cit kontrolovaný rozumem! Je kladen důraz na vzdělání a zbožnost.
- termín biedermeier není vhodným označením pro literární směr či styl, je to ale vhodné označení pro typ literatury, který označuje svět měšťanstva v určité fázi jeho vývoje
- v konfrontaci k chladnému a veřejnému prostředí šlechtických paláců staví literatura intimitu měšťanského příbytku
- klasicistní literatura ukazovala měšťana obvykle v komických podobách, v 18. století začíná být stavěn na mravních kvalitách, jimiž převyšuje feudála. Rovněž v 18. století se koncept citu stal součástí osvícenství
- Rubeš, Tyl, Němcová, Rettigová – výsadní postavení v biedermeieru – texty nebeletristické povahy, zato reprezentativní z hlediska obecné kulturní historie

Rozbor – Čelakovský: Toman a lesní panna

- jeden z vrcholů obrozené baladiky
- Oldřich Králík ji pokládal za první novodobou českou baladu
- text romantické, přímo protiklasicistní ražby
- jako mladý student se vymezoval proti kánonu klasických vzorů
- subjektivnost a spontánnost v oblasti tvaru – „forma toliko z fantazie básnickovy pochází“
- povaha konfliktu; není spojován s národní existencí, odehrává se v privátní sféře
- folklorní, motivické a látkové zdroje
- proti klasicizujícímu pojetí:
 - neurozený, společensky nevýznamný hrdina
 - povaha konfliktu – nepřesahuje hranici privátní sféry
- k romantismu:

- významové jádro básně zaměřené psychologicky a nesené citovostí
 - je zobrazena duše člověka, který je rozrušen mocí lásky a jde vstříc svému tragickému osudu; autor hrdinu zachytil ve chvíli duševní krize
- příznaky blížícího se konfliktu s nadpřirozenou bytostí: měsíc mizějící za mraky, půlnoc
- k *biedermeieru*:
 - vstupní harmonická scéna rozhovoru bratra a sestry – jediný rušivý prvek – vnitřní neklid situovaný do Tomanova nitra: „z nenadání nemám státní“ (propozice neblahého děje a hrdinova prožívání)
 - v závěru se prostřednictvím sestřina žalu vyjevují rozkladné důsledky Tomanovy rozpoutané subjektivity: vlastní smrt je jen jedním z nich, porušení harmonických vztahů a dopad nekorigovaného jednání na blízké druhým

8. Proměny realismu na konci století, jeho modernistická destrukce

- Kritika mířila proti obecnosti, patosu a historismu ruchovsko-lumírovského básnictví. Blížíci se sklonek století pobízel, hledal nové možnosti pro člověka v něm samém
- Odklon od objektivnosti k subjektu
- 90. léta 19. století – „*duchovní vír, jenž strhával do svého proudu vše, co dosud platilo za hodnotné, za vzor a příklad*“
 - nové směry, které se prolínají a střetávají
 - kvas nových tendencí
 - krize – způsobena rozpadem ideologie jednotného národa, odvratem od vnějšího světa – ztráta poznávacích jistot, kterou hlásal pozitivismus
- Manifest České moderny (1895)
 - představitelé nových myšlenkových a uměleckých směrů, které byly často protichůdné
- dekadence
 - odpor k etablované společnosti splývá s pocity únavy a vyčerpanosti, úniky do světa fantazie a snů
- symbolismus
- česká poezie vstupovala na evropskou scénu

Naturalismus

- v české literatuře na přelomu 19. a 20. století, v evropské literatuře směr 2. poloviny 20. století
- od naturalistů jsou oddělovány osobnosti kritických realistů a naopak přiřazování autoři jiného stylového kontextu, např. Tilschová, Benešová
- naturalismus zkoumá zákonitosti, jimž je lidský život podřízen – z vnějšího aspektu se neliší od kritického realismu, zkoumá společnost a člověka v podmínkách, ve kterých žije, ale (Zola) nezachovává historický přístup – v popředí stojí fyziologický prvek → mechanické přenášení zákonů platných v přírodě na lidskou společnost
- přeceňoval temperament, instinkty, pudy a zveličoval je
- podmínky, v nichž naturalismus vznikal:
 - 80. léta – próza přinášející deziluzivní vidění člověka
 - přelom 80. a 90. let – nárůst próz, které zdůrazňovaly sociálně dokumentární povahu
- znaky naturalismu:
 - teoreticky jej formuloval Emil Zola
 - literatura a umění podléhají stejným zákonům jako přírodní vědy
 - vznik ve Francii v 60. – 80. letech
 - motivický rámec se přesouvá do míst na okraji společnosti
 - motivy zločinu, vraždy, sebevraždy
 - parodie stylových konvencí a šablon, které jsou založeny na iluzích
- **Karel Matěj Čapek Chod** (1860 – 1927)
 - *Nejzápadnější Slovan* (1893)
 - parodie stylových konvencí a šablon, které jsou založeny na iluzích
 - naturalismus jako „vystřízlivění ze snů i filantropických iluzí přimknutím k živočišnému epikureismu a k střízlivému každodennímu životu“
 - *V třetím dvoře* (1895)
 - rysy na rozhraní realismu a naturalismu
 - odlišná motivická lokalizace
 - prohlubují se deziluzivní rysy, momenty drastické negace
 - *Antonín Vondřejc (In articulo mortis)*, 1915, v definitivní podobě 1917 – 18)
- **Josef Karel Šlejhar** (1864 – 1914)
 - *Dojmy z přírody a společnosti* (1894), *Co život opomíjí* (1895), *Lipa* (1908)

- vesnický svět jako prostředí chaosu a zla, které pohlcuje veškeré kladné hodnoty
- v pozdějších prózách nabývá vize světského zla apokalyptických rozměrů a síly ničící život
- *Peklo* (1905)
 - existenciální bezútěšnost člověka je ještě násobena mechanizací a technickou civilizací
- **Karel Klostermann** (1848 – 1923)
 - Ze světa lesních samot (1893)
 - naturalistickým rysem katastrofická ničivost přírodních katastrof
 - realistickým rysem zřetel k sociálním podmínkám šumavských horalů a rázovitá kresba

Impresionismus²⁹

- naturalismus kladl důraz na detail – čím detailnější postřeh, tím je pozorovatelovo hledisko blíže pozorovanému předmětu
- celek se ztrácí, svět se rozpadá na mozaiku detailů → předmět se ztrácí → zůstává jen hledisko pozorovatele → do popředí vstupuje subjekt jako střed smyslových počitků, dojmů, impresí vstupujících do vědomí → objektivní naturalismus se mění v subjektivní impresionismus
- předmětný svět se rozkládá na soubor smyslových dat, jejichž vztahy se neustále mění
- statický svět předmětů se dynamizuje – ruší se pevná kompozice, nastupuje rytmus nálad
- lyrizující tendence, která souvisela se subjektivizací (soulad s tendencemi nových literárních směrů 90. let)³⁰
- **Antonín Sova**
- **Fráňa Šrámek**
- **Vilém Mrštík**
 - *Pohádka máje* (1897)
 - venkov a příroda jako rezervoár svěžích smyslových vjemů
 - regenerace vztahu jedince ke světu – vliv přírody na vnitřní ustrojení člověka jako produktu městského světa
- postupné sjednocování vnějšího a vnitřního, částečného a celkového probíhá v promluvě, sjednocuje ji a báseň stupňuje až k pointě → tak se z realismu rozvinul impresionismus
- oslovení všech smyslů
- akcentování subjektu mluvčího jako toho, kdo pátrá po sjednocujícím ladění dílčích faktů a kdo se dohaduje jejich smyslu

- realismus i impresionismus znamenal únik od velkého, vládnoucího u lumírovců k malému, od obecného ke konkrétnímu

Moderna

- Od devadesátých let nabyly nové naléhavosti kolize umění a techniky. („praktičnost“ vs. umění). **Vrchlický** si kladl otázku, kam až dojde řádění moderních obrazoborců za situace, kdy „svět se řítí v zatmění“. Jediné útočiště spatřoval v umění. Mladý A. **Sova** připouští, že z umělce se stane jen tichý blázen v náporu sociálních a národohospodářských starostí. (*Dezinfekční století* z roku 1889) A přesto nedbá varování, že je „odsouzen k hloučku rebelů, kteří se sami utlučou“. Naopak sní o „dokonalosti uměleckého tvoření“. Postoje tlumočené Sovou v črtě Dezinfekční století v zásadě sdíleli spisovatelé i kritika z generace lei devadesátých: Otokar Březina, Jiří Karásek ze Lvovic, Arnošt Procházka, Růžena Svobodová. František Xaver Šalda, František Václav Krejčí. O něco starší mezi nimi byli Vilém Mrštík a Josef Karel Šlejhar; nejmladší z nich byl Karel Hlaváček

- autoři přešli přes umělecký realismus, ale Mrštíkovi časem spěli k impresionismu a secesi. O. Březina se blížil symbolismu.

Modernismus:

- vyházi z různých idealistických filozofických koncepcí – intuitivismus, nietzscheovství, fenomenologie, psychoanalýza, existencialismus
- odmítání společenského poslání umění
- snaha změnit systém vidění světa – experimentování s předmětem umění a jeho deformování
- zaměřuje se na izolovanou osobnost
- zkoumání individua z různých stránek – neobvyklé situace, neobvyklé hledisko
- pronikání do snu, intuice, extáze
- rozbití tradičních forem
- subjektivistická normativnost
- negativní vztah k literárním tradicím
- úsilí o vytvoření krásného světa – nahrazení reality z části vysněnými představami
- antické, rokokové, exotické motivy
- aristokratické symboly
- úsilí o smyslovou bezprostřednost a působivost

²⁹ Impresionismus – 70. léta 19. století, Francie

- první impresionistická výstava roku 1874
 - Camille Pissarro, Paul Cézanne, Claude Monet, Pierre-Auguste Renoir, Edgar Degas a Berthe Morisotová
 - reakce na odmítnutí porotou akademické výstavy Salonu
 - ateliér fotografa Gasparda-Félix Nadara
 - autorem pojmu impresionismus jeden z kritiků výstavy, který se inspiroval Monetovým obrazem *Impression, solil levant – Dojem, Výcházející slunce*
- rozchod s akademickým malířstvím:
 - v zobrazovaných tématech (historická, náboženská či mytologická témata vs. všední náměty – hemy, bary, tanečnice – vliv fotografie)
 - v prostředí, v němž tvořili (ateliér vs. plenér – vliv na práci s barvou a konturami)
 - důraz na techniku malby a nanášení barvy (impresionisté už nepopírali plátno, prohlašovali za hotové i obrazy, které nebyly zcela pokryty barvou)

³⁰ rychlé proměny, takřka simultánní diferenciacie literárních modelů

- součást procesu individualizace → překonání provincialismu, účast na evropském dění
- rozpad obranné jednotné národní spopolitosti
- jedinec se už nepodřizuje požadavkům nadosobní národní ideologie, která je diktována potřebami národně emancipačních snah, jedinec si musí vytvořit vlastní orientaci

9. Parnasismus a realismus 2. poloviny 19. století

Májovci

- názvem svého almanachu - Máj - se v roce 1858 přihlásili k odkazu K. H. Máchy
- K nejagilnějším patřil Jan Neruda, Vítězslav Málek a Josef Barák: ti k spoluúčasti na almanachu získali z vrstevníků Adolfa Heyduka, Rudolfa Mayera, Karolínu Světlou a její sestru Sofii Podlipskou
- Ze starších žijících spisovatelů pozvali Karla Sabinu, Boženu Němcovou a Karla Jaromíra Erbena
- Sympatie ke Karlu Havlíčkovi Borovskému mohli dát otevřeně najevo až po pádu bachovského absolutismu a za všestranného uvolňování politického života po roce 1860
- Ještě předtím se v druhém ročníku almanachu Máj přihlásili ke K. J. Erbenovi, tvůrci kytice
- Odmítavá kritika almanachu Máj ukázala, že jungmannovská představa národní klasičnosti nepěstala pro mnohé literáty ze starších generací platit
- V porevolučním desetiletí si tuto normu ještě oklestili. A tak za vzor pro české básníky pokládali lidovou píseň, Polákovu Vznešenost přírody a Rukopis královédvorský o zelenohorský (RKZ)
- Vítězslav Hálek je nazval pro jejich setrvačnost na dávno překonaných výtvorech a ideálech „ožuvavci“
- Ve jménu poezie, která vyznává člověka nelimitovaného hranicemi zemí a ideologií, májovci zúženou představu národní literatury odmítli
- Neruda prohlásil, že revoluční rok 1818 vymaňil Čechy z izolovanosti vůči ostatní Evropě a učinil je naopak její součástí. Český národ se má podílet na všeobecném pokroku
- Mezi povinnosti spisovatele zahrnovali májové i pravidelnou práci pro noviny a vůbec veřejně prospěšnou činnost
- Prožitek zevšednění patřil ke společenské zkušenosti padesátých let
- Zvýšený zájem májovců o praktické stránky lidské činnosti nelikvidoval otázky po smyslu a hodnotě osobních činů a po motivech lidských osudů. „Obyčejný“ život v tvorbě májovců je i mnohoznačnější, i dramatičtější, než byl předtím u Tyla nebo u Němcové. Ve stopách Erbenovy Kytice si totiž Světlá, Hálek i Neruda nově kladou otázku po odpovědnosti individua za vlastní počínání vůči světu
- Arne Novák ve svých *Přehledných dějinách literatury české* opsál zaměření májovců slovy „tendenční realismus v duchu světoobčanském“
- Co vnesli májovci do českého písemnictví:
 - Odmítli představu národního umění, jehož vzorem by byla Slávy dcera, rukopisy a lidová píseň
 - Hájili názor, že Čechy uprostřed století už nic nedělí od vyspělejší ostatní Evropy, že s ní naopak mají společné ideály a podobné problémy sociální i politické a civilizační
- **Vítězslav Hálek**
 - zemřel náhle, poměrně mladý
 - Od roku 1861 byl vedle J. Nerudy fejetonistou Národních listů. Svého místa pod čarou využíval mimo jiné k výchově literárního publika.
 - dílo:
 - lyricko-epická báseň Alfréd (1858)
 - Večerní písně (1859)
 - V přírodě (1872-74)
 - jednotlivé básně - podobně jako ve Večerních písních - bez nadpisů, řazený jenom číslováním

– splývají v proud pozorování a úvah

- Pohádky z naší vesnice (1874)
- Děvče z Tater (stalo se jedním z literárních pramenů Terezy Planetové V. Holana)
- próza Na vejnínku

- Karolina Světlá (Johanna Rottová)
 - Tvůrkyně českého vesnického románu. Tak nazval K. Světlou Jan Neruda v roce 1869. Přiznal jí, že po idylizující B. Němcové vnesla do obrazu českého venkovského světa problematiku moderního člověka a s ní dramatický vzruch.
 - Vesnický román (1867); Kříž u potoka - kolize lásky a povinnosti v něm rozřeší hlavní ženská postava Eva ve prospěch povinnosti.; Frantina; Kresby z Ještědí (1880), tímto cyklem vesnických povídek se s ještědskou látkou víceméně loučila. Mezitím se totiž začala už věnovat psaní tendenčních povídek a románů, zacílených proti kariérismu v českém veřejném a politickém životě - První Češka, nejen názvem upomínající na Tylova Posledního Čecha, sleduje, jak se dědička nejbohatšího měšťanského rodu v poněmčené Praze s pomocí venkovanů stala uvědomělou Českou a matkou bojovníků na pražských barikádách roku 1848
- Jan Neruda
 - Začínal jako lokálkář v pražském časopise Tagesbote aus Böhmen, pak se naplno věnoval fejetonu (v časopisech Čas a Hlas, od roku 1865 v Národních listech); Povzbuzen svým úspěchem v novinách začal autor pořizovat z vybraných fejetonů knihy (Obrazy z ciziny. 1872: Studie, krátké a kratší. 1876: Žerty. Hravé i dravé. 1877). Současně proměňoval ladění nově vznikajících fejetonů. Zatímco v letech šedesátých dbal i na poznávací a společensko-kritické poslání své rubriky, postupně spojoval fejeton spíš s dobrou a vtipnou zábavou.
 - Pochopil národ jako „přirozenou“ pospolitost lidí, propojenou tradicemi, dějinnou pamětí a ideou i způsoby žití a jednání.
 - Dílo:
 - Arabesky (1864) – pov. kniha je zalidněna postavami z okraje pražské společnosti včetně lehkých žen a zlodějů. Předvádí podiviny a nešťastníky, i naivní ušlechtilce v okamžicích zklamání. Na pozadí objemných Konfesi Jeana Jacqua Rousseaua Jan Neruda načrtl ironický autoportrét.
 - Povídky malostranské (1878) znají „maloměstské“ zátiší prosvětlené humorem jen v několika titulech (Hastrman, Pan Ryšánek a pan Schlegl, Svatováclavská mše. Jak to přišlo...). Jinde autor dojem idylčnosti zpochybňuje, až se mu vysmívá. Nejkratší povídka U Tří lilii se vymyká; S výjimkou Týdne v tichém domě vyprávěném „neosobně“, a figurek stavěných jako mozaika zápisů hlavní postavy mají Povídky malostranské vyprávěče v první osobě.
 - Básně: Hřbitovní kvítí - tedy napadalo silnou konvenci. Vysmívalo se bláznům, kteří chránili literaturu před poskvřením vášní, před během všedního života. Těmto pěstitelům čistoty vytýkal Neruda sterilitu. Obecně přijato skepticky. Jako svůj program však Hřbitovní kvítí přijali mladí adepti básnictví, kteří se ovšem vlastní pozice v literárním světě domáhali až teprve od let sedmdesátých (J. Arbes, J. Vrchlický. A. Jirásek, A. Stašek a další).
 - Knihy veršů (1867)
 - Písně kosmické - znamenaly první úspěch Nerudy básníka (zastínily i souběžně vydané Povídky malostranské).
 - Balady a romance - Rozdíl mezi „rozmarností“ romance a „vážností“ balady Neruda respektuje jen zčásti. Dává tak najevo prostupnost veselého a vážného. Oproti hymnickým *Zpěvům pátečním* je *Knihou epigramu* civilní.

Rozdílly realismu májovců a realismu 80. let 19. století:

Český literární parnasismus:

- ruchovcům i lumírovcům byl společný jeden rys, který je sblížoval s parnasismem – péče o tvarovou vypracovanost, hraničící se sklonem k virtuoziť, zejm. o Vrchlickém a Čechovi
 - ruchovci
 - vstupovali do literatury v politicky vzrušené situaci na sklonku 60. let, kdy se česká politická veřejnost bouřila proti odmítnutí českých státoprávních požadavků a proti zavedení dualistického politického systému, který rakouské císařství změnil na soustátí Rakousko-Uhersko a opomenul požadavky českých politických kruhů → zásah do umělecké zkušenosti ruchovců a změna v hierarchii hodnot – májovci – dominantní poznávací hodnota – ruchovci – ideově apelativní funkce, dílo jako prostředek estetického, citového a mravního působení na publikum ve smyslu posilování ořeseného národního sebevědomí
 - lumírovci
 - vstupovali do literatury za změnéné situace, v době, kdy česká veřejnost byla deprimována nejen z důvodů politických, ale i hospodářských (vídenský burzovní krach 1873 poznamenal i české ekonomické poměry) → radikalizace odporu ke společenskému životu, v němž se projeví prvky vulgárního pragmatismu a účelovosti vedoucí k převaze životní banality a omezenosti obzorů, k nárustu omezeného maloměšťáctví a provincionalismu vyživajícího se v malicherných pŕtčkách
 - myšlenky, které umění vyzdvihovaly na úroveň svébytných kulturních projevů realizovaných v uměleckých tvarech
 - antologie Parnas – historii parnasismu lze ohraničit roky 1861 – 1876 – nová poetika se ve skutečnosti začala formovat už předtím než hnutí dostalo jméno a to od počátku 30. let
- parnasismus je principiálně nepolitický
- česká varianta konceptu umění pro umění se spíše nežli proti romantice ocitla v napětí vůči realismu a pozitivismu
 - znaky:
 - říše krásy
 - parnasistní umění jako proces utváření imaginárního antisvěta, jehož produkce spočívá ve vědomém odvratu od světa reálného, vnějšího
 - Umění není alternativním světem destrukce, ale je předváděno jako krásnější a vlastní skutečnost, která oproti nedostatečné realitě obsahuje možnost vnímání krásna
 - virtuoziť formy a rétoričnost
 - říše krásy neměla a ani nemohla být mimeticky odvozována od reality, musela být uměle budována – exkluzivní a artistní virtuoziť tvaru, ostentativní a řemeslně dokonalá dělanost
 - dekorativní malebnost
 - parnasismus = malující básnictví – dynamický a tvořivý vztah mezi poezií a malířstvím
 - vztah k jiným směrům:
 - klasicismus
 - ke klasicismu odkazují dva významné markery parnasismu: normativní příklon ke kázni tvaru a záliba v antických látkách
 - parnasismus jako překonání romantické volnosti formy
 - romantika
 - parnasisté jsou považováni za bezprostřední dědice romantismu
 - protirromantická tendence sice nebyla přísně dodržena ani ve všech svazcích sborníku Parnas a v následujících komentářích byla i částečně odvolávána

- realismus a moderna
 - do kontaktů s parnasismem vstupovaly souběžně – od konce 80. let
 - realismus
 - základem realistického utváření uměleckého artefaktu je mimese – negativní poměr realismu a parnasismu kvůli parnasistní artistní říši krásy, která je ostentativně protikladná všední realitě
 - moderna
 - oboustranně negativní vztah – v moderně parnasisté spatřovali úpadek umění a kult prostřednosti
- časové vymezení
 - francouzský parnasismus – 60. a 70. léta – manifestace se připravovala hluboko v první polovině 19. století, zřetelně a souvisle od poloviny 30. let
 - český parnasismus – vstup do literatury relativně náhlým, téměř jednorázovým krokem v polovině 70. let
 - horní hranice – v případě lineárního pohledu – 90. léta a střet parnasismu s modernou – předválečné období – smrt předních parnasistů
- summa:
 1. parnasismus můžeme vnímat jako jedno ze tří klíčových paradigmat literatury 19. století (vedle romantiky a realismu), nikoli nevýznamně přesahující i do století následujícího
 2. parnasistní tvorba v českém kontextu znamenala modifikaci různých typů romantismu, estetizující přehodnocení řady velmi produktivních a populárních motivických okruhů (exotika, středověk)
 3. parnasismus přinesl expanzi dekorativně popisných motivických celků (zejména ženské nudy) a sensualistické zalíbení v detailu
 4. alespoň pro 80. a 90. léta 19. století se parnasismus jeví být základním diskursem z hlediska dobové recepce; právě zde vznikala dobově nejoblíbenější díla i nejradikálnější experimenty
 5. v dobové kultuře se pozice parnasismu ještě zvýrazňuje velmi těsnými vazbami na dobové akademické/salonní malířství
 6. parnasismus přitom netvořil vnitřně zcela jednotný směr, uskutečňoval se v řadě modifikací, konstelací, zpravidla v kontaktu s jinými literárními diskurz; lze tedy hovořit o parnasistním jádru produkce a dále o široké zóně, v níž se případ od případu uplatňovaly různé parnasistní prvky
 7. udomácnění parnasismu jako vnitřně homogenní události s velmi výrazným produkčním jádrem, trvajícím několik desetiletí, se jeví jako české specifikum v rámci středoevropských literatur

Parnasistní poezie

- přelom 70. a 80. let 19. století – spor ruchovců a lumírovců – spor nacionalistů a kosmopolitů
- rozdílné pojetí funkčního modelu literatury u příslušníků téže generace – základní rysy odpovídají francouzské literatuře o desetiletí dříve
 - dvě seskupení:
 - progresisté, politikáři
 - orientace na společenskou působnost poezie
 - stylizace do věšťce budoucnosti nebo tribunu lidu
 - cílem ovlivnit mládež, změnit situaci v politice i v literatuře
 - kolem časopisu *Mladá Francie* a *Mládež*
 - fantaisisté, literáti

- návaznost na Théophila Gautiéra
- l'art pour l'artismus, popření společenské účelovosti literatury
- obnova nároků na reprezentativnost literatury → vnitřní diferenciaci literatury – začíná proces oddělování literatury náročné a populární
- **Ferdinand Schulz** (revue *Osvěta*) – požadavek lepšího vzdělávání
- obdoba jungmannovského modelu literatury – požadavek reprezentativnosti, např. obnovený zájem o slovanský svět, formální kázeň a vytříbenost
- progresistní a fantaisistní linie parnasismu v české literatuře splývaly
 - o tendence k vytříbenosti ale stále pod odhledem kontroly národního vědomí i šosáctví

Směr ruchovský

- generace začínající publikovat v době politických bouří a zápasů o autonomii
- národně uvědomělá a emancipačně angažovaná tvorba
- bližší francouzským progresistům
- rétoricky proklamativní rysy – stylizace do tribunů utlačovaného lidu
- **Eliška Krásnohorská**
 - o rétorická, národně a demokraticky orientovaná poezie
 - o ideální realismus – zaměření k ideálu demokratické národní společnosti
- **Svatopluk Čech**
 - o báseň *Kandiotky* v Hálových *Květech*
 - o *Husita na Baltu* (1868)
 - monumentalizující pohled na českou minulost – podstatný rys ruchovského parnasismu
 - o *Dagmar* (1885)
 - věnováno Markétě, choti dánského krále Waldemara
 - to, co u Kollára má charakter slovanský, zde má charakter česky národní – vliv češství na kulturu Evropy
 - o básně *Evropa* (1878) a *Slávie* (1884)
 - alegorie, Evropa i Slávie jsou lodě
 - o pro Čecha je typické protikladné vidění světa – básně jsou budovány na protikladu materialismu a individualismu, revoluce a evoluce, boje a lásky, zoufalství a nadšení apod. → může tak zaujmou stanovisko nad oběma stranami
 - o *Jitřní písně* (1887)
 - o *Nové písně* (1888)
 - o *Písně otroka* (1895)
 - o v 80. letech v popředí aktivizace národního vědomí
 - o cílem jednota a harmonie
 - o *Ve stínu lípy* (1880)
 - zdůraznění domovské zakořeněnosti, nebo alespoň touhy po ní
 - nejde o etnografickou stránku, ale o tu citovou
 - o *Lešetínský kovář* (1883)
 - český kovář hájí svou dílnu proti konkurenčnímu německému továrníkovi
 - sociální rozpor podbarven rozparem národnostním
 - oba nakonec zahynou, ale kovářova dcera má štěstí
 - ohlas vyvolávala i Čechova politická lyrika a alegorie - Věhlas jakožto prvního politického básníka dovršily Písně otroka
 - Od vstupu do literatury psal S. Čech také prózu. Nejčastěji fejetony a cestopisné črty, humoresky a arabesky. V nich vypravěč v první osobě rozmarně a ironicky komentoval proměňující se estetické normy:

- Právý výlet pana Broučka do Měsíce (1888) zesměšňoval literaturu, cizí svou exkluzivností prakticky uvažujícímu „malému“ městskému člověku. Ještě téhož roku následoval Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do 15. století.
- o **Josef Václav Sládek**
 - tvoří most mezi ruchovci a lumírovci
 - od r. 1877 vydavatelem *Lumíru*, jeho kritickým obráncem, ale začínal v almanachu *Ruch*
 - Lumír dovoľoval některým spisovatelům získávat nezávislost na politických stranách a jimi vydávaných novinách. Lumír, předzvěst České moderny, redigoval Sládek do roku 1898. Pak se kolem tohoto časopisu nakrátko sešli někteří signatáři manifestu České moderny (V. Mrštík. O. Březina, F. X. Šalda a další), ale jejich orgánem se nestal.
 - stručnost, sevřenost výrazu
 - *Starosvětské písničky a jiné písně* (1891)
 - nehledal tolik inspiraci v cizích formách, obracel se k sonetu a lidové písni
 - u sonetu dvojí směřování – tradiční – *Jiskry na moři* (1880) a inovativní – *Na prahu ráje* (1883)
 - kondenzace epických prvků do formy znělky
 - *Ze života* (1884)
 - sedlák naváží hlínu na zničené pole, aby ho zachoval pro budoucí generace
 - venkovan, sedlák byl pro Sládka typem záruky národní existence
 - *Selské písně* (1889)
 - podoba českého sedláka nabývá monumentálního rozměru
 - mluvci je výraznou stylizací představen jako člen jistého sociálního prostředí. V tom na Sládka v další vývojové fázi poezie navázal Petr Bezruč.
 - dvouletý pobyt v USA – *Americké obrázky* (posmrtně 1914)
 - překladatelská činnost – přeložil téměř celé Shakespearovo dílo, překládal anglické a americké autory
 - poezie pro děti – *Zlatý máj* (1887), *Zvony a zvonky* (1894) – zakladatel náročné tvorby tohoto zaměření

Směr lumírovský

- vstup do literatury v 70. letech, etapa zklamání a únavy po nezdaru autonomistických snah
- spory mezi politickými frakcemi národní strany → staročeši vs. mladočeši – přesah sporu i do kultury
- delší pobyty v zahraničí (oproti májovcům, kteří podnikali jen jednorázové cesty)
- **Jaroslav Vrchlický** (Emil Frída)
 - o skladby historicko-filosofické
 - postaveny zejména na sbírkách reflexivní lyriky, obrazy z lidských dějin doplňovaly drobné epické skladby
 - *Duch a svět* (1878)
 - *Zlomky epopeje* (1886)
 - *Epické básně*
 - lyricko-epická báseň *Satanela* – líčí tragický osud mladí cikánky v konfliktu s náboženským – mnišským fanatismem
 - *Selské balady* (1885)
 - obrací se do národní minulosti pod vlivem kritiky
 - motivy selských bouří – frekventovaný motiv – stoleté výročí zrušení nevolnictví
 - lyrika přírodní a intimní
 - *Sny o štěstí* (1876)
 - o obdivuje ženu

- *Dojmy a rozmary* (1880)
 - o otevřeně opěvoval nahé ženské tělo – výtky pohanského hédonismu, později chvála renesanční plodnosti
- o lyrika reflexivní a časová
 - *Poutí k Eldorádu* (1882)
- o kritika, změna postavení v 90. letech, polemiky proti realismu a proti symbolismu
 - *Damoklův meč* (1908)
- **Julius Zeyer**
 - o *Vyšehrad* (1880)
 - bájeslovné příběhy
 - český dávnověk obohacuje o mytologické světové motivy
 - o přelom 70. a 80. let – napětí mezi smyslovou vášní a citovou sympatií → zduchovnění citového vztahu
 - o obnova středověkého kultu lásky jako oběti a ženství jako fyzický odraz duchovní krásy
 - o *Zahrada mariánská* (1897 – 1898 časopisecky)
 - o snaha o duchovně jednotný svět – takový model nacházel v minulosti, především v gotickém středověku → psalo se o něm jako o gotickém básníku
 - o v pozdním období se začal přibližovat symbolismu mladé generace
 - o Troje paměti Víta Choráze představují podivuhodnou syntézu Zeyerova díla. Jsou i jakýmsi dovětkem za trojici próz, jež svého času Šalda nazval prologem dekadence (Jan Maria Plojhar, Tři legendy o křížifixu, Dům u Tonoucí Hvězdy).

Parnasistní próza

- 70. léta – příznaky duchovní i mravní krize
- do popředí vystupuje charakter postavy
- v próze především zábavní funkce, snaha parnasistů povznést ji na vyšší úroveň – obměna žánrů
- **Ignát Hermann**
 - o reprezentace jevové stránky skutečnosti, ale také snaha čtenáře pobavit
 - o zaměření na oblast městské periferie
 - o *Z chudého kalamáře* (1880)
 - o *Pražské figurky* (1884 – 1886)
 - realistický román
- **Julius Zeyer**
 - o fantaskní próza
 - o zpracovával předlohy bájí, pověstí a legend
 - o exotické a orientální motivy
 - o *Dobrodružství Madrány* (1882)
 - o *Dům u Tonoucí hvězdy* (1895)
 - pařížské prostředí, pocity skepse a marnosti
 - o *Jan Maria Plojhar* (1891)
 - tragika neuskutečnitelného milostného citu ze strany smrtelně nemocného člověka, jeho vyvolená pak páchá sebevraždu
 - o *Tři legendy o křížifixu* (1895)
- **Jakub Arbes**
 - o často romantické zápletky, ale páté vždy v racionálním základu
 - o jeho romaneta můžeme zařadit do symbolismu
 - o Arbesovo romaneto, tvořené vedle Nerudových povídek (v soutěži s nimi), obhajovalo možnosti „napínavé“, dějové konstrukce a znamenalo objev. Svou exotičností předznamenávalo i provázelo lumírovské básnictví

- o vliv E. A. Poea
- o *Svatý Xaverius* (v *Lumíru*)
 - odklon od světa každodennosti
- o *Newtonův mozek* (1877)
- o děj se často odehrává v noci – tma, občasně záblesky světla, prostorové určení – Praha i venkov, různé časové roviny, vložená vyprávění, motivy snu
- **Svatopluk Čech**
 - o protagonistou jeho próz je šosácký měšťák pan Matěj Brouček
 - o *Pravý výlet pana Broučka do Měsíce* (1888)
 - satira
 - o *Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do patnáctého století* (1889)
 - umístění do husitské Prahy
- **Václav Matěj Třebízský**
 - o parnasistní ruchovská linie
 - o historické prózy
 - o *Bludné duše* (1882)
 - zaměření na širší čtenářské vrstvy
 - o důraz na absolutní mravní normy, obavy ze změny (zejména revoluční)
- **Alois Jirásek**
 - o vystudovaný historik
 - o do literatury vstupoval v 70. letech jako básník
 - o *Skaláci* (1875) – próza, inspiraci poskytl vyprávění pamětníků
 - o dva pohledy na jeho tvorbu - Domov, děti, věrná žena představují pól *bezpečí a klidu*, protiváhu veřejného *zápasu* a cílevědomého usilování, které Jiráskovi zajímá na dějinách.
 - o román *Psohlavci* (1884)
 - o Vrcholných fází husitského hnutí se týká *Proti všem*. List z české eposy (1893).
 - o Dobový ohlas prvních próz o husitském hnutí od jeho příprav po vítězné bitvy přinesl Aloisi Jiráskovi málo radosti. Ohlas *Bratrstva* byl ještě rozpačitější. Citlivost vztahů česko-slovensko-maďarských může čtenářům i vykladačům *Bratrstva* až zastíňovat mytickou hloubku díla, jeho hodnotu básnickou a obecně lidskou
 - o V pětidílné kronice o počátečních fázích národního obrození F. L. Věk (1888-1906) je názvem vysunuta do popředí postava dobrušského rodáka, kupce a buditele
 - o Jiný vrcholný výkon (syntézu epické šíře a kompoziční sevřenosti) podal Jirásek po své šedesátce v románu *Temno* (1913-1915)
- **Antal Stašek**
 - o *Nedokončený obraz* (1878)
 - o *Blouznivci našich hor* (1895) - stojí mezi Staškovými epickými básněmi a sociálními romány; Mírou čtenářské popularity Blouznivce zastínil jen román O ševci Matoušovi a jeho přátelích (1927), napsaný za Staškova pozdního soužití se synem Ivanem Olbrachtem a Helenou Malířovou v Praze a jimi ovlivněný. K nejvyhledávanějším dílům V Staška patří jeho *Vzpomínky* (1925).

Parnasistní drama

- 1881 dokončeno Národní divadlo, první představení zahájeno rakouskou hymnou – vyhořelo
- 1883 obnoveno a znovu otevřeno – první představení – Smetanova *Libuše*, Dvořákův *Dimitrij* a tragédie *Saloména* Bohumila Adámka
- novorenesanční styl – protějšek německé novogotiky, 2. polovina 19. století
- **Jaroslav Vrchlický**
 - o *Noc na Karlštejně* (1884)

Realistická próza

- vývojový posun v próze nebyl tak výrazný jako v poezii a dramatu, protože půdu pro realistický model už připravili májovci
- změny proti parnasistní poetice byly zřetelné – ústup okázalosti a rafinovaných dějových konstrukcí, ostrých kontrastů povah, citů a vášní, stejně tak jako exotismu prostředí
- opozice město – venkov, civilizace – příroda
- venkov se stává nositelem pozitivních estetických významů
- v 80. letech se motiv venkova opět mění³¹:
 - v popředí otázka sociální tvárnosti venkova a jejích proměn
 - regionální specifika – nárůst lokálně specifikovaných dialektismů z východních Čech, Slovácka, Českomoravské vrchoviny atd.
 - venkovské prostředí jako determinující složka postavy, její mentality a chování
 - funkční závislost motivu na celkovém významu
 - vytrácí se idylizují a idealizující atmosféra
 - venkov jako společenské prostředí, které ovlivňuje povahu a osudy jednotlivců
 - hledání souvislostí mezi prostředím a mentalitou, psychikou lidí
 - venkovský člověk v pojetí realistů si uchovává svou vnitřní integritu i pod tlakem okolností
- **Karel Václav Rais (1859 – 1926)**
 - zpodobuje neidyllický, drsný obraz vesnického světa
 - odhaluje, jak je jsou morálka i city podřizovány hmotným zájmům – rozklad patriarchálních vztahů, rozptýlení iluzí o venkovské idyle
 - výjimku ze sobecké ziskovosti u Raise tvoří postavy venkovských intelektuálů – kantorů a kněží
 - *Výminkáři* (1891)
 - povídkový soubor, zasahuje přímo doprostřed sporů o realismus
 - obohacuje prózu o dialektismy
 - *Kalibův zločin* (1892)
 - příznačné dva rysy: motiv násilné smrti a postava slabošského dobráka, který podléhá v konfrontaci se záluďným světem
 - *Pantáta Bezoušek* (1897)
 - patriarchální životní styl vesnice staví proti moderní městské civilizaci
- **Ignát Hermann ()**
 - *U snědeného krámu* (1890)
 - navazuje na nerudovskou drobnokresbu

³¹proměny motivu venkova v jednotlivých obdobích:

- **preromantismus** – zájem o lidovou píseň
- **klasicismus** – motivy přírody a venkova stylizovány do idyl, do postav pastýřů, v nichž se pak promítaly antikizované erotické představy – venkovské prostředí se tak objevovalo jen jako komický, primitivní
- **romantismus** – venkov má kulisovitý ráz
- **postromantismus** – venkov nazírán z etnografické perspektivy s idylizujícím zabarvením
- **májovci** – motivy venkova ztrácí ideální archetypální rysy, začínají nabývat na dramatickosti v napětí předpokladů a vzájemných vztahů
- **parnasismus** – do motivické oblasti vnášeny prvky historismu (venkov jako příklad a výstraha pro přítomnost i budoucnost), idealizující estetizace a monumentalizace

- žánrová kresba jako „dokument života“ – František Herites: „*Snad štěstí lidské všechno spočívá v tom, když upíráme oči k zemi a ne díváme se do oblak ani do dálky.*“
- drobnokresba 80. let: postoj životní rezignace na snění a ideály, které jsou zdrojem životních tragédií – obrazy ztroskotaných iluzí
- **Vilém Mrštík ()**
 - *Santa Lucia* (1893)
 - protagonistou student Jordán, jehož sny o Praze jako centru kulturního života naráží na kastovní rozdíly a předsudky
 - román obohacen o impresionistické líčení pražského prostředí, která kompenzují tíživou atmosféru
- **Teréza Nováková (1853 – 1912)**
 - návaznost na analytické prózy Antala Staška a venkovské romány Karolíny Světlé
 - její vesnické romány jsou velmi filozofické
 - typ lidových hloubalů vystavěných nepřízní okolí
 - *Jan Jílek* (1904)
 - *Jiří Šmatlán* (1906)
 - *Děti čistého živého* (1907)
 - *Drašar* (1914, posmrtně)
- druhá oblast, v níž se prosadil realistický model literatury, byla próza s historickou tematikou³²
- česká literatura 19. století silně zasažena historismem³³
- největší rozkvět prózy s historickou tematikou od 70. let až po přelom století
- 90. léta – prudká vlna odporu proti historismu – pochybnosti realistů, zda může být historická motivika ztvárněna stejně přesvědčivě jako motivika současná

³² vývoj historické prózy:

- počátky velmi skromné – překlady a adaptace cizích (německých) dobrodružných próz s motivy ze středověku – počestňování jmen a místních názvů
- v další fázi historické motivy z národní minulosti chápány jako prostředek estetického zhodnocení díla a jeho posunu do sféry vyšší literatury
- užití postupů, které měly přidávat na autentičnosti – vypravěč „tlumočí“ fakta podle vyprávění pamětníků, nebo podle nalezených památek apod. – prostředek padělatelů rukopisných památek, kteří se snažili vytvořit představu vysoké literatury dávných předků
- jungmannův program – historická próza vysokého stylu – Josef Linda – *Záře nad pohanstvem*
- V. K. Klicpera – *Točnick*
- romantismus:
 - 1. tendenční vlastenecké výchovné prózy
 - J. K. Tyl – *Rozina Ruthardova*, *Dekret kutnohorský*
 - Jan z Hvězdy
 - 2. romanticky orientovaná próza vyjadřující neuspokojení z přítomnosti
 - K. H. Mácha – *Křivoklad*
- 40. léta – historická próza se opět posouvá do sféry vysokého básnictví – opět epická monumentalizace, ale nepřekračuje ideologický záměr
- postromantismus a májovci – historická próza omezena, zaměřená na přítomnost
- parnasismus – rysy historismu znovu ožívají
 - Svatopluk Čech
 - Jaroslav Vrchlický
 - Václav Beneš Třebitzký – „historizující elegik“
- ³³ historismus vs. historické vědomí a poznání
- historismus jako citová záležitost, která nerespektuje fakta
- dnešní sémiotika (Macura) historismus spojuje s tvorbou sociálních a národnostních mýtů
- historismus se pojí s patosem a monumentalizací dějin i jejich uměleckého ztvárnění

- historické motivy nebyly vnímány jako kulisa, ale jako zdroj poznání, které je potřebné k pochopení pohybu dějin a jejich významu pro přítomnost
- **Alois Jirásek** (1851 – 1930)
 - snaha vidět dobu ne v kontrastech (vznešenost – nízkost, urozenost – plebejství), ale v středostavovské poloze (sociálně sjednocující, např. husitské romány – hrdinou jsou drobní zemané – mezi šlechtou a poddaným lidem; obrozené romány – hrdinou měšťané a intelektuálové – mezi šlechtou a vesnickým lidem, řemeslníky apod.)
 - tři oblasti tvorby:
 - raná povídková a románová tvorba, výrazně se uplatňuje dějová složka
 - *Na dvoře vévodském* (1877)
 - *Slavný den* (1879)
 - *Konec a počátek* (1879)
 - tvorba zaměřená na postižení lidských osudů v rámci epochálních změn v dějinách národa – husitství, protireformace, obrození
 - *Skaláci* (1875)
 - nepřímá polemika s pojetím selského stavu v **Hugově** románu *Devadesát třetí*³⁴
 - *Maloměstské historie* (1890)
 - *Filosofská historie* (1878)
 - motivy revolučního roku 1848
 - *Psolavci* (1886)
 - tlak normy³⁵
 - vytvořil reprezentativní historický typ národního hrdiny
 - *Skály* (1887)
 - románové kroniky vytvářející rozsáhlé dějinné fresky
 - *Mezi proudy* (*Dvoji dvůr*, *Syn ohnivcův*, *Do tří hlasů*, 1887 – 1890)
 - husitství jako doba náboženských a sociálních konfliktů, kdy došlo k vzepjetí lidu proti falešné církevní autoritě
 - *Proti všem* (*Skonání věků*, *Krucjata*, *Boží zástup*, 1893)
 - *Bratrstvo* (*Bitva u Lučence*, *Mária*, *Žebráci*, 1899 – 1908)
 - zachycuje konec husitství od výbojů na Slovensko až po jeho pád
 - *Temno* (1913 a 1915)
 - doba pobělohorská
 - proměny přijetí Jiráskova díla:
 - do začátku 20. století přijímáno s úctou a uznáním
 - Moderna jeho dílo odmítla
 - F. X. Šalda Jiráskovo dílo prohlásil za „antikvární záležitost 19. století“
 - Jirásek jako autor završující walterscottovskou tradici
 - dva typy historické prózy:
 - neaktualizující typ, který staví na estetické funkci – sem řadí Jirásku
 - historická próza aktualizující, ideová a poznávací funkce – Flaubert
 - **Zikmund Winter** (1846 – 1912)
 - nejprve se zabýval výzkumem městských knih v Rakovníku, působil jako středoškolský profesor, věnoval se dějinám řemesel, chtěl postihnout život českých měst od husitství po Bílou horu, následně se dostal k historickým povídkám

- ovlivněn dokumentární přesností – pracoval v archivu
- otázka, nakolik se spisovatel může odklonit od pramenného materiálu v zájmu uměleckého záměru, zda má autor právo zacházet s pramenem jako se zdrojem inspirace
- první povídky byly beletrizovanými dokumenty
 - *Rozina sebranec* (1903)
 - *Krátký jeho svět*
 - *Panečnice*
 - *Vojačka*
 - *Mistr Kampanus* (1906 – 1907)
 - vrcholné dílo, jediný jeho román
 - zachycuje tragický osud humanisty Jana Campana Vodňanského
 - symbolicky naznačuje úpadek české kultury po porážce stavovského povstání na Bílé hoře
 - povídka *Peklo* ()
 - prakticky kriminální příběh, psychologická charakteristika
 - stárnoucí manželka mladého Itala ze žárlivosti zavraždí mladou dívku
 - *Nezbedný bakalář* (1915, posmrtně)

Románové kroniky

- žánr románové kroniky se v české literatuře ustavuje v 80. letech 19. století
- románová kronika = syntéza mezních slovesných útvarů, které oscilují na hranách dokumentární literatury (literatury faktu), publicistiky a krásného písemnictví (**Pospíšil, Jiří**. *Labyrint kroniky*), zmnožení syžetových (dějových) linií syntetizujících různé fabulační vzorce
- tři linie:
 - linie dominantní
 - zakládá převahu určitého fabulačního vzorce nad ostatními
 - např. linie F. L. Věka jako ústřední postavy románu
 - linie formativní
 - vnáší do děje dílčí fabulační vzorce, které mohou přerůst v uzavřené příběhy
 - např. příběh Justiny Levitové a Antonína Kaliny ve II. dílu *U nás*
 - linie katenační (řetězová)
 - otevírá děj dalšímu pokračování
 - např. linie koloběhu ročních období a svátků vytvářející kontinuální pozadí v *Roku na vsi*
- dynamický hodnotový půdorys dění na základě protikladů:
 - 1. příroda/ venkov – civilizace/město
 - 2. staré/tradice – nové/modernost
 - 3. domov – svět (takřka se neuplatňuje, náznaky v motivech „bezdomovců“ a v motivu lokální zakotvenosti)
- **Alois Jirásek** (1851 – 1930)
 - základem fikčního světa je pohyb historického času
 - *F. L. Věk* (5 dílů, časopisecky 1888 – 1906)
 - život pojat z více hledisek – ekonomické, literární, hudební atd.
 - průřez obrozeneckou společností
 - *U nás* (*Úhor*, *Novina*, *Osetek*, *Zeměžluč*, časopisecky 1896 – 1903)
 - sociální a náboženská problematika
 - rysy elegičnosti, něco z dobové deziluze, nicméně smírný konec
- **Josef Holeček** (1853 – 1929)
 - základem není historický čas, ale vesnický rytmus přirozené výměny generací a střídání ročních období
 - rozpad patriarchálních vztahů na vesnici, proměna mravního profilu vesnického člověka
 - *Jak u nás žijou a umírají*

³⁴ selský stav jako konzervativní živel, který se obrátil proti Velké francouzské revoluci – česká norma selství jako demokratického a svobodomyslného stavu

³⁵ selský stav vystupuje jako svobodomyslný a demokratický – od poloviny 70. let 19. století – souvislost s oslavami stého výročí největšího selského povstání

- vzpomínky na venkovské dětství a mládí
- *Bartoň*
 - představa idylické harmoničnosti
- *Kojan*
 - vyzdvižení křesťanské snášenlivosti, odpovědnosti ve vztahu k rodině i širšímu národnímu společenství
- *Boubín*
 - širší sociální vztahy, napětí mezi sférou venkovskou a sférou zámeckou
 - pronikají konkrétní historické události
 - slovanská myšlenka
- *Naši* (1898)
 - selský život na jihočeském venkově
 - selství jako základ společenského bytí, sedlák jako čelní představitel
- **Jan Herben** (1857 – 1936)
 - působil na Moravě, redigoval *Čas* (1886 – 1915)
 - *Moravské obrázky* (1889)
 - *Slovácké děti* (1890)
 - soustředil se na specifické národopisné rysy regionu
 - snaha proniknout až k psychickému svérázu regionální mentality
 - *Do třetího a čtvrtého pokolení* (I, II, časopisecky 1889 – 1892)
 - stěžejní dílo, rozsáhlé výkladové pasáže, které rozkládají kompozici
 - znázorňoval mravní a emocionální rozpad vesnické pospolitosti jako důsledek zrušení poddanství, vyvrholením kroniky je příběh člena čtvrté generace sedlácké rodiny, který se vrací po studiích na statek, aby učil venkovany pospolitosti a odpovědnosti – po neúspěchu se vrací do Prahy studovat lékařství
 - reakce na přežilý systém hodnot, když se ještě neutvořil nový
- **Alois () a Vilém () Mrštíkové**
 - *Rok na vsi. Kronika moravské dědiny* (1903 – 1904)
 - snaha zachytit příznačné rysy života určité oblasti Moravy v širších společenských souvislostech
 - venkovský člověk jako nositel duchovního a materiálního svérázu
 - pronikání prvků městské uniformity do venkovské pospolitosti
 - členění dle ročních období a v rámci těch církevní svátky, oddělující dny odpočinku a každodenní práce
 - vypravěč glosuje jednotlivé epizody životního procesu
 - kompoziční osou není jen jedna postava, ale jedná se o kolektivního hrdinu
- **František Xaver Svoboda** (1860 – 1943)
 - pozornost k poezii všedního dne, zaměření na detail, na psychologické odstíny postav zasazených do rodinného prostředí a vztah přírody a citového života jedince
 - střídání lyrických popisů a dějových scén
 - příroda má očištnou funkci, podporuje citovou obrodu a psychologickou vyrovnanost postav
 - *Rozkvět* (1898)
 - tři generační vrstvy
 - *Řeka* (1908 – 1909)
 - život pražské měšťanské společnosti zachycuje skrze osudy žen
 - zaznívají myšlenky ženské emancipace

Realistická poezie

- znaky realistické poezie
 - příklon k živé hovorové řeči

- důraz na formální vybroušenost a na hru s cizími strofickými útvary, návrat ke klasickým formám
 - zjednodušení rytmu básně
 - obnovení důrazu na významovou stránku slova
 - zjednodušená metaforika
 - ústup latinismů a kulturně-historických motivických rekvizit
 - oproštění a uvolnění formy projevu
 - spory *Osvěty* a *Lumíra* o národnost a světovost umění a literatury
 - spory o realismus už na počátku 80. let
 - v *Lumíru* vyšla zpráva o chystaném překladu **Zolova** románu *Zabiják*, na což **Ferdinand Schulz** reagoval článkem *Zolovy senzační romány* (revue *Osvěta*, 1880) – obvinil Zolu z toho, že píše romány líčící nejhorší lidské povahy kvůli zisku
 - později se téma realismu a naturalismu objevuje v české literatuře – **Josef Kuffner** v *Národních listech* (roku 1883) vyzdvihuje román **Václava Vlčka** *Zlato v ohni*³⁶ jako naturalistické dílo – aplikace naturalistické estetiky na tento román byla naprostým omylem (pojímá realismus jako směr, který s fotografickou přesností reprodukuje jevovou skutečnost – této charakteristiky se pak chopili odpůrci realismu a použili ji jako důkaz neumělosti)
 - **Tomáš Garrigue Masaryk ()**
 - *O studiu děl básnických* (1884)
 - razí realistické zásady psychologické i lokální věrnosti
- rozdílnost Masarykova pojetí realismu a literárního realismu
- Masarykovský realismus jako kritika iluzí a mýtů národní společnosti, snaha rozebrat její skutečný stav
 - součástí kritika *Rukopisů*
 - přidala se k němu mladá generace, zejm. **Hubert Gordon Schauer** (1862 – 1892)
 - v časopise *Čas* publikoval úvodník *Naše dvě otázky* (1887)
 - otázka, zda má český národ vůdčí ideu, která by zaručovala či opravňovala jeho samostatnou existenci
 - otázka, zda by nebylo lepší se asimilovat s kulturou německou, pokud by tato idea neexistovala
- konzervativci považováno za projev protičeského úsilí inspirovaného z Vídně (stejně pohlíženo na masarykovský realismus)
- nástup realismu – přelom 80. a 90. let 19. století
 - zastánci realismu především **Otokar Hostinský** (1847 – 1910) a **Leandr Čech** (1854 – 1911) a mladší spisovatelé, např. **Vilém Mrštík**, **Jan Herben**
 - **Josef Svatopluk Machar** (1864 – 1942)
 - *Confiteor* (1887, česky „vyznávám se“)
 - už titul signalizuje změnu básnického postoje ke světu – ráz osobního projevu – parnasistní poezie má většinou proklamativní ráz, lyrický subjekt mluví jménem nějaké sociální či národnostní skupiny či ideje
 - *Bez názvu* (1889)
 - *Druhá kniha lyriky* (1892)
 - později tyto tři sbírky spojeny pod názvem *Confiteor I – III*
 - mozaika dojmů, pocitů a reflexí mladého intelektuála

³⁶ V duchu dobových alegorizujících konvencí proti sobě stojí dva duchovní – katolík Čacký a protestant Svoboda – autor postavy podrobuje mravní zkoušce ve veřejném i osobním životě, zejména Čackého, v níž obстоjí jako „zlato v ohni“

- lyrizovaný výraz milostného zklamání, subjekt jako osobnost planoucí vášní pro ideály, která je však popírána a ironicky glosována³⁷
- na rozdíl od romantismu není Macharův lyrický subjekt zobecněn či alegorizován, je všední jedinec
- kladné přijetí realistou Herbenem v *Čase*, parnasisty Vrchlickým a Sládkem, ale negativní klerikálními kruhy v časopise *Obzor*
- *Čtyři knihy sonetů – Letní, Zimní, Jarní, Podzimní* (1891 – 1894)
 - motivy cykličnosti přírodního koloběhu
- *Tristium Vindobona* (1893, česky „Žalozpěvy z Vídně“)
 - kritika formálního vlastenectví
- *Zde by měly kvést růže* (1894)
 - v duchu ženského emancipačního hnutí
- *Magdalena* (1894)
 - záměr kriticky ukázat postavení ženy
 - hlavní postava prostitutky naráží při pokusu začít nový život na společenské předsudky
- *Boží bojovníci* (1897)
 - politická satira
- *Golgata* (1901)
 - kritika vnějškového vlastenčení
- pokus o zachycení lidských dějů od antiky (*V záři helénské slunce*, 1906) přes vznik křesťanství (*Jed z Judey*, 1906), středověk (*Barbaři, Pohanské plameny, Apoštolové*, 1911), Velkou francouzskou revoluci a Napoleona (*Roky za století, Oni a On*, 1921) až do současnosti (*Krůčky dějin, Kam to spěje?*, 1926)
- *Konfese literáta* (1901)
 - fejetony a kritiky
- **Antonín Sova** (1864 – 1928)
 - první básně publikoval časopisecky pod pseudonymem Ilja Gregorov v 80. letech
 - rysy parnasistní estetiky a poetiky
 - *Realistické sloky* (1890)
 - tři oddíly: *Zapadlí a přebyteční, V rámci stále stejných dnů, Trochu humoru i starosti*
 - vliv Françoise Coppéa
 - *Květy intimních nálad* (1891)
 - *Z mého kraje* (1892)
 - *Soucítí i vzdor. Nálady, obrázky, dojmy a vzpomínky* (1894, oddíly *Stínové obrazy a Teplejší paprsky*)
 - nespokojenost s životem spoutaným stereotypem
 - kontrast městskosti a přírodní volnosti, ironická póza účtující se sentimentalitou mládí a rezignací na malost poměrů
 - *Zlomená duše* (1896)
 - připomíná dekadentní ovzduší fin de siècle
 - *Vybouřené smutky* (1897)
 - *Ještě jednou se vrátíme* (1900)

³⁷ Och, my jsme tak příliš milovali, / och, byli jsme tak šťastím opilí, / my tolikrát si lásku přísahali, / až konečně jsme oba věřili. // A přece jsme si klidně sbohem dali / a hořkých slz jsme při tom nelili – / a celkem jsme tu komedii hráli, / že diváci nám věřili... // Teď zbývá smích nám hrozný, neurvalý, / jen smát se, smát jen teskně ve chvíli, / ty mně, já tobě, že jsme přísahali, / ty mně, já tobě, že jsme věřili...

(*Lístek z minulosti, Confiteor III*)

- impresionistická vnímavost
- *Údolí nového království* (1900)
 - symbolistické vizionářství
- *Drsná láska* (1927)

Realistické drama

- půdu pro realistické drama připravovaly v 80. letech komedie z maloměstského prostředí, které ovšem zůstávaly pod vlivem kánonu konverzační veselohry 70. let
- **Vilém Mrštík**
 - *O realismu v dramatickém umění* (1887)
 - teoretické základy realistického dramatu
 - východiskem ruští spisovatelé a Zola
 - polemika s romantickou zásadou výjimečnosti, výlučnosti
 - realistickým principem je „logická, prajednoduchá poslušnost několika velkých scén ze života, vyrvaných a podle temperamentu spisovatelova do detailu realisticky pozorovaných.“
- **Ladislav Stroupežnický** (1850 – 1892)
 - *Černé duše* (1878)
 - jeden z prvních pokusů
 - patetická romantická poetika
 - konflikt vášni
 - zasazeno do bělohorské doby a prostředí šlechtického rodu Smiřických
 - *Paní mincmistrová* (1886)
 - situační zápletka, nacionální osten (odhalený podvodník je Němec)
 - archaizující mluva
 - *Hedvábné šátky*
 - snaha proniknout do zahraničí
 - *Naši furianti* (1889)
 - rozdílnost s předchozími komediemi – zachycuje venkov, a to v neidealizované podobě
 - prvky hovorového projevu (vs. nadnesený projev parnasistního projevu)

→ negativní ohlas

- *Na valdštejské šachtě* (1892)
 - inscenace se nedožil, ačkoli je toto drama považováno za jeho nejpropracovanější
- psal též prózu – až obhroublý humor, sklon ke kariturní nadsázce, typicky přechodový jev doznívajícího parnasismu a nastupujícího realismu, ačkoli jeho dramatické dílo předznamenává historický obrat k realismu
- **František Adolf Šubert** (1849 – 1915)
 - působil v deníku *Politik*, v satirickém časopise *Brousek*, později v deníku *Pokrok*
 - *Jan Výrava* (1886)
 - střet ve dvou rovinách: veřejná – politická vs. sociální (konflikt panstva a sedláků) a v rovině soukromé – rodinné vs. milostné vztahy
 - tragické ztroskotání v intimní rovině, ale smíření v rovině veřejné
- **Matěj Anastázia Šimáček** (1860 – 1913)
 - *Svět malých lidí* (1890, zdramatizovaná povídka *Manželé Strouhalovi*)
 - účinek hry spočíval spíše v charakteristice prostředí než v rozvinutí konfliktu (realistickému dramatu byla často vytýkána neepičnost)
- **Gabriela Preissová** (1862 – 1946)
 - *Gazdina roba* (1890)
 - *Její pastorkyňa* (1891)
- **Alois** (1861 – 1925) a **Vilém** (1863 – 1912) **Mrštíkové**

10. Česká literatura národního obrození; periodizace národního obrození; národní obrození jako kulturní fenomén

Vývojové pohyby v kultuře, umění a literatuře 19. století v Evropě

- 18. století připravovalo půdu pro průmyslovou revoluci
- 19. století jako historický útvar – významná proměna podoby lidského světa
 - technický pokrok
 - osvobození se od přírody – základy technické civilizace
 - společnost
 - 1. polovina 19. století je dobou kvasu – dozrávání a výbuchy společenských konfliktů
 - probuzené vědomí svobody a svěbytnosti
 - vznik odstředivých autonomistických tendencí jednotlivých národností
 - Německo a Itálie – sjednocovací úsilí
 - dva rysy společenského vědomí
 - historismus – postupné překonávání metafyziky, připravil půdu pro relativismus
 - pozitivismus – respekt k fakticitě spoléhající na ověřitelná fakta

Periodizace národního obrození

- **Josef Jungmann**
 - *Historie literatury české*
 - obrození jako vývojově převratný historický jev, který byl umožněn osvobozením evropského ducha od středověkého dogmatismu
 - zdrojem především epocha osvícenství
 - proces „vzkříšení“ českého národa
- **Tomáš Garrigue Masaryk**
 - *Česká otázka* (1895)
 - k problematice obrození přistupoval jako kulturní filosof
 - česká otázka zasazována do souvislostí evropských, světových, všelidských
 - obrození chápe jako pokračování husitské a humanistické
 - čtyři etapy:
 - polovina 18. století – 1811 – osobnost Josefa Dobrovského
 - 1811 – 1848 – Jan Kollár a Josef Jungmann
 - 1848 – 1880 – František Palacký a Karel Havlíček Borovský
 - po 1880 – národní obrození nepovažoval za ukončený proces
- **Josef Kaizl**
 - *České myšlenky*
 - polemika s Masarykem
 - zdroje obrození viděl v osvícenství a liberalismu
 - příklon k jungmannovské koncepci
 - nacionalismus spojený s liberalismem
 - podpořil ho historik Jaroslav Goll
- **Jaroslav Vlček**
 - etapy:
 - 1750 – 1770 – osvěcenská myšlení a věda
 - 1770 – 1800 – nástup josefínských reforem a rokokového stylu
 - 1800 – 1830 – rozvoj slovanské myšlenky
 - od 1830 – vlastenecká romantika
- kompendium *Literatura česká 19. století*
 - tři svazky – třetí má dva díly, tedy celkem čtyři knihy:
 - 1800 – 1817 – nález RKZ

- 20. léta 19. století
 - 1800 – 1848
 - 1850 – 70. léta 19. století
- nedokončeno
- **Arne Novák**
 - etapy:
 - 1774 – 1815 – osvícenství
 - 1815 – 1830 – klasicismus
 - 1830 – 1848 – romantismus starší
 - 1848 – 1859 – romantismus mladší
- **Felix Vodička**
 - *Počátky krásné prózy novočeské*
 - polemika s Novákem
 - 20. léta považoval za preromantismus
 - etapy:
 - 1805 (Jungmannův překlad Attaly) – 1830 – preromantismus
 - 1830 – 1848 – romantismus starší
 - 1848 – 1859 – romantismus mladší
- od konce 20. let 20. století bylo poukazováno i na baroko jako na jeden ze zdrojů národního obrození

zrod národního vědomí

- problematika národa znova ve středu pozornosti
- polemiky o pojetí národa
 - národ jako ideologický pojem (Dušan Třeštík)
 - na jedné straně vymezení na základě politické demokratické podstaty – z idejí Velké francouzské revoluce
 - pojetí jazykově-kulturní – v období napoleonských válek a v prvních letech 19. století
 - u nás se prosazuje především jazykově-kulturní pojetí
- **Jan Patočka**
 - *Dilema v našem národním obrození*
 - *Co jsou Češi?*
- 1781 – přelomový rok – **Josef II.:**
 - *Toleranční patent* → náboženská svoboda
 - zrušení nevolnictví → stěhování
 - omezení majetku a moci církve – rušeny kláštery
- obrany českého jazyka:
 - **Karel Ignác Thám**
 - *Obrana jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům* (1783)
 - **Jan Hrdlička**
 - *Vznešenost řeči české neb vůbec slovanské* (1785)
 - **Jan Rulík**
 - *Sláva a výbornost jazyka českého* (1792)
 - čeština oslavována jako nástroj kulturního projevu, ale také jako esteticky působivá
- **Josef Dobrovský**
 - zpočátku se zaměřoval na starou češtinu
 - osvícenské rysy – kriticismus
 - rozšíření zájmů na slovanskou filologii a literaturu
 - *Dějiny české řeči a literatury* (1792)

- výsledek lingvistického studia
- 6 etap historie jazyka:
 - slovanská nářečí do přijetí západního křesťanství
 - do r. 1310 – Alexandreida, korunovace Jana Lucemburského
 - Karolinské období – Smil Flaška z Pardubic
 - husitství – humanismus
 - 1520 – 1620 – zlatý věk české řeči
 - po 1620 – úpadek češtiny
- nejprve se k budoucnosti jazyka stavěl skepticky
- *Podrobná učebnice češtiny*
 - psána německy
 - vyvrcholení jeho studií
- *německo-český slovník* (1802, druhý díl 1821)
- proslav *O přichylné oddanosti slovanských národů k domu habsburskému*
 - poukazoval na význam slovanského obyvatelstva
 - významná společenská událost
- první pokusy o českou poezii velmi primitivní, snaha dokázat schopnost jazyka než básnický výraz
- **Václav Thám**
 - *Básně v řeči vázané* (1765 – 1816)
 - asi jen pět prací soudobých autorů, zbytek byly překlady z 16. a 17. století
- **Antonín Jaroslav Puchmajer**
 - almanachy *Sebrání básní a zpěvů* (1795, 1797), *Nové básně* (1798)
 - význam spočíval zejména v pokusu o uplatnění sylabotónické prozodie – zejména daktylský a trochejský verš
 - do té doby se objevovaly pouze dva typy prozodie – verš sylabický – u lidové tvorby a verš bezrozměrný u vyšší poezie
 - také pokus o ekvivalent časoměrného hexametru
 - v téže době se **Josef Jungmann** pokusil o první český sonet – *Těžké vybrání* (1802)
- v epické poezii dozníval vliv duchovních eposů, prosazovala se snaha oslavit výrazné osobnosti české minulosti, např. **Šebestián Hněvkovský** – *Děvín* (1805)
- v próze se uplatnilo rozvrstvení na tvorbu, která vycházela z lidové slovesnosti – pohádky a pověsti, tvorbu konzumní povahy – knížky lidového čtení – produkce Václava Rodomila Kramera
- první divadlo v Koticích – vzniklo přestavbou skladiště
- od 80. let 18. století iniciativa Václava Tháma o česká představení v Nosticově divadle
- konec 18. století – divadlo Bouda
- původní dramatická česká tvorba se zaměřovala na historické náměty, objevovaly se i frašky

program národní kultury – teorie (Jungmann, Palacký, Šafařík)

- generace buditelů vstupuje do literatury za doznívajícího josefinismu
- Leopold II. – vládl pouhé dva roky
 - optimistické naladění
 - 1791 došlo ke zřízení stolice českého jazyka na pražské univerzitě – nárůst možností kulturního rozvoje
- František I.
 - nepřiznivý obrat

- o byrokratický stát, veřejný život pod policejní kontrolou, slovanské národnosti omezovaly touto cenzurou
- kníže Metternich
 - o absolutistické tendence se upevnily, tato situace trvala až do roku 1848
- čeština zůstává jazykem nižších společenských vrstev
- pod vlivem rozvoje průmyslu se začínaly pohraniční oblasti poněmčovat
- **Josef Jungmann**
 - o shromáždil kolem sebe skupinu intelektuálů a začal uskutečňovat smělý projekt – 1. pojetí jazyka jako podstatného znaku národa, 2. rozvoj vědy a literatury, 3. idea slovanství
 - o stoupenec osvícenského racionalismu
 - o vliv **Johanna Gottfrieda Herdera** – *Myšlenky k filosofii dějin lidstva* – obraz slovanství jako mírumilovnosti – odpovídá Jungmannovu ideálu pozvolného rozvoje
 - o *Slovník česko-německý* (pět svazků, 1834 – 1839)
 - o *Rozmlouvání o jazyce českém* (1806)
 - polemický traktát
 - zapůsobil tím na své žáky – Kollára, Šafaříka a Palackého
 - 1. jednání – rozmluva Daniela Adama z Veleslavína se soudobým pražanem – satirické
 - 2. jednání – konflikt Slavomila s Protivou (protivníkem) – národní vs. kosmopolitní stanovisko
 - o Němce nenahlíží jako nepřátele, ale jako jiný národ
 - o za hlavního tvůrce jazyka považoval venkovský lid (lid Volk vs. národ Nation)
 - o kulturní rozvoj podmíněn obohacením slovní zásoby – výpůjčky z polštiny a ruštiny
 - o *Krátká historie národu, osvícení a jazyka* (1825)
 - požadavek národní, tj. česky psané vědy
 - dějiny české literatury ve vztahu k době a národnímu životu
- inovace pravopisu ve dvacátých a třicátých letech – Václav Hanka – dvojí pravopisná reforma:
 - o 1. analogická – po c, z, s se psalo i
 - o 2. skladná – g → j, j → í, w → v, au → ů
- jungmannovci kladli důraz na rozvoj básnického a vědeckého jazyka
- Jungmannovo rozdělení jazyků na logické a obrazotvorné – čeština jako jazyk básnický
 - o Macurův pojem synkretismus – nezřetelné rozlišení vědeckých a uměleckých přístupů
 - o synkretismus se projevil několika způsoby:
 - snaha prokázat spřízněnost češtiny s řečtinou a latinou
 - idea slovanské jednoty – opora pro svou existenci v ruské říši
- pozornost k filosofickému jazyku ustupovala do pozadí
- **Vincen Zahradník**
 - o jako první sepsal filosofický traktát v češtině
 - o *Rozjímání o některých stránkách politické filosofie*
 - otištěno v časopise Hlasatel 1818
- **František Palacký**
 - o ve 20. letech 19. století se zabýval otázkami estetickými – *Přehled dějin krasovědy a její literatury*
 - otištěno v časopise Krok 1821
 - estetika je vědecký systém rozumových poznatků krásy

program národní kultury – praxe: poezie

- poezie se jungmannovcům jevila jako literární druh schopný reprezentace
- úsilí se zaměřovalo na prokázání schopnosti češtiny vyrovnat se s náročnými úkoly, vyjádřit myšlení soudobého světa a dosáhnout estetické úrovně

- **Josef Jungmann**
 - o psal i své vlastní básně, které uveřejňoval v časopise *Hlasatel český* (od 1806 vydáván Janem Nejedlým)
 - o význam má především jeho překladatelská tvorba
 - překlad **Miltonova Ztraceného ráje**
 - stalo se výzvou jeho stoupencům (Ján Kollár, Václav Hanka, Josef Linda, Matěj Milota Ctírad Polák, František Turinský, Kliment Klicpera)
- **Matěj Milota Ctírad Polák**
 - o *Vznešenost přírody* (1819)
 - 5 zpěvů – cyklus čtyř ročních období, dne a noci
 - odpovídá duchu popisného básnictví, které se šířilo z Anglie v polovině 18. století
 - časoměrný úvod
 - explicitně se neprojevovala myšlenka vlastenectví, přesto byla báseň nadšeně přijata – zvládnutí monumentálního tématu náročnou formou bylo rozhodující
- **Ján Kollár**
 - o *Básně* ()
 - o prvotina, různé formy – znělky, ódy, elegie, epigramy, písně
 - **poezie velkých idejí** - Představa volné osobnosti překypující citem a obrazností a idea národa jako svorné demokratické pospolitosti prodechnuté vůlí k dialogu s národy jinými a toužící svým hlasem obohacovat svět se nejlíp vyjadřoval v lyrické poezii.
 - o Roku 1821 vydal Jan Kollár básnické dílo s názvem Slávy dcera (tj. “dcera bohyně Slovanstva”). Lyrický hrdina zde putuje slovanským světem v krajinách kolem řeky Sály (kde sídlily kdysi slovanské kmeny, později germanizované), pozdraví Labe a svou pouť ukončí u Dunaje* (podle jmen řek jsou pojmenovány jednotlivé zpěvy). Opustil v Německu milovanou dívku Minu. aby mohl plnit nadosobní životní úkol. totiž působit jako evangelický farář v hlavním městě l herska mezi slovenskými věřícími. Zároveň si však odchod od Míny vyčítá, trpí jím a znovu a znovu v sobě jítí touhu setkat se s ní. Tento básnický cestopis byl složen ze znělek psaných slabičnou přízvukným veršem. Do čela skladby postavil Kollár velký předzpěv, psaný v antickém časoměrném metru zvaném elegické distichon (tj. dvojverší skládající se z hexametru a pentametru).
 - tvoří druhý pilíř jungmannovských snah – idea slovanství
 - zpěvy *Sála, Labe, Dunaj*, celkem 151 znělek + antikizující *Předzpěv* psaný elegickým distichem
 - obdoba **Byronovy Childe Haroldovy pouti**
 - blíží se romantickému básnickému cestopisu
 - v *Předzpěvu* rysy antické rétoriky
 - poslední verze obsahovala 645 znělek a byla rozšířena o zpěvy *Rén* a *Vltava* a antikizující obrazy slovanského nebe a pekla – *Léthé* a *Acheron*
 - Zapůsobil na něj soudobé velkoněmecké hnutí, které si kladlo za cíl spojit všechny Němce v jednom mocném státu (měl zahrnout i české země - v tomto ohledu měl Kollárův projekt podtext obranný).
 - o jedním z rysů jungmannovské generace bylo zaměření na budoucnost a práce pro budoucí pokolení
 - o *Cestopis do horní Itálie* (1841)
 - *Rukopis královédvorský a zelenohorský*
 - o třetí základní pokus o realizaci jungmannovského programu vysoké poezie
 - o domnělé starobylé rukopisné památky
 - o „nalézány“ v rozmezí let 1816 – 1828
 - o epické skladby mají hrdinský charakter

- falzifikace byla objevena teprve ve druhé polovině 20. století
- všechny další podvrhy kromě RKZ byly do poloviny 19. století odhaleny jako padělky
- Macura chápal RKZ jako literární mystifikaci, která byla pro obrozence nezbytnou součástí vytváření národní kultury
- snaha vytvořit představu, že existovala klasická tvorba českého dávnověku, kterou by bylo možno srovnávat s antikou – vystupující klasicistní rysy – potřeba vytvořit normu, která by sloužila jako předloha

program národní kultury – praxe: próza

- **Josef Jungmann**
 - překlad **Chatteaubriandovy Ataly**
 - Chatteaubriand
 - aristokratický exulant vypuzený z vlasti Velkou francouzskou revolucí
 - rozcházel se s osvíceneckým voltairiánstvím (Jungmann byl jeho zastáncem)
 - množství změn v překladu – omezeny náboženské pasáže v duchu střizlivého náboženského smýšlení
 - *Atala* – příběh indiánské dívky, která raději volí sebevraždu, než aby podlehla lásce (matka ji na smrtelné posteli zaslíbila Bohu)
 - snaha o obohacení slovní zásoby → musel připojit slovníček nejasných slov
 - na francouzské próze Jungmanna přitahovala především formální stránka
- **Josef Linda**
 - *Záře nad pohanstvem* (1818)
 - výrazné rysy: přechody epického vyprávění z prózy do poezie – román protká lyrickými a lyrickoepickými písněmi a pasážemi, které se snaží vzbudit dojem starobylého slovanského jazyka
 - snaha povýšit prózu na vysoký styl
 - téma konfliktu jednotlivce křesťanského a individualizujícího pohanského principu
 - autorovy sympatie symetricky rozloženy na obě strany
 - v univerzalizujícím principu se odráží klasicistní ideál směřující k jednotě, řádu a obecnosti
- **Václav Kliment Klicpera**
 - *Točník* (1828)
 - povídka zasazená do doby Václava IV.
 - Václav IV. pojat jako sympatická postava (v baroku pojmán jako požitkář a strůjce vraždy protireformačního světce Jana Nepomuckého)
 - Václav IV. se v přestrojení stává milencem dcery správce komárovských hutí, tu však o život připraví žárlivý sok, kterého následně trestá Václavův kat
 - doznívá zde ohlas rytířských povídek, barokní patos, osvícenský požadavek rozumové sebekontroly, preromantické pojetí milostného citu
 - přechod od dramatu k historické próze
 - nedostatek reprezentativní historické prózy
 - vzorem dílo **Waltera Scotta**, ne próza klasická

program národní kultury – praxe: drama

- situace v dramatu nejsložitější – vázáno na podmínky scény a na účast publika
- publikum, které navštěvovalo české divadlo patřilo k nižší vrstvě – pro jungmanna možné potíže
- po zboření Boudy hledalo české divadlo útočiště jen obtížně
- 1809 – 1811 české divadlo téměř zmizelo

- 1812 bylo obnoveno nedělní a sváteční představení v Nosticově divadle – ve vedení **Nepomuk Štěpánek**
- 1819 – 1824 vznikla souběžná ochotnická scéna v Teisingerově divadle na Hybernské
- snaha o kvalitní repertoár – *Don Juan*, *Macbeth*, *Loupežníci*
- pravděpodobně nevznikl žádný původní český text obdobné kvality
- Macura – požadavek vysoké kultury byl v rozporu s reálnou divadelní praxí
 - tradiční žánrová skladba českého divadla – rytířské hry a frašky
 - ústřední roli v jungmannovském modelu mělo drama knižní
 - klasicistní kánon – preferována tragédie, komedie vnímána jako nižší
 - v praxi však přinesla zvýšení úrovně českého dramatu právě komedie
- **Václav Kliment Klicpera**
 - usiloval o vlastní tvorbu náročnější úrovně
 - narážel na nepochopení publika, které hledalo především zábavu
 - *Veselohra na mostě* (1828)
 - *Rohovín Čtverrohý* (1830)
 - *Každý něco pro vlast* (1835) } tyto tři aktovky jsou vrcholem jeho tvorby
→ klasicistní jednotu místa a času
 - zavedl metodu tzv. kuklení – přestrojení – urozený převlečen za sluhu a naopak
→ zdůraznění odlišnosti lidských povah od sociálního postavení
 - *Hadrián z Římsů* (1843)
 - parodie rytířských her
- **František Turinský**
 - *Angelína*
 - knižní drama, na scéně až 1897
 - navazuje na tzv. osudové drama – fatální náhoda přináší zmar a trest za dříve spáchané provinění

11. Literární historie jako součást literární vědy; její metodologické koncepty

Literární věda

- zkoumá krásnou literaturu (beletrie, poezie)
- důležitá je estetická funkce
- fikčnost (zkoumání fikčních světů – Lubomír Doležel)
- Eduard Petřů: „syntetický pojem označující soubor speciálních věd, jejichž předmětem je krásná literatura“
- literárnost (ruská formální škola) = to, co z předkládaného díla dělá dílo literární
- text a jeho uspořádání

Odvětví literární vědy

- teorie literatury
 - normativní – stanovují estetická kritéria
 - deskriptivní – hledají společné rysy daného korpusu textů, na jejich základě vytváří klasifikační typologie
 - empirické – zaměření na kauzální souvislosti a jejich ověřování
- komparatistika
 - srovnávání děl z různých jazykových oblastí
 - studium jevů nadnárodního charakteru
 - 2. polovina 19. století
- literárně vědná metodologie
 - zkoumá odborné literárně vědné texty
- literární kritika
- literární historie
 - stěžejními otázkami je vývoj a periodizace literatury

Literární historie

- stěžejní disciplína, ale mladší než literární teorie
- problematika je vědecká relevance závěrů plynoucích i literárněhistorického bádání (A. Haman)
- podle Turečka a Papouška by se nemělo o dějinách národní literatury uvažovat pouze v kontextu české literatury, protože ta se neustále konfrontuje s cizojazyčnými podněty
- cíl: začlenit dílčí výsledky do nadnárodního kontextu
- významným rysem bádání má být do detailů zpracovaná bibliografie
- Eduard Petřů:
 - výchozí bod = konkrétní literární text, je ho potřeba zařadit do kontextu jeho tvorby a posléze také do regionální nebo národní literatury té doby
 - konečnou fází je začlenění do nadnárodního kontextu
 - světová literatura = soubor děl národních literatur, která se stala součástí kulturního povědomí

Metodologické koncepty literární historie

- **Gustav Lanson**
 - *Metoda literárního dějepisu* (1910)
 - jedna ze zásadních prací 20. století o psaní dějin literatury
 - pozitivistický přístup k literární historii
 - východiskem mají být literární texty – důležitost jejich definitivní podoby → důraz na textologickou práci
 - pečlivě a detailně zpracovaná bibliografie jako další rys literárněhistorického zkoumání

- důležitý celý proces od vzniku díla až po jeho kritickou recepci
- **duchovědné postupy**
 - vychází z **Wilhelma Diltheye**
 - přírodní vědy
 - kauzalita, vysvětlení reality
 - duchovní vědy
 - účelem mělo být chápat a vysvětlovat vztahy mezi životem, vyjadřováním a porozuměním
 - porozumění jedinečnosti a neopakovatelnosti historického dění
 - protest proti pozitivismu, který chtěl vnášet metody přírodních věd do věd společenských
 - v českém prostředí byly tyto podněty rozvíjeny Františkem Xaverem Šaldou a Arne Novákem
- **strukturalismus**
 - **Felix Vodička**
 - studie *Literární historie, její problémy a úkoly* (1942)
 - historická podmíněnost literární struktury díla jako estetického objektu
 - pohyb a proměna struktury díla vlastní vývojovou logikou
 - 40. léta – pojem konkretizace převzatý od Romana Ingardena – struktura díla může být konkretizována, pokud je rekonstruována dobová literární norma
- **marxistická literární historie**
 - pokračování pozitivistického přístupu, který byl ale ideologicky založený
 - umělecké dílo jako nadstavba (kultura, náboženství, myšlení)
 - dílo je možno vysvětlit ekonomickou základnou – literatura odráží socioekonomickou situaci – teorie odrazu

Miroslav Štochl. Tuzemská literární věda a marxismus IN: Acta universitatis palackianae olomouensis IV (2005)

- marxismus po světové válce
 - posilování uvědomění mas, pozitivní agitace za účelem duchovního optimismu
 - podpora poválečného budovatelského úsilí
 - obecně srozumitelná, laicizující → v praxi upotřebitelná ideologie
 - literární vědci jako aktivní kulturní politikové
 - nutno eliminovat individualismus, subjektivismus, umělecké snahy souhrnně označované jako formalismus a lartpourlartismus
 - drastická dogmatizace
 - potírány pokusy o revizi zvnitřku → degenerace
- situace literární vědy po roce 1989
 - naprostá absence marxisticky orientované literární teorie v zemích bývalého SSSR
 - potřeba revitalizovat literární historii
 - nerovnovážený stav – zásah do originální produkce i překládané literatury
- západní literární věda
 - marxismus v symbióze se strukturalismem a psychoanalýzou (+ historický materialismus a existencialismus jako jediné teorie, které mohou adekvátně popsat modernu)
- **pozitiva**
 - možnost komplexně zkoumat souvislosti dění ve společnosti, kultuře a umění
 - kromě estetické stránky kvalifikuje i obecně sociální, politické, ekonomické, materiální, ideologické předpoklady umělecké tvorby a jejího přijetí
- **negativa**
 - nástroj agitace, politizace umění a kultury
 - teorie odrazu přispěla k vulgarizujícím výkladům estetických kategorií a jejich aplikaci

- požadavek stranickosti umožnil schematizaci a tendenční typizaci
- propagace proletářského umění a socialistického realismu redukovala rozmanitost uměleckých druhů a estetických kvalit ve prospěch
 - v zájmu vědecké objektivitby jeden teoretický systém nikdy neměla střídat jeho negace
- **Kostnická škola recepční estetiky**
 - polovina 60. let 20. století
 - odvrát od zaměření na autora a dílo, zaměření na recipienta
 - recepcce – účinek, který texty mají na čtenáře – způsob, kterým čtenáři text zpracovávají
 - poznamenána hermeneutikou – literární hermeneutika vs. hermeneutická filosofie
 - Hans Georg Gadamer – splynutí horizontů, horizont očekávání
- **Nový historismus**
 - 80. léta 20. století
 - kontextově orientované nehistorické koncepty
- potřeba odstupu od tzv. velkých dějin utvářených zlomovými dějinnými událostmi a státnickými dohodami
- zájem o malé dějiny, o dějiny mentalit a dějiny každodennosti – změna metodologie
- problematika závislosti na obecných dějinách – osud spisovatele může převážít jeho dílo → hledání nových metodologických konceptů
- **Vladimír Papoušek a kol.**
 - *Dějiny nové moderny* (2010)
- **Dalibor Tureček**
 - *České literární romantično* (2012)

Démon teorie:

- literární historii se rozumí jako diskursu, který se nesoustředí na zkušenost četby, ale zakládá se na vnějších faktorech (např.: jak dílo vzniklo nebo jak bylo šířeno), literární historie se přimyká ke kontextu děl
- podle některých názorů (Lanson) si počínáme literárněhistoricky od chvíle, kdy si přečteme jméno autora na přebalu knihy nebo vezmeme v úvahu jiný, sebamarginálnější kontext
- literární historie bývá stavěna do opozice zejména s liter. kritikou (kritika – pohled zevnitř, historie – pohled zvenjšku; kritika: A je krásnější než B, historie: C vychází z D)
- literární teorie - klade otázky jak historii, tak kritice: např.: co nazýváte literaturou? Literární teorie si pokládá stejné otázky jako lit. historie a kritika, ale nesnaží se je zodpovědět, ale relativizovat
- literární tradice má dynamickou (historie) a statickou (hodnota) podobu – tedy popis diachronní a synchronní
- literární historie se zabývá především autory, literárními hnutími a školami, zřídka pak žánry a formami.
- literární historie se řídí ústřední hypotézou, že spisovatele a dílo musíme chápat v jeho dějinné situaci, že porozumění dílu **souvisí s poznáním jeho kontextu**
- LH provádí kontextualizaci v oblasti, kterou předem vymezuje pomocí explicitní nebo implicitní kritiky (výběru)
- pod názvem literární historie se skrývají také různé dějiny idejí, tzn. dějiny děl jakožto historických dokumentů odrážejících ideologii nebo senzibilitu určité epochy

René Wellek:

- je rozdíl mezi studiem literárních principů a kritérií, a studiem konkrétních uměleckých děl
- literární teorie se zabývá studiem principů, kategorií, kritérií atd. a literární kritika a historie pak konkrétními díly

12. Jinojazyčné kontexty české literatury 19. století

Světová falza

• Anglie

- Thomas Percy
 - *Památka starého anglického básnictví* (balady z 15. – 17. stol.) 1765
- James Macpherson
 - *Básně Ossianovy* 1765
 - Jejich první český překlad uveřejnil roku 1817 devatenáctiletý F. Palacký.
 - písně mytického pěvce Ossiana ze 3. století po Kristu
 - slepý stařec doprovázený dívkou, písně o hrdinských činech bojovníků, milostná poezie, líčení divoké krajiny, rozvalin, bouře, svitu měsíce
 - romantické motivy
 - prokázáný podvrh
 - staly se obrovským světovým bestsellerem
 - český překlad F. Palacký 1817 (časopisecky), 1827 knižně F. Hollmann; univerzitní přednášky A. Meisnera
- Thomas Chatterton
 - cyklus starých lidových balad
 - odhalení podvrhu, sebevražda
 - posmrtné vydání a kult autora (Á de Vigny: Chatterton; drama: 1835)
- William Henry Ireland
 - padělky Shakespearovy korespondence
 - nová verze Krále Leara
 - 2 údajně nové Shakespearovy historické hry
 - pro klasicisty byl Shakespeare zmatený autor, protože míchal prvky komedie a tragédie
 - romantický charakter

• Rusko

- *slovo o pluku Igorově* – hrdinové a boje 12. století
 - objev 1792 – 1795, vydání 1800
 - originál zmizel, snad shořel 1812 při požáru Moskvy – odtud domněnky o padělanosti
 - české překlady 1810 (Jungmann), 1821 (Hanka)
- A. I. Sulakadzev
 - v pozůstalosti seznam titulů, které chtěl padělat – poznámky o materiálu, písmu
 - *Bojanova píseň* – 1. – 2. století n. l.
 - nazýván „ruský Ossian“
 - tiskem ukázky 1811 a 1815
 - *Perunovy a Veselovy věštby* – 5. – 6. století
 - pohanští kněží (paralela ke keltským druidům)

• Francie

- F. d'Olivet
 - 1803 *Le Troubadour*
 - provensálská poezie ze 13. století
- Prosper Mérimée
 - překlad Ossiana, 1827 La Guzla, ou Choix de poésies illyriques...
 - původní jen 1 text, ostatní dílo vydavatele

• Bulharsko

- Stefan Verković
 - nález starobulharského eposu *Svatba Orfeova* 1867

- Orfeus domněle Slovan
- Jovan Gogolovan
 - cyklus *Veda Slovena*
 - 23 000 veršů, reminiscence na život Slovanů v indické pravlasti, na boha Višnu
 - domnělý zápis zpěvů starců v balkánských horách

• Německo

- *Píseň o Nibelunzích* – autentická památka ze 12. století
 - objevena romantiky v konci 18. století
 - F. Schlegel – přednášky v Berlíně a Vídni
 - řada edic (v. d. Hagen)
 - časopisecký ohlas ve vídeňském Das Deutsche Museum (1814)

Jinojazyčné vlivy na českou literaturu

Ještě více oceňovali lidé na počátku 19. století hrdinskou epiku z dob raného středověku. Pozornost přitahovaly španělské básně o Cidovi, francouzské o císaři Karlu Velikém a jeho družině, dále severské eposy a ságy i německé hrdinské zpěvy o Nibelunzích.

Silný ohlas měla u nás tehdy hrdinská epika slovanská (ruské Slovo o pluku Igorově, jež přeložili do češtiny V. Hanka i J. Jungmann, a především jihoslovanské hrdinské zpěvy).

V Herderově sbírce Volkslieder vyšla jako ukázka staré české hrdinské poezie i báseň Libušin stolec (námět k ní autor čerpal z kroniky Václava Hájka z libočan, vydané roku 1541). Tím Herder zařadil Čechy mezi starobylé kulturní národy. Češi však starou původní hrdinskou epiku doloženu nemají. Za všeobecného okouzlení dávnověkem a ideou svěbytné národní kultury se básnický nadání a historicky vzdělaní mladí autoři odhodlali k mystifikaci.

Osnovou putování Slávy dcery připomínala zároveň nejznámější soudobé dílo anglického romantika George Gordona Byrona, nazvané Child Haroldova pout'

Jungmannovy překlady

- 1805 Atala (Chateaubriand)
- John Milton: Ztracený ráj
 - čtenářsky náročné
 - romantický titanismus – vzpoura člověka proti autoritě Všemohoucího
 - musel se vypořádat s blankversem

K. J. Erben

- podle Jiráta připomíná Erben rakouské autory (Stifter), kteří ukrývali své nitro za masku dramatika a vypravěče
- inspirace pro Kytici – romantický básník Mickiewicz, Bürger

K. H. Mácha

- hypertrofie erotických zážitků – u prokletých básníků, dekadentů
- záliba v ruinách – typický romantický pocit – franc. spisovatel Volney – Ruiny aneb Úvahy o zvratech říší
- vliv Byrona – Budoucí vlast – touha po ideálu, kterou může utišit pouze smrt
- fascinován romány Waltera Scotta
- obliba polských romantiků – Mickiewicz

K. Sabina

- *Ku vzdáleným* – oslava představitelů evropského romantismu (Byron, Hugo, Mickiewicz, Hein)

K. Havlíček Borovský

- *Křest svatého Vladimíra* – legenda z historie ruské – příběh o utracení boha Peruna vyčtel z tzv. *Nestorova letopisu*, nejstarší ruské kroniky

B. Němcová

- obdoba názorů a života francouzské spisovatelky George Sandové – obdoba jejich děl, inspirace venkovským životem, dětství u babičky na zámku, vdala se mladá, kontakty s uměleckým prostředím, vztah s Chopainem a Balzacem
- měla blízko ke Slovensku (na rozdíl od jejích vrstevníků, kteří nesouhlasili se Štúrovou odlukou) – poznávala slovenskou kulturu i řeč, s využitím slovenštiny psala *Slovenské pohádky a pověsti*

V. K. Klicpera

- inspirace historickými romány Waltera Scotta

J. K. Tyl

- přeložil veršem Shakespearova *Krále Leara*
- překládal hry hojně volené z repertoáru předměstského divadla ve Vídni
- při zčešťování vídeňského repertoáru zápasil s nedostatečným technickým vybavením českých scén a nerozvinutostí češtiny
- zužitkoval pro české drama biedermeierovské žánry lokální frašky, her o polepšení a her kouzelných, jimiž Evropu první poloviny 19. století zasahovalo a ovlivňovalo vídeňské předměstské divadlo
- navazoval na příběhy her Nestroyových, mířil k náročnému dramatu, jaké psal Grillparzer (*Paličova dcera*)
- dramatickými báchorkami navázal na kouzelnou zpěvohru ve vídeňském repertoáru (*Kouzelná flétna* W. A. Mozarta) a pohádkami na Ferdinanda Raimunda

J. V. Frič

- v mládí cestoval po Evropě (Hamburk, Londýn, Paříž – živil se jako herec nebo dělník)
- r. 1848 uprchl do Vídně, účastnil se ozbrojeného povstání na Slovensku
- sympatizoval s politicky pronásledovaným německým básníkem Heinrichem Heinem
- jako novinář žil v Londýně, Paříži, Berlíně, Sant-Petěrburku
- oporu pro poezii hledal ve slovanském folkloru – ve svých prózách citoval verše z polských, litevských a nejčastěji slovenských písní

Májovci

- chtěli navazovat na evropské zdroje
- vliv autorů mladého Německa – Karl Gutzkow, Heinrich Heine (např. Neruda), dále Dickense, Huga, Sandové, Goetheho, Schillera

Naturalismus

- znehodnocení venkovské motiviky jako Zola – Země
- některé Maupassantovy povídky – Šlejhar
- Zola: „pravdivé nemůže být krásné“, vědecký přístup k literatuře, determinismus

Parnasismus

- vznikl ve Francii po r. 1848
- ve Francii dva směry
 - fantaskní – umění pro umění, nezávislost na společnosti, u nás lumírovci
 - progresionisté – společensky angažování, výchovnost, u nás ruchovci
- lumírovci – překlady (Vrchlický), kosmopolitní, zcestovalí

Symbolismus

- Jean Moreas – 1876 – autor manifestu symbolismu, v 90. letech zaniká
- dostat se k podstatě věci skrze symbol, nepřímá pojmenování, fantazie u čtenáře, zhudebnění verše (volný verš)
- O. Březina

Dekadence

- zaměření na Francii – prokletí básníci
- úpadek, pohrdání všedním světem, svůj vlastní umělecký svět
- Karásek ze Lvovic – *Zazděná okna*, K. Hlaváček – *Pozdě k ránu*

- separační tendence české literární historie, zajímá se sice o zahraniční vzory a inspirace, ale vždy dbá na to, aby domácí produkce vynikla
- výběr literatur, jimž je věnována pozornost také není náhodný – marginalizace německy psané literatury, naopak zaměření na literatury slovanské, později francouzskou – Felix Vodička např. zdůrazňoval francouzské inspirace, co se týče metodologie (z francouzské literární vědy byl přejat pojem preromantismu), ale také volbu Jungmannova překladu Chateaubriandovy Ataly

Václav Velčovský. Nesoužití. Česko-německá jazyková politika 18. – 20. století.

- role jazyka při počátcích tzv. národního obrození
 - národní obrození jako proces jazykové emancipace a reinterpretace, a také sociální a kulturně-axiologické restrukturalizace
 - česká identita založená na historismu (návaznost na barokní tradici) a antiněmeckém evropanství
 - v době vrcholného baroka posilováno zemské vlastenectví, český jazyk jako nástroj rekatolizace a ideologického působení habsburského absolutismu – české země jako svěbytná součást říše
 - pobělohorští přistěhovalci – zemské vlastenectví, tzn. vlastenectví zakládáné nikoli na jazyce, ale na státní příslušnosti → v průběhu 18. století toho využila habsburská dynastie k užšímu připoutání českých zemí k trůnu – centralistická teze – jeden panovník – jeden národ – jedna řeč → 1749 zrušena česká dvorní kancelář a další opatření
 - čeština neplnila funkci vysoké literatury, nestala se salónním jazykem, chyběly česky psané barokní a klasicistní literární památky
 - v očích obrozenců doba úpadku způsobena deformací jazyka lidovými vrstvami, které nedbaly o jeho vyčištění
 - zúžení sociálního i funkčního spektra češtiny – čeština vytlačena ze škol, administrativy, vědy, dvorské kultury
- závěr 18. století
 - národ přestává být chápán v politicko-geografickém slova smyslu, ale je interpretován v historickém světle na základě jazyka → böhmsch (zemský, politický, státní význam) vs. tschechisch (jazykový, historický, národní význam)
 - impuls pro nové chápání národa – Herderova filosofie
 - národ je produktem přírody, přirozeným pokračováním rodiny a kmene, jazyk je jeho hlavním znakem
 - duch národa – společenské síly vytvářené postoji spřízněnými tradicemi, vlasteneckým vědomím, kulturou apod.
 - Fichte – jazyk je pro národ důležitější než stát nebo vlast, od kmene se uvědomuje aktivním sebeuvědoměním
 - státní jazyk jako symbol prestiže vs. národní jazyk jako symbol identity → pojmy stát a národ se od sebe vzdalují
- jazyková situace vrcholného a pozdního osvícenství
- během 18. století čeština nebyla pojímána národnostně, ale statutově – jako jazyk sociální příslušnosti a vzdělanosti → změna paradigmatu pojmání národa – antiněmecké postoje
 - konec 18. století – žánr jazykových obran – cíle převážně extralingvistické:
 - uhájení a rozšíření českého jazyka, rozumový i citový odpor ke germanizaci, posilování vědomí dějinné slávy českého jazyka, praktický smysl pro nutnost národního jazyka ve veřejném životě, slovanské uvědomění a antiněmeckost

- regule *Obnovené zřízení zemské*³⁸
 - Marie Terezie 1763 – potřeba učit více česky – funkční správa státu bez znalosti jazyka nižších vrstev je nemožná
 - radikální obrozenci chtěli dosáhnout funkční univerzálnosti jazyka, ale na přelomu 18. a 19. století náležela oblast vyšších komunikačních sfér latině (ustupující) a němčině – např. Dobrovský používal pro komunikaci němčinu a latinu
- Jungmann – značný vliv Herderovy filosofie, v závěru *Dvojího rozmlouvání o jazyku českém* požaduje zavedení češtiny do škol a na radnice, svornost mezi Čechy a větší toleranci a ochotu učit se česky ze strany Němců
- jazykovou situaci přelomu 18. a 19. století spatřovali jako problematickou i Češi (kvůli nucené germanizaci shora) i Němci (kvůli nezájmu zdola)
- 1772 přestaly vycházet jediné české noviny v monarchii a to kvůli nedostatku zájmu – 2 předplatitelé v Praze, 2 ve Vídni → zrušeny cenzurním úřadem, který si ale noviny nedovolil zrušit bez souhlasu Marie Terezie
- 1773 podnět k opětovnému založení, ale na inzerát se ozvalo pouhých 9 předplatitelů
- 1782 začaly za změněné politické situace vycházet *Pražské české noviny* (vyd. Schönfeld)
- 1789 **Václav Matěj Kramerius** odešel z redakce Pražských českých novin a založil svoje vlastní – *Krameriusovy císařské královské poštovské noviny* – věnoval více prostoru literatuře a kultuře → získal více předplatitelů
- první pokus o české odborné periodikum – *Hlasatel český* od 1806
- přízeň správy a dvora k vydávání českých periodik byla samozřejmější než zájem čtenářstva
- pokud si obrozenské kruhy měly vybrat mezi latinou a němčinou volily latinu
- primární vzdělávání (triviální školy) – němčina povinně vyučována jako cizí jazyk, nejlépe bilingvními vyučujícími, gymnázia a univerzity byly německé
- **pražská univerzita – stolice české řeči**
 - 1790 – požadavek stavů na opětovné zavedení latiny do škol – argumentem pastorační praxe – kněží nepotřebují znát německy → dvorská studijní komise požadavek zamítla, ale dvorská kancelář souhlasila se zřízením stolice české řeči na pražské univerzitě – český sněm toto rozhodnutí přijal netečně
 - stolice povolena 1791, prvním profesorem jmenován 1793 Pelcl – nástupní řeč:
 - argumenty pro výuku češtiny:
 - praktický aspekt – státní správa, společenský styk
 - historický aspekt – historické právo
 - estetický aspekt – čeština jako vospělý jazyk nemůže zaniknout
 - cílem měl být individuální bilingvismus dosažený prostřednictvím školství
 - malý zájem
 - nástupcem Jan Nejedlý – proměna paradigmatu – záměrné budování národního uvědomění, argumentace národním uvědoměním a hrdostí
- K. Havlíček Borovský „*jestliže je jazyk utlačován, není nebo nemůže být funkčně univerzální, je stejně tak nedokonalým, nekompletním nebo popíraným samotný národ s tímto jazykem se identifikující.*“
- **úloha jazyka v revolučním roce 1848**
 - březen 1848 – verbalizace národních = jazykových požadavků
 - 8. dubna 1848 – čeština a němčina prohlášeny císařem za rovnoprávné
 - bachovský absolutismus – opět změna
- 1848 zemský patriotismus nahrazen národním separatismem a purismem

- čeština dosud nebyla na tak vysoké lexikální úrovni, aby mohla plnit vyšší komunikační funkce, ale její aspirace byly Vídní podporovány
- mezi Čechy se silně prosazuje jazyková autonomie, a to jak ve správě, tak ve školství
- čeština jako vyučovací jazyk zavedena i na hlavních školách a gymnáziích
- na jedné straně docházelo k emancipaci českého národa, na druhé straně k jeho vlastní dobrovolné a chtěné segregaci
- 50. léta 19. století – vystřízlivění z euforie, jazyková práva znovu v pozadí, zůstalo školství s češtinou jako vyučovacím jazykem
- **nacionalismus konce 19. století** – pokusy o česko-německé správní vyrovnání 106/141
 - vnější úřední jazyk byl explicitně regulován v roce 1880 a na konci 19. století byl již zcela etablovaný
 - snaha Čechů regulovat tzv. vnitřní úřední jazyk – nepodařilo se nalézt řešení, problémem zejm. nedostatečné jazykové kompetence úředníků
 - spojoval se princip teritoriálních a osobních práv, realizován však nebyl ani jeden, de jure platily 50 let staré normy – kabinetní list z r. 1848 a ústava z roku 1867
 - v období liberalismu 70. let docházelo k rozvoji školství v národních jazycích – důkaz národní vyspělosti a jako podmínka pro zachování a rozvoj národa
 - Češi požadovali aktivní bilingvismus, protože sami bilingvní byli, Němci ho zcela odmítali a dožadovali se správních norem, které byly nepřijatelné pro Čechy, protože by narušily historický rámec království → Vídeň nebyla schopna to vyřešit → Češi a Němci vedle sebe na konci 19. století pouze koexistovali
 - rozpad Rakousko-Uherska jako logické vyústění provedených i neprovedených vládních kroků

analogické problémy následně zdědila Československá republika, jak v oblasti školství, tak v oblasti správy

13. Biografický kontext, korespondence a deníky jako zdroj poznání literárního historika

Biografický kontext

- kontext, který pracuje s deníky a korespondencí
- tradiční informační zdroje
 1. prameny tištěné
 - vzpomínky současníků (můžou být zkreslené – subjektivita, čas)
 - medailonky
 2. prameny netištěné
 - nahrávky
 - matriky
 - v rodinách – doklady (osobní dokumenty)
 - archivy (hlavní literární archiv)
- textostředná tendence, v centru zájmu dílo samotné
- školské vzdělání – orientace na autora, biografické informace přeceňovány
- pokud jsou biografické informace podrobeny kontextovému čtení, mají vykladačský potenciál
- osobní fond, dílčí archiválie ve fondech jiných osobností anebo institucí
- většina archiválií uložena v Památníku národního písemnictví
 - Praha, Strahovský klášter
- zpracované osobní fondy mají pevnou strukturu. Standardní členění má následující položky:
 - osobní dokumenty – rodné, oddací a úmrtí listy, vysvědčení, pasy apod.
 - korespondence
 - rukopisy – důležité pro sledování geneze literárních děl
 - deníky a diáře – informace např. o honorářích
 - tisky a výstřižky – veřejné, spisovatelé si tak např. mapovali ohlas díla
 - fotografie – využitelné pro publikování, mohou poskytnout informace o kontaktu se současníky, společenském postavení apod.

Korespondence a deníky

- status
 - komunikační účel, nejednoznačnost
 - otázka věrohodnosti – autostylizace (u deníku může autor navíc počítat s tím, že ho bude číst někdo další)
- způsob dochování
 - nedostupnost pramenů, popř. nemožnost zveřejnění
- fragmentárnost
 - nejistota, zda jsou dochované prameny kompletní
 - na dochované prameny je třeba pohlížet jako na fragmentární
- implicitnost informací
 - nutno číst je kontextově
 - nejednoznačnost korespondence a deníků modifikuje pravidlo, že čím větší množství dochovaných pramenů, tím větší šance na přesnější a komplexnější rekonstrukci minulosti
- selekce biografických faktů
 - selekce prozrazuje úhel pohledu na danou osobnost
 - životopisná informace sama o sobě má jen malou hodnotu, je třeba ji vztahovat např. k dílu
- interpretace biografických faktů
 - tato interpretace je ovlivněna osobností interpreta a dobou, v níž interpretace vzniká

- o i na známé autory lze přinášet nové pohledy
- tendence k příběhovosti
 - o základním kompozičním principem je chronologie
 - o tendence k tvarování historických údajů do příběhů
 - tato tendence zesiluje, pokud se v autorově životopisu objeví něco dramatického, např. předčasná smrt, vězení apod.
- bibliografie
 - o bibliografie díla – soupis děl – nezbytné pro další bádání
 - o důležité jsou např. roky vydání děl, ve kterých periodických, nakladatelstvích dílo vyšlo apod.
- vztah života a díla
 - o životní zkušenost nemusí být východiskem autorovy tvorby

Petr Komenda. *Ediční příprava korespondence*

- korespondence v primární a v sekundární (literární) komunikaci
 - o primární komunikační situace
 - osobní dopis je určen konkrétnímu adresátovi
 - v komunikaci hrají roli subjekty já – ty, subjekty jako on – oni (cenzura) stojí v pozadí
 - o sekundární komunikační situace
 - modelový čtenář se ocitá v pozici třetího, nezainteresovaného subjektu
 - přístup k intertextuálním vazbám mezi jednotlivými texty, ale je mu odepřena úplná znalost situace, v níž korespondence vyrůstala
- dvě stanoviska, která jsou součástí sekundární sféry:
 - o osobní literární korespondence jako součást literárně historického výzkumu
 - získáváme informace zprostředkované dopisem, pronikáme do sféry soukromého projevu
 - žánr korespondence ale automaticky neimplikuje estetickou hodnotu
 - o osobní literární korespondence jako artefakt s výraznými estetickými hodnotami
 - korespondence jako součást spisovatelova díla
 - je zvýrazněna aspekt literárnosti korespondence
- specifika korespondence:
 - o fragmentárnost
 - typické jsou zámky, odkazy na předchozí hovory nebo poukazy na to, že si na dané téma promluví na další schůzce apod.
 - o otevřenost
 - korespondence je vždy neukončená, pokud oba mluvčí žijí
 - literární dílo je ukončené, završené intencí aktu zveřejnění díla
- pozice osobní korespondence v literatuře:
 - o historický posun od estetizujícího gesta k etické angažovanosti
 - o 90. léta 19. století – symbolismus a postsymbolismus – estetizace života, propojení života a díla „do pojmu tvůrčího zápasu osobností o duchovní sebeutváření vedl ke zrovnoprávnění literárních a privátních žánrů, jejichž svorníkem se stala tvůrčí autorská osobnost. V této linii to ovšem znamenalo estetizaci soukromého (viz osobní korespondence Otokara Březiny a zejména Jiřího Karáska ze Lvovic).
- korespondence jako historický pramen
 - o stylové kvality jsou upozaděny ve prospěch jiných charakteristik – zrovnoprávnění z hlediska kulturních, antropologických a historických souvislostí s prameny neliterární povahy
 - o dopis jako historický pramen nelze brát objektivně

- o korespondence se může stát interpretačním klíčem pro zkoumání spisovatelova díla, pokud postihuje strukturní dominanty nebo zápas o hodnoty, které se v díle objevují, ale neplatí to absolutně
 - o demytizační potenciál korespondence
- ediční příprava může podepřít více aspektů prostřednictvím metody uspořádání:
 - o literární
 - o biografický
 - o literárně-historický

Encyklopedie literárních žánrů

deník

- psán primárně sám pro sebe → nejautentičtější typ vyjádření (není to určeno pro nikoho jiného, ale může být něco přibarvené, pisatel deníku vidí různé události jinak, podle svého)
 - výrazná autenticita
 - souvisí s rozvojem individualismu (osvětenství, preromantismus)
 - uchování myšlenek, vzpomínek
 - zdroj literárně-historických informací
 - kritika pramene – je třeba zohlednit jeho pravdivost apod.
 - chronologicky řazené, zpravidla datované osobní záznamy, pořizované v krátkých intervalech a bez časového odstupu
 - dokumentární literatura = literatura faktu
 - bezprostřednost záznamu, autentičnost sebevyjádření, věcná infirmitativnost
 - databanka“ časových údajů, myšlenek, nápadů, námětů, citátů apod.
 - autokomunikační charakter
 - ruší autocenzuru a tabu
1. primární deník
 - a. intimní výpověď, není určena ke zveřejnění, ačkoli deníky významných osobností bývají posmrtně vydávány
 2. otevřený deník
 - a. autorova osobní výpověď od počátku určená ke zveřejnění
 - b. příznačné pro publicistiku, dominují obecnější reflexe, zejm. společenské a politické problematiky
 - c. cestovní deníky
 - d. válečné deníky
 - e. literární deníky
 3. fiktivní deník
 - a. intencionální literární dílo, někdy bez jednoznačného signálu, že se jedná o fikci
 - b. deníkový román – deklaruje totožnost pisatele a autora, ale nese zřejmé známky fikce
 - c. básnický deník – deníkové záznamy posilují naléhavost lyrické výpovědi

příklad:

- **Máchův deník:**
 - o období dvou měsíců
 - o asi rok před jeho smrtí – psal ho ve věku 25 let
 - o vztahujeme k vývojové křivce jeho díla
 - o z období půl roku před vydáním Máje – žádné explicitní zmínky
 - o výrazy, kterým čtenář nerozumí – prázdná místa => deník nebyl určen k publikaci
 - o osoby, se kterými se stýkal – společnost, ve které žil (spisovatelé, divadlo)

- hrál ochotnické divadlo => vlastenec
- procházky Prahou a okolím – cit. zabarvení
- studium práv – zvláštní (byl spíše citově založený a právo má svůj jasný řád)
- sexuální zápisky (šifrované – rozluštil Jakub Arbes) – považoval to za to nejintimnější, proto šifrované – dá se to vyložit různými způsoby (zvrhlost x upřímnost, ...)
- hermenautická propast – rozdíl mezi dnešní a tehdejší dobou (o sexualitě se tenkrát nemluvalo)
- oba (on i Lori) patřili do nižší vrstvy – sex se tak neřešil
- plně zveřejněn až v 90. letech 20. století
- hodně se mluvilo německy, včetně Máchy – přitom psal česky, vzor používání češtiny
- **korespondence**
 - není to komunikace se sebou samým, psáno pro jinou konkrétní osobu => stylizovanost
 - záleží na vztahu mezi pisatelem a adresátem (o jedné události lze psát různými způsoby – např. B. Němcová)
 - musíme vážit informace, které dopis obsahuje
 - *Dopis, dávný způsob písemného styku, nahrazující dvěma a více účastníkům osobní stvk, měl za sebou staleté uplatnění, když ho v 18. století použili romanopisci jako kompoziční princip tzv. románu v dopisech (J. J. Rousseau. W. Goethe, Utrpení mladého Werthera atd.). V psaní osobních dopisů vynikaly ženy, z veřejné komunikace až do 19. století vylučované. Dopis se proto jevil jako ideální slohová průprava pro ženu s literární citlivostí. Při utváření obrozenecké společnosti se uplatnil přátelský dopis jako pojítka stmelující rozptýlené vlastence; s tímto zřetelem se lísaly básnické listy, připisované konkrétním osobám, a otiskovaly se po časopisech. Navíc se soukromé dopisy předčítaly ve vybraných společnostech nahlas (takto se v rodině K. Světlé předčítaly dopisy R. Němcové ze Slovenska). Rohatě využívala formy dopisu žurnalistika pro zprávy z jednotlivých míst a krajů. Od tradice Tylových Květů v tomto směru se odkláněla ve stopách K. Havlíčka Němcová.*
 - *Osobní dopisy umožňovaly Němcové při častém stěhování udržovat navá/ané kontakty, sblížoval se s lidmi, kteří o dopisování s ní projevíli zájem, domlouvat se se vzdáleným mužem anebo s dětmi. Psaní dopisů rozvinula v umění. Každý list ladila ohledy k adresátovi (a podle toho vybírala, o čem a v jaké míře a tónině ze svého světa psát).*

14. Funkce periodik pro literární život 19. století

- funkce deníků, týdeníků, měsíčníků a dalších publikací tohoto typu:
 - prezentace aktuálních informací
 - prostřednictvím objektivních zpráv
 - na základě subjektivněji pojatých komentářů, úvah, diskusí a rozhovorů
 - formování veřejného mínění
 - rozvíjení vyhraněných zájmů v rámci časově a prostorově rozčleněného obrazu reálné skutečnosti
- novinářské zkušenosti ovlivňují formování autorova uměleckého profilu, nebo naopak autorův umělecký vývoj obohacuje jeho novinářskou činnost
- noviny a časopisy se stávají tribunou nastupující literární generace
- spisovatelé prostřednictvím periodik navazují kontakt se skutečnými čtenáři, přesvědčují je o svém programu a zpětně podle vnímatelských reakcí usilují o novou sdělnost vlastní výpovědi
- institucionální stránka jednotlivých periodik úzce souvisí s literární komunikací – každé otištění básně znamená, že se autor nebo vnímatel částečně vzdává své odpovědnosti a podřizují se vyššímu celku – podílejí se na realizaci edičního záměru redakční rady, posilují cílenou propagaci daného tisku, souhlasí s jistou koncepcí nabízeného obrazu dnešního světa
- evropské země do 30. let 19. století – časopisy a noviny se orientovaly na kratší prozaické útvary (včetně úryvků z knižně vydávaných románů)
- přelom 20. a 30. let 19. století – Francie a Anglie – éra serializovaného románu
 - bohatě se uplatňoval jak v okruhu elitní, tak v okruhu populární komunikace
 - román-fejeton a s ním industrializovaná literatura
 - v seriálové podobě vycházela ambiciózní díla dobové evropské prózy
 - např. prvním titulem vystřihovací románové přílohy odpoledníku Národních listů se v dubnu až prosinci 1883 stal Dostojevského Zločin a trest
- beletristické časopisy
 - náplní básnické a prozaické příspěvky, recenze a stati o literatuře jsou pouze doplněk obsahu
 - zejména v 1. polovině 19. století – platformy česky psané literatury – vydávání knih nejisté kvůli malé čtenářské obci (nepříznivá situace pro román)
 - česky psaná produkce se v periodících nachází vedle překladů
- raně obrozenecké časopisy jako pramen pro studium literatury – valná část tehdejší produkce byla časopisecká
- funkce:
 - funkce estetická
 - beletrie raného národního obrození vychází z klasicistního a preromantického postoje
 - konzervativní ráz, archaizující, ale kultivovaný styl, snaha o obecnou obsahovou vznešenost
 - v časopisech nejčastěji překlady ukázek z antické literatury, díla inspirovaná antickou historií a mytologií
 - druhá skupina beletrie – časopisecké ukázky z evropské preromantické tvorby
 - ideál mravně čistého, přirozeného života (Rousseau)
 - zvýšená emotivnost, užití básnický ozvláštěného jazyka
 - zábavná funkce
 - primární postavení
 - těsná provázanost s funkcí výchovnou – téměř každá zábavná beletristická práce raného obrození obsahuje zároveň explicitní nebo implicitní poučení
 - zdroje zábavné funkce se liší podle toho, jakému čtenáři byl časopis nebo příspěvek určen
 - zábavná funkce v beletrii pro lid – humor, dobrodružno, napětí, senzace

- žánry – humoresky, drobné povídky s kriminální, loupežnickou, strašidelnou a senzační látkou
- forma velmi jednoduchá – čtenář bez vzdělání, uzpůsobená lidové mluvě
- časopisy Rozmanitosti, Jindy a nyní, Povídatel, Kratochvilník, Kratochvilná včelička
- beletrie pro měšťanstvo
- od 20. let snaha získat měšťanstvo pro českou národní společnost
- dominantním žánrem sentimentální povídka a povídka humoristická
- funkce výchovná
 - rozvoj didaktických žánrů v osvícenství – bajka, podobenství, sentence, satira, aforismus, výchovný román ad.
 - u raně obrozeneckých časopisů patří výchovná funkce k prioritám
 - žánry – ilustrativní příběh či povídka, exemplum, rozmlouvání, bajka, orientální povídka, podobenství
 - např. na pokračování zveřejňován Defoeův Robinson
- literární vývoj prizmatem časopisů
 - knižní a periodická produkce se vyrovnává ve 2. polovině 19. století
 - ve 20. století převládá produkce knižní

Zcela zvláštní postavení pro rozvoj literatury měla publicistika. Zrušení cenzury vyvolalo v období josefinském obrovskou záplavu literatury publicistické, především brožurkové. Prvním krystalizačním jádrem, kolem něhož se soustřeďovalo český čtoucí publikum, byly české noviny. V roce 1782 byly obnoveny Pražské české noviny. Václav Matěj Krameius (1753-1808) začal vydávat od poloviny roku 1789 vlastní Krameriusovy c. k. pražské poštovské noviny, přejmenované v roce 1791 na **Krameriusovy c. k. vlastenecké noviny**. Kramerius byl zároveň nakladatelem a vydavatelem českých knih (nakladatelství Česká expedice). Měl zásluhu na tom, že se drobná česká buržoazie začínala formovat názorově, že přijímala některé protifeudální ideje za své a že se zároveň upevňovala ve svém národním uvědomění. Pečoval též o jazykovou kulturu v souladu s normami, které hájil Dobrovský. Vydával lidovou literaturu. Pro časopisy nebyla ještě utvořená půda, formou se jevíly vhodnějšími pro manifestování společného postoje k soudobým otázkám **almanachy**. Celé dějiny počátků české obrozené poezie jsou spjaté s takovými almanachy. První vydal Václav Thám (1765-1816) v roce 1785 (Básně u řeči vázané)

1806 – 1830

Odlíšná situace od josefinské doby (Války napoleonské, reakce metternichovská a tlak cenzury). Ke Krameriusovým novinám a pražským novinám přibyl **Týdeník** (red. Jiří Palkovič) V roce 1813 **Vídeňské noviny**, vydávané do roku 1818 (J. N. Hromádek) (1783-1850) - profesor českého jazyka a literatury na vídeňské universitě. Zpravodajství nebylo na vysoké úrovni, důležitá byla vydávaná beletrie, většinou v přílohách zmíněných časopisů. Tak zejména Hromádkovy Prvotiny (příloha vídeňských n.) představovaly významný beletristický orgán, který umožňoval mladším spisovatelům otiskování příspěvků. V tomto časopise vedl Jungmann svou polemiku s Bohemariem. Zdirad Polák zde uveřejňoval první zpěvy své Vznešenosti přirozenosti, Hanka a Šafařík své výzvy k sbírání lidových písní, Palacký své překlady z Ossiana. Funkce periodik:

1) Jsou to jednak časopisy nebo sborníky, které mají vyslovené populární výchovný ráz. Patří sem ty časopisy, které vycházejí ze vzdělavatelské tradice Krameriovy. Nejvýznamnější byly však podniky Jana Hýbly (1786- 1834) a Matěje Josefa Sychry (1776-1830).

- 2) časopisy, které se snaží spojit cíle popularizující s vážnými úkoly literární tvorby
- 3) časopisy s náročným obsahem literárním nebo vědeckým: **Hlasatel český**, jehož čtyři ročníky byly redigovány Janem Nejedlým. Vyslovil zde svůj jazykový i národní program Josef Jungmann.; Další časopisy adresované především inteligenci **Krok** a **Časopis českého muzea**. **Časopis pro katolické duchovenstvo** (1828), založený mj. z iniciativy F. R. Čelakovského, byl příznačný tím, že mimo otázky spjaté s činností kněží pečoval též o kulturu českého jazyka.

30. a 40. léta

Vesměs teprve v třicátých letech se vyhranil charakter časopisů a vůbec stabilizovala jejich existenci. **Časopis českého muzea** - jako orgán vědy a literatury pojímané již jasně ve smyslu vskutku národním; jeho redakci vedly v tomto období vesměs zakladatelské osobnosti české národní vědy, F. Palacký (do roku 1838), P. J. Šafařík (do roku 1843), v letech 1843-1850 tvůrce české archeologie, autor Pravěku země české (1868) J. E. Vocel. Podobně měly starší kořeny oba hlavní literární a kritické časopisy let třicátých, **Česká včela** a **Květy**.

Českou včelu vytvořil z dosavadních Lindových Rozličeností, určených jen zábavě a popularizaci , F. L. Čelakovský; byla, jako před ní **Rozličenosti**, beletristickou přílohou jediných tehdejších novin, Pražských novin, jejichž redakci rovněž převzal Čelakovský. **Květy** učinil předním orgánem soudobého literárního života J. K. Tyl. (od roku 1835 se užívalo názvu Květy). V tomto období bylo základní zaměření časopisů na společenské a kulturní upevnění mladé české buržoazie, nevylučovalo ovšem jistou rozdílnost v ideových a uměleckých koncepcích literárního úsilí a jisté odstínění v společenské orientaci. Česká včela rozvíjela v přístupnějších formách preromantický a sentimentální idealismus (mnoho pozornosti věnovala slovanské myšlence ve starším pojetí) a měla značně formalistický charakter. Silné zájmy historické a naukové také oslabovaly ideovou aktuálnost časopisu. Roku 1846 převzal časopis i s Pražskými novinami Karel Havlíček (Čelakovský byl odvolán), který mu dal zcela nový charakter. **Květy** byly orgánem mladé generace 30. let. Převládal v nich zřetel k pozitivnímu budování národní společnosti a v duchu této koncepce se přihlíželo k vrstvám nejširším. Sešli se v nich prakticky všichni příslušníci „generace let třicátých“, i výbojní romantikové Mácha a Sabina. Květy výmluvně dokumentují zásadní jednotu progresivních idejí let 30., směru pozitivního a romantického.

Svým ideovým rázem byl České včele blízký **Časopis Českého muzea**, který byl v této době i významným časopisem literárním a literárně kritickým (na této jeho funkci měli účast většinou tíž autoři jako ve Včele.)

Populárně naukovým cílům sloužil také Šafaříkem redigovaný **Světobzor** (1834-1835), větším dílem založený na překladech z němčiny.

50. léta

Snaha tvořit noviny jako živý orgán národního života vyvrcholila u Havlíčka, když roku 1846 převzal redakci **Pražských novin**. Noviny v metternichovském období³⁹ nemohly plnit svou nejžádoucnější funkci - působit na čtenáře. K procesu formování národa přispívaly tím, že referovaly hlavně o rozvoji literatury a společenského života. Na tento úkol se soustřeďovala příloha Pražských novin Česká včela. Po pádu cenzury autoři nechťeli o událostech jenom referovat. Naopak se snažili zaujmát k nim co možná jasné stanovisko, vykládat jejich smysl, formovat politické uvědomění čtenářů a aktivizovat na podporu své politické koncepce masy v městech i na venkově. Čtenáři pak nejenže pochopili a přivítali tuto novou orientaci tisku, nýbrž začali ji brzy pociťovat a vyžadovat jako samozřejmou. Květy po Tylově odchodu časem zanikly; Česká včela, kterou Sabina převzal od Havlíčka už se změněným názvem Včela, dovršila tendenci jím

naznačenou: přeměnila se rovněž v časopis politický. Přitom však zůstala jediným periodikem, které v roce 1848 zcela nevymýtilo beletrii.

V tomto období byl zřetelný nárůst a rozvoj vlastní publicistiky, totiž politických časopisů a hlavně novin. V dubnu 1848 začal Havlíček vydávat **Národní noviny**, když odevzdal Sabinovi redakci Pražských novin, Sabina z nich vytvořil velmi živě redigovaný list a vedl jej do června, kdy jej převzala zemská vláda jako svůj orgán. Jejich místo poté zaujal radikální Pražský večerní list Jana Liblinského (1822-1889). Současně vycházely Arnoldovy Občanské noviny a Lípa slovanská. Tyl pokračoval ve vydávání Pražského posla, jemuž dal zmíněnou orientaci, později od dubna do června 1849 vydával Sedlské noviny. Na Moravě – Týdeník a Moravské noviny. Po zániku Národních novin, které Havlíček udržel do ledna 1850, vycházela od května 1850 do srpna 1851 jeho politická revue Slovan, v níž využil všech dosavadních zkušeností nejen svých, ale i radikálních novin a vyvrcholil toto období českého novinářství. → velká různorodost časopisů byla výrazem politické diferenciaci.

60. léta

Na konci 50. let se začalo znovu politicky a národně žít. První snahou bylo založit noviny, nesené opozičním duchem proti tehdejšímu úředním, vládním **Pražským novinám**.

První koncesi k vydávání politických novin získal pražský advokát Alois Krása; do redakce jeho **Času** (1860-1863), který začal vycházet na podzim roku 1860, vstoupila většina pokrokových českých žurnalistů - V. Vávra, K. Sladkovský, J. Neruda, J. Knedlhans-Liblinský, P. Chocholoušek. **Čas** však ztratil brzy své význačné postavení, když Krása změnil politické postavení. Téměř celá redakce Času přestoupila do nového listu, do **Hlasu** (1862-1865), aby v něm pokračovala v prosazování federalistické koncepce a pokrokově demokratického směru politického a kulturního života.

Mezitím se staly hlavním českým politickým orgánem **Národní listy**, založené roku 1861 a ovlivňované vůdci konzervativního směru F. Palackým, F. L. Riegrem a Františkem Augustem Braunerem. Časopis působil jako orgán formující se mladočeské strany (oproštění se od konzervativní tendencí). Pozvolna se tím vytvářely podmínky k tomu, aby jeho autoři mohli přejít do Národních listů úspěšní redaktori Hlasu, a r. 1865 byl tento časopis s Národními listy sloučen. Redaktory a pravidelnými přispěvateli Národních listů se proto stali Vítězslav Hálek, Jan Neruda a později Jakub Arbes.

Vedle vysloveně politických listů zasahovaly účinně do soudobého politického a kulturního dění také časopisy humoristické. (**Humoristické listy** – Vilímek; **Brejle** - Havlíček; **Šotek** – Bedřich Moser). Rozkvět regionální žurnalistiky v 60. letech - časopis **Boleslav**, **Moravské noviny**, olomoucký **Moravan**)

70. léta

Časopisy, které zakládali v 60. letech Neruda nebo Hálek, neměly obvykle dlouhé trvání (nedostatek financí). Časopisy, které vycházely od 70. let, představovaly krystalizační centra literárního procesu. Pro literaturu mají hlavní význam časopisy beletristické (na rozdíl např. od politických, kde byl ale zájem zase o fejeton). Základní zaměření časopisů Světozor a Osvěta je poměrně široké, ovšem beletrie zůstává důležitou složkou. Důležitou úlohu hrají časopisy humoristické a satirické. K tradičním Humoristickým listům přibyl **Paleček** (Josef Štolba, August Nevšimal a Ignát Hermann). Výrazně satirickým časopisem byl dvojí Arbesův **Šotek** (po prvé samostatně 1880-1881, po druhé jako příloha Palečka v letech 1883-1884) vedený v duchu radikálního vlastenectví - toto zaměření ovšem vyvolávalo cenzurní zásahy, pod jejichž tíhou časopis brzy zanikl.

Nejdůležitějším beletristickým časopisem tohoto období stal se **Lumír**. V redakci tohoto listu, řízeného nejprve krátce (v r. 1873) Nerudou a Hálkem, vystřídali se v letech bezprostředně následujících S. Čech, O. Hostinský, S. B. Heller, J. V. Sládek, J. Goll. Konečně roku 1877 se ujal jeho řízení Sládek a vtiskl mu vyhraněný charakter. Vedle zbylých májovců v čele s Nerudou vystupovali v něm převážně básníci známí z almanachu Ruchu. Z nových jmen se pro časopis stali příznačnými zejména Jaroslav Vrchlický a Julius Zeyer. Z obsahu Lumíru vynikalo jeho zaměření proti úzkému národnímu pojmání umění, (zdůrazňování nových otázek týkajících se básníkovy nitra, poslání umění, filosofie i smyslu celých dějin). Otiskovalo se spoustu překladů.

Roku 1879 založil S. Čech velkou revui **Květy**, celkovým charakterem podobnou Lumíru, ovšem látkou se ale přikláněla více národním snahám. Na rozdíl od Lumíru, který výběrem prací i jejich uspořádáním byl zaměřen spíše k užšímu čtenářskému okruhu, usilovaly Květy vzbudit zájem co nejširší české veřejnosti, získat prostého čtenáře.

V protikladu k Lumíru se stále ostřeji vyhraňoval program revue **Osvěta** (řízená Václavem Vlčkem). Jeho programu nejlépe vyhovovala tvorba A. V. Šmilovského. Kromě něho vycházely v osvětě i některé pozdější práce K. Světlé, verše E. Krásnohorské a dále četná próza historická - Třebízského, Jiráska i Z. Wintera.

Pokračoval i **Světozor**. Další výkyv v linii časopisu pak nastal, když se místo Sobotky objevil jako hlavní redaktor Emil Frida – J. Vrchlický. Časopis tím vešel do nové etapy svého vývoje, neboť nový redaktor věnoval ve svém listu proti idealizujícím tendencím uplatňovaným v osvětě pozornost hlavně příběhům a scénám z obyčejného všedního života a na detailním pozorování založené kresbě různých prostředí.

Od almanachu (Máj - 1878) přistoupila mladá generace k vydávání časopisu. Roku 1879 začal v Praze vycházet časopis **Ruch**. Redaktorem byl F. L. Hovorka. Teprve později pod vedením Františka Chalupy vyhraňoval se jeho ráz zdůrazňováním slovanské orientace a příklonem k duchu časopisu Osvěta.

Ve sporu byly hlavně dva časopisy - Lumír, za nějž v jeho sloupcích bojoval především J. V. Sládek, za Krásnohorskou se naopak postavila Osvěta se svými redaktory V. Vlčkem a F. Schulzem. Proti „lumirovcům“ prudce útočil Světozor, satirickými výpady je stíhal Rudolf Pokorný v Palečku, vystupovaly proti němu časopisy moravské. Ve většině těchto statí vystupovalo do popředí konzervativní hledisko na literaturu, které útočilo proti tomu, čím Vrchlického poezie obohacovala vývoj české literatury. Spory svým způsobem „uzavřel“ Neruda roku 1881 v Osvětě.

80. léta

Tvář reprezentativního literárního orgánu si i nadále uchovává **Lumír**, redigovaný J. V. Sládkem. Jako protějšek specializovaného Lumíra vychází i nadále měsíčník Květy, redigovaný Svatoplukem Čechem. Beletrii zůstala i v tomto období otevřena Osvěta, vedená V. Vlčkem.

90. léta

V devadesátých letech se ze **Švandy dudáka** (časopis humoristický) stává tribuna, odkud J. Vrchlický útočí proti mladé literatuře, hlavně pak proti její symbolistické větvi. Moravské časopisy **Vesna** a **Niva**. Vesna je zaměřena výhradně k beletrii; (vycházejí zde rané verše Otokara Březiny), Šalda zde tiskne povídku Analýza, jejíž obhajoba ho přivádí ke kritické práci. Naproti tomu významnou součástí Nivy vedle beletrie tvoří její kritický oddíl, kde vystupují s výjimkou Šaldy všichni vůdčí kritikové mladé generace: F. V. Krejčí, V. Mrštík, A. Procházka, J. Karásek i J. Vodák.

Ze všech časopisů mladých má nejvyhraněnější charakter **Moderní revue**. Její beletristická část je zaměřena hlavně na soudobou romantickou, symbolistickou a dekadentní tvorbu, a to jak domácí, tak přeloženou. Vedoucí osobností A. Procházka aj. Karásek.

Mladá kritika se soustřeďovala hlavně kolem **Literárních listů a Rozhledů**. Literární listy 1880-1899), vedené od r. 1882 F. Dlouhým, dostávaly se postupně do středu literárního dění, zvláště od chvíle, kdy tam začali tisknout své kritické stati mladí autoři H. G. Schauer, F. X. Šalda, F. V. Krejčí, V. Mrštík, A. Procházka, J. Karásek aj.

Také v Rozhledech, vydávaných v letech 1892-1908, shromažďovala se hlavně mladá kritika.

Rozhledy představovaly kulturně politickou revui, volně související s politickým pokrokovým hnutím mládeže. Kritiky a literární studie zde tisknou hlavně F. X. Šalda a F. V. Krejčí. Vyšel zde roku 1895 manifest České moderny.

Divadelními otázkami se zabývala **Česká Thalia** (1887–1892)

Ruch 1868, 1870, 1873

- básnický almanach, ve kterém vystoupila nová generace nastupující po májovcích
- projevovala se aktualizací národní a sociální tematiky
- výlučně básnický almanach
- vznik z potřeby hromadného vystoupení mladých autorů
- spolek Ruch založili 1865 vysokoškoláci – spolek zanikl, ale dal jméno almanachu organizovanému J. Gollem aj. V. Sládkem
- generace se hlásila o rovnoprávné státoprávní postavení českého národa, ale prožívala deziluzi po rakousko-uherském vyrovnání

1. ročenka

- o vyšel vlastním nákladem při příležitosti položení základního kamene Národního divadla
- o redigoval J. V. Sládek
- o 1868 podtitul Básně české omladiny
- o výnos měl jít na stavbu divadla
- o apostrofy svobody, výzvy k činům, elegická lyrika, historická epika poukazující na slavnější minulost národa, ohlasy slovanské folklorní epiky oslavující boje s Turky, odpor k sociální nespravedlnosti. Protějšek aktualizující a sociální poezie tvoří meditující lyrika – přírodní dění, tajemství vesmíru, snové přeludy, útrapy duše, tragická milostná baladika a epika s cizokrajnými motivy i s humorným laděním, dále také ohlasy písňového folkloru, erbenovské baladiky i deklamovánky

2. ročenka

- o už 1868 byl připraven druhý ročník almanachu, ale kvůli hledání nakladatele a zahraničním cestám pořadatelů byl vydán až 1870 za redakce A. Čapka a J. Dürycha
- o obměnily se 2/3 příspěvků
- o 1870 podtitul Almanach omladiny československé
- o věnován památce mistra Jana Husa
- o rozmělnění a stírání obou dosavadních tendencí, převahu nabývala folklorně ohlasová písňová složka a její milostná tematika
- o pokračovala i vlastenecká lyrika a epika alegorizující neuspokojivé postavení národa, opakovala se i sociální baladika, ale měnila se v klišé konfliktů nerovné lásky

3. ročenka

- o 1873 opět podtitul Almanach omladiny československé
- o ročník byl připravován už v době druhého vydání, na podzim 1872 zvolena redakce – J. Dürych, J. Kálal aj. R. Nejedlý
- o zasvěcen památce J. Jungmanna
- o výnos měl být věnován na památník V. Šolcovi

- o z prvního ročníku zůstali jen tři přispivatelé
- o velké množství jednotlivců od množství autorů, kteří odpovíděli na výzvu o příspěvek, ale dále se literární práci nevěnovali
- o převahy nabylo ochotnické veršování – v lyrice písňovost inspirovaná V. Hálkem a lidovou poezií, v epice schémata folklorní baladiky milostné
- o z tematického hlediska zvýšená pozornost věnovaná Slovensku

Ruch

- o zábavně naučný ilustrovaný časopis s převahou beletrie, vytvářený mladšími představiteli ruchovsko lumírovské generace a Mladé Moravy, zprvu národně a slovansky orientovaný
- o časopis pojmenován Ruch na upomínku almanachu vydaného 1868
- o představil se mladší proud ruchovsko lumírovské generace, která krátce předtím vystoupila v almanachu Máj 1878, v Almanachu české omladiny 1879 a na moravě ve sbornících Zora 1877 a 1878
- o snaha nalézt společnou generační základnu pro ruchovský i lumírovský směr
- o národní a slovanská orientace – překlady, popularizující pojednání, ukázky z korespondence, cestopisné črty, informace z kulturního života slovanských zemí, později přibyla orientace na výtvarné zájmy

Lumír (1851 – 1863)

- o jediný český beletristický časopis působící v období Bachova absolutismu a krátce po něm
- o vytvářel prostor pro původní tvorbu i překlady
- o zabýval se i divadlem
- o F. B. Mikovec, po Mikovcově smrti V. Filípek
- o týdeník
- o vliv bachovského absolutismu – absence jakékoli politické aktivity a okázalých projevů vlastenectví
- o Erben, Čelakovský, Nebeský, Frič
- o v Lumíru měla zvláštní postavení lidová slovesnost – zpočátku uváděna pověst jako zvláštní žánr
- o veršované národní pověsti, ukázky z moravských národních písní
- o od 1863 Hálek – stouplá kvalita překladů
- o 1854 vystoupil Jan Neruda
- o objevovaly se i články o dějinách a národopisu
- o zeměpisné a topografické články
- o nejrozsáhlejší část naukové stránky Lumíru tvořila literární historie – životopisy spisovatelů, nekrology, vzpomínky
- o literární kritika v Lumíru v pozadí, často jen informace o knihách, které vyšly, obsáhlejších rozborů jen málo

Lumír 1865 – 1866

- o beletristický časopis navazující na tradici Mikovcova a Hálova Lumíra
- o snaha být věrnou kopií předchozího Lumíra
- o obsahové spojení zábavy s poučením, původní a překládaná beletrie s populárně naučnou a kritickou složkou
- o články z archeologie, historie, zeměpisu, estetiky, dále literární, divadelní a výtvarné úvahy
- o zavedena rubrika Rodinná kronika – určena ženám – praktické rady týkající se rodinného a veřejného života
- o zpočátku finanční potíže

Lumír 1873 – 1940

- o nejdéle vycházející český beletristický časopis
- o založený Janem Nerudou a Vítězslavem Hálkem
- o volně navazoval na Mikovcův Lumír
- o za redakce Josefa Václava Sládka se orientoval především na původní českou a cizí překládanou literární tvorbu
- o podílel se na vytváření podoby české literatury, zejména poezie poslední třetiny 19. století
- o na začátku 20. století se stal mluvčím tradicionalisticky zaměřené skupiny kolem Literárního odboru Umělecké besedy a Kruhu českých spisovatelů
- o ovlivňován hlavně Viktorem Dykem
- o za války zaujímal protirakouský postoj a v republice potom nacionalistický postoj
- o Hálek a Neruda založili Lumír místo obrázkových Květů – náročný úkol vyrovnat se úrovni cizím beletristickým časopisům
- o nejproměnlivější rubrikou byl fejeton - komentáře o vztahu soudobé společnosti a umění
- o vedení Josefa Václava Sládka – hlavní poslání Lumíru spatřoval v rozvoji domácí literatury doplnované překlady s důrazem na soudobé jevy světových literatur
- o spor s modernou – Sládek předal vedení Lumíra V. Hladíkovi, který jim byl generačně blíží, ale byl s Českou modernou nesvázaný
- o roku 1873 přebralo Lumír konsorcium – složeno z Josefa Václava Sládka, Svatopluka Čecha, S. B. Hellera a Otakara Hostinského – redaktory stali Svatopluk Čech a Otakar Hostinský, v roce 1877 je ve funkci redaktora nahradil J. V. Sládek
- o zpočátku existence časopisu se Neruda s Hálkem potýkali s finančními i uměleckými potížemi – nedostatek spolupracovníků (Neruda byl přísný kritik a odborník na cizí literaturu – odmítal pomáhat si nedbalými a podprůměrnými původními pracemi)
- o poté, co list převzalo další vydavatelství, byla už součástí časopisu řada spolupracovníků – v Lumíru se pak objevily prvotisky prvotřídních uměleckých prací
- o charakter časopisu utvářeli svojí činností zejména Josef Václav Sládek, Jaroslav Vrchlický a Julius Zeyer
- o ke spolupracovníkům patřili: Jakub Arbes, Otakar Březina, Václav Beneš-Třebízský, Jan Červenka, Viktor Dyk, Irena Geisslová, František Herites, Adolf Heyduk, Josef Holeček, Otakar Hostinský, Růžena Jesenská, Alois Jirásek, Alois a Vilém Mrštíkovi, Arne Novák, Jan Opolský, Sofie Podlipská, Ladislav Quis, Karel Sezima, Antonín Sova, Jiří Sumín, Růžena Svobodová, F. X. Šalda, Karel Toman, Jan z Wojkowicz

Čas

- První číslo časopisu Čas vyšlo 20. prosince 1886
- Časopis založil Jan Herben a stal se tiskovým orgánem realistů
- Byl vydáván v Praze v redakci a vydavatelství Jana Herbena, jenž působil ve vedení Času až do jeho konce roku 1915
- Jedině v období, kdy list vycházel jako obdeník a posléze týdeník, byl označován jako odpovědný redaktor Jan J. Langer
- Vydavatelem a majitel byl ale stále uváděn Jan Herben. Čas vyšel ve 29. ročnících a sídlem jeho vydávání byla Praha
- List měl téměř veškerý svůj obsah rázu politického
- Čas se sporů o pravosti Rukopisů po jejich vzplanutí účastnil
- List Čas, jenž byl považován v životě politickém „za štíku“
- v novinářství, přinesl ve svém růstu velká pozitiva ve dvou směrech
- Směr se týkal literárně kritických statí a fejetonů, které psal Josef Svatopluk Machar, a též konání

- Čas o sobě neprohlašoval, že jediný on má pravdu a ostatní ne

Osvěta (1)

- 1862 – 1863
- časopis určený mládeži, zejména středoškolské, s cílem všestranně rozšiřovat její vzdělanost
- snaha o všestranné vzdělávání mládeže – populárně naučný ráz – orientace na historii, zeměpis, národopis, jazykovědu i přírodní vědy

Osvěta (2)

- 1871 – 1921
- první reprezentativní revue zahrnující domácí literární tvorbu, soustavnou literární, divadelní, výtvarnou i hudební kritiku, statí literárněhistorické, uměnovědné, historické, politické i přírodovědné
- zprvu celonárodního dosahu, postupně se stále silněji orientovala na konzervativně a nacionálně zaměřenou čtenářskou obec
- V. Vlček – spoléhal na české vzdělanecké publikum, které v 60. letech zaznamenalo prudký růst, že vytvoří dostačující čtenářské zázemí
- usiloval o celonárodní dosah revue
- široký okruh spolupracovníků
- přispívali májovci J. Barák, V. Hálek, A. Heyduk, J. Neruda, K. Světlá
- ruchovci s. čech, l. quis, j. v. sládek
- starší spisovatelé v. b. nebeský, k. sabina, j. e. vocel
- mladší – krásnohorská, f. schulz, f. zákres
- uměnovědci durdík, hostinský, tyrš, historici goll a šembera
- Osvěta vyšla nejdříve z redakce Ferdinanda Schulze a též Františka Mikeše.
- Osvěta vycházela znovu od roku 1871 jako měsíčník, revue s podnázvem Listy pro rozhled v umění, vědě a politice
- Jako redaktor a vydavatel Osvěty působil Václav Vlček, a to po dobu od jejího vzniku až do své smrti, tedy do roku 1908
- V jeho funkci ho poté vystřídal František Adolf Šubrt
- Kvůli ekonomickým potížím se ustanovilo okolo Osvěty v roce 1915 vydavatelské družstvo, jež ukončilo 51. ročníkem roku 1921 činnost Osvěty.
- Václav Vlček chtěl, aby se Osvěta jen zlehka dotýkala témat politického a sociálního charakteru. Tímto krokem skýtal časopisu pořad hlubší charakter konzervativního zpátečnictví. Tuto linii napomáhali udržovat Osvětě také Schulz se Zákrejsem. Ovšem největším zlomem v působení Osvěty byla obhajoba Královédvorského a Zelenohorského rukopisů, o niž se postaral František Zákres.
- Za kladnou činnost bylo možno u Osvěty pokládat kritické statě Otakara Hostinského, kritiky Elišky Krásnohorské či Nerudovy referáty
- Jako reprezentant školy národní zaznamenala Osvěta ve svém rozvoji několik fází.
- V období sedmdesátých let pouze otiskovala statě vědeckého charakteru, které se již nevešly na stránky Časopisu Českého musea.
- V letech osmdesátých vystupovala Osvěta vůči literárnímu světoobčanství a zároveň vůči napadání pravosti rukopisných pamětihodností
- Tímto se v letech devadesátých pronikavě postavila vůči mladé generaci a tím ztrácela svoji důležitost
- Po úmrtí Vlčka se pod řízením Františka Adolfa Šubrt a Adolfa Srba proměnil charakter Osvěty.
- Osvěta zanikla roku 1921

15. Ruchovci a lumírovci nebo novoromantikové?

Český a slovenský literární parnasismus:

Aleš Haman: „Domnívám se, že tento pohled na takzvané ruchovsko-lumírovské pokolení zahrnuje řadu rysů, které vyžadují zpřesnění, ne-li korekci. Janáčková vyšla z velmi širokého, v podstatě biograficky založeného pojetí, vycházejícího z generační zkušenosti. Hovoří o třech generačních vlnách, lišících se jak rozdílnými reprezentativními osobnostmi, tak povahou jejich tvorby. První vlnu představují autoři, kteří reagovali na bouřlivou politickou situaci na přelomu 60. a 70. let a přispívali do almanachů z let 1868 – 1871 (Ruch, Anemonky, Almanach českého studentstva). Jmenovitě je zde uveden Ladislav Quis a jako přechodový zjev Václav Šolc. Neobjevil se tu Svatopluk Čech ani Josef Václav Sládek, ačkoli oba do almanachu Ruch přispívali. Z prozaiků byli k této vlně přičleněni další dva autoři, a to Václav Beneš Třebízský a Jakub Arbes. Druhou vlnu zastupují význační básníci v čele s Jaroslavem Vrchlickým a Juliem Zeyerem; přibývají k nim také Svatopluk Čech a Josef Václav Sládek. Mezi prozaiky reprezentují tuto vlnu František Herites a Alois Jirásek. Ve třetí vlně převládali prozaikové, které generační zkušenost sblížovala s ruchovskými básníky, avšak na rozdíl od nich tíhli k próze. Sem byl zařazen Alois Jirásek, Zikmund Winter, Josef Holeček, Teréza Nováková, Karel Klostermann a Antal Stašek.

Ruchovci a lumírovci jako novoromantikové

- podle důkladné studie Juliana Krzyzanowského Neoromantyzm polski 1890 – 1918 zejména ve východní Evropě obsáhl nikoli 2. polovinu 19. století, nýbrž přelom 19. a 20. století, respektive období, kdy se v polské, české a dalších literaturách tohoto teritoria rodila moderna. Podstatným rysem novoromantismu byl totiž vypjatý individualismus odmítající sociální determinaci, dále rozpolcenost mezi nietzscheovským aristokratismem silných osobností a mezi anarchistickou vzpourou – mezi dekadencí a symbolismem. Realismus byl pro novoromantiky překonanou záležitostí, vyhranění byli spíš proti naturalismu
- u nás se traduje epizoda z přelomu 70. 80. let 19. století známá jako spor ruchovci lumírovci (škola národovců a kosmopolitů) - šlo o rozdílné pojetí dvou umění u příslušníků dvou vrstev téže generace - v základních rysech to připomíná směr ve Francii parnasismus
- ruchovsko-lumírovské pokolení zasahovalo do českého písemnictví jedno půlstoletí, od sedmdesátých let po první světovou válku
- vyznačoval se smyslem pro historismus, pro prohlubující se duchovní krizi, které se snažili čelit
- navazovali na romantismus z počátku století a přitom přijímali podněty slohu časově bližších – realismu, dekadence, symbolismu a dalších, proto o nich mluvíme jako o novoromanticích
- základní znaky jejich poezie
 - řečnický patos
 - věta plná opisnosti, slovosledných inverzí a poetismů
 - vzývání ideálů a jistot
 - básnický mluvčí je větštem, vyvolencem lásky i její obětí, meditujícím poutníkem, vzácně domácím člověkem a lyrikem verlainovské „písňe beze slov“
 - píší veršovanou epiku, obnovují epos, který je nahrazován prozaickým románem
- překladatelství
 - Vrchlický – *Božská komedie*
 - Sládek – indiánský epos *Piseň o Hiavatě* (H. W. Longfellow)
 - Holeček – překlady Bulharské a jihoslovanské lidové epiky
- zásluhou Vrchlického se do českého oběhu uvedlo množství strofických forem a žánrů – villonská balada, rondel, rondó, tercina, sestina a jiné
- žánrem pěstovaným lumírovskou lyrikou ve velkém rozsahu byl sonet

- předjímali modernu
- znaky modernistické prózy
 - zalíbení v obyčejném životě s nevšedními lidmi
 - hrdina hloubavec, snílek, hledač ideálů, pravd a zázraků
 - volba času a prostorů, jež nevšednímu hrdinovi staví překážky, ověřuje jeho síly a odolnost, jindy jeho snahy ironizuje
 - prostory i časové limity jsou konkrétní – dějiště se váže k jistému kraji
 - vyprávění se zhlíží v mýtu
 - díla náročná až experimentální

Ruchovci

- autoři soustředění kolem almanachu Ruch

Ruch 1868, 1870, 1873

- básnický almanach, ve kterém vystoupila nová generace nastupující po májovcích
- projevovala se aktualizací národní a sociální tematiky
- výlučně básnický almanach
- vznik z potřeby hromadného vystoupení mladých autorů
- spolek Ruch založili 1865 vysokoškoláci – spolek zanikl, ale dal jméno almanachu organizovanému J. Gollem aj. V. Sládkem
- generace se hlásila o rovnoprávné státoprávní postavení českého národa, ale prožívala deziluzi po rakousko-uherském vyrovnání

4. ročenka

- vyšel vlastním nákladem při příležitosti položení základního kamene Národního divadla
- redigoval J. V. Sládek
- 1868 podtitul Básně české omladiny
- výnos měl jít na stavbu divadla
- apostrofy svobody, výzvy k činům, elegická lyrika, historická epika poukazující na slavnější minulost národa, ohlasy slovanské folklorní epiky oslavující boje s Turky, odpor k sociální nespravedlnosti. Protějšek aktualizující a sociální poezie tvoří meditující lyrika – přírodní dění, tajemství vesmíru, snové přeludy, útrapy duše, tragická milostná baladika a epika s cizokrajnými motivy i s humorným laděním, dále také ohlasy písňového folkloru, erbenovské baladiky i deklamovánky

5. ročenka

- už 1868 byl připraven druhý ročník almanachu, ale kvůli hledání nakladatele a zahraničním cestám pořadatelů byl vydán až 1870 za redakce A. Čapka a J. Dürycha
- obměnily se 2/3 přispěvatelů
- 1870 podtitul Almanach omladiny československé
- věnován památce mistra Jana Husa
- rozmělnění a stírání obou dosavadních tendencí, převahu nabývala folklorně ohlasová písňová složka a její milostná tematika
- pokračovala i vlastenecká lyrika a epika alegorizující neuspokojivé postavení národa, opakovala se i sociální baladika, ale měnila se v klišé konfliktů nerovné lásky

6. ročenka

- 1873 opět podtitul Almanach omladiny československé
- ročník byl připravován už v době druhého vydání, na podzim 1872 zvolena redakce – J. Dürých, J. Kálal aj. R. Nejedlý
- zasvěcen památce J. Jungmanna
- výnos měl být věnován na památník V. Šolcovi

- o z prvního ročníku zůstali jen tři přispivatelé
- o velké množství jednotlivin od množství autorů, kteří odpověděli na výzvu o příspěvek, ale dále se literární práci nevěnovali
- o převahy nabylo ochotnické veršování – v lyrice písňovost inspirovaná V. Hálkem a lidovou poezií, v epice schémata folklorní baladiky milostné
- o z tematického hlediska zvýšená pozornost věnovaná Slovensku

Ruch

- o zábavně naučný ilustrovaný časopis s převahou beletrie, vytvářený mladšími představiteli ruchovsko lumírovské generace a Mladé Moravy, zprvu národně a slovansky orientovaný
- o časopis pojmenován Ruch na upomínku almanachu vydaného 1868
- o představil se mladší proud ruchovsko lumírovské generace, která krátce předtím vystoupila v almanachu Máj 1878, v Almanachu české omladiny 1879 a na moravě ve sbornících Zora 1877 a 1878
- o snaha nalézt společnou generační základnu pro ruchovský i lumírovský směr
- o národní a slovanská orientace – překlady, popularizující pojednání, ukázky z korespondence, cestopisné črty, informace z kulturního života slovanských zemí, později přibyla orientace na výtvarné zájmy

- na rozdíl od Májovců usilují o svébytnou a nezávislé českou literaturu
- silná orientace na české dějiny (zvláště u S. Čecha)
- **Svatopluk Čech**
 - o husitské náměty (báseň *Husita na Baltu* v Ruchu, básnické skladby *Adamité a Žižka*, drama *Roháč na Sioně*)
 - o postupně se dostává k současným mezinárodním otázkám (eposy *Evropa a Slavie*)
 - o vztah k venkovu (báseň *Ve stínu lípy*⁴⁰, poema *Lešetinský kovář*⁴¹)
 - o satirik (komický epos *Hannuman*⁴², próza – romány o panu Broučkovi – *Výlet pana Broučka na Měsíc*, *Výlet pana Broučka do 15. století*⁴³)
- **Eliška Krásnohorská**
 - o vlastním jménem Alžběta Pechová
 - o tvorba libret ke Smetanovým operám – na motivy Světlé psala *Hubičku*, *Tajemství*, *Čertovu stěnu*
 - o věnovala se přírodní lyrice, dívčím románům a překladům evropských romantiků – Puškina, Mickiewitze a Byrona

Lumírovci

- navazovali na Májovce ve snaze o světový význam české poezie
- usilovali o její originalitu a tvůrčí svobodu
- odsuzovali průměrnou soudobých měšťanských uměleckých žánrů
- **časopis Lumír (veden J. V. Sládkem)**

Lumír (1851 – 1863)

- o jediný český beletristický časopis působící v období Bachova absolutismu a krátce po něm
- o vytvářel prostor pro původní tvorbu i překlady
- o zabýval se i divadlem

- o F. B. Mikovec, po Mikovcově smrti V. Filípek
- o týdeník
- o vliv bachovského absolutismu – absence jakékoli politické aktivity a okázalých projevů vlastenectví
- o Erben, Čelakovský, Nebeský, Frič
- o v Lumíru měla zvláštní postavení lidová slovesnost – zpočátku uváděna pověst jako zvláštní žánr
- o veršované národní pověsti, ukázky z moravských národních písní
- o od 1863 Hálek – stoupla kvalita překladů
- o 1854 vystoupil Jan Neruda
- o objevovaly se i články o dějinách a národopisu
- o zeměpisné a topografické články
- o nejrozsáhlejší část naukové stránky Lumíru tvořila literární historie – životopisy spisovatelů, nekrology, vzpomínky
- o literární kritika v Lumíru v pozadí, často jen informace o knihách, které vyšly, obsáhlejších rozborů jen málo

Lumír 1865 – 1866

- o beletristický časopis navazující na tradici Mikovcova a Hálova Lumíra
- o snaha být věrnou kopií předchozího Lumíra
- o obsahové spojení zábavy s poučením, původní a překládaná beletrie s populárně naučnou a kritickou složkou
- o články z archeologie, historie, zeměpisu, estetiky, dále literární, divadelní a výtvarné úvahy
- o zavedena rubrika Rodinná kronika – určena ženám – praktické rady týkající se rodinného a veřejného života
- o zpočátku finanční potíže

Lumír 1873 – 1940

- o nejdéle vycházející český beletristický časopis
- o založený Janem Nerudou a Vítězslavem Hálkem
- o volně navazoval na Mikovcův Lumír
- o za redakce Josefa Václava Sládka se orientoval především na původní českou a cizí překládanou literární tvorbu
- o podílel se na vytváření podoby české literatury, zejména poezie poslední třetiny 19. století
- o na začátku 20. století se stal mluvčím tradicionalisticky zaměřené skupiny kolem Literárního odboru Umělecké besedy a Kruhu českých spisovatelů
- o ovlivňován hlavně Viktorem Dykem
- o za války zaujímal protirakouský postoj a v republice potom nacionalistický postoj
- o Hálek a Neruda založili Lumír místo obrázkových Květů – náročný úkol vyrovnat se úrovní cizím beletristickým časopisů
- o nejproměnlivější rubrikou byl fejeton - komentáře o vztahu soudobé společnosti a umění
- o vedení Josefa Václava Sládka – hlavní poslání Lumíru spatřoval v rozvoji domácí literatury doplnované překlady s důrazem na soudobé jevy světových literatur
- o spor s modernou – Sládek předal vedení Lumíra V. Hladíkovi, který jim byl generačně blíží, ale byl s Českou modernou nsvázaný
- o roku 1873 převzalo Lumír konsorcium – složeno z Josefa Václava Sládka, Svatopluka Čecha, S. B. Hellera a Otakara Hostinského – redaktory stali Svatopluk Čech a Otakar Hostinský, v roce 1877 je ve funkci redaktora nahradil J. V. Sládek

⁴⁰ soubor veselých i vážných příběhů, které si vyprávějí vesničané při posezení pod starou lipou

⁴¹ příběh kováře, který brání svůj majetek proti Němcům – byla cenzurována

⁴² přirovnává lidskou společnost k opičímu království

⁴³ kriticky zobrazuje přizemnost a zbabělost pražského měšťáka, která zvláště vyniká v porovnání s vlastenectvím husitských bojovníků

- zpočátku existence časopisu se Neruda s Hálkem potýkali s finančními i uměleckými potížemi – nedostatek spolupracovníků (Neruda byl přísný kritik a odborník na cizí literaturu – odmítal pomáhat si nedbalými a podprůměrnými původními pracemi)
- poté, co list převzalo další vydavatelstvo, byla už součástí časopisu řada spolupracovníků – v Lumíru se pak objevily prvotisky prvotřídních uměleckých prací
- charakter časopisu utvářeli svojí činností zejména Josef Václav Sládek, Jaroslav Vrchlický a Julius Zeyer
- ke spolupracovníkům patřili: Jakub Arbes, Otokar Březina, Václav Beneš-Třebízský, Jan Červenka, Viktor Dyk, Irena Geisslová, František Herites, Adolf Heyduk, Josef Holeček, Otokar Hostinský, Růžena Jesenská, Alois Jirásek, Alois a Vilém Mrštíkovi, Arne Novák, Jan Opolský, Sofie Podlipská, Ladislav Quis, Karel Sezima, Antonín Sova, Jiří Sumín, Růžena Svobodová, F. X. Šalda, Karel Toman, Jan z Wojkowicz

- Heslo umění pro umění, jež lumírovci zvedli 11a svůj štít. nebylo výrazem jejich netečnosti k národu. Nadřazovalo však umění jakékoli účelovosti. vládnoucí v životní praxi a ve veřejném životě. Vzdalovalo spisovatele od politiků. Kariérismus těchto „vlastenců“ a jejich nezájem o kulturu a o umění Lumír opakovaně pranýřoval, 'lim se stával předchůdcem České moderny.

- **Josef Václav Sládek**

- působil v Národních listech, účastnil se almanachu *Ruch*, nakonec se stal redaktorem *Lumíra*
- básnická sbírka *Básně* – intimní lyrika, svůj osud konfrontuje s ostatním národem, zážitky z pobytu v Americe
- sbírka *Jiskry na moři* – intimní lyrika v kombinaci s vlasteneckými a politickými básněmi, inspirace lidovou poezií
- sbírky *Světlou stopou*, *Na prahu ráje*, *Ze života a Sluncem a stínem* se dále vytrácí lyrika intimní a nahrazuje ji zájmem o společenské otázky, optimističtější (druhé manželství), náročnější jazykový styl než v předchozích sbírkách (podle vzoru Vrchlického)
- tvorba pro děti – *Zlatý máj*, *Skřivánčí písně*, *Zvony a zvonky*
- neutěšená politická situace 80. let – náměty lidové poezie – *Selské písně a české znělky*
- poslední soubory reflexivní lyriky *V zimním slunci*, *Za soumraku* – nemoc, zamýšlení nad životem

- **Jaroslav Vrchlický**

- vlastním jménem Emil Frída
- první sbírka *Z hlubin* – milostná lyrika
- tvorba plná radosti ze života, oslavy mládí a lásky – *Poutí k Eldorádu*
- krize tvorby, unaven životem, špatná rodinná situace – *Okna v bouři*
- návrat k optimismu – *Strom života* – oslava přírody a věčného koloběhu života
- podle vzoru Hugovy *Legendy věků* píše epický cyklus o historii lidstva *Zlomky epopeje*
- úspěšný dramatik – *Noc na Karlštejně*, *Drahomíra*, *Bratři a knížata* (trilogie)
- překlady světové poezie a prózy – Shakespeara, Andersena, Byrona, Goetha; Do literatury se J. Vrchlický uvedl překladem Básní V. Huga (1874) a překládání se věnoval nepřetržitě: teprve od roku 1878 nad počtem knih jím přeložených začaly převládat tituly původní.
- Jeho odchodem se uzavírala lumírovská éra v českém básnictví
- ve vlastní tvorbě vycházel z Hála

- **Julius Zeyer**

- lze ho zařadit mezi *novoromantiky* hlavně díky jeho zálibě v našich i cizích dějinách, mýtech a pověstech
- sbírka epických básní *Vyšehrad* – námět staročeských pověstí

- v *Románě o věrném přátelství Amise a Amila* a v *Karolinské epopeji* se zabývá evropskými rytířskými bájemi (hlavně franc.)
- vrcholem prozaické tvorby jsou *Jan Maria Plojhar* a *Dům u tonoucí hvězdy* – osudy krajanů, kteří utíkají před společností do evropských velkoměst
- dramatická tvorba – vychází z českého dávnověku – např. Libušin hněv, Neklan, Radúz a Mahulena

16. Česká moderna a dekadence, jejich programy a představitelé

• fin de siècle

- o obdiv k rozumu vystřídal kult iracionality, za spasitele lidstva vyhlásil vlivný německý filozof Friedrich Nietzsche silné individuum
- o 90. léta – kolize umění a techniky
- o konfliktní postavení umělce – nepraktičnost pocívána až jako prokletí
- o velké ideály (volnost, rovnost, bratrství) 19. století se na jeho konci jeví jako zrazené a neuskutečnitelné iluze → skleslost, apatie
- o silná osobnost – zakládala si na své nepoplatnosti, spoléhala na svou vnitřní pravdu – za ni se odpovídala někomu vyššímu (umění, duch, tradice, Bůh...) než skutečnost nebo čtenář
- o někteří tvůrci usilovali o nadnárodní součinnost a porozumění → překladatelství orientované na současné dění
- o na překladu se požadovalo tlumočení individuálního stylu
- o obliba severské a belgické literatury, podněty z japonska a číny
- o vzestup regionálních aktivit – prosazují se spisovatelé z Moravy a Slezska

slohové proměny

- generace 90. let vyznávala styl
- důraz na kreativní tvorbu, vůle vést dialog se spřízněnými osobnostmi, chut ovlivňovat estetickou normu
- hledačský neklid → proměna slohových klíčů

Realismus

- 1. vlna – lyrický mluvčí se choval jako pozorovatel nejbližších skutečností ve svém okolí
- výjevy z pražských ulic, pozorování slepců, žebráků, dělníků, atmosféra maloměsta
- báseň sevřenější, kratší, vynikalo zaměřením na stereotyp
- depatetizace v námětu i ve výrazu
- sblížení s mluvenou řečí
- utkvělé či statické se konfrontovalo s pohybem – pohyb dvojího druhu: něco se děje v předmětné skutečnosti, něco se děje ve vnitřnímu
- postupné sjednocování vnějšího a vnitřního, částečného a celkového probíhá v promluvě, sjednocuje ji a báseň stupňuje až k pointě → tak se z realismu rozvinul impresionismus

Impresionismus

- oslovení všech smyslů
- akcentování subjektu mluvčího jako toho, kdo pátrá po sjednocujícím ladění dílčích faktů a kdo se dohaduje jejich smyslu
- realismus i impresionismus znamenal únik od velkého, vládnoucího u lumírovců k malému, od obecného ke konkrétnímu

Symbolismus

- snaha o celkovou, sumární výpověď o světě, který byl nahlížen prizmatem vlastní duše
- metafory, nadsázky, cizí i odborné pojmy
- volný verš – důraz na osobní výraz, překypující významem a smyslem
- příroda přestává být útočištěm člověka, protože krize civilizace se promítá až sem
- pozdní český symbolismus staví nad rozpad světa a jeho jistot potřebu nového scelení, souhry člověka s pospolitostí lidí a země, ideu harmonie

- skutečnost je nejednoznačná, slovo má množství významů – víc než ke zjevným významům se poukazuje ke skrytým souvislostem
- v symbolismu nejde o jednotlivé užití symbolů, ale o jejich řetězení

Čas kritiky a kritiků

- pro generaci 90. let se kritika stala samostatným povoláním
- kritika jako stálá instituce se obracela k literárnímu publiku – jádrem byli čeští vzdělanci odchovaní českou univerzitou a časopisy orientovanými k studentskému hnutí
- literární časopisy
- k rozrůžňování programů a estetických norem přispívaly almanachy a manifesty

Česká moderna

- autorem pojmu moderna Herman Bahr
- Šalda zákem Vrchlického – začal jim posměšně říkat česká moderna, ale uchytilo se to
- někdy se moderně říká První moderna
- próza byla značně lyrizovaná, typická byla minimální dějovost
- poezie se stala volnější, přístupná experimentům
- označení pro generaci [básníků](#), [literárních kritiků](#) a [politických novinářů](#) v [české literatuře](#) v 90. letech [19.](#) a na počátku 20. století, spjatou s [Manifestem české moderny](#)
- vznikla v roce [1895](#) jako výsledek kritických bojů mladých autorů s [konzervativní](#) kritikou kolem revue Osvěta a některými představiteli starší literatury v čele s [Jaroslavem Vrchlickým](#) a [Vítězslavem Hálkem](#)
- reakce na rozsáhlé společenské změny, dynamický rozvoj [vědy](#) a [techniky](#) v druhé polovině 19. století → hromadné pocity promarněných nadějí a nejistoty z nového způsobu [života](#) (později souhrnně nazývané termínem fin de siècle)
- východisko z této krize měla představovat silná [osobnost](#), inspirovaná [filosofií](#) [Arthura Schopenhauera](#) a [Friedricha Nietzscheho](#)
- svůj čas Česká moderna viděla jako okamžik zásadního obratu – kritika má probíjet nové pojetí osobnosti, umění a politické kultury
- odvrát od ruchovsko-lumírovského novoromantismu i od realismu
- hlásili se k vnitřní pravdě → proměna představy českosti v umění: „Buď svým a budeš českým.“
- od dekadentů se lišili pojetím adresáta a přesvědčením o společenské funkci umění
- zprvu česká moderna vyvíjela všestrannou aktivitu
 - o v průběhu roku 1895 připravovala almanach Sborník České moderny – redaktoři měli být J. S. Machar, F. V. Krejčí a V. Mrštík
 - o měly se konat pravidelné schůzky
 - o později měl být i spolek nebo klub
- **Manifest české moderny:**
 - o říjen 1895 v Rozhledech
 - o autorem Josef Svatopluk Machar, text doplnil František Xaver Šalda
 - o publikování Manifestu bylo posledním činem České moderny, protože uskupení se rozpadlo vlivem sporů mezi pokrokařskou a realistickou složkou a pak i mezi spisovateli a Rozhledy
 - o v pozadí manifestu stálo úsilí stmelit co nejširší uměleckou frontu mladých a zároveň politicky sblížit levé křídlo pokrokového hnutí, jak ho představovaly Rozhledy, s realisty
 - o základní požadavky:
 - volnost slova, individualita

- s individualitou souvisí i požadavek pravdy v umění – ne fotografická pravda, ale pravda vnitřní – její normou je její nositel – individuum
- odpor k módě – odmítání ismů → odmítání nivelizace a uniformizace umění
- výtky:
 - nedostatek běžného společenského dobrého tónu
 - rozchod s tradicí
 - mezi starší generací a generací české moderny nepřeklenutelná propast
 - revolucionářský duch
- literární kritika:
 - vlastní přesvědčení, volnost slova, bezohlednost
 - kritika jako samostatný literární žánr rovnocenný všem ostatním
 - individualita v kritice – „ne echa cizích tónů, ne eklektiky, ne diletanty“
- pojetí národnosti:
 - „Bud’ svý a budeš český.“
- jazyková stránka:
 - nepanuje strach o jazyk, protože národ už je tak daleko, že už nemůže být zničen
 - zachování jazyka není účelem, ale prostředkem k vyšším cílům
- politika:
 - staročeši vs. mladočeši
 - požadavek individuality i v politice – má být prováděna celými, vypracovanými jedinci
 - odsouzení politických stran, které ve prospěch vlády živí národnostní revnivost a ubíjejí tak nejlepší síly národa
 - odmítání stran s vojenským nebo církevním pojetím – proti nivelizaci
 - požadavek všeobecného hlasovacího práva
 - cílem politické práce má být blahobyt a spokojenost všech vrstev – ochrana od útisků
 - požadavek začlenění žen do kulturního a sociálního života
- signatáři Manifestu:
 - J. Pelcl, F. Soukup, J. Třebický, V. Choc, K. Koerner, Josef Svatopluk Machar
 - Antonín Sova
 - Otokar Březina
 - Vilém Mrštík
 - Josef Karel Šlejhar
 - František Václav Krejčí
 - František Xaver Šalda
 - Josef Bohuslav Foerster
 - V. Novák
 - O. Ostřil
 - Karel Hlaváček
- poetika literárního díla – zásadní proměna
 - autoři ovlivnění nonkonformní tvorbou francouzských prokletých básníků
 - objektivitu realismu nahrazuje subjektivita
 - racionální složka potlačována emocemi
 - průměrné (typizované) hrdiny střídají psychicky labilní až nemocné individuality
 - typické je využívání mnohoznačných, často překvapivých metafor a symbolů
 - centrem dění je lidská duše, pomocí níž je nahlíženo na svět
- 10. léta 20. století – na Českou modernu volně navázali tzv. anarchističtí buřiči a později i předválečná moderna
- před rokem 1895 vyšly 3 důležité články, které připravovaly půdu pro modernu:

1. **časopis Čas – Hubert Gordon Schauer** – článek Naše dvě otázky (1886, autorství se přikládalo Masarykovi – spoluzakladatel Času)
 - Co ještě úkolem našeho národa?
 - Jaká je naše národní existence? (Jestli by nebylo pro Čechy lepší připojit se k německému národu? Ovlivněno jeho česko-německou národností)
2. **časopis Literární listy – František Xaver Šalda** – *Synthetism v novém umění* (1892)
 - symbolismus a naturalismus – symbolismus díky článku uveden
 - jeho první kritická stať
3. **Machar – Vítězslav Hálek 1894**, k výročí 20 let od smrti Hála (1894)

Dekadence

- z fr. décadence = úpadek
- směr často reprezentovali mladší symbolisté nebo naturalisté
- původně hanlivé označení pro skupinu francouzských básníků, kteří se odtrhli od dosavadní tradice
- pohrdavý vztah dekadentů ke společnosti, odpor k měšťácké společnosti → odmítání společenské funkce umění
- před světem se uzavřeli do svých umělých světů a ty pak promítaly do svých prozaických i básnických textů
- motivy: smrt, zánik, chorobné jevy života velkoměsta, nespoutaná sexualita, výstřední pocity
- zdůrazňování patologických stavů lidského vědomí
- obklopovali se naplněným světem umění, nechtěli mít s tím banálním světem nic společného
- nadřazovali svět umění nad životem – 2 světy od sebe oddělené a každý na úplně jiné úrovni
- jejich vztah k ženám je velmi negativní – žena vystupuje jako persona, která básnický subjekt upozorňuje na jeho tělesnost (žena je překážkou)
- látkově se zaměřovali na gotiku a renesanci, což sebou často neslo i náboženskou orientaci

Moderní revue

- 1894 – 1925
- revue věnovaná beletrii, výtvarnému umění a umělecké teorii a kritice
- vydavateli byli Jiří Karásek ze Lvovic a Arnošt Procházka
- zpočátku je doplňovali básník Karel Hlaváček a znalec severských literatur a jejich překladatel Hugo Kosterka
- popudem byla obava ze ztráty publikačních možností kvůli názorovému rozchodu s F. X. Šaldou
- ovlivněna francouzskými časopisy La Plume a Mercure de France
- cílem poskytnout prostor mladému hnutí, umožnit mu rozvoj, sledovat moderní umělecké směry a projevy moderního života
- od 1895 s nimi spolupracoval Przybyszewski, z Brlna zprostředkoval kontakt s německým a skandinávským modernistickým hnutím, 1898 přesídlil do Krakova → Moderní revue udržovala blízké styky s časopisem Zycie a s polskou modernou
- významně ovlivnila tvorbu autorů několika generací a překladatelskou a ediční činností orientovanou na soudobé moderní evropské myšlenkové a literární proudy obohatila domácí literární dění
- 1896 – spolek Intimní volné jeviště – hry, recitační večery, přednášky
- 1896 – S. K. Neumann – Almanach secese – blízký charakteru Moderní revue
- 1900 – Almanach na rok MCM
- Knihovna Moderní revue – počátek bibliofilských knižnic u nás

- při prezentaci textu spojovala výtvarníka, typografa a vazače knih k všestranně působivému výrazu
 - doprovázela časopis po celou dobu jeho existence
 - vyšlo 77 svazků
- 2. polovina 90. let:
 - orgán nekonformního myšlení a novátorských uměleckých tendencí, především symbolismu a dekadence
- počátek 20. století:
 - zejména novoromantické a novoklasicistní postupy
- poválečné období:
 - kulturněpolitický měsíčník krajně pravicového a nacionalistického zaměření
- **autoři:**
 - Arnošt Procházka – teoretik a obhájce dekadence
 - *Glosa k dekadenci* (1894)
 - *Prostibolo duše* (1895)
 - Jiří Karásek ze Lvovic
 - *Zazděná okna* (1894- žádný kontakt s okolním světem, zazdít okna!)
 - *Sodoma* (1895)
 - *Kniha aristokratická* (1896)
 - *Sexus necans* (1897)
 - Karel Hlaváček (představitel dekadence, symbolismu, impresionismu)
 - *Pozdě k ránu* (1896)
 - Stanislav Kostka Neumann
 - pouze jeho rané dílo
 - *Jsem apoštol nového žití* (1896)
 - *Apostrofy hrdé a vášnivé* (1896)
 - *Satanova sláva mezi námi* (1897)
- Česká moderna se zásadně lišila od dekadentů v představě adresáta a v přesvědčení o společenské potřebnosti umělecké práce
- generace 90. let vnesla do literatury kult subjektu a subjektivity, umění a umělce
- ve čtenáři hledá autor spřízněnou duši

Moderna a historismus

- zájem o historiografii v 19. století – snaha inovovat historické poznání – vliv etnologie a antropologie, kulturního dějepisu – snaha o prohloubení poznání hospodářských a sociálních dějin – studium mimoevropských civilizací
- proměny periodizace – posun od mezníků politických dějin ke kulturním cyklům
- snaha inovovat historické poznání především ze strany laiků – akademičtí historikové převážně konzervativní
- mezi laiky především literáti a literární kritikové
- česká moderna – období fin de siècle – moderna rezignovala na tradiční historickou beletrii – nesetkáváme se s historickým románem ani s historickou povídkou
- modernistická literární kritika – útok na stávající praxi domácí historické beletrie
- novoromantická a novoklasicistická literární vlna – historické próze neupírají sice uměleckou hodnotu, ale přisuzují ji pouze okrajovou literární linii
- program moderny se vymezil především negací znaků stávající literární praxe ne pozitivní definicí nebo enumerací znaků nové poetiky
- každý věděl, co byla moderna, ale definice byla vágní – musela být popsána příkladem

- „Stěží lze prohlásit, že modernou je epocha, aniž bychom mysleli na ty, kteří v ní žili, nebo že modernou je určitý okruh autorů či textů, aniž bychom nepomýšleli současně na celkový ráz doby. Literáti, spojování s modernou, se současně identifikovali s dobou, se svým hnutím, s určitým nebo určitými literárními proudy, s určitými ideovými a axiologickými principy, a to vše koincidovalo v pojmu moderny jako určujícího subjektu jisté modernistické situace.“
- moderna se ohraničovala proti naturalismu, ale i proti ruchovsko lumírovské škole
- realismus se vymezoval proti historismu
- imaginární bod zrodu českého historického románu – Lindova Záře nad pohanstvem (1818)
- lumírovská generace se soustředila na uměleckou tvorbu, literární kritika měla až sekundární postavení – s nástupem moderny se tato asymetrie posunula ve prospěch metaliterárního komentáře
- starší kritika – často jen parafráze obsahu a loajálnost k autorovi i dílu – moderna toto kritizovala
- realisté se soustředili především na poznávací složku umění – důraz kladli na historický detail a pokud v realistickém umění připouštěli historickou látku, pak s omezením na nedávnou minulost
- modernistická tendence k zachycení komunikace – silný dialogický rozměr
- fiktivní povaha rozhovoru obsahovala prvek, který moderně skýtal příležitost k intelektuální hře s interpretací dějin – prvek apokryfu – Oscar Wilde – Art of lying – ne lhaní vulgární, ale sofistikované, které se legitimizovalo figurou vyšší, neempirické pravdy
- apokryf často prokazoval hluboké znalosti a zájem o daného autora a o dějiny literatury
- „Právě tak jako nebyl lartpurlartismus doslova uměním pro umění, nýbrž uměním pro jistý, byt proklamativně nepočtený okruh recipientů, nebyl ovšem ani individualismus totální zhrucením vědomí sociální sounáležitosti. Již tím, že se modernisté přihlásili k individualismu, přihlásili se současně ke skupinové identitě, kterou zakládalo implicitní tvrzení ‚my jsme individualisté.‘“
- národní osobitost umění – 90. léta . H. G. Schauer – otázka, zda existuje český sloh – v 90. letech nešlo o polemické heslo, ale spíše o předmět vážnějších analýz
- konkrétní kritéria národního svérázu nikde vyčíslena nebyla, bylo to intuitivní
- kritériem pro zařazení díla do korpusu národní literatury už nebyla nárovná příslušnost autora, ale míra, kterou dokázalo díle čtenáře aktuálně oslovit

destrukce konsensu a charakter inovací

1. **césura ve vývoji historické beletrie**
 - od přelomu 80. a 90. let historický román a historická povídka z tvorby moderny dočasně mizí, významu nabývají jiné formy textů
2. **žánrová extenze historických reprezentací**
 - texty, které v moderně přebírají roli nositelů historických reprezentací, zaujímají široké spektrum – literární kritika, eseje, apokryfní texty, modernizovaná hagiografie ...
3. **ztráta žánrotvorné funkce historické látky**
 - minulost často vystupuje v přítomné zápletky, přestává být vymezena jako svět sám o sobě, jako uzavřený příběh → ztrácí žánrotvornou funkci
4. **přelítí akcentu z historické narace na reflexi**
 - dějiny nejsou modernou vyprávěny jako koncizní příběhy, ale jsou podrobovány reflexi – často vystupují v podobě stručných glos, analogií, retrospektiv a historických reminiscencí
5. **posun od historie k metahistorii**

- předmětem není pouze minulost sama, ale i způsoby její traktování – jak beletristické, tak odborné
6. konfrontační ráz modernistických historických reprezentací
 - modernistické historické reprezentace nelze chápat pouze jako autonomní změny v historickém myšlení, ale také jako produkt polemiky s žánrem ovládaným vlastními pravidly
 7. eklekticismus historických reprezentací
 - generace 90. let vedla boje se třemi konkurenty: (1) lumírovci, (2) realisté, (3) po roce 1900 s mladšími literáty kolem Otakara Theera – v různých situacích se identifikovali s různými rolemi a v přístupu k minulosti akcentovali jiné prvky → rozpory
 8. fragmentárnost historických reprezentací
 - historické reprezentace byly zejména v první vlně v 90. letech výsledkem konfrontace a reagovaly na konkrétní podnět – modernisté nevytvořili ucelenou vizi národních nebo světových dějin → fragmentárnost
 9. transformace emplotmentu
 - nová čtení osvětlují dějiny z nových perspektiv, osmyslnění historického dění nevycházelo z národní jednoty a z nacionálního antagonismu
- **generace 90. let do literatury vnesla:**
 - kult subjektu a subjektivitu, umění a umělce
 - důvěra v tvorbu se posvětluje silnou osobností, schopnou unést břemeno jedinečnosti
 - ve čtenáři autor hledá spřízněnou duši – malý počet → úsilí o nadnárodní kontakty
 - sebevyjádření a zpověď
 - básník i kritik má roli mága a kouzelníka
 - mnohoznačné slovo – druhotné významy
 - náhody, instinkty, intuice, asociace, vize, symboly
 - cyklický a subjektivní čas
 - motivy přechodů
 - nejvyšší druhové postavení zaujímala lyričnost – lyrizovaná próza i drama
 - prozaizace verše
 - román – minimálně dějový
 - drobná a střední forma vypravování

17. Předválečná moderna a její umělecké tendence včetně expresionismu

Dějiny české literatury do té doby (90. léta 19. stol) nikdy nezaznamenaly tak prudké proměny literární normy. Tehdy se v průběhu jednoho desetiletí vystřídala nebo vedle sebe existovala **realistická i naturalistická** díla **impresionismus a symbolismus, dekadentní** hnutí, které v českých poměrech bralo na sebe zpravidla **symbolistickou** podobu, ale projevovaly se v něm již také prvky rodící se **secese**.

Doznívající dekadence a symbolismus se srážejí snovými tendencemi **senzualismu, vitalismu a civilismu**, tvorby inspirované na jedné straně soudobým sociálním hnutím, na druhé moderní technickou civilizací i zrodem evropských literárních směrů jako byly **futurismus a kubofuturismus**. V literatuře se současně prolíná několik norem, jejichž platnost se vztahuje na omezený okruh autorů, ať již generační, skupinový, druhový nebo ideový, ale je také dána orientací na čtenáře, ke kterému se literatura obrací (lidová četba, dívčí četba, takzvaná braková literatura) → vysoká literatura klade vysoké nároky na čtenáře → umění začíná být nesrozumitelné.

- na počátku století narůstá v Evropě vědomí společenské krize s prohlubujícími se sociálními problémy. Morální předsudky se jeví jako překážka bránící rozvoji osobnosti a potlačující lidskou přirozenost a moderní umění a literatura, které jdou ve stopách „prokletých básníků“ a jejich společenského nonkonformismu, tuto morální krizi odhalují, stavějíce se za volnost individua a za svobodný výraz tvůrčí individuality
- Spojení české otázky a otázky sociální nahrazuje zároveň doznívající národně buditelskou tradici, krajně oslabenou již předcházejícím nástupem České moderny (zřetelné v díle Petra Bezručce)

- předválečná avantgarda = předválečná moderna
- první česká avantgardní skupina (kolem roku 1910), obvykle nazývaná jako předválečná moderna, vznikla ještě před první světovou válkou
- snahou bylo zachytit dynamiku života na počátku 20. století – fascinovaly je elektrárny, automobily, letadla, bezdrátová telegrafie – krásy soudobého světa (vstupovalo to do umění)
- raná tvorba předválečné moderny není kompaktní celek, ale spojuje ji demonstrace své vlastní fiktivnosti, literární utvořenosti
- skupina Osma (1907)
 - Emil Filla, Bohumil Kubišta
- Skupina výtvarných umění
 - objevili už i literáty – František Langer, bratři Čapkové
- Skupina výtvarných umělců
 - časopis Umělecký měsíčník – 1911
 - v literární složce zprvu orientován k novoklasicismu, později propagoval avantgardní směry, zejména kubismus

Předválečné Avantgardní umělecké směry

Mezi secesí a novoklasicismem

- **znaky:**
 - erotismus
 - ahistorismus
 - amoralismus
 - estetismus
 - narativní vizualita

- oslabení dějovosti až bezdějovost
- rozklad chronologie
- redukce postav na gesta, masky, loutky → antipsychologismus
- znaky literární secese nejsou totožné se znaky výtvarné secese
- znaky výtvarné secese:
 - důraz na ornamentálnost, dekorativnost
 - lineárnost a plošnost
 - specifická barevnost
 - záliba v estetickém využití rozličných materiálů
 - estetizující stylizovanost
- Milan Exner: estetická charakteristika secesního stylu – stat *Teze k pojmu české literární secese*:
 - vůdčí žánr secesního období – lyrika
 - časové vymezení:
 - širší vymezení: začíná Macharem a predekadenty a končí gellnerovskou generací
 - užší vymezení – vlastní 90. léta
 - struktura secesního díla:
 - secesní umění může být vyhoceno směrem k naturalisticko-impresionistické, ornamentálně-dekorativní nebo figurativně-symbolické složce
 - „Pro secesní umělce byl styl oslovením života a světa. Proto také není obtížné rozeznat secesní dílo po jeho vnější formě, ale mnohem obtížnější je pochopit a vysvětlit vnitřní motivaci takové formy ve výrazově nutném a historicky jedinečném sepětí obsahových a formálních složek.“
 - motivy:
 - motiv vlasů:
 - oblíbený fetišistický symbol
 - zastupoval objekt erotické touhy
 - symbolika se prolínala s dekorativním citěním secese
 - motiv gesta:
 - vnímá se jako výraz okamžitého, byt omezeného vyjádření stavu lidského nitra, jako vyjádření pocitů
 - prostředek vyjádření podstaty a smyslu věcí a dějů
 - gesto je nástrojem mluvy celého těla či jeho částí
 - postava se propojuje s prostorem, s kosmologickým rytmem
 - gesto se stávalo kódem, kterým se předmětná skutečnost měnila v umělecké dílo – např. postava se sepjatýma rukama nevyjadřovala pouze významy, ale stávala se artefaktem
 - význam je přikládán snu
 - neznamená emancipaci od vnějšího světa, ale doplňuje ho
 - motiv barev a barevnosti
 - ne pouze charakterizační funkce, ale důležitý dekorativní prvek
 - zvýrazňují vizualitu textu a byly nositeli určitých významů
 - na rozdíl od impresionismu se znovu uplatňuje bílá a černá – barvy naděje a smrti
 - typické jsou lomené barevné odstíny – odpoutává se od předmětu a přispívá k stylizaci artefaktu, který přestává být napodobením skutečnosti a stává se autonomní hodnotou s vizuálním a estetickým účinkem
 - motivy šperků
 - motivy ozdob, kovů i materiálů, z nichž jsou vyrobeny šperky – stříbro, jantar, zlato, hedvábí, bílá kůže, mramor
 - typické je také příznačné zvýraznění barevné charakteristiky šperků, drahých kovů i luxusních materiálů
 - květinový ornament

- estetizování fenoménu smrti
- vlna secese po roce 1907 opadala a přecházela v nové výtvarné směry: expresionismus, fauvismus, kubismus a futurismus

Novolasicismus

- Langer a Čapkové prošli nejprve secesí a poté novoklasicismem
- novoklasicismus kladl důraz na intelekt, na přísně vyváženou formu a na svěbytný tvar uměleckého díla
- podporoval jej Šalda, který směřoval od individualismu k řádu
- spisovatelé novoklasicismu v cizích literaturách: Paul Ernst, Paul Valéry, T. S. Eliot
- témata se zpravidla obracela k minulosti
- zpodobení nadčasových, základních rysů osudu člověka ve světě
- František Langer – Zlatá Venuše (1910)
- Karel Čapek – Mezi dvěma polibky
- Josef Čapek – Živý plamen
- Viktor Dyk – Krysař
- pro Čapka a družinu kolem něj znamenal klasicismus krok k avantgardě, tak jak se začala formovat v Almanachu na rok 1914
- zachování myšlenek z novoklasicismu – umění jako svěbytný řád, vytvářený záměrně a ukázněně
- žádné osobní dojmy, psychologický analýza
- autoři se tématy obvykle obraceli k minulosti, ale chtěli zpodobnit nadčasové, základní rysy osudu člověka ve světě
- jejich cílem bylo sevržené neosobní vyprávění
- typické rysy: tvarová kázeň, stylová jednotu, přesnost a preciznost vyjádření, kompoziční vyváženost, nevyzdvihují cit, ale intelekt, nadčasové jevy
- soustředění k souvislé epické linii, spád děje, neosobní vypravěčský styl
- Langer: *Zlatá Venuše*
- Čapkové: *Živý plamen* (Josef), *Mezi dvěma polibky* (Karel) in *Zářivé hlubiny a jiné prózy*
- inspiroval také autory střední generace – A. Sova: *Pankrác Budecius, kantor*, V. Dyk: *Krysař* (čerpá z německé pověsti)
- 1913 – polemika mezi K. Čapkem a F. X. Šaldou
 - Šalda a skupina kolem něj směřovali k mravní kázni a duchovním, spirituálním hodnotám,
 - pro družinu kolem Čapka zase znamenal novoklasicismus krok na cestě k avantgardě, jak se začala formovat v *Almanachu na rok 1914* – z novoklasicismu si podrželi představu umění jako svěbytného řádu, pozornost zaměřili k současnosti, k dynamičnosti soudobého života (*Zářivé hlubiny* z r. 1912 jsou více kubistické než novoklasicistní)

inspirace novoklasicismem

- novoklasicismus působil krátce, ale zřetelně v českém umění před první světovou válkou
- zasáhl drama i prózu
- v epice působily intence novoklasicismu jako vývojový protiklad k ideovým a estetickým projevům předcházejícího období: na jedné straně naturalistické závislosti na skutečným modelem, na druhé straně samoučelného dekorativismu novoromantismu, ornamentálnosti secese a rovněž náladovosti a lyrismu impresionismu
- **novoklasicistická novela**
 - preferovaným žánrem epické prózy byla novela
 - nejvýraznějším formálním znakem těchto novel je pojetí časoprostoru

- časové a prostorové dimenze se rozkládají na pomezí realistické konkrétnosti a mytické neurčitosti
- tato časová a prostorová neurčitost dává vystoupit příběhu se vši jeho elementárností a zároveň s plasticitou a mnohoznačností, umožňuje zvýraznit neměnné platnosti univerzálních životních principů
- tendence k symbolickému způsobu zobrazování – symboličnost je základním prostředkem požadovaného zobecnění – niterný prožitek je objektivizován a zašifrován do symbolu
- principy dějové, situační a psychologické gradace, paralelismu, opakování a konfrontace významů
- sevřená kompozice – množství krátkých kapitol
- Hodrová – rysy poetiky literární sebereflexe:
 - zviditelněná utvořenost
 - literarizace
 - zvýrazňování žánru jako určité apriorní konstrukce
 - zveřejňování aktu tvorby – explicitní reflexe kreativního aktu
 - stylizace autora do podoby zprostředkovatele, nikoliv tvůrce
 - zdůraznění funkce vypravěče, jeho neustálé vstupy do textu
 - časté rámcování
 - užití aluzí

Kubismus

- vznik v Paříži – malířský směr (geometrické tvary, koláže) – snaha nově formovat prostor
- u nás malíři: Kubišta, Čapek, Filla
- narušil tradiční iluzivnost realistického proudu
- v literatuře se odrazil nepřímo, nejčastěji v kombinaci s futurismem nebo civilismem
- působil především jako svobodná invence, narušení lineárního vidění, prostupování různých předmětů a vjemů
- např. potlačení interpunkce v básni, obecněji v rychlém střídání záběrů místa a času, rovin stylu (Čapkova *Zářivě hlubiny*): Dynamické proměny zorného úhlu v jediném textu připomínají kubistický obraz

kuboexpresionismus

- 10. léta 20. století
- pojmy a jejich reflexe
 - spojení expresionistické tendence s kubistickou tvarovou konstruovaností, s kubistickou formou, vytváří charakteristický projev kuboexpresionismu, který se stal v předválečném období uměleckou platformou české malířské moderny, ale v oblasti literatury zůstává stále ještě ne zcela vyjasněnou otázkou
 - problematika propojení dvou znakových systémů – slovesného a výtvarného → užití dvou kódů
- expresionismus
 - směrové označení
 - název expresionismus se používal jako střešní termín pro moderní výtvarné umění počátku 20. století
 - Zuzana Stolz-Hladká – starší použití bylo vystřídáno zúženým užitím pro německé moderní umění v letech 1905 – 1920
 - v německé formě je zdůrazněna vyhraněná podoba a především intenzita, která v českém kontextu byla nahrazena rozmanitostí projevů

- expresionistické dílo = autonomní, na vnější skutečnosti nezávislé a skrývající v sobě řadu významů – od subjektivně autentických po abstraktně filozofické
- „Nevládne v něm jednota, souvislost a návaznost, ale disharmonie a tříšt fragmentů, není v něm komunikace, ale jen útržky monologů nebo osamělé výkřiky.“
- druhou rovinou je interpretace – přístup kladoucí důraz na zvýrazněnou niternost – definice se zřetelem na charakter konkrétní tvorby, na způsob uměleckého vyjádření a ztvárnění
- konstitutivním rysem je niternost výpovědi, prožití skutečnosti zevnitř
- nejde o stylový pojem

● kubismus

- předmluva ke katalogu výstavy Český kubismus 1909 – 1925: český kubismus byl uměleckým hnutím, které se (možná jako poslední v Evropě) snažilo o vytvoření moderního univerzálního stylu
- specifická středoevropského kontextu – důraz kladený na obsahovost
- fenomén napětí
- Umělecký měsíčník – kubismus jako ne zcela terminologicky fenomén – pozornost věnována především novoklasicismu
- pojem Nové umění – Vojtěch Lahoda = intelektuálně založená tvorba – základními znaky formová ekonomie, stylotvorné úsilí, objektivizace
- problematika užití pojmů – germanistka Ingeborg Fialová-Furstová popírá existenci českého expresionismu, pojem kubismus zase odmítá Jindřich Chalupecký
- na sepětí expresionismu a kubismu upozornil roku 1914 S. K. Neumann – Kubism čili aby bylo jasno

● shodné znaky expresionismu a kubismu:

- součástí postimpresionistického vývoje – impresionistický přístup negují, ale každý jinak
- kubismus odpovídá na libovolnost formy, kterou nahrazuje přísnou zákonitostí, řádem a jasnou formou
- expresionismus se soustředí na obsah – od smyslových vjemů a prožitků orientuje sdělení a jeho významy k problematice lidského nitra
- oba směry popírají dojemovou kompaktnost impresionismu – celistvost rozkládají na jednotliviny → usilují o postižení skryté podstaty jejich dílčích složek
- snaha pochopit a vyjádřit praformu věci
- expresionismus je vnitřně rozporný – směřuje k iracionalismu, ale zároveň k reflexi prožité skutečnosti
- vnitřní rozpornost spočívá v tom, že analýza vychází z daného stavu, ale syntéza směřuje k ideálu, který spočívá v osvobození člověka od různých determinismů
- tím, že se expresionismus snaží proniknout k podstatě a neváže se na smyslově dané, se dostává do sféry metafyziky
- pojetí kuboexpresionismu – dva aspekty:
 1. obsahovost – Jindřich Chalupecký – dva rysy expresionismu: „tím prvním je „exaltované uchvácení nekontrolovatelnými hlubinnými silami citovosti a pudovosti a druhým je apokalyptický pocit konce evropské civilizace“
 2. formální umělecká systematičnost – z abstraktnění a intelektualizace – kubisté události už ani nezažívají, pouze je promýšlejí
- kuboexpresionistická próza
 - mění se vztah mezi časem a prostorem – rozvíjení prostorových charakteristik daných motivů a k redukci jejich časového rozměru
 - takto konstruovaný svět těchto próz má výrazné a významuplné parametry prostorové, které se podílejí na utváření smyslu textu, signalizují jeho filosofická východiska i jeho intenci

- redukce časového rozměru se projevuje převahou přítomného času nad minulým
- kubistické pojetí formálních a významových stránek plochy a prostoru, chápající plochu jako klid a objem jako fikci pohybu
- nejvýraznější formální prvek kubismu je hrana – přechod mezi plochou a iluzivním objemem – mezi klidem a pohybem, stáním a děním, spojnice vnějšího a vnitřního světa
- závěrečná fáze proměny prostoru v plochu – mrtvý bod, v němž utichá dění a svět je bez pohybu
- prostor je pojat jako existenciální kategorie – není redukován na obraz vnějšího světa, je konstruován a sémantizován – prostorové, zejména krajinné útvary mají dvojí charakter – věčně dějový a symbolický
- motivy hory, lomu a propasti
- strukturní složky próz směřují k vytvoření čistých, z konkrétního času a prostoru vyvážaných situací, jen zdánlivě souvisejících s aktuální skutečností. Základním rysem je hledání – odkrývání tajemství, řešení záhady, čekání na zázrak. Marná snaha nalézt odpovědi na otázku, jež zůstává nezodpovězena
- kontrast otevřeného a uzavřeného prostoru, vnějšího a vnitřního děje – otevřená krajina a úvahy, pocit svobody vs. pocit uvězněnosti

Futurismus

- směr především literární
- vznikl v Paříži ve stejném čase jako kubismus (1908)
- zakladatelem italský básník F. T. Marinetti
- chce postihnout dynamismus moderního světa
- naprostý rozchod s minulostí, se vši starší kulturou, chtěl utvořit umění jako předvoj zbrusu nového věku techniky (ve verších se objevovaly letadla, auta, rakety)
- slovo se mělo „osvobodit“, zbavit konvencí gramatiky a syntaxe, měly být odstraněny přívlastky a příslovečná určení ve prospěch holých sloves a substantiv
- příklon k mluvnosti, hovorové slovní zásobě, hovorový spád verše
- literatura měla být úderná a provokující, zbavená poetických klišé
- v Čechách – úvahy a básně S. K. Neumanna

Civilismus

- ne ostře vyhraněné hnutí, spíše širší literární proud
- zájem o moderní civilizaci
- oslavuje všední věci, lidskou práci
- soustřeďuje se na technické vymoženosti, moderní život
- v poezii volný verš – rytmus moderního života
- za jeho předchůdce platí Walt Whitman
- u nás především S. K. Neumann, Josef Hora, Jindřich Hořejší

Expresionismus

- vznik v Německu
- poprvé na berlínské výstavě 1911
- 1911 literární kritik Kurt Hiller aplikoval expresionismus na literaturu
- jde spíše o pocit, reagovali na pozitivistický optimismus – pomocí pokroku jde dojít ke štěstí
- neexistují manifesty expresionismu, žádná pravidla
- vypjaté vyslovení výrazu nitra a podstaty
- proklamativnost, abstrakce, snaha uchopit svět v celku, v původní podstatě
- protějšek impresionismu – proti dojmům stojí důraz na výraz, na slovo

- v literatuře chtěl expresionismus v protikladu k naturalismu a popisnému realismu vyjádřit duchovní podstatu člověka, dramatické napětí jeho nitra, zesiloval expresivnost výrazu
- nedůvěra k civilizaci, vyjádření elementárních citů
- vnímají město jednak pozitivně, ale hlavně jako labyrint, chaotická džungle
- prostor existenciálního ohrožení, člověk mezi lidmi, ale nikdo nemá zájem o jeho problémy a úzkosti
- sborník německých expresionistů Soumrak lidstva – katastrofismus ještě posílen válkou
- německý expresionismus má apokalyptické vize – konec starého světa (používá se nový člověk)
- v české literatuře této doby lze mluvit spíše o prvcích expresionismu než o expresionismu jako směru a programu
- expresionisté jsou humanisté a věří v čisté srdce, volají po evoluci, přivítají 1. světovou válku jako apokalypsu a přijde nový člověk
- preferují krátké, prozaické útvary – povídky
- hlavně analytické – analyzují situaci jednoho konkrétního jedince (postava bez determinace, nositelem určité autorovy myšlenky, nevíme o postavě nic)
- přináší do literatury prvek dvojnictví (rozdvojené osobnosti/disociace)
- v malířství Edvard Munch
- literatura – v Německu zejména v letech 1910 – 1920, rakouští a německý pišící literáti (Werfel)
- divadlo
 - F. Zavřel, K. H. Hilar
- drama
 - hry bratří Čapků, Lva Blatného
- poezie
 - Bohuslav Reynek
- Próza
 - Josef Čapek – Lelio
 - Karel Čapek – Boží muka
 - Richard Weiner – Lítice, Škleb
 - Jakub Deml – Hrad smrti, Tanec smrti
- teorie
 - Jindřich Chalupecký – teoretik Skupiny 42
 - napsal 4 monografické studie o expresionistech – Weiner, Klíma, Jakub Deml, Hašek
 - podle něho byli outsideři (mají společný pocit rozpadu světa a i vlastní osobnosti)
 - Hašek – proti nesmyslnosti světa postavil blba (Švejka)

Almanach na rok 1914

- vyšel roku 1913
- nová vlna moderny, která přišla v posledních letech před válkou
- umělecky i generačně nejednotný
- sborník českých avantgardních literátů, spojen především s kubismem a futurismem
- almanach nepřinesl ucelený, jasný teoretický program, otiskl jen obecnější stať z oblasti výtvarného umění
- v literatuře se nová moderna uvědomuje v ostře pocitovaném protikladu ke generaci let devadesátých – k symbolismu a dekadenci
- podnítil jej Otakar Theer
 - na veřejnosti vystoupil jako mluvčí

- distancoval od 90. let – obsah a forma byly pevné, ustálené – hlavním znak nové mladé poezie viděl ve volném verši
 - spolupracovali Fisher, Čapkové, kteří přitáhli S. K. Neumanna, jehož díla *Dub*, *Střevlíci* a *Cirkus* nejlépe charakterizují nový směr
 - doprovázeno kubickými malbami Václava Špály
 - proti byli Šlada a A. Procházka – novou modernu odmítali
- organizátorským živlem skupiny kolem Almanachu na rok 1914 byli bratři Čapkové – blízký vztah k Neumannovi; prostředníkem k druhé složce skupiny, k Theerovi, byl Otokar Fischer. Ze skupiny se vydělil Arne Novák svým tradicionalistickým stanoviskem, naopak se s čapkovským proudem sblížili autoři v Almanachu ještě nezastoupení: Ervín Taussig, František Langer a Richard Weiner

18. Avantgarda a její projevy v české literatuře a na divadle

Kolem roku 1910 nastupuje do české literatury první avantgardní skupina, obvykle nazývaná předválečná moderna. Avantgardní umění chtělo postihnout dynamickou tvárnost života 20. století. Převratné objevy vědecké a technické (kupř. Einsteinova teorie relativity, bezdrátové spojení, spalovací motor) proměňovaly obraz světa. Utvářelo se nové vědomí prostoru, času a hodnot. Celý tento moderní svět - rychlovlaky a letadla, kypění velkoměstských ulic, ruch práce, nové městské zábavy (film, sport, cirkus, varieté), periferní, dosud zanedbávané druhy kultury (archaická tvořivost přírodních národu, dětské kresby, naivismus) - vstupoval do umění. Stával se tématem uměleckých děl. ale formoval i způsob jejich vidění.

→ **novoklasicismus (vit otázka17.), Almanach na rok 1914**

Avantgarda

- experimentování a hledání nových forem a obsahů
- od moderny se výrazně odlišuje kolektivismem – autoři se sdružují do různých skupin (x moderna – každý chce tvořit sám za sebe)
- klade se důraz na každé slovo, slovo je základním kamenem poezie
- chce být novým životním stylem, ne pouze uměleckým směrem (na rozdíl od modernistů, kteří kladli umění nad život – umění mělo nahradit život)

Devětsil

- název vymyslel Karel Čapek, ale se skupinou neměl nic společného
- první avantgardní skupina v české literatuře
- založen v říjnu 1920 mladými studenty posledního ročníku žižkovského gymnázia – Seifert, Teige (teoretik), Hoffmeister
- prvním předsedou byl Vladislav Vančura
- zpočátku razil poezii: proletářská poezie (je revoluční, ne avantgardní), snaží se povzbudit čtenáře, aby vzali situaci do vlastních rukou – odmítají prohnulost komunistického režimu, ale uvědomují si, že dělníci nemají jenom čekat, až vláda něco udělá, ale mají vejít do ulic a pomocí revolučního násilí k přeměně sami přispět
- rozdily mezi Neumannem, Horou a Wolkerem:
 - Neumann – agitační umění, burcuje dělnickou třídu k boji
 - Hora – podtrhuje mravní aspekt revoluce, velký význam má práce
 - Wolker – projevuje se až ve sbírce Těžká hodina (častý žánr balady)

Poetismus

- i členové Devětsilu se angažovali v poetismu
- byl veselý, živý
- nebyl nikam exportován, zůstal jen v českém prostředí
- spoluzakladatel Nezval
- Teige řekl, že je to umění žít a užívat
- klade velký důraz na slovo a rým
- volné řetězení myšlenek – asonance
- akceptuje lidskou radost, štěstí
- exotika – řada básníků ji měla spíše vysněnou (jenom Biebl byl cestovatel) dále kolotoče, cirkusy, zámořské objevy
- nejtypičtější dílo poetismu – *Na vlnách TSF* (Nezval)
- poměrně brzy se vyčerpal (platí o všech směrech avantgardy včetně expresionismu)

- *časopis Pásmo* – od jara 1934 do podzimu 1936 (prvním uměleckým časopisem s mezinárodním ohlasem a se styky se zahraničím)
- *Literární skupina* – únor 1921 (pár měsíců po vzniku Devětsilu), vydávala vlastní časopis Host (název navrhl Wolker – sbírka Host do domu), vyšel zde první manifest poetismu

Surrealismus

- nedošlo k přirozenému prolínání (André Breton – fran. surreal. se rodí zhruba ve stejné době jako náš poetismus)
- typické automatické psaní – autor je jen ruka něco zapisující, text si nepřipravuje, nepřemýšlí
- důraz na fantazii a imaginaci
- výrazně experimentální umění
- Nezval nebyl surrealista byť se k němu hlásil – nebyl schopný napsat automatický text (sám to přiznal)
- 1938 Nezval opustil surrealistickou skupinu
- druhá generace surrealistů
- jediný avantgardní směr, který si v českém prostředí do dneška uchovává kontinuitu (přežili 2. sv. v. a 40 let socialismu)
- do dneška vychází surrealistický časopis Analogon

Avantgardní divadlo

- avantgardní scény protějškem velkých „kamenných“ divadel
- navazovaly hlavně na podněty sovětských režisérů (Tairov, Mejerchold)
- často se na jevišti předváděly poetické fantazie nebo klaunské výstupy
- zdroj inspirace – lidové velkoměstské zábavy, cirkus, filmy (Chaplin) – oživily divadelní projev fantastikou a komediálností
- činnost kabaretů – Červená sedma, Revoluční scéna – působil tam Vlasta Burian (v r. 1925 založil vlastní Burianovo divadlo), Ferenc Futurista aj.
- hlavními autory avantgardních dramát byli V. Nezval a V. Vančura (Nezval: *Depeše na kolečkách*)
- Jan Bartoš – výrazný představitel moderního dramatu ve 20. letech, „divadlo na divadle“ – narušovaly se tradiční meze jevištní fikce a reality, stavěly se záměrné přehrady mezi divákem a scénou, stírala se dramatická iluze
- Jiří Mahen – filmové libreto *Husa na provázku* (na konci 60. let se jím inspirovali zakladatelé brněnského divadla)

Devětsil

- divadelní sekce – sdružovali se v ní avantgardní divadelníci
- 1926 – Osvobozené divadlo
 - režiséři Jindřich Honzl, Jiří Frejka
 - 1927 – vstup Voskovce a Wericha (*Vest pocket revue*) – jejich zásluhou se divadlo změnilo z experimentální scény v profesionální soubor
 - od sezóny 1929/1930 jejich revue a komedie tvořily jediný repertoár divadla
 - ovlivnění dadaismem, futurismem, později i poetismem
 - důraz na fantazii herečů i diváků, překonání odstupu mezi jevištěm a hledištěm
 - cílem bylo „vtáhnout“ diváka do děje, dostávat se do kontaktu s hercem
 - Frejka a Burian později po sporech s Honzlou odešli a založili si vlastní divadlo Dada
 - V+W
 - jejich hry se vysmívají pózám a konvencím všeho druhu

- využívají dadaistickou nadsázku a parodii
- intelektuální humor, ale obecně srozumitelný
- hra se slovy – mísení češtiny a cizích jazyků, slangu, zesměšnění frází či pseudovědecké hantýrky
- představení v mnohém vycházela z avantgardního ducha – optimistické naladění
- navazovali na tradici improvizovaného herectví (italská *commedia dell'arte*, klauni, filmové grotesky)
- často rušili divadelní iluzi a vystupovali z rolí
- „forbíny“
- jazzová instrumentální hudba a písničky (spolupráce s J. Ježkem)

Krise avantgardy

- přelom 20. a 30. let – dochází k proměně v literárním vývoji
- avantgardní generace dozrává
- tvorba představitelů Devětsilu se rozbíhá různými směry
- do literatury vstupují noví autoři
- mění se atmosféra doby – vytrácí se nadšení
- velká hospodářská krize – staví do popředí problematiku, tragické stránky života
- ostré spory uvnitř avantgardy – generační diskuse 1929 – 1930 – poukázaly na fakt, že se moderní umělecká tvorba dostává do rozporu s revolučním, komunistickým politickým hnutím
- rozpor prohloubila tzv. bolševizace československé komunistické strany koncem 20. let – důsledkem bylo vyřazení sedmi spisovatelů, kteří proti novému vedení protestovali (Neumann, Majerová, Malířová, Hora, Olbracht, Vančura, Seifert)

Dobrava Moldanová. Avantgarda mezi imaginací a ideologií. IN: Acta universitatis palackianae olomouensis IV (2005)

- avantgarda – literatura autorů spjatých s komunistickou stranou
- ideologie avantgardy se stala oporou totalitního režimu → většina umělců, kteří tuto ideologii propagovali se s ní v ten moment dostala do konfliktu – poprvé ve 30. letech – komunistická ideologie se stala nástrojem politických čistek v SSSR, podruhé po únoru 1948, kdy byla tato praxe importována k nám
- 20. léta – revoluční proměna světa zdecimovaného válkou
 - SSSR na východě, levicová intelektuálové na západě jsou inspirací pro vznik proletářského umění, které je programem Devětsilu – revoluce ve společnosti je spojována s revolucí v umění
 - vliv západoevropské avantgardní poezie se projevil už před válkou – bři Čapkové a S.K. Neumann
 - porevoluční Rusko ztělesňovalo naději na lepší uspořádání světa
 - proletářská poezie je programem, ideologií, který nevytvořil společnou poetiku
 - poetismus – představa, že proletáři je bližší poezie cirků, poutových atrakcí, němých filmových grotesek, sentimentálních románů, než vážné sociální poezie, na rozdíl od proletářské poezie vytvořil poetismus výraznou poetiku, založenou na uvolněné fantazii, hře představ, asocialitní metodě
 - ztrácí se ideologická vazba na komunistické hnutí
 - hravost, optimistické přitakání životu

- sborník Devětsil 1922 – Teige – úvodník Nové umění proletářské – vyjádřen odpor k proklamativní tezovitě literární produkci se sociální tendencí, naopak vyzdvihuje vztah k žánrům spojeným s lidovou zábavou
- wolkrovou smrtí 1924 se vyčerpala proletářská poezie a poetismus se stal vládnoucím programem, hlásí se ke komunistické ideologii i k moderní poezii
- na konci 20. let se otevírá propast mezi politickou a uměleckou profilací generace
- 1929 nástup Gottwalda do čela KSČ – cesty Devětsilu se rozcházejí
- 1929 Levá fronta – Teige, Nezval, Toyen, Seifert, Ivan Sekanina, Josef Chochol – hlásí se k programu sovětského lefu (levá fronta), cílem je propagovat moderní umění – poetismus, surrealismus, konstruktivismus, jako protipól vládnoucí liberalistické kultury
- *Prohlášení sedmi*⁴⁴
- problémy v SSSR – avantgardní umění je v nejisté pozici – revoluce v umění se rozchází se stalinskou představou o revoluci společnosti
- Charkovský kongres – *Otevřený dopis revolučním spisovatelům v Československu*
 - Josef Hora, Julius Fučík – výtky
 - teze vyslovené na kongresu podporovali Bedřich Václavek, Julius Fučík, Kurt Konrad, Ladislav Štoll
- 1934 – 1. všesvazový sjezd sovětských spisovatelů – delegace levicových autorů z ČSR, mj. Vítězslav Nezval
 - proklamován socialistický realismus jako závazná umělecká metoda, která souzní s politickou linií
- avantgarda v česku – přetrvává už jen surrealismus, čelící obvinění z trockismu
 - čeští tvůrci se stále více sblíží s bretonovou skupinou
- surrealismus v Teigově pojetí je krokem k osvobození člověka z konvencí – tím je revoluční
- Nezval: surrealismus = marxismus + psychoanalýza
 - Neviditelná Moskva – důležité je to, co není řečeno
 - situace pro surrealisty nepříznivá i při obsazení Československa Hitlerem a po únoru 1948
- Ferdinand Peroutka v nekrologu Karlu Teigovi: „*Jednou se budou historikové snažit rozluštit tu hádanku, jak bylo možno, že v naší době někteří lidé právě z touhy po svobodě se přidávali ke komunismu, k tomuto nejvypracovanějšímu systému nesvobody.*“

Dějiny literatury:

Dvacátá léta v české literatuře žijí především ve znamení **expresionismu a poetismu**, v menší míře i dadaismu a ovšem i celoevropského hnutí proletářské literatury jako nadstylové a nadsměrové tendence vyvolané vzednutím dělnického hnutí, které se v reakci na válku a pod vlivem ruské revoluce radikalizuje k revolučnímu řešení hlubokých poválečných sociálních protikladů. Zatímco v evropských literaturách se surrealismus stal již ve dvacátých letech vůdčím avantgardním směrem, v české literatuře zakotvuje teprve ve třicátých letech jako organické vyústění předcházejícího poetismu; spojení je tu dáno i totožností protagonistů obou směrů, V. Nezvala a K. Teiga. Vedle surrealismu se však rodí i český typ existenciální tvorby (Halas), která prožívá pak svou regeneraci v díle mladé generace čtyřicátých let - u Jiřího Orteny a u těch autorů, kteří existenciální pocit promítají do předmětného světa dějů velkoměstského života (básníci Skupiny 42). Y próze pak třicátá léta přinesla její zrovnoprávnění s poezií, pokud jde o vývojovou iniciativu, o žánrové rozrušení a schopnost hlubšího a celistvějšího uchopení skutečnosti; vedle orientace poetické a psychologické se objevuje zejména směřování k široce koncipovanému společenskému

románu, který v řadách levicově orientovaných tvůrců korespondoval se vznikajícím teoretickým úsilím o socialisticko-realistickou tvorbu.

dynamika uměleckých směrů byla jev celoevropský
umění se stává nesrozumitelné - To platí zejména o těch dílech moderních směrů, která vytvářejí normy nezřídka prudce odlišné od standardních podob dosavadní literatury, předem předpokládají relativně omezené možnosti komunikace, počítají s tím, že jejich norma nebude ihned široce pochopena. Z tohoto napětí se také zrodil pojem umělecké avantgardy = (pojetí avantgardy v užším slova smyslu) sepětí moderního umění se společenskou revolučností, jejímž reprezentantem je dělnická třída a jež povede také k revolučnímu přetvoření umění a literatury. V tomto smyslu se pojem avantgardy v české literatuře vztahuje na poetismus ve dvacátých a na surrealismus v třicátých letech.

po hospodářské krizi začínají v literatuře slábnout pozitivní hravé tóny; s růstem fašismu sílí opět společenský význam → cenzura později přinutila literaturu uchýlit se k symbolicko-jinotajné formě

nástup avantgardní generace

Poezie srdce a naivismu:

- Na počátku dvacátých let vstupuje do literatury nová generace. Formuje se především v poezii a její nástup je spojen s řadou kulturně politických polemik. Postupně se v ní vyhraňují programové skupiny (Literární skupina. Devětsil) a osobnosti (Wolker, Seifert, Nezval. Biebl). Vznikají básnické směry, především proletářská poezie a poetismus.
- v červnu 1919 je také poprvé uveřejněn překlad Apollinairova Pásma od Karla Čapka.
- **Wolker i Kalista** odpovídají na nedávné hrůzy války tím, že oslavují prosté, denní dary života

Jiří Wolker - Na počátku dvacátých let jeho dílo rychle vyzrává. Již první sbírka Host do domu staví Wolkra na přední místo mezi začínajícími básníky. je to „generace kniha první“ (Julius Fučík). Jeho druhá a poslední sbírka Těžká hodina – příklon ke komunismu.

Josef Hora – sbírka *Strom v květu* (1920). Dějištěm je, podobně jako u Wolkra, velkoměsto. Zobrazení městského kolektivu nabývá u Hory sociálně revolučního smyslu. Záběry všedního dne střídají střípky fantazie a někdy naivní úžas

Kulturněpolitické polemiky během začátku 20. let

Proletářská poezie:

- V první třetině dvacátých let vrcholil směr proletářské poezie. Nevymezovaly ji společné znaky básnického stylu, ale společné ideje: svět autoři vidí a hodnotí z hlediska revoluce, která smete kapitalismu a nastolí spravedlivou a šťastnou komunistickou společnost.
- Obraz „srdce“ z *Hosla do domu*, značící okouzlení a lásku, nahrazuje Wolker v *Těžké hodině* obrazem „rukou“, tedy dělnické práce. Využívá tradičního žánru balady s její nadosobní tragičností a mravním posláním.
- Vedle Wolkra směřovali k proletářské poezii z nejmladších také **Jaroslav Seifert** v prvních sbírkách *Město v slzách* (1921) a *Samá láska* (1923), **Konstantin Biebl**. V kritikách i ve verších se o ni zasazoval jejich vrstevník **A. M. Přša**.
- Proletářskou poezii ovšem psali nejen básníci kolony dvaceti, ale také autoři střední generace. Ti se k ní dostávali přes civilismus s jeho sociální notou a tématem práce, byli to především **Josef**

Hora v Pracujícím dni (1920) a následujících sbírkách, **Jindřich Hořejší** a také **S. K. Neumann**. Neumann na počátku dvacátých let přešel k pojetí umění jako zbraně dělnické třídy.

- Literární skupina a Devětsil: Převážně brněnská Literární skupina byla založena na počátku roku 1921 v Přerově. Řadili se k ní básníci Josef Chaloupka a Zdeněk Kalista, prozaik Čestmír Jeřábek, dramatik Lev Blatný, kritik František Götz. Mezi členy patřili dočasně též Jiří Wolker. Konstantin Biebl a A. M. Piša. V letech 1921-1929 skupina vydávala časopis Host, do něhož po určitou dobu přispívali i členové Devětsilu. Literární skupina se hlásila k poválečné „revoluční vlně životní a umělecké“. V programových člancích, které formuloval hlavně kritik František Götz, však kladla důraz na mravní přerod, „revoluci lidských srdcí“, nikoliv na násilný revoluční převrat. Většina autorů měla blízko k expresionismu.

Děvetsil a poetismus:

- Umělecký svaz Devětsil, který byl založen už na podzim 1920, měl hlavní základnu v Praze a pobočku v Brně. Patřili k němu literáti - básníci Jaroslav **Seifert**, Vítězslav **Nezval**, František **Halas**, Konstantin **Biebl**, dočasně Jiří **Wolker** (jenž vystoupil z Literární skupiny y později také z Devětsilu); prozaici Vladislav **Vančura**, Karel **Konrád**, Jiří **Weil**; teoretici a kritici Karel **Teige**, Bedřich **Václavek**
- Devětsil se zprvu hlásil k proletářskému umění, ale pod teoretickým vedením Karla Teiga se v něm záhy ustavil vlastní básnický směr poetismus.
- poetismus chtěl být předobrazem šťastného života → proto se inspiroval nejen příbuznými avantgardními směry (např. Guillaumem Apollinaiem, dadaisty, surrealisty), ale právě tak novými atrakcemi a zábavami - cirkusem a varieté, poutěmi, jazzem, filmem, fotbalem

Vítězslav Nezval - Poetismus byl manifestačně vyhlášen 1924, ale jeho počátky spadají již do konce roku 1922. V tomto sborníku vychází také Podivuhodný kouzelník od Vítězslava Nezvala

Jaroslav Seifert – jeho rané básně patří k proletářské poezii. V dalším díle však Seifert opouští přisnost proletářské poezie. Spolu s Teigem se stává mluvčím Devětsilu, společně redigují *Revoluční sborník Devětsil* i avantgardní časopisy. K poetismu se již plně řadí třetí Seifertova sbírka *Na vlnách TSF* - svět se jeví jako pestré, proměnlivé filmové představení: exotické dálky, přístavy, námořníci, černoši, revoluce. Apollinaire, Edison, cirkus, tenis - a v první řadě láska pojímaná jako lyrické okouzlení, něha a hra.

Konstantin Biebl – měl vlastní zkušenost z fronty; blízký přítel s J. Wolkrem; byla mu věnována sbírka *Věrný hlas* (1924, rozš. 1925), která námětově patří k proletářské poezii, navazuje však spíše na „poezii srdce“ Hosta do domu. Sbírkou *S lodí, jež doráží čaj a kávu* (1927) byla z větší části odezvou cesty na Cejlon (dnešní Srí Lanku) a Javu. Exotiku milovali všichni avantgardní autoři, Biebl byl ovšem jediný, kdo podnikl takovou dalekou cestu.

Druhé období poetismu „konec karnevalu“:

Příznačné jsou pro delší básnické skladby, především Nezvalovy (Akrobat. 1927 a **Edison**. 1928) a Bieblův **Nový Ikaros** (1929); blízko k nim má také Závadova **Panychida** (1927), která směřuje za hranice poetismu. Nezval v *Básních noci* zobrazuje osud jedince tváří v tvář věčnosti, smrti. Tragiku osobního zániku překonává proud nekonečného, tvořivého života. Tomu přisvědčuje

i přesná, často cyklická kompozice Nezvalových skladeb, v nichž se vracejí a obměňují základní motivy.

Krise avantgardy:

Na přelomu 20. a 30. bit dochází k proměně v literárním vývoji. Avantgardní generace dozrává, tvorba představitelů Devětsilu se rozbíhá různými směry. Do literatury vstupují noví autoři. Proměňuje se však i celá atmosféra doby. Nadšené představy z počátku dvacátých let o budoucím světě se vytrácejí, děsivost velké hospodářské krize a jevů s ní spojených staví do popředí problematiku, tragické stránky života. Ostré spory uvnitř avantgardy („generační diskuse“, 1929-1930) poukázaly na fakt, který si umělci z Devětsilu dosud málo uvědomovali, totiž na to, že moderní umělecká tvorba se dostává do rozporu s revolučním, komunistickým politickým hnutím

Avantgardní divadlo:

- Avantgardní scény se staly protějškem velkých, „kamenných“ divadel.
- Často se na jevišti předváděly poetické fantazie nebo klaunské výstupy → Zdrojem inspirace pro avantgardní divadlo byly lidové velkoměstské zábavy, cirkus, a především filmy (Chaplinovy a Moulovy grotesky)
- V kabaretech působili suverénní komik a improvizátor Vlasta Burian (1925 založil vlastní Burianovo divadlo), Ferenc Futurista (měl blízko k expresionismu) a jiné herecké osobnosti.
- Hlavními autory avantgardních dramat byli Vítězslav Nezval a Vladislav Vančura
- S devětsilovskou avantgardou sympatizoval **Jan Bartoš**, který patřil ve dvacátých letech k výrazným představitelům moderního dramatu.
- K avantgardnímu divadlu se přiblížil rovněž **Jiří Mahen**, který po válce působil i jako režisér a dramaturg v Brně. I činil tak souborem šesti „filmových libret“ Husa na provázku (1925).
- Avantgardní divadelníci se v roce 1925 sdružili do divadelní sekce Devětsilu. Na jaře 1926 založili její členové poloprofesionální **Osvobozené divadlo**. Mezi režiséry se v něm uplatňovaly dvě osobnosti, Jindřich Honzl a Jiří Frejka.

V & W:

- Na jaře 1927 vystoupili na jevišti Osvobozeného divadla nejprve jako hosté Jiří Voskovec a Jan Werich se svou hrou Vest Pocket Revue. Hra dosáhla nečekaného úspěchu a zásluhou nové dvojice se Osvobozené divadlo změnilo z experimentální scény v profesionální soubor. Brzy následovaly další revue a komedie autorského i hereckého tandemu V+W. Od sezóny 1929/30 tvořili už jediný repertoár Osvobozeného divadla.
- hry Voskovce a Wericha se vysmívají pózám a konvencím všeho druhu. Využívají dadaistických nadsázek i parodie. Jejich humor je spíše intelektuální, ale přitom obecně srozumitelný. Často je založen na hře se slovy (slavná záměna „vši vodní“ - „vši od ní“), s intonací či slovotvorbou - třeba při míšení češtiny a cizích jazyků, slangu, zesměšnění frází či pseudovědecké hantýrky
- Zvlášť oblíbené byly tzv. forbíny (předscény), spontánní výstupy před oponou.
- Od konce dvacátých let Voskovec a Werich trvale spolupracovali s Jaroslavem Ježkem.

Divadlo ve 30. letech:

- V průběhu let třicátých docházelo ke sblížování „oficiální“ linie divadelnictví s avantgardním proudem. Jindřich Honzl se stal počátkem třicátých let šéfem činohry v brněnském Zemském (dříve Národním) divadle. Jiří Frejka pracoval jako režisér na scénách pražského Národního a Stavovského divadla
- Nezvalova Manon lescaut (1940), se stala významným činem v inscenaci Burianova divadla D 40

- V letech třicátých pokračovala dramatická tvorba Františka Langra a Karla Čapka (V bílé nemoci (1937) zpodobil zradu inteligence

proměna Osvobozeného divadla: Zřetelný posun od revue a parodie k politické satirě znamenala hra Caesar (1932). Další hry: Osel a stín (1933). Kat a blázen (1934), Balada z hadrů (1935) na motivy ze života francouzského středověkého básníka Villona, Pěst na oko aneb Caesarovo finále (1938) → V a W si zahrávali s politickým režimem. Po Mnichovu jim úřady druhé republiky odňaly divadelní koncesi. Léta 1939-1945 strávili v exilu v USA.

- Druhou významnou scénou mimo měšťanská divadla bylo Burianovo „Děčko“, založené na podzim 1933. Číslo se proměňovalo a označovalo vždy rok ukončení sezóny. Emil František Burian byl členem Devětsilu, patřil k Frejkově skupině Osvobozeného divadla, působil jako hudebník, básník a herec.

19. Typologie českého meziválečného románu

Ohlas první světové války v české literatuře

- optimistické myšlení ovlivněno pozitivismem
- dezertéři a zajatí čeští a slovenští vojáci začali v Rusku, Francii, Itálii formovat československé legie
- stali se symbolem osvobození, tvořili pak základ nové československé armády – pronásledování za protektorátu a po komunistickém převratu
- rakouská cenzura zastavila činnost noha českých periodik a hlídala projevy odporu proti válce, kromě politiků uvěznění i někteří významní literáti (Machar, Dyk, Bezruč)
- *Manifest českých spisovatelů* z r.1917 – odpor spisovatelů proti Vidni – požadovali svobodu slova, propouštění politických vězňů, národní samostatnost
- autoři ztvárňovali své zážitky z různých front, někteří publikovali za války, většinou až po ní
- futuristé – uvítali válku z důvodu rychlosti a dynamiky (stali se z nich později pacifisté)
- 2. sv. válka – nebojoval voják proti vojákovi
- 1. sv. válka – zneužití techniky, plynů, letadel
- žaloba na nelidskost, nesmyslnou krutost války
- úsilí vyhnout se morálnímu rozkladu, uchránit v sobě zbytky lidských hodnot

1. legionářská (Medek)

2. nahlížená s vážnou tváří (Weiner: *Litice*)

3. s ironickým nadhledem (Hašek)

1. Legionářská literatura

- literární činnost legionářů během bojů v Rusku, Francii, Itálii a pozdější reflexe v meziválečném období
- Koncem války měly jednotky československých zahraničních vojsk celkem přes 100 000 dobrovolníků.
- Legionáři byli čeští a slovenští vojáci, většinou zběhové a zajatci, kteří bojovali po boku Dohody proti RU a Německu. Jejich zásluhou se Československo po válce stalo součástí vítězné koalice.
- Legie – obdivované, legionáři – hrdinové;
- situace 1. sv. války – české země součástí Rakousko-Uherska, takže Češi nastupují do rakouské armády; Masaryk potřebuje nějakým způsobem získat dohodové mocnosti; jak dokázat Británii, Rusku, že Češi nejsou součástí Rak-Uh., ale že jsou soběstační a že na konci války budou stát na straně vítězů;
- nejvíce legií v Rusku květen 1917 bitva u Zborova (; argumenty – Česko-Slovensko má být uznáno jako samostatný stát; jednání v Paříži; rudoarmějci x běloarmějci; rudo – zatarasí českým legiím cestu zpátky, takže někteří Češi se vraceli domů až v roce 1920;
- dnes už se legionářská literatura nečte, nabývá spíše na historické hodnotě;
- mezi válkami velmi oblíbená literatura bez ohledu na její kvalitu;
- Představitelé oficiálně vyzdvihované legionářské literatury:
R. Medek, J. Kopta a F. Langer – jejich povídky prózy vyšly společně jako *Legionářské povídky* (1928)

- **Rudolf Medek**

- původně dekadent
- *Anabáze* (1921 – 1927) pětidílný cyklus, popsal formování ruských legií, jejich slávu, napadení a sibiřské tažení. Hrdinský, vnějškový obraz.
- vypracoval se v legiích hodně vysoko; vysoce postavený důstojník;
- modifikuje sám sebe – snaží se ve všech dílech obhájit svoje rozhodování a tvrdost vůči božstvu, která je poměrně zjevná; ostatní vojáci nejsou nějak prokreslení – splývají jako jeden celek

- **Josef Kopta**

- *Hlídač č.47*; trilogie *Třetí rota*
- autor, který tihne k psychologické próze;
- neakcentuje tu událost; zajímají ho postavy a životy jednotlivých vojáků;

- **Jaroslav Kratochvíl**

- dokumentární texty (Prameny – 1934 – v době jeho smrti, dílo nedokončeno);
- byl levičák a komunista a jeho ideový záměr je dost odlišný od Medka a Kopty,
- „odsuzuje“ legie a byl velmi obdivován F.X. Šaldou

- **ostatní díla**

- Šrámek – *Tělo* 1919; Vančura – *Pole orná a válečná*; Dykova válečná tetralogie;

- **Jaromír John**

- vl. jménem Bohumil Markalous – pod tímto jménem působil v akademickém prostředí
- žák Otokara Hostinského
- profesor estetiky (vybudoval v Olomouci seminář estetiky)
- debutoval za 1. sv. války
- působil na srbské frontě (do konce r. 1915), potom psal povídky do novin
- *Večery na slavníku* (1920)
 - 40 krátkých povídek – ne všechny jsou humorné, vyvážený soubor
 - každá povídka vypracovaná jako monolog jednoho vojáka – stylizované tak, aby to vypadalo, že spolu postavy opravdu hovoří – termín „skazové vyprávění“ - postavy hledají slova, přemýšlejí, mají svůj vlastní idiolekt, používá různá nářečí, vojenskou mluvu apod. – tímto stylem vyprávění je předchůdcem Hrabala
 - odkaz na Gogola

- **Jaroslav Hašek**

- otec učitel matematiky, ale brzo zemřel – finanční problémy, musel přerušit studium a stal se pomocníkem v drogerii
- poté vystudovat obchodní akademii
- rád a hodně cestoval
- typická postava mudrlanta
- psal velké množství krátkých textů
- *Májové výkřiky* (1903)
 - vydal s Ladislavem Hájkem Domažlickým
- 1904-1907 – anarchistické období
- satirické povídky pod nejrůznějšími pseudonymy – u řady textů problémy s autorstvím
- 1909 – působil v časopise Svět zvířat – musel odejít, protože si vymýšlel zvířata, která neexistují – liboval si v mystifikaci

- oženil se, narodil se mu syn Richard – Hašek nepřestane se svými toulkami, zalekne se, dokonce chce spáchat sebevraždu (není doloženo)
- 1915 narukoval do války – jeho cesta se kryje s Švejkovou
- nechal se zajat, vstoupil do legií, působil v legionářském časopise (vydáván v Kyjevě)
- po vypuknutí Říjnové revoluce vstoupil do rudé armády – komunistické období – neprobádané – vyústění komunistických tendencí, měl docela vysokou hodnotu
- zpět do Prahy se dostal až v prosinci 1920 – na rozdíl od legionářů se domů nemusel probojovávat, ale jako voják v komunistických službách se vrátil na příkaz – s druhou ženou – obviněn z bigamie, protože už byl ženatý
- zemřel v lednu 1923 při psaní Švejka
- postava Švejka a jeho geneze
 - poprvé se vyskytl v seriálu Humoresek, které byly otisknuty v časopise (1911)
 - potom Dobrý voják Švejk a jiné podivné povídky (1912)
 - působí jako hloupý dobrotivý voják
 - Dobrý voják Švejk v zajetí – psal uprostřed války, legionářské postavení – blíží se postavě z románu, výrazně publicistická funkce – nábor vojáků do legií, Švejk ale padne do zajetí až v poslední kapitole
 - Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války (1921-1923)
 - první vycházely v sešitech,
 - ilustrace J. Lada
 - tři části, čtvrtá část rozepsaná
 - postava i hypotéza – nikdy o něm nejde říct nic jasného – neví se, jestli je to prohnánc z vyhýbající se svým povinnostem nebo blázen a blb
 - s výjimkou modrých očí se o něm nic nedozvíme – jedno z kouzel románu – 600 stran, na kterých Švejk vystupuje, pořád mluví, ale stejně o něm nic nevíme – nemluví o sobě, ale o jiných postavách – zastírá svou identitu, postava polyfunkční/mnohoznačná – čtenář neví, jak ho hodnotit, jaký je jeho psychologický profil
 - odlehčení reality
 - velmi rozvolněná kompozice – výtka dobové recepce – nebylo pochopení pro takový modernistický román – nedokázala ocenit nové pojetí postavy a kompozice
 - novodobý pikareskní román – založen na motivu cesty (tak, jako cestoval Hašek)
 - zůstal velmi dlouho nedoceněný – nechápali, jak se někdo, kdo si prošel válkou, dokáže tak krátce po konci vysmát – zneuctění tragické události – Hašek už byl po smrti, nemohl se tedy bránit – velkou práci odvedl Max Brod – přeložil Švejka do němčiny, krátce potom byl zinscenován (Erwin Piscator) – dostal se do světa, nyní přeložen do 70 jazyků
 - první, kdo *Osudy* docenil, byl Ivan Olbracht – Švejk je nový literární typ, srovnatelný s Donem Quijotem;
 - podle Hodrové – postava, o které nelze říct ni určitého, nic jasného; buď je to génius nebo blb,
 - F.X. Šalda – tvrdí, že je to geniální blb;
 - nikdo neví, jak vypadá; pouze díky ilustracím, díky Hrušínskému, díky Trnkovým loutkám,...to byl Haškův záměr, chtěl, aby nikdo nevěděl, jak vypadá, pořád mluví o někom, ale o sobě vůbec, mluví o někom, koho znal; nadsazená umělecká konstrukce, psychologický profil Čechů, pikareskní;

– 1928 divadelní hra; zahraničí – myslí si, že Švejk je prototyp Čechů

- **František Langer**
- spisovatel, dramaturg, lékař a voják, publicista (psal do LN);
- téma jeho tvorby hlavně působení československých legií v Rusku;
- úspěšný autor divadelních her – divadlo na Vinohradech
- pro židovský původ a demokratické smýšlení musel uprchnout před nacisty do Londýna, kde působil jako vrchní lékař československé exilové armády
- v legionářské tvorbě se zaměřil na život obyčejných vojáků, vznikla převážně v Rusku (*Železný vlk*)
- *Velbloud uchem jehly* – nejznámější civilní hra, komedie o chudé, ale pracovité dívce, které se podaří získat lásku syna bohatého továrníka
- také čerpal náměty z pražského života

Proza 20. léta

- 20. léta znamenala nástup lyriky a publicistiky – tyto literární druhy mohly rychle reagovat na velké proměny způsobené válkou
- v próze postupy moderní lyriky – metaforičnost (Vančura, Durych) nebo novinové reportáže a fejetony
- odklon od tradičního neosobního vyprávění – v popředí autorský subjekt
- několikerá perspektiva, různé vrstvy času se prolínají, prostředí se proměňuje, hrdinové se střídají
- Konzervatismus (Holeček), Katolicismus (Durych, Deml, Čep), Demokratický liberalismus (Čapkové, Langer), Komunismus (Olbracht, Vančura)

1) Utopie, fantaskno

- myšlenka fiktivní společnosti, která se vyvinula špatným směrem
- žánr fantastické literatury, který líčí alternativní model společenského uspořádání na fiktivním místě – prostor: ostrov, město => izolovaný prostor
- postavy: podnikatel, vědec, cestovatel
- funkce: apelativní a formativní
- antiutopie = dystopie = varovně laděná, negativní kritika utopie
- dle Hodrové – utopie je idealizovaná představa nereálného
- v literatuře dlouhá tradice utopie od Utopie Thomase Morea
- vývoj literatury: od J. Vernea, který obdivoval možnosti techniky, po Wellse, zakladatele sci-fi, kde se obdiv proměňuje ve varování (Válka světů)
- v české literatuře do 1. sv. války se utopie objevovaly ojediněle (S. Čech – broučkáda – alegorie, komická utopie; Arbes – Newtonův mozek – stroj času)

- *Jiří Haussmann – Velkovýroba ctnosti (1922)*
 - ostrovní stát, kde byla objevena neznámá energie, která sobectví v lidech nahrazuje láskou
 - sériová výroba => nenávist => zesměšnění veřejného života
 - parodicky uvádí vojenská hlášení, novinové zprávy, dopisy...
- Jan Weiss – Dům o tisíci patrech (1929), Zrcadlo, které se opožďuje (1927)
- Karel Čapek
 - Továrna na absolutno (1922)
 - Inženýr Marek vynalezne zázračný stroj „Karburač“, který dokáže získávat energii rozkládáním hmoty. Vedlejším produktem tohoto procesu je vytvoření Absolutna,

esence, která působí na lidi kolem. Ti se vlivem účinku této božské síly obracejí na víru, konají zázraky, chovají se ušlechtilě a jsou šťastní. Brzy se tento stroj začne šířit po celém světě, kde nastává ohromný nárůst výroby a náboženské víry. Po čase se ale vše obrátí a kvůli nadbytku výrobků se hroutí světový trh. Snaha lidí zarputile prosazovat svou víru skončí krvavými náboženskými válkami a nastává všeobecný světový chaos, tzv. „Největší válka“, do které je zapojen celý svět. Lidé se postupně snaží svět od záhadných karburátorů očistit, válka však nemá jasného vítěze

- Končí vírou v člověka – u zeli v hospodě lidé pochopí názor druhého
- Postrádá tradiční rysy románu – ústředního hrdinu a jeho příběh
- Autor záměrně přesouvá pozornost k různým dějovým situacím a postavám. Tradičního vyprávěče místy nahrazují zprávy z tisku

- R.U.R (drama)
- Krakatit (1924)
 - nebezpečí zneužití vědy - chemik ing. Prokop vyrobil nezvykle silnou trhavinu, Čapek zde staví sobecké zájmy lidí, znázorněné snahou o ovládnutí světa prostřednictvím Krakatitu, do kontrastu s osobní odpovědností jedince-vynálezce za svůj objev
 - Naznačuje, jak nespoutaná vášeň jedince pro cokoli bez ohledů na následky (v díle je prezentována jak v rovině vědeckého snažení hlavního hrdiny tak v rovině jeho milostných vztahů), má u dospělého člověka ustoupit rozvaze. Román pojmenován podle sopky Krakatova
- Válka s mlouky – narážka na fašismus

2) Román – dokument

- avantgardní pojetí podtrhlo estetickou, uměleckou funkci literatury; dílo se mělo odlišovat od prožívané skutečnosti
- dokumentárnost, prolínání fikce a faktu
- Jiří Weil – člen Devětsilu, novinář v komunistické, tisku, překládal ruskou revoluční literaturu; román Moskva-hranice (1937)
- autoři kolem Lidových novin – K. Čapek, E. Bass, R. Těsnohlídek, John, Poláček
- Karel Čapek – Povídky z jedné a druhé kapsy. Usiluje o čtenářskou sdělnost, uplatňuje mluvní proud řeči, ústní vyprávění, obecnou češtinu.
- Eduard Bass – více novinář, než beletrista; autor „rozhlásku“ – veršovaný pohled na události týdne; Klapzubova jedenáctka – tradiční pohádkové motivy a realie soudobého světa
- Rudolf Těsnohlídek – Liška Bystrouška
- Karel Poláček – Lehká dívka a reportér – svět žurnalistů; Dům na předměstí

3) Próza imaginativní a obrazná

- blízkost moderní poezie – její imaginace a asociativní lyričnost
- poetická próza – hravost + satira; básnický, poetický jazyk, časté historismy, bohatost výrazů, montáž více textů; hra s typografií, bez důrazu na syžet (akcent na formu); většinová konvenční společnost, proti narušiteli.
- Jiří Mahen – Měsíc (1920) – cyklus drobných hříček podaných jako vyprávěčovy hovory s Měsícem
- Karel Konrád – člen Devětsilu, Robinsonáda (1926) – povídky, lyričnost v kombinaci s dokumenty
- Vladislav Vančura
 - Pekař Jan Marhoul (1924) – pracovitý pekařský mistr, snívá, umírá v bídě

- Pole orná a válečná (1925)
- Rozmarné léto (1926) – humorný román (humor – opak důstojného jazyka vypravěče a jazyka cirkusáků). 3 dny v červnu (časté užití čísla 3 – pohádkovost), vypravěč rozkazuje postavám, inspirace Zbraslaví (okraj Prahy – styl maloměsta). Po vystoupení Vančury z Devětsilu, v díle patrné narážky na V. Nezvala (A. Nezvalková, kouzelník Arnoštek). Rozmluvy o nicotnostech.

Próza ve 30. letech

- posílení epičnosti, obrat k hlouběji zakotveným vlastnostem člověka, k existenciálním problémům, všestrannému poznávání světa i minulosti
- objektivizace
- ve 30. letech se próza svým významem vyrovnává poezii
- rozvíjí se skautské hnutí – prózy Jaroslava Foglara – Hoši od bobří řeky, Záhada hlavolamu
- oddechová četba pro ženské publikum – prózy z venkova Vlasty Javořické (mravoličné)
- změny postavení ženy po druhé sv. válce – zvýšení zaměstnanosti, uplatnění se ve veřejném životě, ekonomická soběstačnost (M. Pujmanová – Pacientka doktora Hegla – Karla, absolventka gymnázia, zamilovaná do ženatého lékaře, čeká s ním dítě, partner povrchní, rozchod – život emancipované ženy)
- populární žánr – detektivka – zformuloval se na konci 20. Let.
- rodokapsy – triviální literatura do kapsy, hlavně kovbojky, 1940 J. Brdeček – Limonádový Joe

1) Baladická próza

- Baladický román – neustálený pojem, symbióza 3 žánrů (epiky, lyrika, drama)
- uchopení příběhu – tragické střetnutí člověka s nadosobní a jej přesahující silou, kterou si nedovede vysvětlit
- od obrozenců;
- v poezii odklony k mytickému řádu lidové tradice – Erben; tragický osud jedince v soudobém světě (Wolker, Bezruč)
- motivy – zločin, zrada, vzpoura, osud
- dobový pocit,
- 1. vlna existencialismu

a) baladická próza sociální a časová

- protagonista se neprovinil (na vině je společnost) – K. Nový – Chceme žít; J. Kokta – Adolf čeká na smrt; O. Scheinpflugová – Balada z Karlína; M. Majerová – Haviřská balada

b) prózy s etnografickou a folklorní inspirací

- baladičnost souvisí s prostředím
- lidový hrdina, součást širšího vědomí venkovského společenství, reprezentuje lidové paměti, oživení mýtu a mytických postav
- výrazné – lyrizování, paralely duchovních a přírodních jevů; světa lidí a přírody
- příběh záminkou pro hloubání filozofování o smyslu života a paradoxnost lidského chování – jedince nelze poznat
- představitel: Ivan Olbracht – Nikola Šuhaj loupežník (1933)
Jarmila Glazarová – Advent (1939)

Jakub Deml – Zapomenuté světlo – proměna poetiky, osobní zpověď s otázkami po věčnosti, výseky každodennosti, obraz marnosti světla v prázdnotě, erotika, smrt, věčnost

- Balady nadčasové - Karel Čapek – Hordubal (1933), Josef Čapek – Stín kapradiny (1931), V. Vančura – Markéta Lazarová (1931)

2) Společenský román

- zobrazení společenských problémů; snaha zachytit celistvý úsek reality v nepříliš vzdáleném období v jeho příznačných rysech (život dělníků, selského stavu, buržoazie, střed. vrstev).
- Vývoj jedince v složitých společenských procesech.
- autoři: socialističtí realisté + Vančura (Rodina Horvatova) + Poláček (cyklus o Okresním městě, předlohou Rychnov nad Kněžnou) + Zdeněk Němeček (o českých vystěhovalcích v U.S.A. – New York: zamlženo) + Milada Součková (2 díly – Odkaz, Zakladatelé)
- Ruralisté – oslava selské tradice, půdy, národa, křesťanské víry, nedůvěra k městské civilizaci. Sborník: Básníci selství, Tváří k vesnici – J. Knap, Václav Prokůpek, F. Křelina
- František Křelina – Hubená léta (hospodářská krize v průmyslově-zemědělské oblasti Podještědí)
- Socialistický realismus – obraceli se k městu, život proletariátu a revoluční perspektiva, soustředění do skupiny Blok
- Marie Majerová – Přehrada (1932) – utopie, děj posunut o 30 let do budoucna, soc. revoluce v Praze (24 hodin před ní).
- Marie Pujmanová – Lidé na křižovatce

3) Psychologický román

- žánr se ustálil v 19. stol.
- centrum zájmu – vyjádření složitosti lidského nitra, ukázat lidské jednání, setkávání citů a společenské konvence, morálky a lásky.
- vztah člověka k sobě samému, hledání vlastní identity
- pochopení složitosti nitra – souvislost s psychoanalýzou S. Freuda
- postava: většinou ambiciózní mladý muž, který přichází o iluze; cizinec (náhradní rodina); citově chladný intelektuál, pozorovatel;
- motiv dvojnickví (psychopat, př. Neviditelný J. Havlíčka)
- opak společenského románu
- V. Mrštík – Santa Lucia (chudoba českého hrdiny, brzy se vzdává) Sova, Svobodová, Zeyer, 30. léta – Hostovský, Havlíček, Řezáč, Glazarová, Hanuš, V. Neff, Němeček
- syžetová témata podobná – hrdina je vržen do velkého světa (z vesničky do poněmčeného města); tragický konec (smrt, životní prohra)
- vyzdvihován sociální aspekt a bytostná pasivita postav (vstup do nového světa s nereálnými iluzemi),
- novou variantu přináší I. Olbracht v Žaláři nejtemnějším (krátký čas, 1 prostor).
- Jaroslav Havlíček – Petrolejové lampy
 - kritika maloměst. poměrů,
 - emblém předválečné doby byly petrolejové lampy;
 - plánovaná trilogie – Jilemnický cyklus dle reálného předobrazu. 1 verze vychází pod názvem Vyprahlé touhy (1935), zpracovával za druhé světové války. Torzo druhého dílu Vlčí kůže, třetí díl měl být Vylomené dveře.

- *Neviditelný* – děj kolem roku 1925-26, motiv neviditelnosti strýčka Cyrila, neviditelný milenec Soni; dříve se věřilo, že hra s chorým pomůže jeho uzdravení; Hajnova vila jako rakev; motiv smrti.
- Václav Řezáč – Černé světlo (1940)
 - vydán za okupace.
 - Tematizuje patologické jevy (negativismus, duševní choroba).
 - Vzpomínková retrospektiva, individuální prožívání času.
 - Vypravěč=hlavní postava.
 - Negativní postava vypravuje svůj příběh coby obhajobu svého zla před čtenáři.
 - Totéž i u Neviditelného.
- Jarmila Glazarová – Vlčí jáma (1938) – Jana u pěstounů ve Slezsku, adoptivní otec Robert o mnoho mladší, než jeho žena (tvrdá, panovačná). Platonická láska Jany k Robertovi, teta dostane mrtvici, umírá a Robert smrtelně nemocný umírá taky.
- Egon Hostovský – židovská problematika vykořeněnosti, úzkosti, rozdvojená osobnost

20. Katolický proud v české literatuře první poloviny 20. století

Katolická moderna

- programové uskupení devadesátých let
- název si nevymysleli sami, ale vymyslel ho F. Krejčí – analogie české moderny
- snaha básníků kněží o obrodu církve
- středem bylo opatství v Rajhradě u Brna, časopis *Hlídka literární*
- Puchmajer, Boleslav Jablonský, Václav Beneš Třebízský
- snaha zviditelnit účast katolických duchovních v literárním životě
- almanach *Pod jedním praporem* 1895 – ujišťování v moci víry, namísto sobectví a pýchy lásku a pokoru
- na almanach navazoval časopis *Nový život* (1896 – 1907) – Sigismund Bouška, Karel Dostál Lutínov, Xaver Dvořák – snaha o modernizaci katolické literatury; spolupracoval s nimi i Julius Zeyer
- snaha sladit potřeby moderního spisovatele a jeho tvorby s pevnou věroukou a disciplínou (mnohdy obtížné i pro spisovatele z řad katolických kněží)
- v konfliktu s katolickou církví Jindřich Šimon Baar a později i Jakub Deml
- navazování kontaktů s autory, kteří se přikláněli k náboženské víře

Katolicismus

- reakcí na pozitivismus vznikl směr duchovnědy
- vliv na Arne Nováka, Otokara Fischera a F. X. Šaldu
- literární a výtvarný esejista Miloš Marten směřoval ke katolicismu
- Josef Florian – obroditel katolicismu
 - 1903 – na Vysočině začal svou vydavatelskou činnost – ohnisko duchovního života
 - vydával teologické, vědecké i literární knihy a studie
 - vyznával původní křesťanské ideály
- Katolicismus získával během 30. let na vlivu
- přešli k němu někteří literáti původně zaměřeni revolučně, komunisticky orientovaní autoři k němu projevovali sympatie
- →obrat k tradici – protíváha tvůrčí krizi, rozkladu, byl v něm řád a pozitivní hodnoty
- časopis *Tvar* – koncem dvacátých let se kolem něj sdružili mladí, katolicky orientovaní literáti
- ve 30. letech 20. století na české kulturní scéně stále pokračovala avantgarda, nastoupily poetismus a surrealismus a nesmíme zapomenout ani na tvorbu levicových autorů, kteří se přiklonili k socialistickému realismu – protipólem těchto tendencí byla tvorba katolických básníků, kteří ve své poezii vyzývali právě tradiční hodnoty a návrat k nim.
- sblížení katolicismu a vlastenectví; katolicismus se znova stal jistotou.
- časopisy Lumír, Akord a Řád
 - *Akord*
 - vycházel od roku 1928 pod vedením Jaroslava Durycha a Josefa Dostála
 - zastaven byl až v roce 1944, tou dobou již čtyři roky pod vedením Jana Zahradníčka
 - *Řád*
 - začal vycházet roku 1932 jako revue mladých s cílem bojovat za duchovní obrodu českého národa.
 - vycházela původní tvorba různých autorů (Jan Čep, Josef Kostohryz, Václav Renč, František Lazecký, Bohuslav Reynek, Jan Zahradníček)
 - mnoho shodných rysů s literaturou ruralistickou

- intenzivně se projevuje od začátku 30. let
- hluboká víra v Boha, až jakýsi mystický vztah k zemi, stejně tak k přírodě a k naší historii
- zdrojem inspirace pobělohorská doba – období baroka
- hlavní představitelé: Jakub Deml, Jaroslav Durych, Jan Čep, Jan Zahradníček
 - spory mezi levicovými a liberálními autory x katolíky se vyhrtyly v době občanské války ve Španělsku, ve které bojovali republikáni na straně oficiální vlády proti pravicovým povstalcům (tam byli i křesťané)
- **Názorové skupiny:**
 - 1) postoje tolerantní vůči jinak orientovaným literátům (Fučík, Čep, Vyskočil)
 - 2) integrální katolicismus – nesmiřitelný; kolem časopisu Řád a Obnova. Durych po vydání Bloudění rezignoval na umělecky hodnotnou prózu a zaměřil se na propagaci katolických idejí.

10. léta – obroda kulturního katolicismu:

Josef Florian - začal svou vydavatelskou činnost v roce 1903 ve Staré Říši na Vysočině → **ohnisko duchovního života**. Jeho osoba přitahovala nadšené spolupracovníky - patřili mezi ně i čelní literáti a výtvarníci jako Deml, Reynek, Konůpek, Váchal, Durych, J. Čapek, Čep a další. Určující vliv měl na Floriana Francouz **Léon Bloy**, jehož četná díla uvedl do české literatury. **Jakub Deml** - Knihou *Moji přátelé* utvořil Jakub Deml novou podobu básně v próze. Málomluvné dílo tak ovlivnilo obraznost moderní české poezie. **Opačnou linii** Demlova díla představují jeho děsivé vize v prózách *Hrad smrti* (1912) a *Tanec smrti* (1914), kde vyjadřuje úzkost, ohrožení, děs. vyrůstají ze záznamu snů. **Smrt** tu není jako v symbolismu vznešeným tajemstvím, ale konkrétní, drsnou hrůzou → Napověděl cestu mnoha pozdějším autorům (surrealisté. Halas. Holan. Kolář. Hanč, Hrabal).

Jaroslav Durych - Dobový proud **vitalismu** a naturismu ovlivnil i první knihy J. Durycha. Brzy ztratil **rodíče**, což jej velmi poznamenalo a jeho dílem se prolíná téma “bloudění”. Takový je i román *Na horách* (1919, psáno za války), na který velmi volně navazuje próza *Jarmark života* (vyšla již 1916).

20.-30. léta

Nadšení ze **vzniku Československa** uchvátilo celý národ. Pozdravné básně Tomáši Masarykovi uveřejňují jeho někdejší odpůrci Dyk, Toman a Neumann. Dvojí českou duchovní tradici, svatováclavskou katolickou i Husovu evangelickou, připomínal již v *Měsících* **Karel Toman**.

Jaroslav Durych - Durych řídil katolicky orientované **časopisy** Rozmach (1923-1927) a v první fázi i Akord (1928-1933). Jeho pojetí katolicismu je ovšem jiné než Demlovo a Čepovo - jeho **Bůh** není laskavý, ale vznešený, přísný až mrazivý. Programem mu byla katolická obroda národa.

- V souborech próz *Tři dukáty* (1919), *Obrazy* (1922) a *Tři troničky* (1923) najdeme **motivy pokory a chudoby** i odpor vůči měšťáckému světu. To je sblíží s **proletářským** básnictvím. Pro Durycha ovšem není chudoba výzvou k zápasu o sociální spravedlnost, ale odleskem milosti boží.
- Jeho díla často zobrazují drsnou podobu života, opovržení, hrůzu, bolest a bídu (viz básnická sbírka *Žebrácké písně*. 1925). Právě v **bolesti, smrti a chudobě**, se pro autora skrývá tajemná krása, pravý a vyšší smysl bytí. To platí i v rozsáhlé novele *Sedmikráska* (1925)
- Od druhé půli let dvacátých se Durych soustavně věnoval **historickým** námětům. V době třicetileté války se odehrává rozsáhlý román *Bloudění* (1929). Durychovy historické prózy čerpají z doby raného baroka. Jsou to barvitě obrazy „světa opuštěného Bohem a zrazeného lidmi“, změtení osudu, viděné s dějinnou věrností. V protikladu k Jiráskovi a k Wintrovi založil Jaroslav Durych odlišnou linii historického románu.

Jan Čep - Vstoupil do literatury v druhé půli dvacátých let s několika dalšími katolicky orientovanými autory: básník Jan Zahradníček, kritikové Bedřich Fučík a Miloš Dvořák).

- První dva svazky próz, *Dvojí domov* (1920) a *Vigilie* (1928), autor ve výběru zahrnul do třetí povídkové knihy *Zeměžluč* (1931).
- Čepovy prózy se odehrávají na venkově (jako ostatně většina próz Demlových a Vančurových). Nejčastěji má scenerie obrysy krajiny autorova dětství kolem Litovle - Jsou to tradiční jistoty, jež se staly orientačními body jeho díla: domov, společenství předků, křesťanská víra jako záruka smyslu života. V nich spatřoval lék vůči krizi moderního, nezakotveného a neklidného člověka, protíváhu vůči nadvládě peněz a hmotných statků.

Bohuslav Reynek - Již koncem 20. let dochází k posunům v avantgardním proudu lyriky, kde se ve větší míře objevují motivy smutku, nejistoty, ohrožení. Spontánní hravost mizí, více se uplatňuje intelekt a niternost. Znovu se aktualizuje také dekadence a symbolismus, Baudelaire a reflexivní poezie Březinova. Dosavadní orientaci na avantgardní básníky, zejména francouzské, nyní střídá zájem o německého expresionistu, postupně sílí působení Rilky poezie. Reynek jako překladatel a grafik se podílel na edicích Josefa Floriana. Reynkova tvorba je vlastně ve všem protichůdná avantgardě: podnícená venkovskou přírodou, viděnou prostě a chudě, směřující ke křesťanské víře, nasycená obrazy z Bible i motivy úzkosti.

Jan Zahradníček - Zahradníček neprošel poetismem. Byl čelným představitelem spirituální poezie 30. let. Patřil ke skupině mladých, katolicky orientovaných literátů, kteří se koncem dvacátých let sdružili kolem časopisu Tvar. Jeho pocity bolestné vyřazenosti stupňovala mj. i autorova tělesná vada.

- Prvotina *Pokušení smrti* vyjadřuje existenciální úzkost
- V dalších sbírkách, zejména v *Jeřábcech* (1933), přibývá obrazů, které přesahují tělesnost, bezprostřední fyzickou existenci.
- Ve sbírkách *Žiznivě léto* (1935) a *Pozdravení slunci* (1937) ubývá mučivých osobních dramát a přibývá radosti a životního jasu.

1. Okupace a válka:

Spirituální lyrika, založená na symbolické obraznosti a směřující k transcendentním, věčným hodnotám, se aktualizovala v době okupace a války. K tomuto směru náležel po určitou dobu František Hrubín, zejména ve sbírce *Včelí plást* (1910), sblížili se s ním další básníci, například Vilém Závada v jedné ze svých vrcholných knih *Hradní věž* (1940).

František Hrubín - Dětský svět znamenal svět harmonie, bezpečí a řádu. K těmto hodnotám mířily i Hrubínovy verše pro dospělé. *Včelí plást* (1940) je krokem ke spirituální poezii.

Vilém Závada – zakotvil v blízkosti spirituální poezie jednou ze svých vrcholných sbírek *Hradní věž* (1940)

Linie katolické poezie se rozvíjela i po druhé světové válce. Tvorba některých autorů, kteří vstoupili do literatury v letech třicátých, v té době vrcholila (Vladimír Vokolek, Josef Kostohryz). Objevila se nová generace: Zdeněk Rotrekl, Ivan Slavík, Josef Suchý, Emanuel Frynta. Ladislav Dvořák. Katoličtí básníci a spisovatelé byli po únoru 1948 vystaveni nejtvrdším postihům a perzekucím, nejen kulturním, ale i soudním

Jakub Deml (1878 - 1961)

- ovlivněn Otokarem Březinou,
- obdivoval symbolistického sochaře a výtvarníka Františka Bílka,
- ovlivnila ho tvorba autorů Katolické moderny z 90. let 19. Století
- katolický básník, prozaik a esejista, tvůrce české moderní básně v próze
- život a dílo tvoří podle něj jeden neoddělitelný celek, texty vycházejí z autorova života
- dílo: „*Hrad smrti*“, „*Tanec smrti*“
- prózy, ve kt. se objevuje úzkost z ohrožení, ze smrti, nicoty; magická atmosféra díla; vypravěčem je mladý kněz a básník, který nalezne tajemný rukopis,
- „*Šlépěje*“- deníky, úvahy polemiky, korespondence...
- dílo (poezie): střídání motivů děsu a smrti, lásky a touhy po radosti

Jaroslav Durych (1886 - 1962)

- vystudoval medicínu a stal se vojenským lékařem
- vycházel z vyhraněného barokního pojetí světa, obdivoval katolické země, a to i v období nástupu fašismu (Španělsko, Itálie)
- redigoval katolické časopisy (Rozmach, Akord), přispíval také do jiných časopisů (Lumír, Lidové noviny, Literární rozhledy atd.)
- jiné pojetí katolicismu než u Demla a Čepa – Bůh je vznešený, přísný
- dílo (historická tematika): má nejvyšší úroveň
- „*Bloudění*“
 - trilogie z 30leté války, ústřední postavou Albrecht z Valdštejna
 - hl. motivem je střed katolictví (=španělská dívka Anděla) a protestantství (=její milý Jiří)

Jan Čep (1902 - 1974)

- vedle Vladislava Vančury bývá považován za největšího básníka české prózy
- pův. jako spisovatel a redaktor nakl. Melantrich, překladatel z francouzštiny, angličtiny, italštiny, španělštiny
- v jeho povídkách vnější děje omezeny, svět zpodobněn skrze vnitřní vnímání postav; prózy se odehrávají na venkově; rodný kraj, společenství předků, křesťanství jako záruka smyslu života
- v srpnu 1948 emigroval do Paříže, kde spolupracoval s rozhlasovou stanicí Svobodná Evropa
- dílo (povídky): „*Dvojí domov*“, „*Zeměžluč*“, „*Letnice*“, „*Děravý plášť*“, „*Hranice stínu*“, „*Modrá a zlatá*“, „*Tvář pod pavučinou*“, „*Polní tráva*“
- objevují se v nich motivy prostoru a času, smrti, marnosti, hledání ztracené identity
- dvě podoby světa – ta, ve kt. žijeme, a ta, kt. nás čeká po smrti atd.
- dílo (eseje): „*Rozptýlené paprsky*“, „*O lidský svět*“, „*Samomluvy a rozhovory*“, „*Poutník na zemi*“ atd.

Bohuslav Reynek (1892 – 1971)

- básník, výtvarník a překladatel; začínal jako modernista, zacílení k dekadenci, nihilismu
- dialog s Bohem, člověkem a sebou samým
- motivy mysticismu, smrti, melancholie, smutku, rozkladu světa, starozákonní motivy atd.
- vytváří ostré kontrasty – jako protiklad k světu hříchu, zla a zmaru vidí barokní období
- dílo: „*Žizně*“, „*Smutek země*“, „*Rybí šupiny*“, „*Had na sněhu*“, „*Pieta*“, „*Mráz v okně*“, „*Odlet vlaštovek*“ atd.
- smrt chápe jako vykupitelku, jako odměnu za všechnu prožitou hrůzu, je únikem z utrpení a bolesti života

- tvorba protichůdná avantgardě – podněcená venkovskou přírodou, směřuje ke křesťanské víře, obrazy z bible, plná archaismů,

Jan Zahradníček (1905 – 1960)

- nejvýznamnější básník katolického proudu
- v letech 1940–48 redigoval katolický časopis Akord
- jeho poezie vychází z tragického životního pocitu
- spirituální lyrika, založená na symbolické obraznosti,
- nejčastějším motivem je noc jako symbol smrti, hořkosti a smutku
- *Pokušení smrti* – negativní, motivy bolesti, smrti, touha osvobodit duši z těla, prvotina, dekadence, nihilismus. Chce přestat odolávat lákadlům smrti.
- *Jeřáby* – obrat v tvorbě, od zabývání se sama sebou k zájmu o přírodu kolem sebe. Sbírka je směsí přírodní a spirituální lyriky, v které se objevuje pro autora typická abstrakce. Líčená příroda je plná barev a světla, spiritualita se zabývá existenciálními pojmy jako čas, dálka, kořeny, nebe, tma, hvězdy. V motivech básní se ve sbírce velmi často objevují ptáci a vítr.
- *Korouhve* (1940) – proměna básnického myšlení, ochrana národních hodnot; jedna z nejdůležitějších sbírek, dlouhý souboj s cenzurou – ale jinotaje jsou i tak velmi průhledné, nemá strach, prostě to musí říct. Náročná, nenapodobitelná stavba básně. Obraz vlasti jako Krista na kříži, který ale vstane z mrtvých.
- *La Saletta* (1946) – bucující poezie k radující se společnosti – předjímá, co se stane po roce 1948! Už není básníkem velké metaforiky, zjednodušení, vázaný verš se mění na volný. Snaha vyburcovat lidi, aby vystoupili z anonymity a přijmuli odpovědnost za druhé. Vcházení do čím dál větší temnoty, děsu. Marnost, bezvýchodnost. Motiv prostoru zmenšujícího se zlem. Motiv samoty, viny, propadu vesmírem, zodpovědnosti.

Karel Schulz (1899 – 1943)

- začínal jako člen Devětsilu tvorbou proletářskou a poetickou, pak se odklonil ke katolicismu
- dílo: „*Kámen a bolest*“ -první díl zamýšlené trilogie, odehrává se v Itálii v období renesance, tj. období střetu středověku a novověku, hl. postavou Michelangelo Buonarroti; další dva díly Schulz nedokončil
- zaměřil se také na mravní úpadek papežského dvora a život ve Florencii pod vládou Medicejů

znaky katolického proudu 1. pol. 20. stol:

- spisovatelé, které spojuje hluboká víra v Boha, pokora
- **konzervatismus** v tvorbě (žádné experimenty)
- inspirace v období českého baroka
- publikovali v časopisech Řád a Akord
- za komunismu byli většinou vězněni

- Jakub Deml - katolický kněz, který byl z církve vyloučen pro své volnomyšlenkářství,
 - konec života strávil v rodném Tasově
 - přátelil se s Otokarem Březinou
 - napsal 26 svazků **Šlépějí** (1917 – 41)– zde uveřejňoval vše, co vytvořil – básně, prózy, recenze, dopisy, deníky,...
- básně v próze – **Moji přátelé** – básně v próze – oslovování květin
- román **Zapomenuté světlo** – osamělý básník bloudí Tasovem a prožívá pocit marnosti

- Jaroslav Durych

- propuštěn z kněžského semináře
- pracoval jako vojenský lékař
- obdivoval baroko (kontrasty – světlo a tma, ošklivost a krása)

Dílo:

- román **Bloudění** (Velká valdštejská trilogie) – čistá láska v době 30tileté války, hledání víry
- povídková trilogie **Rekviem** (Malá valdštejská trilogie) – osudy Albrechta z Valdštejna
- povídka **Sedmikráska** – mystika a tajemství

- Jan Čep
- překladatel z několika jazyků
- v roce 1948 emigroval do Francie
- spolupracoval se Svobodnou Evropou

Dílo:

- jazyk - epická střídmost
- soubory povídek **Zeměžluč, Letnice**

21. Situace české literatury za protektorátu, nástup nové básnické generace ve čtyřicátých letech

3 okruhy: literatura veřejně vydávaná, literatura ilegálně šířená, literatura exilová

- Exil
 - Střediska okupace: do 1940 Paříž, pak Moskva (vychází Československé listy), NY, Londýn (týdeník Čechoslovák)
 - USA: sborník Zítřek, Hostovský: Listy z vyhnanství (41), Sedmkrát v hlavní úloze (42), Úkryt (43)
 - VB: české vysílání BBC, V+W nahrávali pro BBC, promluvy J. Masaryka, vycházel měsíčník Obzor, publikoval tu Langer a Mucha
- Protektorát
- Poezie
 - V době Mnichova vyjadřovala úzkost, odhodlání a zoufalství, teď utlumená.
 - Oslava vlasti a hodnot národní tradice, pocta Máchovi, Nerudovi, Němcové, modlitby k Bohu, k zemi, patronům (Orten, Zahradníček, Hrubín atd.), a oslava české řeči (Manon Lescaut 1940, sborník Chvála slova, Chrám i tvrz – kniha o češtině – Pavel Eisner).
 - Sklon k epičnosti, širší celky (cykly), objektivizace z let 30.
 - Kratší lyrickoepické skladby (Historický obraz – Nezval), i dlouhé (Jan houslista – Hora, První testament, Tereška Planetová, Cesta mraku – Holan, Pečetní prsten – Jan Palivec)
 - Cykly: Hrubín – Včelí plást, Vějíř Boženy Němcové – Seifert, Elegie – Orten,
 - **Jaroslav Kolman Cassius**
 - původně pravičák, napadal Masaryka, po té přešel k obraně vlasti: sbírka, *Ovčín* (37) *Železná košile* (1938) – železná košile svatého Václava se stává symbolem obrany národa; sbírka Hromnice hoří (1939) – bezprostřední reakce na Mnichov, ale motiv zmrtvýchvstání a naděje.
 - **Vítězslav Nezval**
 - *Matka naděje* (1938) – básně jsou více motivované strachem o nemocnou matku, v dobové atmosféře ale sbírka dostává nadosobní rozměr, Historický obraz (39) ve sbírce Pět minut za městem (1940) – příklon k tradiční poezii, národní a folklorní obrazy (Vyšehrad, Říp...).
 - **Jaroslav Seifert**
 - *Zhasněte světla* (1938) – básně vyjadřující vztah k ohrožené zemi, *Světlem oděná* (motiv Prahy, 1940), *Vějíř Boženy Němcové* (1940), *Kamenný most* (44), druhé vydání *Jaro, sbohem* (pův. 37, pak 42) – hodnoty domova, lásky k vlasti, oživení osobnosti Němcové (i u Halase).
 - **Josef Hora** (umírá 6/45)
 - Básnická skladba *Jan Houslista* (1939) – český houslový virtuos, žil dlouhá léta v Americe, po smrti ženy dospívá k závěru, že jedině doma v Čechách může jeho hra najít pravý ohlas, vrací se tedy do Čech a nezklame se. Návaznost na Máj (proto užil čtyřstopý jamb) a Puškina. Národně povzbuzující motivy najdeme i ve sbírce *Zahrada Popelčina* (1940).
 - *Máchovske variace* – síla uměleckého činu, národní pospolitost (jako v houslistovi)
 - **František Halas**
 - *Torzo naděje* (1938) – občanská lyrika; reakce na období mobilizace a mnichovské zrahy. *Naše paní Božena Němcová* (1940), b. próza *Já se tam vrátím* (46, samostatně 47)
 - Sbírka *Ladění* (1942) vyzývá (skrytě) k odporu vůči okupaci, inspirace lidovým uměním, pocty českým klasikům (Mácha, Smetana, Neruda, Orten, Šalda...), jedna část sbírky věnována dětem (oddíl Do usínání, původně samostatný).

- **František Hrubín**
 - Pro dospělé: *Včelí plást* (1940) – harmonie, bezpečí, řád, spiritualismus, sbírka obsahuje básně-modlitby a cyklus sonetů (první cyklus tvoří tzv. Znělkový věnec – poslední verš každého ze sonetů je zároveň prvním veršem sonetu následujícího a první (=poslední) verše všech 14 pak dávají dohromady 15. závěrečný sonet - mistrovský)
 - Pro děti: zakladatel moderní poezie pro děti, kde využíval rytmických rozpočítadel a říkadel – sbírka *Říkejte si se mnou* (1943).
 - Další vývoj spěl ke zkonkrétnění, mravní zodpovědnost jedince za činy, formálně směřuje až k písňovosti.
- **Vilém Závada**
 - *Hradní věž* (1940) – ztracený ráj, spojeno s ostravskem, obraznost, dramatická vypjatost, motivy smrti a pocitu očistce, nový je motiv lásky (erotická i mateřská). *Povstání z mrtvých* (1946) – zhodnocení války
- **Jan Zahradníček**
 - *Korouhve* (1940) – soubor hymnů na patrony české země, sv. Prokopa, Vojtěcha, Nepomuckého, Cyrila a Metoděje, k tomu připojena skladba *Svatý Václav* (až 45, alegorie okupace). Erotická láska je tématem sbírky *Pod bičem milostným* (1944).
- **Josef Palivec**
 - starší generace, původně překlady
 - *Pečetní prsten* (1941) – složitý jazyk, alexandrin, jinotaje, symbolika, personifikovaná země, podobností dobového zápasu se zlem a touhy po slunečním světle jako překonání krize, novotvary, složeniny, kakofonie, eufonie, nářečí, cizí výrazy... .
- **Vladimír Holan**
 - Zralý autor – v roce 1938 vyšla sbírka *Září 1938*, kterou cenzura zakázala, stejně jako ostatní básně později vydané sbírky *Havraním brkem* (1946, básně Odpověď Francii, Zpěv tříkrálový, Sen – černé stvůry, hmyz, krysy).
 - K epičnosti (obrazy lidských skutků, které se odehrávají v delším období) se přiklání skladba *První testament* (1940, návrat k dávné lásce, experimenty s jazykem: novotvary, hovorové, odborné výrazy, abstrakta, konkréta..., „končí špatně“) a na něj navazující *Tereška Planetová* (1943) – popisuje vzácné chvíle, kdy je člověk blízko poezii; a *Cesta mraku* (1945). *Rudoarmějci* (1947, portréty obyč. lidí)
 - V jeho díle vládne jakási „zlá, osudová kletba nad lidmi“. Inspiruje moderní českou kulturu (Skupina 42, 60. léta)
- **Proza:**
 - Ve srovnání s 30. lety se dostává do pozadí, hlavně společenský román.
 - **Rozvíjí se:**
 - psychologický, s mravními poselstvími (ty píší autoři původně společenských románů, jako Řezáč, Konrád, Pujmanová)
 - historický (obrat k minulosti, a tradici, náměty ale měly oslovovat současnost, Vančura, M. V. Kratochvíl, Schulz)
 - Díla založená na tradici lidového vyprávěctví (J. Š. Kubín, Drda)
 - experimenty jen v próze Milady Součkové (Bel canto 44)
 - Psychologický román
 - Vrcholí tvorba: **Jaroslav Havlíček: *Synáček*, Jarmila Glazerová: *Advent***
 - **Egon Hostovský** (exil): všechny jeho knihy, vydané za války v Americe, vyšly bezprostředně po autorově návratu domů. Zachycuje jednak napjatý vztah exulanta k novému místu pobytu a jeho touhu po vzdálené vlasti (*Listy z vyhnanství*, 1941, 1946), jednak analyzuje rozpad morálních hodnot společnosti spějící k válce (*Sedmkrát v hlavní úloze*, 1942, 1946) a podává svědectví o aktivním odporu (*Úkryt*, 1943, 1946). Jeho těsně poválečná novela *Cizinec hledá*
- byť (1947) se vrací znovu k pocitu vyhnance v netečné civilizaci Spojených států. V knize povídek *Osamělí buřiči* (1948) se soustřeďuje na vystižení zvláštností lidské povahy v mezích situací dějinných zvratů.
- Nejvýraznější: **Václav Řezáč**
 - pův. sociálně zaměřený, pracoval v LN, pro děti – *Poplach v kovářské uličce* (44), po válce schematismus, *Černé světlo* (40), *Svědék* (42) – záporní hrdinové ztroskotávají, podobenství současnosti (dobro x zlo), *Rozhraní* (44) – vnitřní mravní zranění postav učitele, román o vzniku románu
- Mladší autoři:
 - **Vladimír Neff** – *13. komnata* (44), **Jan Drda** – *Živá voda* (41), **Miroslav Hanuš** (*Méněcennost*, 42), **Zdeněk Urbánek** – *Příběh bledého Dominika* (41), **Bohuslav Březovský** – *Člověk Bernard* (45), **M. V. Kratochvíl** – *Povídky lásky a smrti* (43)
- Historický román
 - Příklon k tradici souvisí se situací národa, dějiny smelovaly národ, možnost ubránit se cenzuře, možnost oslovit přítomnost
 - **Miloš Václav Kratochvíl: *Osamělý rváč*** (41) – z rudolfinské doby. *Král obléká halenu* (45),
 - **Vladimír Vančura: *Obrazy z dějin národa českého*** – snaha o historicky věrné zobrazení dějin, materiál od historiků – od konce 13. stol. k Vládě Václava II., není kronikářský přístup, od dokumentu po fikci, uprostřed práce byl zatčen a 1. 1942 6. popraven, rukopis zůstal nedokončen uprostřed věty
 - **Karel Schulz: *Kámen a bolest*** (42) – 1. díl trilogie o Michelangelovi a Florencii za Medicejů, nedokončeno, 2. díl posmrtně (Papežská mše, 43), začínal v Devětsilu, *Peníz z noclehárny* (40), *Prsten královnin* (41)
 - **Jaroslav Durych: *Služebníci neužiteční*** (40, 69)
 - **František Křelina: *Amarú, syn hadí*** (42) – exotika, mučednická smrt
- Životopisný román
 - **František Kožík** – *Největší z Pierotů* (39) – o fr. Herci a mimo Debureauovi-Dvořákově
 - **Ivan Olbracht**, adaptace cizích legend i zpracování domácích látek: *Ze starých letopisů* (1940), *Čtení z Biblí kralické* (42 vysázeno, vydáno 58 posmrtně), *Dobývateľ*, inspirace folklorem a lidovým vyprávěním
 - **Josef Štefan Kubín:** jičínsko, sběratel folkloru (hl. Lidové povídky z Podkrkonoší), texty neupravoval (ponechával i „drsnou erotiku“), debut v 77 letech: *Hrozná chvíle* (41), dále *Blesky nad hlavou* (42), metaforičnost, básnivost lidové mluvy, folklorní vidění, střídání výjevů
 - **Jan Drda:** působil v LN, ovlivněn Čapkem, prvotina: *Městečko na dlani* (40) – několik dějových linií, radostné porozumění životu, fantastické: *Putování Petra Sedmilháře* (43) – různé perspektivy a časové vrstvy
 - **Vladimír Vančura:** Zaujetí pohádkou, městský folklor
 - **Jaromír John:** jarmareční próza – *Honda Cibulků* (posmrtně 76), kalendářová literatura o životě svatých – *Pampovánek* (48, rozšířeno 49), ve 30. a 40. letech – vychází ze skutečného i předstíraného dokumentárního materiálu, *Moudrý Engelbert* (40) – podnícen albem starých fotografií
 - **Eduard Bass:** po Mnichovu zbaven místa šéfredaktora, demokrat, sdělné prózy, jazyková komika, slang, *Cirkus Humberto* (41) – Vašek Karas – bystrý český člověk, *Lidé z maringotek* (42)
 - **Karel Poláček/Vlastimil Rada: *Hostinec U kamenného stolu***
- **Válečná generace**
 - Mladá generace za války

- *Jarní almanach básnický 1940* – **Ivan Blatný**, **Josef Kainar**, **Jiří Orten** (pod jménem Jílek), **Hanuš Bonn** (pod jménem Kohout), **Kamil Bednář**, **Klement Bochořák**, **Lumír Čivrný**, **Oldřich Mikulášek**, **Jan Pilař**
 - předmluvu napsal **Václav Černý** – jejich poezie jako obnažování hlubin lidskosti
 - program se pokusil nastínit Kamil Bednář ve Slovu k mladým (40) – formulace o nahém člověku – zbavený vnější šlupky, oprostěný od umělých konvencí a ideologií, konkrétních společenských vazeb. Takový člověk má být námětem současné poezie.
 - Patřil sem – Bochořák, Pilař, Urbánek, B. Březovský
- **Kamil Bednář**: pocity nejistoty a úzkosti – *Kamenný pláč* (39), postupně abstrakce a spiritualismus
- **Ivan Blatný**: syn Lva Blatného, *Paní Jitřenka* (40), *Melancholické procházky* (41), melancholické, později se melodičnost láme, poezie fragmentů, záznamů a variací, další sbírka až v 45, řadí se ke skupině 42
- **Jiří Orten** (umírá 41, 22 let): Žid, vyloučen z herecké konzervatoře, perzekvován, nesmí se stýkat s přáteli, publikace pod pseudonymy, impuls pro 60. Léta, první: *Čítanka jaro* (39, jako Karel Jílek), motivy lásky i melancholie, *Cesta k mrazu* (40) – cesta ke smrti, jamb, trochej, *Ohnice* (41, jako Jiří Jakub) – motivy úzkosti, smrti, strachu, tragika, trauma nešťastné lásky: cyklus *Elegie* (41/46), *Scesti* (41), posmrtně *Dílo Jiřího Ortena* (47), *Modrá*, *Červená*, *Žihaná kniha* – výbor Deníky (92-94), 8/41 ho srazila německá sanitka, zemřel na následky úrazu, nemohl být ošetřen v německé nemocnici jako Žid, Skupina 42, inspirace v konkrétním, syrovém denním životě, působení jen mezi 45-48
- Teoretikem **Jiří Chalupský**: *Svět, v němž žijeme*, **Jiřina Hauková**: *Cizí pokoj* (46) - většinou publikovali až po válce
- **Blatný**: *Tento večer* (45, útržky hovorů, snů, před tím ovlivněn Seifertem), *Hledání přítomného času* (47, významná je b. Terrestis), **Kainar**: *Nové mýty* (46, obsahuje *Stříhali do hola...*), Kolář: *Dny v roce* (48, deníkové), **Jan Hanč**: *Události* (48, básně i prózy), přidal se až 45
- inspirace Halasem, protiklad asociativně melodizační harmonické poezii (proti Seifertovi, Hrubínovi, Nezvalovi,...)
- témata: velkoměsto, jeho drsná tvář, mnohvrstevnatost, mnohohlasost, disharmonie, mísení přírody a civilizace, záměrně nepoetičtí, odmítali nálady, verše jsou syrové, přerývané, zachycují živý chaos, zrod, fragmentárnost, prozaizace, sklon k příběhovosti
- obrat k Američanům (Whitman, T. S. Eliot), i J. Joyceovi
- výtvarníci: Gross, Hudeček, Lhoták – dali se dohromady už ve 20. letech
- inspirace Halase, Holana, Hrubína, Mikuláška, Bondyho, Hrabala, návaznost poezie všedního dne i český underground
- Přestože byly většinou levicové, nemohli po 48 publikovat (Hanč, Hauková, Kolář, Chalupský), Blatný odešel do exilu, Kainar se přiklonil k oficiálním normám.
- **Poezie**
 - Po skončení 2. světové války je charakteristická nejednotnost a názorová diferencovanost, následovala obrovská erupce poezie. Postupně vycházely nejen verše psané za okupace, ale stejně velkým impulsem pro nové básně byla spontánní odezva na osvobození:
 - **Fr. Hrubín**: *Stalingrad* (42, opakování veršů připomíná modlitbu), *Jobova noc* (45, biblické symboly staré a nové země, aktualizované), později existenciální: *Nesmrtelný krásný život* (47), *Hirošima* (báseň, 48), jeho tvorba je teď civilnější, bez formální dokonalosti
 - **Fr. Halas**: umírá 49, za války v odboji, později pracoval ve vysokých funkcích, psal budovatelské písně, agitační verše, *Barikáda* (45), *V řadě* (48) od 46 ale vznikají skeptické a úzkostné verše: *A co?* (uspořádáno 49, vyšlo 57)

- **VI. Holan**: *Panychida* (45, biblické motivy, patos), protikladem jsou *Rudoarmějci* (47. portréty vojáků), *Dík Sovětskému svazu* (1945), politická lyrika: *Tobě* (1947)
- **Jan Zahradníček**: *Stará země* (46, utrpení Česka, bez euforie z osvobození, válka jako Boží trest), *Rouška Verončina* (49), *La Saletta* (47, zjevila se tam Panna Marie)
- **Vladimír Vokolek**: *Atlantis* (báseň, 47, ve výboru Mezi rybou a ptákem, varovné, odkaz na Atlantidu, záchrana lidstva v obratu k duchovním hodnotám)
- **Vilém Závada**: *Povstání z mrtvých* (46)
- **Válečná generace**
 - Pokračují autoři starší generace, ale i mladí. Projevil se u nich tragický pocit života, příklon k existencialismu, zájem o Kafku.
 - Pro tuto generaci jsou typické motivy úzkosti, hledání a naslouchání, soustředění na člověka jako osamělého jedince. Vzorem jim byly Halas, Holan, Weiner, E. M. Rilke. Nebyly ale názorově jednotní, většinou debutovali za války (**Blatný**, **Hiršal**, **Kainar**, **Kolář**) nebo těsně po ní (**Fikar**, **Kundera**, **Slavík**, **Diviš**), pak byli nuceni přestat publikovat a navazovali až v 60. letech (**Fuks**)
 - Část generace navazovala na předválečnou avantgardu
 - Skupina Ra, Spořilovští surrealisté
 - Katolicky orientovaní: ve stopách Durycha, Reynka a Zahradníčka: **Ivan Slavík**: *Snímání* (47), Josef Suchý
 - Ohlas poezie Jiřího Ortena – vychází jeho poslední sbírky
 - blízký je mu **Ladislav Fikar**: *Samotín* (45, jeho jediná sb., pak překládal), 2. kniha vyšla posmrtně

Skupina 42

22. Česká literatura v situaci totalitního režimu – normy, instituce, proměny vztahu mezi totalitní mocí a literaturou. Podíl literatury a spisovatelů na společenských procesech

1945 – 1948

kulturně politická situace v osvobozené republice

- po osvobození bylo zřejmé, že nebude možné plně obnovit předválečné poměry
- touha podílet se na novém uspořádání společnosti – pro léta 1945 – 1948 je příznačné propojení politiky a umění – privilegované postavení českého umělce (za protektorátu ještě posílené)
- 1945 – 1948 – proklamace a polemiky týkající se kulturního vývoje, funkce umění, vztahu umělce ke společnosti a veřejnému dění
- Košický vládní program**
 - oficiálně *Program nové Československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků*
 - formulován moskevským vedením Komunistické strany Československa

regulace knižního trhu

- představa, že vydávání knih by mělo být usměrňováno tak, aby sloužilo potřebám společnosti
- v prvních dnech zachována síť soukromých nakladatelů
- systém regulace produkce, kombinující dobrovolné sebeomezování nakladatelské obce (již reprezentoval Svaz českých knihkupců a nakladatelů) s autoritativní kontrolou státu, vykonávanou ministerstvem informací
 - od června 1945 – bez jeho předběžného povolení nemohla vyjít žádná kniha
 - kritériem byla literární a poznávací hodnota publikace a její význam pro národní kulturu
 - braková literatura měla být vytlačena
- zásah regulačních opatření do časopiseckého i novinového tisku – periodika nemohla být vydávána jednotlivci, nýbrž pouze organizacemi, jež prokázaly veřejný zájem

nakladatelství literární časopisy

obnova spisovatelských organizací

- od května 1945 existovalo **Sdružení kulturních organizací**
 - vydávalo deník *Svobodné noviny* (dřívější *Lidové noviny*) a Peroutkův *Dnešek*
 - v čele nekomunisté → KSČ se pokusila vytvořit *Svaz národní kultury*, ale nepodařilo se
- Kulturní obec** – založeno r. 1946 KSČ, jen 41 převážně komunistických signatářů
 - mj. E. F. Burian, František Halas, Jindřich Honzl, Marie Majerová, S. K. Neumann, Vítězslav Nezval, Ivan Olbracht či Ladislav Štoll
- Jako protiváha této iniciativy vznikl za podpory národně socialistické strany
- Kulturní svaz** – protiváha iniciativy *Kulturní obce*
 - program *Kultura musí být svobodná* (Svobodné slovo 13. 10. 1946)
 - souhlas cca 60ti demokraticky smýšlejících tvůrců – např. Václav Černý, Pavel Eisner, Jaroslav Seifert, Fráňa Šrámek, Ferdinand Peroutka, malíř Jan Zrzavý, skladatelé J. B. Foerster a Vítězslav Novák aj.
- Starší spolky:
 - Spolek českých spisovatelů-beletristů Máj*
 - Moravské kolo spisovatelů*
 - Sdružení moravských spisovatelů*
 - Sdružení katolických spisovatelů a publicistů* – časopis *Akord*
- České centrum mezinárodního PEN klubu**
 - obnoveno na podzim roku 1945

• *Syndikát českých spisovatelů*

- nejvlivnější literární organizace
- profesní odborová organizace
- obnovena těsně po skončení druhé světové války
- předsedou byl František Halas, místopředsedou řídícím literárně-kritickou sekci Václav Černý
- ve svém svolání z 15. května 1945 vyjádřil podporu Košickému vládnímu programu
- mezi své úkoly zařadil kontrolu ediční politiky a boj proti pokleslé literatuře
- přihlásil se k denacifikaci a zveřejnil seznam členů vyloučených pro spolupráci s Němci
- sjezd roku 1946
 - probíral se vztah literatury a politiky
 - katolíci neměli téměř zastoupení
 - autorem úvodního projevu Václav Černý – politika nemá do literatury zasahovat

První sjezd českých spisovatelů

- výrazné politické gesto
- konal se měsíc po parlamentních volbách 16. – 20. června 1946 (sborník příspěvků s názvem *Účtování a výhledy* vyšel v roce 1948)
- zahájil ho Edvard Beneš – zdůraznil otázku mravní integrity tvůrce a jeho odpovědnosti na cestě „k češství, evropanství a lidství“, podtrhl autonomii literatury a podpořil tak tradiční roli spisovatele ve společnosti
- převažovali stoupenci protisocialistického směru
- Václav Černý – příspěvek o mravní úloze osobnosti v socialismu a její roli předjímatele budoucího vývoje
- závěr vypracován jako politický dokument
 - umělec – vykladač politických změn, budovatel nových mezilidských vztahů
 - spisovatelé se přihlásili k socialistickému humanismu a současně k národním tradicím

Názorové diference

- základní společenské a kulturní tendence směřovaly k centralizaci X v literární obci stále různé názory
- kampaně proti spisovatelům usvědčeným z kolaborace, útok proti katolickým autorům
- spory o kulturní orientaci: Východ vs. Západ
- květen 1945 – Zdeněk Nejedlý: *O kulturu národní a lidovou* (knižně 1948)
 - umění nové společnosti mělo podle něj být uměním „lidovým“, přístupným a srozumitelným širokým masám, a zároveň „národním“ (literární tradici mu reprezentovala jména jako J. K. Tyl, Vítězslav Hálek a Alois Jirásek)
 - základním měřítkem literárního díla se měla stát jeho „angažovanost“. → prosazováno
 - proti např. Jindřich Chalupecký, Julius Heidenreich-Dolanský, Jan Mukařovský
- diskuze o následování sovětské kultury
- případ Achmatovová-Zošchenko (srpen 1946)
 - významní představitelé tamějšího literárního života
 - perzekuce umělců, rušení časopisů
- Výstava současného oficiálního sovětského malířství na jaře 1947 v pražském výstavním sále U Topiče → socialistický realismus: politická služebnost, akademičnost a didaktičnost; neslučitelnost s evropským uměním
- velká část umělecké tvorby orientovaná na Francii a anglosaské země
- den po únorovém převratu byl ustaven akční výbor Syndikátu českých spisovatelů a tento spolek se plně ocitl v rukou komunistů

1948 – 1958

politické a kulturní souvislosti

důsledky únorového převratu

- 17. až 25. února 1948 – komunistický puč
- zřízení ústředních správních orgánů pro oblast kultury a výchovy
- **Ústřední akční výbor Národní fronty**
 - 25. 2. 1948
 - předseda Antonín Zápotocký, místopředseda Rudolf Slánský
 - prováděl politicky motivované čistky
- Ministerstvo školství a osvěty
 - v letech 1945–46 řízeno Zdeňkem Nejedlým
 - odbory: lidovýchovný, literární, hudební a divadelní
- Ministerstvo informací
 - vedeno Václavem Kopeckým
 - spravovalo oblast filmu, rozhlasu, periodického i neperiodického tisku, vnitřní informační služby, kontrola kulturních styků se zahraničím
 - publikační odbor vedl František Halas, filmový Vítězslav Nezval a rozhlasový Ivan Olbracht
- Obě ministerstva již od počátku svého působení začala připravovat materiály pro centrální řízení jednotlivých uměleckých oborů – nadřazování politických zájmů svobodě uměleckého projevu
→ znepokojení části kulturní obce

Dobříšská konference mladých spisovatelů

- Konference mladých spisovatelů
 - Dobříš 13. – 17. 3. 1948
 - organizovali ji Kamil Bednář a Jindřich Chalupecký
- účastníci prohlašovali, že se ztotožňují se socialistickou orientací literatury, ale v příspěvcích se prosazovala různá pojetí tématu svobody v literatuře
- průběh konference neodpovídal politickým záměrům komunistického vedení
- vedení Syndikátu českých spisovatelů odmítlo založení *Klubu mladých spisovatelů* → údajně bylo dost prostoru pro tvorbu – obava, že Klub usiluje o autonomii, která by se mohla vymknout kontrole
- stejně bylo odmítnuto i vydávání připravovaného časopisu *Únor*
- **emigrace a první represe nekomunistické tvůrčí inteligence**
- velký počet lidí emigroval do zahraničí (v prvním půlroce asi 8000 osob)
 - Ivan Blatný – Velká Británie
 - Ferdinand Peroutka
 - Milada Součková – New York
 - Egon Hostovský
 - Jiří Voskovec – USA
 - Jan Čep
 - Zdeněk Němeček – Kanada
 - Ladislav Radimský – New York
 - Ivan Jelínek – Londýn
 - Pavel Tigrid
- v roce 1951 zahájila pravidelné vysílání do Československa rozhlasová stanice *Svobodná Evropa*

Sjezd národní kultury

- 10. a 11. 4. 1948 v Lucerně
- hlavní slovo ideologové Václav Kopecký, Zdeněk Nejedlý, Ladislav Štoll

- snaha přesvědčit váhající jedince o správnosti řešení nedávné politické krize – směsicí slibů a výhrůžek přimět tvůrčí inteligenci ke spolupráci s komunistickou mocí a získat tak pro únorové řešení váhající vrstvy společnosti

- snahy vyjádřit loajalitu komunistickému režimu

proměna charakteru společenského a kulturního života

- přelom 40. a 50. let – stalinismus
- rozporná doba – značná část veřejnosti stále věřila komunistickému programu
- úsilí KSČ o úplnou kontrolu veřejného dění
- výpady proti:
 - vědeckým oborům – kybernetika, psychologie, sociologie, genetika
 - filosofickým směrům – idealismus, existencialismus, pozitivismus
 - politickým „úchylkách“ – trockismus
- hledání vnějšího i vnitřního nepřítele → sféra nejistoty a strachu
- v umělecké oblasti – útoky proti formalismu – tzn. proti modernistickým tendencím, včetně levicově zaměřené avantgardy, která se ale neslučovala s prosazovanou normou, kampaně proti naturalismu, kosmopolitismu

vznik Svazu československých spisovatelů a jeho aktivity

- od poloviny března 1948 bylo připravováno spojení Syndikátu se Spolkem slovenských spisovatelů, respektive přeměna těchto sdružení v jedinou, kompaktní celostátní instituci podle sovětského vzoru
- ze členů Syndikátu českých spisovatelů převedena asi šestina do Svazu československých spisovatelů
- Svaz československých spisovatelů pod kontrolou strany
- předsedou Jan Drda
- absorboval většinu ostatních českých spisovatelských organizací, jedinou samostatnou organizací zůstalo České centrum PEN klubu
- Ustavující sjezd *Svazu československých spisovatelů*
 - v tisku nazvaný „sněmováním inženýrů lidských duší“
 - 4. – 6. března 1949
 - za jedinou a závaznou tvůrčí metodu byl prohlášen socialistický realismus
 - vychází ze sepectí umělců s pracovním úsilím v hospodářské oblasti
 - předpokládá podřízení tvůrčího subjektu vyšším kolektivním zájmům (tj. budování socialismu) i umělcovu osobní ideovou a politickou angažovanost
 - úkol:
 - seznamovat spisovatele s učením marxismu-leninismu, na jehož základě jediná je možno vybudovat ideově jasný obraz světa
 - školení členů Svazu československých spisovatelů
 - výchova dělnických spisovatelů
 - soutěž Pracující se hlásí do literatury

projevy a důsledky stalinismu v literárním životě

- odmítnutí meziválečné avantgardy, Skupiny 42 a Františka Halase (Štoll s Nejedlým)
- Ladislav Štoll – *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii* (1950)

- text fungoval jako oficiální norma – vypjatá a paušalizující hodnocení, nálepky a ideologická klišé
- útok na „existencialisty“ Jiřího Koláře a Jiřího Weila, na „sociální rezignaci“ v poezii Josefa Hory a Vladimíra Holana, jakož i k ostrým útokům na Karla Teiga → ne kvůli literární tvorbě, nýbrž kvůli politickým názorům
- nemálo tehdejších spisovatelů skončilo ve vězení nebo v táborech nucených prací
- do vězení byli exepiárně posílány osobnosti známé sympatiemi k masarykovské demokracii, katolíci, účastníci západního odboje...
- **Perzekuce**
 - prvním spisovatelem uvězněným po únorovém převratu byl Michal Mareš
 - zatčen v březnu, odsouzen v listopadu k sedmi letům vězení
 - Josef Palivec
 - básník a překladatel
 - zatčen 1949
 - obviněn z dodávání informací o poměrech v československých věznicích západním mocnostem
 - v roce 1951 odsouzen na dvacet let
 - Jiří Mucha
 - válečný zpravodaj BBC
 - odsouzen za protistátní činnost
 - Zdeněk Rotrekl
 - katolický básník
 - v roce 1949 odsouzen k trestu smrti, posléze doživotí, z vězení vyšel až roku 1962
 - **Proces s „vedením záškodnického spiknutí pro republiku“**
 - zinscenované soudní řízení
 - na jeho přípravu poprvé dohlíželi sovětsští poradci
 - spolu s Miladou Horákovou a dalšími odsouzen a oběšen levicový publicista Závěš Kalandra → znamení, že za zločince jsou považováni všichni, kteří vyjádřili nesouhlas s předválečnými procesy v Sovětském svazu či pochybovali o správnosti Stalinových rozhodnutí
 - **Proces s údajnými agenty „Zelené internacionály“**
 - převážně katolíci spisovatelé a publicisté, respektive stoupenci ruralismu
 - obvinění z údajné účasti v Američany organizované Zelené internacionále, která měla vyvíjet diverzantskou činnost proti budování socialismu na vesnici
 - soud udělil jeden trest smrti
 - ze spisovatelů poslal do doživotního žaláře básníka Václava Renče
 - vysoké tresty odnětí svobody obdrželi bývalý šéfredaktor nakladatelství Melantrich a Vyšehrad Bedřich Fučík, dále pak Ladislav Jehlička, Zdeněk Kalista, Josef Kostohryz, Josef Knap, František Křelina, Václav Prokůpek a Jan Zahradníček
 - na svobodu se dostali převážně při amnestii roku 1960
 - **Tzv. Nezvalův puč**
 - 28. září 1951 na schůzi rozšířeného předsednictva Svazu československých spisovatelů obvinili Vítězslav Nezval, Ladislav Štoll a Jiří Taufer dosavadní vedení Svazu československých spisovatelů ze zásadních ideových a politických chyb
 - součást mocenského boje uvnitř KSČ
 - **náběhy k uvolnění**
 - 5. 3. 1953 zemřel J. V. Stalin, 14. 3. 1953 potom Klement Gottwald
 - první náznaky uvolnění až ve druhé polovině roku – strana se bála učinit krok
 - snížil se počet trestů smrti

- polemiky v literárních a kulturních časopisech – zpochybňování dogmat uplatňovaných na přelomu 40. a 50. let
- Milan Kundera – *O sporech dědických*
 - XXX. sjezd KSSS (Komunistické strany Sovětského svazu)
 - 14. – 25. 2. 1956
 - vystoupení N. S. Chruščova – projev o Stalinových zločinech a deformaci života za jeho vlády
 - odsouzení tzv. kultu osobnosti a opuštění stalinských tezí
 - vliv na přípravu II. sjezdu Československých spisovatelů 22. – 29. 4. 1956 – kritická reflexe převažovala nad oslavnou bilancí
 - požadavek návratu perzekvovaných a umlčovaných autorů
- dílčí rozšíření literárního prostoru ve 2. polovině 50. let**
- 1956 a 1957 – částečný návrat do literatury:
 - kritici Jan Grossman, Václav Černý
 - básníci skupiny 42 Jiří Kolář, Jiřina Hauková, kolem sborníku Ohnice Josef Hiršal a Kamil Bednář, dále Vladimír Holan, Edvard Valenta
 - vydání Zbabělci Josefa Škvoreckého

cenzura

zřízení institucionalizované formy cenzury

- Kulturní rada
 - září 1948
- Národní ediční rada česká
 - červen 1949
 - likvidace soukromých nakladatelství → ústřední instituce pro plánování, řízení a kontrolu knižního trhu
 - téměř 20 specializovaných komisí
 - povolovací komise – cenzura všech publikací
 - ničeny knihy ze skladů rušených nakladatelství – téměř 2/3
 - očista fondů veřejných knihoven
- cenzurní index Seznam nacistické, protistátní, protisovětské a jiné brakové literatury
 - distribuce po celé republice
 - politické, náboženské spisy, díla autorů populární beletrie a autorů, kteří emigrovali
- Hlavní správa tiskového dohledu
 - sjednocení cenzurní praxe
- nakladatelství a vydavatelská činnost**
- *Československý spisovatel*
- *Státní nakladatelství dětské literatury*
- další nakladatelství politických stran Národní fronty s právem vydávat beletrii
 - nakladatelství Svoboda
 - strana socialistická – Melantrich
 - strana lidová – Vyšehrad
 - Revoluční odborové hnutí – Práce
 - Československý svaz mládeže – Mladá fronta
 - Jednotný svaz zemědělských družstev – Brázda
 - Svaz československo-sovětského přátelství – Svět sovětů
 - Svaz bojovníků za svobodu – Mír
 - ministerstvo národní obrany – Naše vojsko
 - Slovanský výbor – Slovanské nakladatelství

- svá nakladatelství zprvu měly též umělecké organizace jako Svaz československých hudebních skladatelů (*Hudební matice*) a Svaz československých výtvarných umělců (*Tvar*). Obě konkurovala ve svých oblastech *Orbisu*, řízenému ministerstvem informací

literární časopisy

nové tiskové poměry

- zastavení časopisů (*Svobodný zítřek*, *Lidová demokracie*, *Vývoj*, *Obzory*, *Dnešek*, *Středoškolák*; z literárních časopisů pak *Kritický měsíčník*, *Akord*, *Archa*, *Vyšehrad*, *Listy*, *Kolo*, *Kytice*, *Blok*, *Kvart*, *Kulturní list*, *Literární noviny* aj.)
- zavedena funkce tzv. dohlížecích redaktorů → posílení přímé kontroly nad periodikou
- **struktura kulturního tisku a její proměny**
 - *Rudé právo*
 - deník
 - *Tvorba*
 - týdeník pro kulturu a politiku
 - zastavena 1952
 - nejradikálnější komunistický směr
 - *Var*
 - čtrnáctideník
 - překlady klasiků a autorit marxismu-leninismu
 - zastaveno po Nejedlého 75. narozeninách, kdy odešel do ústraní
 - časopisy vydávané Syndikátem českých spisovatelů
 - *Lidové noviny*
 - *Kulturní politika*
 - *Politické a kulturní souvislosti*
 - 1951 – 52 se nabídka kulturních periodik stabilizovala
 - časopisy vydávané Svazem československých spisovatelů
 - *Literární noviny*
 - *Nový život*
 - *Květen* (1955 – 1959)
 - *Host do domu* (1954 – 1970)
 - vydáván brněnskou pobočkou
 - literárněvědné časopisy:
 - *Česká literatura*
 - od 1953 ČSAV
 - *Slovo a slovesnost*
 - PLK, obnoveno 1947
 - *Naše řeč*
 - *Časopis pro moderní filologii*
 - *Slavia*

1958 – 1969

politické a kulturní souvislosti

utuíení poměrů

- obavy, zda uvolnění již nepřekračuje hranice a neohrožuje základy socialismu
- polské a maďarské události roku 1956 se staly varovným znamením
- Konference Svazu československých spisovatelů
 - 1. – 2. 3. 1959
 - pouze delegovaní členové svazu, ale konference nahradila celosvazový sjezd

- zastánci tvrdé linie – odmítnuty všechny projevy uvolnění (kvůli odklonu od směrnic vydaných II. sjezdem)
- spisovatelská obec měla znova respektovat společenskou utilitárnost umění
- měly být potlačovány autorské osobnosti, literární i generační skupiny (např. okruh Května)
- Sjezd socialistické kultury
 - 8. – 11. 6. 1959
 - předcházela mu kampan umělecké brigády – prostor k potvrzení obratu v životě
 - průběh sjezdu byl pouhou manifestací jednoty
- Výbor socialistické kultury
 - 1960
 - úkolem bylo uvést do praxe závěry Sjezdu socialistické kultury

počátky liberalizace literárního života

- 1960 proměna politiky a strategie KSČ
 - slavnostní proklamace o vybudování socialismu
 - ochota zčásti přistoupit na demokratizační principy
 - amnestována značná část politických vězňů
- někteří spisovatelé se dočkali lepších publikačních možností (Škvorecký, Holan), jiným bylo dovoleno publikovat poprvé (Hrabal)
- III. sjezd Svazu československých spisovatelů
 - snaha o znovuzavedení humanistických ideálů do života
 - neskrývaná názorová rozrůzněnost
 - klíčovými problémy byl vztah k meziválečné avantgardě a k abstraktnímu umění
- polarizace literárního prostoru
 - obranářské postoje X vnitřní sebekritika
- **spor o Tvář**
- doklad limitů politického uvolnění
- kruh nemarxistických autorů – zřetelný nemarxistický charakter periodika
- IV. sjezd Svazu československých spisovatelů
 - konfrontace mezi autory věrnými socialismu a těmi, kdo ho kritizovali
- **období Pražského jara a jeho dozívání**
- 1968 – abdikace Novotného a volba Ludvíka Svobody jako prezidenta
- demokratizace společnosti
- program „socialismus s lidskou tváří“ – rehabilitace křivd napáchaných režimem
- Klub kritického myšlení – snaha o zajištění svobodné výměny názorů
- Ludvík Vaculík – Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem (1968 v Literárních listech)

cenzura

- dozor nad tiskem zůstal až do jara 1968
- v letních měsících neexistence cenzury
- od září 1968 opět pozvolný nástup cenzurních praktik, na jaře 1969 zesílený

nakladatelství

- 1960 Sdružení československých nakladatelů
 - snaha zabránit neúměrným zásobám neprodaných publikací
- edice Život kolem nás (Československý spisovatel 1960 – 1969)
 - měla reflektovat trendy rozvíjející se socialistické společnosti
 - např. Ludvík Vaculík, Jan Trefulka, Valja Stýblová, Ivan Klíma, Jan Procházka, Bohumil Hrabal, Milan Uhde, Vladimír Korner

literární časopisy

hlavní tendence

- 50. a 60. léta – literární periodika se nevěnovala výhradně literárnímu dění, nýbrž sledovala pohyb celé kultury a vyjadřovala se k záležitostem celospolečenským a politickým
- v první polovině roku 1959 přestaly vycházet časopisy Květen a Nový život
- Týdeníky určené umění a literatuře (Literární noviny, Tvorba a Kultura) si, podobně jako literární periodika na Moravě (svazové měsíčníky Host do domu a v Ostravě vydávaný Červený květ), kontinuitu uchovaly, všechny se ovšem musely podřítit aktuálním požadavkům
- **škála literárních časopisů**
- **Tvorba** (1957–62)
 - odkazoval k meziválečnému listu Julia Fučíka a vyhraněně komunistické tribuně z přelomu 40. a 50. let
 - věnoval se převážně otázkám politickým a ideologickým
 - Ladislava Štoll a Jiřího Taufer
- **Kulturní tvorba** (1963–68)
 - široký záběr sahal od problematiky ekonomické a sociologické přes novinky vědy a politické úvahy až k jednotlivým druhům umění
 - rozmanitý autorský okruh zpočátku sympatizoval s demokratizačními trendy,
 - postupně se list stával zázemím publicistů skrytých či otevřeně polemizujících se silicemi liberalizačními tendencemi
- **Literární noviny**
 - část roku 1968 pod titulem Literární listy a od podzimu 1968 až do zastavení roku 1969 jako Listy
 - tiskly novou českou i přeloženou beletrii, věnovaly se nejen kritice literární, ale i filmové, divadelní a výtvarné, přinášely zprávy ze soudobého kulturního života a z vnitrosvazového dění
 - zabývaly se též otázkami politickými a reportážemi, to vše se zvláštním zřetelem k poměrům v SSSR
 - od poloviny 60. let se prosazovala široce pojatá publicistika a list otevřel řadu společensky aktuálních témat
- **Plamen** (1959–69)
 - Měsíčník pro literaturu umění a život
 - od poloviny 60. let se otevíral i nemarxistickým proudům
 - Jiří Hájek, Aleš Haman, Zdeněk Kožmín, Milan Suchomel ad.
 - beletristická revue, jejíž přispěvatelé překračovali zúžené meze socialistického realismu Kamil Bednář, Ladislav Fuks, Vladimír Holan, Bohumil Hrabal, Arnošt Lustig, Karel Michal, Josef Škvorecký ad.
- **Host do domu** (1954–70)
 - Jan Skácel (ročníky 1969–70 redigoval Jan Trefulka)
 - literárněkritický oddíl: Oleg Sus, Zdeněk Kožmín, Jiří Opelík, Miroslav Petříček a Milan Suchomel
- **Tvář** (1964–65, 1968–69)
 - platforma relativně úzkého, avšak generačně neuzavřeného autorského okruhu. Tvář
 - zdůrazňovala svou exkluzivitu, pramenící z přísných nároků kladených na literaturu
 - těžištěm časopisu byly odborné stati a kritiky (zvláště Jan Lopatka a Bohumil Doležal, dále Přemysl Blažíček, Antonín Brousek, Růžena Grebeníčková, Aleš Haman, Václav Havel)
- **Orientace** (1966–70)
 - autorský okruh, kdysi semknutý kolem časopisu Květen (Jiří Brabec, Květoslav Chvatík, Miroslav Červenka, Jaroslav Putík, Milan Schulz aj.)

- rozvoj tradice českého strukturalismu v kontextu soudobých uměleckých a filozofických směrů, především fenomenologie, soudobého francouzského strukturalismu a strukturální antropologie, existencialismu, frankfurtské školy, postmoderny i sémiotiky
- úsilí redakce přispělo k uznání odkazu meziválečné avantgardy včetně surrealismu

- Příležitost, jež se v období tzv. pražského jara a jeho dozívání naskytla donedávna odmítaným uměleckým aktivitám, netrvala dlouho:

• **Analogon**

- Vratislav Effenberger
- surrealistická skupina
- první číslo (vydané po průtazích až v roce 1969) – téma krize vědomí (publikovali zde mj. Zbyněk Havlíček, Stanislav Dvorský)
- další číslo pak vyšlo až po dvaceti letech
- sborník Surrealistické východisko 1938–1968 (1969), který uspořádali Stanislav Dvorský, Vratislav Effenberger a Petr Král

1969 -1989

politické a kulturní souvislosti

počátky normalizace

- květen 1969 – odklon od reformního socialimu – schválen program restaurace totalitní moci
- říjen 1968 – podepsána smlouva o „dočasném pobytu sovětských vojsk“ na území ČSR
- zahájeny politické čistky
- počátek odvratu většiny obyvatel od politického dění a uzavření se do privátní sféry
- Deset bodů – ze spisovatelů podepsali Václav Havel a Ludvík Vaculík
 - odmítali sovětský model socialismu
- Svaz českých spisovatelů – 1969
 - ustaven v rámci federalizace
 - 1970 ztratil Svaz nakladatelství Československý spisovatel
 - → zánik Svazu
- snaha získat pro své cíle i umělce, kteří se neangažovali v demokratizačním procesu
- Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ (1971)
 - odsoudili nejen Pražské jaro, ale i budoucí pokusy o reformu systému
 - platnost až do roku 1989
- Socialistický svaz mládeže 1970
 - masová organizace, zprvu podchycovala středoškoláky, později vysokoškoláky
 - později pouze formální členství – členská legitimace znamenala vyhlídky na další studium a profesní uplatnění
- atmosféra bezčasí – ritualizovaný průběh oficialit → stereotyp → nikoho to nezajímalo
- soustředění na privátní sféru a uspokojování materiálních potřeb
- **fungování literatury v oficiální sféře**
- normalizační režim ve spisovatelské obci spatřoval opoziční sílu – snaha kontrolovat působení jedince v oficiálně vymezeném okruhu
- Svaz českých spisovatelů
 - ustavující sjezd proběhl na přelomu května a června 1972
 - heslo Literatura do služeb socialismu – do služeb člověka
 - předsedou Josef Rybák
- snaha zdiskreditovat události, tvůrce i emblematická díla 60. let

- vymezení literárního prostoru po roce 1971 bylo dáno téměř výlučně politicky a ideologicky, nikoli v estetické rovině
- koordinační Svaz československých spisovatelů
 - prosinec 1977
 - předsedou Jan Kozák
- navzdory vysokým nákladům se knihy předních členů spisovatelských organizací setkávaly jen s dílčím úspěchem – daleko větší zájem o autory s nimbem nepohodlnosti – touha získat úzkoprofilové zboží

formování paralelního kulturního prostoru

- samizdat
 - nesourodá, názorově velmi různorodá vrstva
 - vnitřní exil
- The Plastic People of the Universe
 - poslední povolený koncert 1973
 - 1974 brutální záťah VB na koncertě v Rudolfově u Českých Budějovic
 - vlna zatýkání a perzekucí
- Ivan M. Jirous – Zpráva o třetím českém hudebním obrození
 - 1975, smz. 1976
 - programové vyhlášení českého undergroundu
 - underground – společenství intelektuálů a tvůrců, kteří se vědomě kriticky vyjadřují ke světu, v němž žijí, a kteří zjistili, že uvnitř legality nemohou nic změnit
 - cílem bylo vytvoření druhé kultury, nezávislé na majoritní společnosti a estetických hodnotách komunistického režimu
- 1. samizdatová edice – Texty přátel (Olomouc, 1972)
- Ludvík Vaculík – Edice Petlice (1972)
- Václav Havel – Edice Expedice – „Pro sebe a své přátele opsal“

Charta 77 a „paralelní polis“

- 1976 – zatčení členů Plastic People of the Universe → podnět k zahájení kampaně proti undergroundu
- vstoupily v platnost tzv. Helsinské dohody – mezinárodní pakt o občanských, sociálních a kulturních právech
- → podnět ke vzniku Charty 77 jako občanské iniciativy, vyslovující se k plnění mezinárodních právních závazků
- mluvčí Charty: Jiří Hájek, Václav Havel, Jan Patočka
- usilovala o to být platformou, ze které by vyrostla paralelní polis – nezávislá kultura, která by komunikovala se zahraničím a udržovala charitativní a podpůrnou činnost
- přes své snahy měla omezený dosah
- připojilo se asi 2000 občanů → zvýšená vlna perzekucí
- KSČ rozeslala ideologické rozborů Charty, kterou hodnotilo jako rozvratnou akci organizovanou kapitalistickým západem – veřejnost se ale obsah dokumentu nedověděla
- Anticharta – manifestace loajality v Divadle hudby – populární zpěváci, hudebníci ad.
- Nadace Charty 77
 - ekonomické zázemí neoficiálních kulturních aktivit
 - založena 1977 ve Švédsku
- 1979 – samizdatový časopis Vokno
- přelom 70. a 80. let – oživení samizdatových aktivit disentu:
 - edice

- Popelnice – Jiří Gruntorád
- Libri prohibiti – Ostrava
- Hermetická edice
- Theologica – křesťanská
- Duch a život
- časopisy:
 - Obsah
 - Kritický sborník

dílčí posuny od počátku 80. let

- 1984 – Jaroslavu Seifertovi udělena Nobelova cena – snaha režimem interpretovat to jako poctu soudobé české (socialistické) literatuře
- mladí autoři, kteří se ve svazové hierarchii prosadili, měli o své místo strach → báli se učinit nějaké kroky → spoléhali na to, že brzo nahradí starší generaci
- výraznější podněty tak přicházely z jiných vrstev
 - integrační tendence v kulturním posunu

23. Výklad vývoje české literatury druhé poloviny 20. století na základě typologie žánru románu

1945 – 1948

- starší prozaické tendence
 - próza historická a alegorická
 - próza psychologická
- existenciální próza
- vesnická próza
- společenský a vývojový román

1948 – 1958

- budovatelská próza
- rozrušování budovatelského schématu a postupný návrat subjektu
 - společenský román
 - historická próza

1958 – 1969

- próza budovatelské deziluze
- historická próza
- zrod mnohohlasí
- společenská próza

1969 – 1989

- rozpad prozaické produkce na jednotlivé větve
- próza v konfliktu s komunistickou mocí
- próza vycházející v ústrety normalizaci
 - společensko-historický román
 - prózy kronikářského typu
 - pokus o obnovení budovatelské prózy
 - venkovská próza
- autoři 60. let a jejich kompromis s normalizací
- současná próza v souřadnicích povoleného
 - profesní a společenský román
 - vesnická próza
 - sci-fi
- historická próza
- prózy předznamenávající budoucí poetiky

1945 – 1948

starší prozaické tendence

- vydavatelská setrvačnost → množství shodných rysů (tematické, žánrové i stylové povahy) mezi válečnou a těsně poválečnou prózou
- próza zaměřená na mikrosvět jedince či rodiny, potlačující tzv. velkou historii – psychologický román a rodová kronika
- historická a fantaskní tematika – často jinotajná

próza historická a alegorická

- historická alegorie za války poskytovala možnost jinotajné výpovědi o aktuální politické a společenské situaci

- alegoričností a možnostmi hry s fakty měly blízko utopickým nebo fantastickým prózám
- čím větší spektrum možných konkretizací látka poskytovala, tím delší životnost

- Jiří Weil

- *Makanna, otec divů* (dokončeno 1940, publikováno 1946)
 - román je stylizován jako nápodoba starých kronik
 - odvrát od introspekce, epizody jsou autonomní

- Ivan Olbracht

- *Dobyvatel* (1947)
 - beletristická adaptace Prescottových Dějin dobytí Mexika

- Vladimír Vaněk

- *Země krvácí, země kvete* (švédsky Stockholm 1943, česky 1946)
 - vznik ve švédském vězení, kde byl na nátlak Německa
 - zasazeno do doby třicetileté války
 - snaha o upoutání pozornosti švédské veřejnosti k československé věci → idealizace švédské účasti na protihabsburských akcích

- Miloš Václav Kratochvíl

- *Král obléká halenu* (1945)
 - postavou Václav IV. drcený protichůdnými historickými silami
 - hledání možností osobní účasti v dění světa

próza psychologická

- významní autoři, kteří přežili válku, se odvraceli od psychologické analýzy a tíhli ke zdůraznění společenskopolitických funkcí (Václav Řezáč) nebo k sociálně utopickým podobenstvím (Miroslav Hanuš)

existenciální próza

- dvě tendence poválečné prózy:

1. výzva k aktivitě, činu, kolektivismu
2. reflexe bolestného rozměru skutečnosti a osamělosti individua ve světě – styčné body této

linie s francouzským existencialismem, ale ne přímý kontakt, spíše reakce na prožitou zkušenost

- v českém prostředí spíše existenciální motivy a pocity v dílech, celek měl charakter spíše psychologického nebo psychologicko-společenského románu

- motivy úzkosti, odcizení, nudy a hnusu z lidské tělesnosti pozorovatelné už v psychologicky pojatých prózách na začátku 40. let

- Jiří Mucha

- *Most* (Londýn 1943, Praha 1946)
- *Problémy nadporučíka Knapa* (Londýn 1945, Praha 1946)

- Egon Hostovský

- *Cizinec hledá byt* (1947)

- Jiří Weil

- *Barvy* (1946)
- *Život s hvězdou* (1949)

vesnická próza

- přestože se po roce 1945 stal program „nové vesnice“ hlavní možností, jak se identifikovat se společenskými proměnami, ve venkovské próze velmi silně působila setrvačnost tradičních žánrových modelů

společenský a vývojový román

- snaha o zapojení tzv. velké historie do románové struktury
- oscilace mezi rodinným a společenskopolitickým románem
- Marie Pujmanová
 - *Hra s ohněm* (1948)
 - vyprávění z ideově scelující perspektivy (v předválečných Lidech na křižovatce naopak mnohost pohledů)

1948 – 1958

- rozpad literatury na jednotlivé větve a komunikační okruhy
- oficiální větve:
 - zúžení publikačního prostoru
 - próza podřízena normám budovatelské kultury a socialisticko-realistické tvůrčí metodě
 - omezený rejstřík motivů a témat – zejm. boj zanikajícího světa se světem novým, mífícím k beztrždní budoucnosti, postavy zobrazovány na základě stranickosti a typičnosti – nositelé vlastností typických pro třídu
 - neudržitelnost úzké socialistické normy → rozrušování normy – 1. fáze odklonu 1954 – 56 – diferenciaci autorských stylů, návrat k psychologizaci, zejm. proces uvědomování si společenské role individua
 - konec 50. let – próza se již bez patosu navrácí k tématu 2. světové války a holocaustu
- exilová větve:
 - zcela mimo perspektivu socialisticko-realistické prózy
 - pro oficiální literární život přestala existovat
- samizdatová větve:
 - šíření prostřednictvím strojopisů
 - oficiálně tato díla vycházela až v 60. letech, některá až po revoluci 1989

budovatelská próza

- dobové literárněkritické výklady – souvislost mezi koncepcí socialistického realismu počátku 50. let a tradicí socialistické tvorby meziválečného období – ve skutečnosti ale souvislost nepřímá
- tíhnutí k tradičním literárním prostředkům a významové uzavřenosti – více než meziválečná tradice ji ovlivnilo 19. století
- unifikace, radikální zúžení názorové, výrazové a žánrové škály publikovaných textů
- socialistický realismus – kánon témat, motivů a forem – kánon sice proměnlivý, ale úzký, navíc byl měřítkem správnosti a nepřipustnosti
- základní námět – přeměna člověka – zrod kolektivu nových lidí, kteří nacházejí sami sebe, své místo a společenské uplatnění b budování nového světa
- postavy – vzorem dělník budovatel, heroizace
- téma – proměna společnosti
- prostředí – továrna, obec nebo vesnické hospodářství
- součástí budovatelské optiky byl souhrn dobových mýtů:

- mýtus kolektivity – zárukou štěstí jedince je jeho identifikace se zájmy společenství
- mýtus mládí – pozitivní působení těch, kteří nejsou zatíženi mentalitou starého světa
- utopické mýty poslední bitvy a šťastného věku – studená válka jako poslední fáze rozděleného světa

- oblíbenými žánry byla reportáž, drobná próza – povídka a črta, román
- budovatelský román – formoval se od roku 1949
- prostřednictvím zobrazení člověka v jeho pracovním prostředí (továrny, stavby, zemědělská družstva) vyličit jeho morální přerod v uvědomělého tvůrce hodnot komunistické epochy
- velká, historická a přelomová doba měla zrodit velkou epiku – úkolem byly romány ze současnosti
- nejvíce v letech 1952 – 55
- silné epické a dramatické momenty – příběh revoluce jako dějnotvorného činu, konflikt vzájemně se vylučujících postojů, válka a poválečné osidlování pohraničí → organizace dějové výstavby, předurčení kompozice, chování postav
- budovatelský román kvůli svému vědomému zaměření na lidovost přebíral některé postupy populární beletrie
- vylučoval se lehký a komický tón a humoristický pohled na skutečnost
- vyprávění ve 3. osobě, ve střídajících se liniích sleduje větší soubor postav, ale je mírně personalizováno vzhledem k jedné osobě, stojící ve středu dění – personalizace této postavy byla prostředkem zdůvěrnění postavy, která byla formována na principech typizace
- kolektiv chápán jako vzorek národa, ke konfliktům docházelo veřejně, ne mezi jedinci, ale mezi lidskými množinami
- škála postav rozvržena na základě marxistického pojetí tříd:
 - 1. průmyslový nebo vesnický proletář
 - 2. kapitalista – továrník, velkostatkář nebo bohatý sedlák
 - 3. člen pracující inteligence
- Alena Bernášková
 - *Cesta otevřená* (1950)
- Václav Řezáč
 - *Nástup* (1951)
 - *Bitva* (1954)

rozrušování budovatelského schématu a postupný návrat subjektu

- polovina 50. let – pocitovaná tematická, žánrová a ideová omezení prozaické produkce
- literatura se sice stále ztotožňovala s ideologickými východisky socialismu, ale uvolňovala se do podob, které nechávaly prostor pro diferenciaci tvárných postupů
- proces probíhal ve všech žánrech, časový náskok měly ty kratší – reportáž a drobná próza
- **společenský román**
- narůstání autonomie autorského subjektu
- otázka tzv. kladného hrdiny
 - otevíral se prostor pro problémové, třídně neurčené postavy
 - zpřítomnění jedinečnosti lidské zkušenosti
 - pokus o zživotnění kladného hrdiny znamenal také nutnost hlubší psychologické charakteristiky záporného hrdiny
- vývojový román
 - inovovaná syžetová konstrukce
 - protagonista po dramatickém vnitřním vývoji dospívá k určitému životnímu postoji
 - do centra se dostávají postavy s původně protirežimním nebo váhavým postojem – teprve vztah ke společnosti hledají

- Jan Otčenášek
 - Občan Brych (1955)
 - zraní protagonisty na pozadí únorových událostí
 - hlavní postavou váhavý intelektuál, jeho výchozí antirežimní postoj nebyl projevem slabosti charakteru nebo myšlení
- Edvard Valenta
 - Jdi za zeleným světlem (1956)
 - dovršení linie psychologické prózy 30. a 40. let
 - o životní krizi intelektuála, který odjíždí z Prahy na venkov, aby se během květnového povstání přerodil z individualisty v člověka angažovaného

historická próza

- sláblo pojetí historické látky jako lineárního směřování ke komunismu
- sice platil primát zákonitostí dějin nad vůlí jednotlivce i nutnost povinného socialistického vyznění, ale důležitější postavení zaujímal mravní a filosofický horizont postav
- v centru vypravěčské pozornosti stál jedinec, který mohl vykazovat individualizovanou psychologickou kresbu, která tvořila protiváhu typizaci
- s emancipací od estetických požadavků socialistického realismu do žánru znovu pronikají prvky napětí, zábavy a tradiční romaneskní postupy
- díky faktu časové distance se historická próza stala vhodnou pro žánrovou diferenciaci syžetů → obnovování svobodnější literární produkce
- Miloš Václav Kratochvíl
 - Podivuhodné příběhy a dobrodružství Jana Kornela (1954)
 - spojuje tradiční postupy historického žánru s požadavkem zaměření na lidový život v dějinách
 - Veronika (1956)

1958 – 1969

- zánik jediné závazné normy, tolerance k individuálním cestám → široká škála poetik
- generační obměna, postupný rozpad sjednocujícího společenského ideálu, návrat k literatuře jako autonomnímu univerzu
- snaha vyhnout se velkým dějinám, orientace na soukromý život kolem nás – všední příběhy a realie

próza budovatelské deziluze

- od sklonku 50. let postupné vymaňování literatury z ideologické funkce
- posun ve vztahu člověka a společnosti – relativizace dosavadních představ o nadřazení kolektivu, znovuobjevování pozitivní skepse
- návrat individuálního jedince, jeho právo na pochyby, skepsi a nesouhlas se stavem věcí
- psychologizující prvky, směřující k rehabilitaci vnitřního světa člověka
- do centra příběhů se dostávaly postavy lidí, které se dostávaly do konfliktů s okolím – ne už rozlišování mezi pozitivními a negativními charaktery, ale postižení ve vši složitosti
- autoři narození v období 1921 – 33, kteří ve 40. letech „budovali nový svět“, často novináři, redaktori a kulturní pracovníci
- Jan Procházka
 - *Zelené obzory* (1960)
- Ladislav Bublík
 - *Páteř* (1963)
- Ivan Klíma
 - *Hodina ticha* (1963)

historická próza

- kvantitativní exploze historické prózy a rozšíření autorského zázemí – publikační návraty spisovatelů, např. Jarmila Loukotková
- otevření edičních možností v oživených krajských nakladatelstvích → část historické prózy charakterizoval regionalismus (v pojetí námětů i adresování děl)
- Václav Kaplický
 - *Kladivo na čarodějnice* (1963)

proměna žánrové hierarchie

- odklon od budovatelské poetiky → změna pohledu na vztah mezi přítomností a budoucností
 - počátek 50. let – přítomnost jako předstupeň ideální budoucnosti
 - polovina 50. let – začíná se vnímat i všední rozměr přítomnosti
 → demytizace a zproblematizování přítomnosti
 → životní fakt stavěn proti tezi → „faktokracie“ v próze
- román na přelomu 50. a 60. let vnímán jako forma spjatá s apriorními požadavky na způsob zobrazování a hodnocení života → obrat k menším prozaickým útvarům

zrod mnohohlasí

- kratší, analytické, ideologicky méně zatížené texty
- odklon od beletristického komentování společensko-politických témat směrem ke snaze o obecnější výpovědi
- nárůst odporu vůči stereotypnosti každodenního života, zmrtvění a zmechanizovanosti citů a mezilidských vztahů
- střet individua a společnosti (jako obecnější stav civilizace)
- hledání nové tematiky a problematiky doprovázeno hledáním specifických možností jazyka
- kontakt se západní literaturou – nový román a absurdní literatura
- předmětem zájmu prozaiků bylo především soukromí jedince a jeho všední život jako autonomní jev; život však současně nebyl glorifikován, přestal být jistotou a naopak se změnil ve sféru nejistoty, v předmět ironických a v nejvyhrocenějších projevech velmi groteskních analýz
- problematika postihována metaforicky: jako alegorizující model, humoristická a satirická hyperbola
- zdůrazňování fikcionalita světa (na rozdíl od autentizujících sklonů před rokem 1963)

Problematizace privátního života

- okolo roku 1963 se perspektivy a postuláty, z nichž byla tematika všednosti a každodennosti člověka v rámci krátkých prozaických žánrů nahlížena, po stránce filozofické i tvarové stále více diferencovaly
- směřování k analytické psychologizaci výpovědi se potkávalo s lyrismem a se syntetizujícími tendencemi pojímajícími prózu jako takřka matematický model s různorodými vypravěčskými gesty
- privátní sféra jako součást psychologické kresby postav
 - Jarmila Mourková
 - *Lhostejnost* (1963)
 - *Mlčení* (1969)
 - Jan Trefulka
 - *Triatřicet stříbrných křepelek* (1964)
 - Ivan Klíma
 - *Milenci na jednu noc a Milenci na jeden den* (1970)

- Lyrická imaginace a fantaskní motivy
 - Miroslav Stoniš
 - *Povidky pod polštář* (1963).
 - Josef Škvorecký
 - *Legenda Emöke* (1963)
- Milan Kundera
 - *Směšné lásky* (1963)
- Zdena Salivarová
 - *Pánská jízda* (1968),
- Inspirace novým románem
 - Alena Vostrá
 - *Vlažná vlna* (1966)
 - Jiří Fried
 - *Abel* (1966)

Různorodost prozaických experimentů

- vliv nového románu – objevení možnosti literárního a jazykového experimentu
- nové, náročnější způsoby stylizace a kompozice textu – maximální pozornost na sebe poutá sám způsob sdělování
- způsob sdělování může připoutat větší pozornost adresátovu než sdělení samotné
- rozlišné podoby
- v 60. letech za experimentální považována i tvorba Bohumila Hrabala a Vladimíra Párala
- Bohumil Hrabal
 - *Život je všude* (1956)
 - *Perlička na dně* (1963; rozšř. 1964)
 - *Pábitelé* (1964; rozšř. 1964)
 - *Taneční hodiny pro starší a pokročilé* (1964)
 - *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* (1965)
 - *Ostře sledované vlaky* (1965)
 - *Morytáty a legendy* (1968)
- Vladimír Páral
 - *Veletrh splněných přání* (1964)
 - *Soukromá vichřice* (1966)
 - *Katapult* (1967)
 - *Milenci a vrazi* (1969)
 - *Profesionální žena* (1971)
- Josef Jedlička
 - *Kde život nás je v půli se svou poutí* (1954–57)
- Věra Linhartová
 - *Mezipřůzkum nejbliž uplynulého* (1964)
 - *Prostor k rozlišení* (1964)
 - *Rozprava o zdviži* (1965)
 - *Přestořeč* (1966)
 - *Dům daleko* (1968)
- Martin Friš
 - *Svědectví o deštivém odpoledni stráveném v čekání* (1968)

Poetika absurdity

- Zájem o problematiku odcizení individua v groteskním světě zmechanizovaných vztahů
- Pohádky pro dospělé
 - Ludvík Aškenazy
 - *Ukradený měsíc* (1956)
 - *Putování za švestkovou vůni* (1959)
 - Karel Michal
 - *Bubáci pro všední den* (1961)
 - Miloš Macourek
 - *Živočichopis* (1962)
 - *Jakub a dvě stě dědečků* (1964)
- Objevování Franze Kafky – především inspirace Porcesem
 - Emanuel Mandler
 - *Atrakce* (1966)
 - Karel Eichler
 - *Antipašije* (1966)
 - Jaroslav Putík
 - *Pozvání k soudu* (1964)
- Objevování Franze Kafky – téma vykořenění, dezorientace a ohrožení
 - Jiří Navrátil
 - *Spálená stráž* (1969)
 - Věra Sládková
 - *Klec* (1969)
 - Ivan Klíma
 - *Loď jménem Naděje* (1969) → manipulace mocí a možnosti svobodného jednání jedince konfrontovaného s mechanismem moci
 - oba příběhy vyznívají pesimisticky, až skepticky

společenská próza

- přechod od analytických žánrů k syntetičtějšímu pohledu na svět
- do jejich centra zájmu se tak znovu dostaly rozsáhlejší románové útvary schopné vyjádřit traumatickou zkušenost generace, která zažila druhou světovou válku, vytoužený nástup „spravedlivějšího společenského řádu“, ale i následné rozplynutí iluzí o samospasitelnosti komunistických myšlenek.
- subjektivizovaný vypravěč
- deziluzivní bilanční romány
 - František Hrubín
 - *Zlatá reneta* (1964)
 - Jaroslav Putík
 - *Ve Smrtné neděli* (1967)
 - *Brána blažených* (1969)
 - Milan Kundera
 - *Žert* (1967)
 - Ludvík Vaculík
 - *Sekyra* (1966)

1969 – 1989

rozpad prozaické produkce na jednotlivé větve

- přelom 60. a 70. let – mocenský zásah proti nepohodlným spisovatelům
- v roce 1969 ještě vydávány knihy problematických či zakazovaných autorů, ale v roce 1970 se již vydávaná próza změnila – vyškrtána většina „závadných“ děl
- proces personální diferenciacie – oficiální, exilová a samizdatová větev – poslední dvě větve tvořily jeden komunikační okruh
- svorníkem oficiální prózy 70. a 80. let nebyl program, ale tabulace některých témat a myšlenek – autocenzura
 - obrat do soukromé a intimní sféry
 - pokud byl autor akceptován režimem, mohl publikovat v rámci historické prózy takové výpovědi, které se rozcházely s oficiálně vyhlašovaným optimismem
- samizdatová a exilová literatura – přitahována tabuizovanými tématy

próza v konfliktu s komunistickou mocí

próza vycházející v ústřety normalizaci

- sféra oficiálně publikované prózy – normalizace – razantní přerušení dosavadní kontinuity
- normalizační představy o „správné“ literatuře navazovaly na normy 40. a 50. let
 - v praxi však nenabývaly podoby závazné poetiky
 - marné snahy obnovit to, co tu bylo před „krizovými“ šedesátými lety
- skepse a deziluze měla být opět vystřídána optimismem a vírou v nevyhnutelnost společenského pokroku, který měl garantovat reálný socialismus
- hranice publikovatelnosti jednotlivých próz byla dána všeobecně přijatou tabuizací určitých témat a myšlenek, přičemž jejich nepřekračování bylo u naprosté většiny prozaiků, kteří publikovat chtěli, udržováno nikoli zákazy, ale mechanismem autocenzury, který prostupoval celou společností, nakladatelskou činností i vlastní tvorbou
- ve spolupráci s dogmatickou marxistickou kritikou na sebe brali úkol stvořit prostřednictvím svých próz harmonický obraz společenského vývoje, pozitivně vrcholícího ve šťastné přítomnosti
- snaha zkompromitovat nepřátele
- Josef Jelen
 - *Stín katedrály* (1972)
- Karel Misař
 - *Periferie* (1977)
- Jaromíra Kolářová
 - *Můj chlapec a já* (1974),
- Jan Kostruh
 - *Černé ovce* (1974)
 - *Pytláci* (1977)

společensko-historický román

prózy kronikářského typu

pokus o obnovení budovatelské prózy

venkovská próza

autoři 60. let a jejich kompromis s normalizací

- snaha normalizátorů získat na svou stranu – nebo alespoň tolerovat – některé významné autory předchozího desetiletí
- snaha vydáním knih podpořit tvrzení, že ti nejlepší v literatuře přece jenom zůstali a mohou nadále svobodně tvořit
- tito autoři museli přistoupit na řadu tematických a tvarových omezení
- v české próze poloviny sedmdesátých let šlo zejména o tři silné literární osobnosti:

- Ota Pavel
 - *Smrt krásných srnců* (1971)
 - *Jak jsem potkal ryby* (1974)
- Ladislav Fuks
 - *Příběh kriminálního rady* (1971)
 - *Návrat z žitného pole* (1974)
 - *Věvodkyně a kuchařka* (1983)
- Vladimír Páral
 - *Milenci a vrazi* (1969)
 - *Profesionální žena* (1971)

současná próza v souhradních povolení

- snaha v rámci hranic možného pojmenovat aktuální přítomnost
- vnitřně velmi diferencovaná produkce – tematicky a tvarově, ale i pokud jde o vztah k režimu, míru loajality, nebo naopak kritičnosti
- základním trendem byla snaha vyjádřit v mezích možného zkušenost a myšlenkový svět člověka žijícího v reálném socialismu
- problematika práce
 - schematicnost budovatelských románů tak, jak ji autoři i čtenáři znali z padesátých let
 - měla být překonána snahou o věrohodnější kresbu pracovního prostředí a psychologie postav, včetně jejich osobního a milostného života
- Danielle Dušková
 - *Kolečárna* (1977)
- Jiří Marek
 - *Noční jízda* (1972)
- Josef Frajs – hornické prostředí
 - *Muži z podzemního kontinentu*, 1978)
- Jan Kozák
 - *Adam a Eva* (1982)

profesní a společenský román

- Miroslav Rafaj: *Slaný sníh*, 1976; Petr Pavlík: *Vichřice*, 1981 → boj s živelnými pohromami
- Roman Ráž: *Prodáváč humoru*, 1979 → prostřední umělecké agentury
- Karel Ptáčník: *Dům uprostřed města*, 1984 → spořitelna
- Petr Ritter – Zdeněk Šťastný: *Advokát ex offio*, 1986 → advokátní kancelář
- Zdeněk Šmíd: *Babinec*, 1988; Jana Červenková: *Semestr života* (1981) → škola
- Pavel Frýbort: *Vekslák*, 1988 → kriminální prostředí

vesnická próza

sci-fi

- existence české populární literatury se oficiálně stále nepřipouštěla
- jednotlivé projevy byly zpravidla nakladatelstvími i kritiky vtahovány do kontextu velké literatury
- v praxi se tak umělecké a populární podoby četby potkávaly, prostupovaly a zaměňovaly, a to často i v díle jednotlivých autorů
- Romány pro ženy
 - Valja Stýblová (*Nenávidím a miluji*, 1969; *Nevěra*, 1984), Jaromíra Kolářová (*Chtěla bych ten strom*, 1984; *Naděje má hluboké dno*, 1986)
- Humoristická tvorba

- Milan Švandrlík
 - *Neuvěřitelné příhody žáků Kopyta a Mňouka*, 1973
 - *Doktor od jezera hrochů*, 1980; *Nejkrásnější dívka ve střední Evropě*, 1983
- Detektivní román
 - Václav Erben
 - *Efektivně mrtvá žena*, 1970; *Smrt talentovaného ševce*, 1978; *Poslední pád mistra Materny*, 1987
- Sci-fi
 - Josef Nesvadba
 - *Hledám za manžela muže*, 1986; *Tajná zpráva z Prahy*, 1978
 - Ondřej Neff
 - *Vejce naruby* (1985); *Čtvrtý den až navěky* (1987)

historická próza

- 70. a 80. léta – nárůst počtu historických próz
- možnosti tohoto žánru byly v normalizačním kontextu využívány velmi různorodě
- nejpočetnější byla konvenční próza beletrizující historická fakta, případně se soustřeďující na literární zpracování více či méně zajímavých lidských osudů
- Ludmila Vaňková
 - *Král železný, král zlatý*, 1977; *První muž království*, 1983
- Vladimír Neff
 - *Královny nemají nohy* (1973), *Prsten Borgiů* (1975) a *Krásná čarodějka* (1980)
- Oldřich Daněk
 - *Král bez přílby* (1971) a *Vražda v Olomouci* (1972)
- Vladimír Körner
 - *Údolí včel* (1978)
 - *Post bellum 1866* (1986)
 - *Anděl milosrdenství* (1988)
 - *Zánik samoty Berhof* (1973)
- Věra Sládková
 - *Malý muž a velká žena* (jako celek 1982)

Próza v dotyku populárními žánry

- rehabilitace populárních žánrů, zejména detektivní, vědeckofantastické a humoristické povídky či románu
- náročná a zábavná linie české prózy se rozvíjely v těsné blízkosti
- Populární beletrie představovala pro autory „hlavního proudu“ zásobárnu neobvyklých dějových, kompozičních, tematických a vypravěčských postupů, které autorům pomáhaly odpoutat se od ideologicky a esteticky svazujících norem a vyzkoušet si komunikační i hodnotový potenciál literatury pojmávané jako hra
- Snaha inspirovat se populárními žánry ostatně v této době nebyla jen záležitostí českého kulturního kontextu, ale měla řadu paralel v zahraničí, kde mladí prozaici této oblasti literární komunikace věnovali také nemalou pozornost (vliv sci-fi žánru na Kingsleyho Amise či Kurta Vonneguta a další)
- Sci-fi povídky
 - Josef Nesvadba
 - *Tarzanova smrt*, 1958; *Einsteinův mozek*, 1960; *Výprava opačným směrem*, 1962

- Detektivky
 - Josef Škvorecký
 - *Eseje Nápad čtenáře detektivek*, 1965
 - *Vražda pro štěstí* (1962), *Vražda se zárukou* (1964) a *Vražda v zastoupení* (1967)
- Inspirace kriminální beletrií
 - Hana Bělohradská
 - *Poslední večere*, 1966
 - Jan Trefulka
 - *Nálezy pana Minuse*, 1966
 - Karel Michal
 - *Gypsová dáma*, 1967
 -

Existence v absurdní každodennosti

- privátní bytí samizdatová próza nepojímala jako zátiší, ale jako součást obecnější společenské a historické situace, v níž hrdinové musí žít a již dějiny stvořily
- přítomná každodennost se z tohoto pohledu jevila jako historická anomálie a abnormalita
- významným pořadajícím principem se proto stávalo napětí mezi soukromím individua a jeho historickým horizontem
- otázka, jak smysluplně realizovat svůj život a dospět k individuálnímu štěstí ve společnosti, v níž je dějinné násilné zamlčováno nebo falšováno
- typově a žánrově se přitom v této linii samizdatové tvorby lze setkat jak s texty tradičnějšími, navazujícími na psychologickou a filozofující linii české prózy, tak s díly rozvíjejícími poetiky šedesátých let, například inspiraci francouzským novým románem
- Eda Kriseová
 - *Křížová cesta kočárového kočího* (smz. 1977; Toronto 1979)
- Jan Trefulka
 - *O bláznech jen dobré* (smz. 1973; Toronto 1978)
- Ivan Klíma
 - *Milostné léto* (smz. 1973; Toronto 1979)
 - *Moje první lásky*, smz. 1981; Toronto 1985; *Má veselá jitra*, smz. 1978; Toronto 1979; *Moje zlatá řemesla*, 199
 - *Láska a smetí* (smz. 1987; Purley 1988)
- Eva Kantůrková
 - *Přítelkyně z domu smutku* (smz. s tit. *Mé přítelkyně v domě smutku*, 1984; Kolín nad Rýnem 1984)
- Lenka Procházková
 - *Smolná kniha* (smz. 1989; Toronto 1991)

Autentická literatura

- autentická osobní svědectví o totalitní moci
- čtenářům připomínala existenci oficiálně neexistujících témat a osobností
- do kontextu krásné literatury byly vtahovány žánry, jako jsou paměti, deníky a dopisy → zájem o autentické výpovědi literátů
- Jaroslav Seifert
 - *Všecky krásy světa*

- Václav Černý
 - *Paměti I–III*, 1992–1994
- Bedřich Fučík
 - *Čtrnáctero zastavení* (smz. 1985; 1992)
- Josef Híršál
 - *Píseň mládí* (smz. 1984; Toronto 1986)
 - *Vínek vzpomínek* (smz. 1987; Purley 1989)
- Jan Zábrana
 - *Celý život*, 1992
- Ivan Diviš
 - *Teorie spolehlivosti*
- Ludvík Vaculík
 - *Jaro je tady*, smz. 1987; Kolín nad Rýnem 1988; *Srpnový rok*, smz. 1989; 1990
 - *Český snář* (smz. 1981; Toronto 1983)
- Pavel Kohout
 - *Kde je zakopán pes* (Kolín nad Rýnem 1987)
- Václav Havel
 - *Dopisy Olze* (smz. 1983; Toronto 1985)

24. Literatura a válečná zkušenost (reflexe války v literatuře, podoby a proměny reprezentace válečné zkušenosti v druhé polovině 20. století a na počátku 21. století)

- konec 2. světové války – květen 1945
- návrat spisovatelů z exilu:
 - Británie: Ivan Jelínek, František Langer, Viktor Fischl.
 - USA: Jiří Voskovec a Jan Werich, Egon Hostovský.
 - Sovětský svaz: Zdeněk Nejedlý
- návrat z německého kriminálu:
 - Ferdinand Peroutka, Emil František Burian
- zahynuli:
 - Vladislav Vančura, Jiří Orten, Karel Poláček, Josef Čapek, Julius Fučík
- Česká země se v otázce, na kterou stranu se přiklonit, přiklonila k sovětskému svazu → důvodem mnichovská dohoda, u níž v pozadí stály západní mocnosti
- když se pak komunisté se pak ujali moci, prezident Beneš rezignoval
- Na konci války se objevují také básně, vypovídající o krutosti, zbabělství, heroismu – Seifert: *Přílba hlíny*, Halas: *Barikáda*, Kolář: *Sedm kantát* a další.

Poezie

- František Hrubín, Jan Zahradníček, Vladimír Holan, František Halas, Vladimír Vokolek.
- **František Hrubín**
 - už z války píše báseň *Stalingrad* (1942), kterou pojal jako střetnutí sil dobra a zla na východní frontě
 - Téma rozvíjí i ve sbírce *Jobova noc*, kde je válka zápasem staré a nové země
 - v pozdějších sbírkách se Hrubín vrací k existencialismu, například v *Hirošimě*.
- **František Halas**
 - Za války působil v odboji, poté se přidává ke komunistům, pracuje ve vysokých funkcích
 - Už od roku 1946 však začínají vznikat texty skeptické a úzkostné
 - *Torzo naděje* - 1938, o mnichovské zradě
- **Vladimír Holan**
 - Jeho díla také procházela proměnami
 - *Panychida* a *Rudoarmějci* (na oslavu vítězství, oslavující vojáky rudé armády)
 - V poválečných dílech oslavuje vojáky, radost z osvobození, díla neztrácí na kvalitě
 - Poté ustupuje a vytváří těžké metaforické texty, zejména v období socialismu
- **Jan Zahradníček**
 - Válku pojímal jako boží trest a budoucnost spojoval s mravní obrodou v duchu křesťanských hodnot
 - *Rouška Veroničina* i *Stará země* jsou toho důkazem.
 - *La Saletta*- báseň vypadá skoro jako pamflet, ale vyjadřuje také úzkost z nového ohrožení

Próza

1. vlna

- bezprostředně se vracela k válečným událostem
- důraz je kladen na vlastní zážitky, přímé zachycení válečných hrůz, bezprostřední svědectví, faktografičnost, oslava vítězství
- **Julius Fučík**
 - z děl těsně po válce se nejznámější stala *Reportáž psaná na oprátce*
 - autorův zapálený komunismus trochu degraduje dílo

- nicméně je to dílo velmi ceněné a přeložené do mnoha cizích jazyků
- zneužili ho komunisté po roce 1948
- **Jan Drda**
 - *Němá barikáda*
 - oslavuje Čechy, hrdinství, jasně rozdělení dobra a zla, z díla jde silně cítit autorova orientace (Drda byl zapálený komunista).
- **Josef Čapek**
 - Básně z koncentračního tábora
 - upírají se k existencialismu, jsou velmi pesimistické
 - Čapek umírá na sklonku války v koncentračním táboře.
- **Jaromír John**
 - *Pampovánky*
- **Jan Čep**
 - *Polní tráva* – mezní lidské situace, především smrt
- **Jiří Weil**
 - *Život s hvězdou* (kniha později zakázána a autor nesměl publikovat)
 - Roubíček čeká na předvolání k transportu, hrdina je osamělec, strážlivým tónem popisuje zážitky
 - hrůza nevyvrůstá z děsivých scén, ale z banálnosti.
- **Egon Hostovský**
 - *Cizinec hledá byt*
 - český lékař bloudící New Yorkem, nemůže nalézt bydlení k dopsání své práce
 - patrný existencialismus

2. vlna válečné literatury- 50-60. léta 20. století

- snaha zachytit psychologii člověka vystaveného extrémní existenční situaci
- válka jako zkouška odolnosti či slabosti lidského charakteru
 - na jedné straně lidské špatnosti, špinavosti, podlosti, ale i vágní nerozhodnosti
 - na straně druhé pak morální síly, obětavosti, vzájemné mezilidské solidarity
- prozaici nově ozvlášťovali situaci tím, že otevřeli problematiku likvidace židovského etnika, které tvořilo přirozenou součást předválečné české společnosti
- **Jan Otčenášek** – *Romeo, Julie a tma*
- **Josef Škvorecký** – *Zbabělci* (1948 napsán, 1958 vydán, zabaven- 1964 znovu vydán)
- **Arnošt Lustig**
 - Melodramatickou polohu statečnosti a tragédie ve válce lehce zranitelných a bezbranných osob, jakými byly děti a staří lidé, aktualizoval v povídkových souborech
 - povídkové soubory *Noc a naděje* (1957), *Démanty noci* (1958), *Ulice ztracených bratří* (1959)
 - *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*
- **Ludvík Aškenazy** – *Vajíčko*
- **Ladislav Grossman** – *Obchod na Korze*
- **Bohumil Hrabal**
 - *Ostře sledované vlaky*
 - *Obsluhoval jsem Anglického krále* – motiv války je jen v pozadí
- **Ladislav Fuks**:
 - *Pan Theodor Mundstock* (1963)
 - povídkový soubor *Mí černovlasí bratři* (1964)
 - *Spalovač mrtvol* (1967)

- **Vladimír Kórner**
 - povídkový soubor *Střepiny v trávě* (1964)
 - román *Slepé rameno* (1965)
 - povídka *Adelheid* (1967)

3. Vlna válečné literatury

- autoři píšící od 70. let
- válečné zážitky ustupují do pozadí, zdůrazňován je hlavně morální charakter postav
- popis vnitřních konfliktů postav
- snaha zobrazit morální a psychologickou motivaci
- zachycení krizových situací, v nichž se musí hrdinové rozhodnout
- **Ota Pavel**
 - reportáže ze sportovního prostředí (*Plná bedna šampaňského*)
 - ve vzpomínkových prózách čerpá z vlastního života a z života svého otce
 - *Jak jsem potkal ryby*
 - *Smrt krásných srnců*
- **Vladimír Kórner** - *Zánik samoty Berhof, Zrození horského pramene*
- **Ladislav Fuks** – *Obraz Martina Blaskowitze, Pasáček z doliny*
- **Zdeněk Pluhař** – *Jeden stříbrný, V šest večer v Astorii*
- **František Stávinoha** – *Jak se sluší umírat*
- **Vladimír Klevis** – *A bůh byl hluchý*
- **Jiří Křenek** – *Plánata*
- **Věra Sládková** – *Malý muž a velká žena (Vlak dětství a naděje)*

Shrnutí

- 1. vlna – bezprostřední popis událostí, důraz je kladen na vlastní zážitky, přímé zachycení válečných hrůz, bezprostřední svědectví, faktografičnost, oslava vítězství
- 2. vlna – nejen hrdinství, ale i zbabělost, více se vykresluje psychologie postav, použití psychoanalýzy, subjektivní zpověď hrdiny, hodnocení tohoto hrdiny je ponecháno na čtenářské aktivitě, začíná se objevovat zvýšený zájem o židovskou tematiku
- 3. vlna – nejsou tak důležité válečné zážitky jako spíše morální charakter postav, autoři popisují vnitřní konflikty postav, snaží se zobrazit jejich morální a psychologickou motivaci, zachycují krizovou situaci, v níž se musí hrdiny rozhodnout

21. století

Proza

- Ačkoliv v první dekádě nového století se autoři obraceli do minulosti pro látky ke svým dílům o poznání méně, období druhé světové války a jejich následků (zejména onoho odsunu/vyhnání Němců) tvůrce stále přitahovalo
- zejména autoři a autorky, kteří se s tématem seznamovali už zprostředkovaně, prostřednictvím archivů, historických a publicistických prací
- často se objevuje téma odsunu Němců – odhalování českých zločinů, na druhou stranu upořádování až přehlížení těch německých
- **Hana Androniková** – *Zvuk slunečních hodin* (2001)
- **Anna Zonová** – *Za trest a za odměnu* (2004)
- **Radka Denemarková** – *Peníze od Hitlera* (2006)
- **Petr Mikšíček** – *Sudetská pouť aneb Waldgang* (2006)
- **Jaroslav Rudiš** – *Grandhotel* (2006)

- **Iveta Naušová** – *Jízvy* (2007)
- **Jakuba Katalpa** – *Hořké moře* (2008)
- **Kateřina Tučková** – *Vyhnání Gerty Schnirch* (2009)

Poezie

- reflexe války se v poezii objevuje pouze ojediněle
- spíše inspiruje k obecnějším reflexím o vazbách člověka, času, kraje a paměti,
- **Adam Suchý** – *Kančí les 13* (1997)
 - vydáno spolu s fotografiemi Rostislava Berky a Evy Vychodilové
 - námětem Sudetská krajina s dřívějšími i nyníjšími ovykli
- **Radek Fridrich**
 - *V zahradě Bredovských* (1999)
 - *Řeč mrtvech/Die Totenrede* (2001)
 - *Erzherz* (2002)
 - *Molchloch* (2004)
 - směřuje k otázce Co po člověku, jeho životním snažení a konání nakonec zbývá?
- recepcce Sudet v souvislosti se zájmem o periferii, popřípadě o zanikající, mizející fenomény je přítomná rovněž v básních Roberta Fajkuse a Radka Malého

Drama

- *Doma u Hitlerů*
 - komedie

25. Podoby a proměny modernismu v literatuře po roce 1945

Definice a časové vymezení modernismu

- v literatuře (Kubíček – Moderna / moderny, Chvatík – Od avantgardy k druhé moderně) není modernismus přesně definován
- nejčastěji datován na přelom 19. a 20. století, typicky pak od let 1885 – 1935
- modernističtí umělci tvoří alternativní meta-světy, jejichž přirozenost překračuje konvenční princip skutečnosti
- Modernismus najdeme v dílech Odysseus (J. Joyce), Franze Kafky apod.
- do modernismu zahrnujeme avantgardu po roce 1945, abstraktní umění, Skupinu 42, Surrealisty a také postmodernu
- *-K otázce, zda je postmoderna modernismem odpovídá Jan Kořenský, že ji zde můžeme i nemusíme řadit. Pokud tedy budete mít to „štěstí“ a tuto otázku si vytáhnete, polemizujte s vyučujícími nad interpretací modernismu. Každá osobnost z řad akademické obce chápe modernismus jinak. Nikde není jeho přesná definice, ani přesná datace. Někteří také vyslovili tezi, že se může jednat i o stalinismus, tzn. Období po roce 1948, kdy komunismus nejen že odmítl avantgardu a katolíky, ale údajně přebíral jejich funkci, i když je tvrdě potlačil. Tedy v tomto období se určitě podívejte na experimentální prózu (Kolář) a experimentální poezii (Hiršal-Grögerová). Nemusí to tam patřit, ale může, tak abyste věděli. Modernismus se jako naschvál vyskytuje všude ve světě, jen v Česku jsou s ním problémy. Komenda se vyjádřil tak, že modernismus chápe po roce 1945 v Surrealismu a Skupině 42.*

Skupina 42

- předválečná moderna a meziválečná avantgarda – frankofonní orientace X Skupina 42 – angloamerická orientace
 - vliv Walta Whitmana, Jamese Joyce, T. S. Eliota
- Skupina 42 se formovala již za války
- členy byli básníci i výtvarníci
- středem zájmu je především město
- autoři skupiny 42 chtěli být záměrně nepoetičtí, odmítali lyrismus dojmů a nálad
- verše jsou syrové, přerývané, spíše než ustálené obrysy věcí a událostí zachycují živý chaos a stav zrodu
- nápadná fragmentárnost, prozaizace, sklon k příběhovosti
- Skupina 42 stála na levici, i přesto jí bylo po roce 1948 zakázáno publikovat, Blatný odešel do exilu
- představitelé: Josef Kainar, Jiří Kolář, Jan Hanč, Ivan Blatný, Jiřina Hauková
- i přes svou krátkou existenci Skupina 42 ovlivnila mnoho umělců, např. Oldřicha Mikuláška, Egona Bondyho nebo Bohumila Hrabala, Jana Hrubína a Vladimíra Holana

Ivan Blatný

- Narodil se v Brně, emigroval, život v exilu nesl velmi těžce, zhoršila se mu jeho psychická choroba, stihomam, obával se, že ho chce unést KGB
- v roce 1954 byl trvale umístěn v psychiatrické léčebně s diagnózou paranoidní schizofrenie
- roku 1977 se seznámil se zdravotní sestrou Frances Meachamovou, která poslala jeho tvorbu do Kanady do nakladatelství '68 Publishers Josefa Škvoreckého, kde vyšel výbor jeho tvorby pod jménem *Stará bydlíště*
- Téma času, resp. záměr zachytit poválečnou atmosféru rozvinul v knize **Hledání přítomného času** (1947)

- Opět zbášňoval všední chvíle, všímal si různých zdánlivě nepatrných detailů, pro jejich zachycení volil pravidelný rýmovaný verš s častým využitím refrénu
- Básně psané volným veršem zase podtrhávaly vyprchání radostné atmosféry u ukončení války a jejich nahrazení střizlivou všedností
- Hledal ji v banálních skutečnostech, ve vzpomínkách, stejně jako ve snu a podvědomí
- Vytvářel mezi nimi vzájemné napětí, ukazoval, že mají zároveň vlastní i obecně symbolizační platnost
- Chtěl „pocítit vše, pocítit jednotu světa“
- Fascinaci obyčejným světem nejsoustředěněji vyjádřil v básnické skladbě **Terrestris**, v níž pracoval nejen s detaily všední městské scenerie, ale kde vytvořil symbolickou, magicky působící bytost Terrestris
- Nejen její vnější podobu, ale i důsažnost jejího konání charakterizovaly protiklady, neboť zároveň zosobňovala milenkou i smrt, ženský idol i ošklivou čarodějnicí
- Přeneseně tak vyjadřovala podstatu lidských osudů, obra člověka, milujícího i proklínajícího vlastní bytí

Jiří Kolář

- Klasických formálních ozdob se Kolář zbavil ve **Dnech v roce** (1948) a nahradil je autentickým zachycením syrové reality. Básním nedával záměrně názvy. Místo nich uváděl data jejich vzniku, což podporovalo jeho záměr konstruovat jakousi variantu básnického deníku.
- -Deníkovými zápisky se staly prozaické **Roky ve dnech** (1949), v nichž Kolář zaznamenal zážitky z cest po Francii a glosy ke kulturním i běžným životním problémům. Kolář také proslul svými kolážemi, což se projevuje i v literatuře, například Prometheova Játra atd.

Jiřina Hauková

- **Přísluní** (1943) - shrnuje lyrické, intimně laděné verše s písňovou intonací z počátku 40. let, také původně neodpovídala skupinovému směřování.
- **Cizí pokoj** (1946) přinesl poezii vyjadřující pocit lidské opuštěnosti uprostřed velkoměsta, podbarvený pochmurnou okupační atmosférou. Z počátečního období si básnířka ponechala intenzivní zájem o vztah člověka k bližnímu, resp. o jeho vnitřní duševní svět se všemi představami a sny. Pocity blaženého štěstí, ale i hlubokého smutku mohl podle ní člověk zažít stejně tak v partnerském vztahu jako v osamocení. Právě rozpětí mezi silným vnitřním prožitkem a neúčastným pozorováním vnějšího světa, ve snaze zachytit vše na malém prostoru tkví její básnický přínos.
- Malířům i básníkům Skupiny 42 se podařilo nalézt tematizováním města, existence člověka v něm a způsobem jejich ztvárnění východisko z dobového uměleckého skepticismu. Slovesní tvůrci se pokusili o zachycení všedního života a tím i definování místa člověka v soudobé civilizaci. Dospěli k němu zachycením věcných detailů a výjevů z každodenního života, pojmenováním vztahu intimního lidského světa a vnějších společenských dopadů na jeho podobu. Využili přitom možností epického vyjádření, depoetizace a prozaizace básnického tvaru.

Surrealismus

- I když Vítězslav Nezval ještě před vypuknutím války v roce 1938 Surrealistickou skupinu rozpustil, surrealistické hnutí na našem území nezaniklo
- Jeho dalšímu rozvoji nezabránila ani nacistická okupace, během níž byl surrealismus prezentován jako exemplární příklad „zvrhlého umění“ (entartete Kunst), ani nástup komunistů k moci po únoru 1948

- Na počátku 40. let se v Brně a v Praze postupně vytvořilo parasurrealistické seskupení, které po osvobození přijalo název Skupina Ra (podle města Rakovníku a knižní edice Ra vydávané Václavem Zykmandem)
- Jako jeho mluvčí vystupoval **Ludvík Kundera**, k členům přínáleželi básník **Zdeněk Lorenc**, malíři **Josef Istler**, **Otto Mízero**, **Bohdan Lacina**, **Miroslav Koreček**, **Václav Zykmand**, **Václav Tikal** či **Vilém Reichmann**
- Ještě během války část z nich připravila tzv. černý tisk **Roztrhané panenky** (1942), sborník obsahující texty a grafiky
- Po válce jej doplnil druhý almanach **A zatímco válka** (1946)
- Jejich přístup k tvorbě charakterizoval volnější vztah k tradičním surrealistickým kánonům
- Vymezili větší prostor pro individuální sebevyjádření, odmítali psychoanalýzu a psychický automatismus jako tvůrčí principy
- Kladli důraz na architekturu textu a jazykovou práci
- Skupinová výtvarníci jako první vyzkoušeli informální malbu, založenou na porušování tradičních malířských postupů a kombinaci různých materiálů, a techniku fokalku, zvětšeninu kresby fotografickými roztoky na fotomateriálu
- I když se členové Skupiny Ra oficiálně hlásili k myšlenkám dialektického materialismu a revoluce, byli nuceni po únoru 1948 svou činnost ukončit
- Již během války se na pražském Spořilově zformovala skupina mladých surrealistických básníků kolem **Zbyňka Havlíčka** (tzv. spořilovští surrealisté), k níž patřili **Rudolf Altschul**, **Robert Kalívoda**, **Libor Fára** a **František Jůzek**
- V roce 1950 vznikla Záběhlická skupina surrealistů, později označovaná jako Libenští psychici, jejíž tvorba byla klasifikována jako „plebejský surrealismus“
- Zasloužili se o to samotní členové i tím, že vykonávali rozličná manuální povolání: **Zdeněk Buřil** byl knihovníkem, **Jiří Šmoranc** lakýrníkem, **Vladimír Vávra** radiomechanikem a **Stanislav Vávra** knihařem
- Psali texty založené na psychickém automatismu
- V době své nejintenzivnější tvorby mezi lety 1950-53 hodlali vydat sborník, což se jim nepodařilo
- Jejich situaci zkomplikovalo zatčení a věznění Vladimíra Vávry v letech 1952-56, kdy byl odsouzen za rozvracení republiky.
- Do poválečného surrealistického hnutí se však zapojili i jeho někteří zastánci z 30. let – teoretik **Karel Teige**, malířka **Toyen** a básník **Jindřich Heisler**
- Po odchodu druhých dvou do Paříže v roce 1947 a po únorovém převratu v roce 1948 sehrál Teige důležitou roli organizátora českých surrealistických aktivit
- S pomocí mladých básníků **Vratislava Effenbergera** a **Karla Hynka** sestavil do své smrti v říjnu 1951 (umírá v důsledku štvavé denunčiací kampaně představitelů oficiální kultury) deset čísel oficiálně nevydaných sborníků **Znamení Zvěrokruhu**
- Kromě původních literárních a malířských prací (nově přistoupili **Mikuláš** a **Emila Medkovi**) zde byla otisknuta i První anketa o surrealismu (další proběhly v letech 1953, 1958, 1966 nazvaná Poloha klacku), ve které se účastníci vyjadřovali k teoretickým problémům surrealismu
- U poetiky poválečných surrealistů lze přesněji pojmenovat její myšlenková východiska a zdroje než zobecnit společné tvůrčí rysy (snad i v důsledku pojetí surrealismu jako hnutí, nikoliv umění)
- I nadále surrealisté odmítali soudobé společenské systémy, které člověka zotročovaly diktátem uzavřenosti vlastního řádu a zákonů, pokryteckou morálkou, brutalitou a cynismem

- Surrealisté na tuto realitu reagovali odmítáním ideologií (včetně náboženství), romantických úniků, přijetím skeptického postoje a pochybováním o světě, výkladem jeho absurdních projevů pomocí černého humoru, smíchu, dadaistické hříčky
- Zachycovali krutost všedních výjevů, které ve svých textech pojmenovávali přímo, bez metaforických výkladů
- Svůj úkol i nadále spatřovali v „permanentním osvobozování“ člověka, v revoltě založené na mobilizování jeho „kreativního ducha“
- Dospěli k názoru, že lidskou civilizaci neovlivní násilné změny režimů či ekonomik, ale člověk v sobě musí vybudovat nový pohled na svět, který bude i „novou realitou“
- Důležitou roli u nich tradičně sehrálo podvědomí, ona „iracionální oblast člověka“ ; sen jako prostor zbavený balastu zkorumpované reality; touha, volná láska, erotismus a sexualita, jež se může očistěna stát „branou, kterou člověk projde do nových, kosmických prostor vědomí“, cestou ke skutečné „extázi ducha“
- Konečnou surrealistické texty, koláže, malby či objekty pouze zprostředkují zážitek „slasti“, který může člověk (skutečný surrealista) prožít „před jazykem v celé sféře vnímání, citění a poznávání, v interakci vnitřní a vnější skutečnosti“
- -K nejvýraznějším představitelům druhé surrealistické vlny patřil **Zbyněk Havlíček** (1922-1969)
- Jeho texty charakterizovalo zaujetí pro extatickou metaforu, pro krásu, která si vystačila bez logického opodstatnění
- Vypravoval se do hlubin podvědomí, světa snu, z nichž vynášel různá fakta
- Mezi nimi pak hledal analogické spojnice
- Často pracoval s motivy smrti a nicoty, které spojoval s motivy milostnými.
- Zraňoval cynickými a ironizujícími postoji
- Stalinské a gottwaldovské éře se v skladbách a cyklech vysmíval pomocí černého humoru
- Osvobození od tíhy skutečnosti nacházel v milostné vášni
- Odmítal klasickou veršovou konvenci
- Nahrazoval ji prozaickými záznamy („protokoly“), které lépe vyhovovaly propojení „snů, delirantních vizí, svatých šílenství i erotických extází, které chtějí být bezmezné“, jak konstatovala Marie Langerová
- K vydařeným, ale knižně nevydaným pracím ze 40. let patřily mj. tituly **Odvahu!** (1946) či **Karlotta plave prsa** (1947)
- K Havlíčkovým básnickým plodným letům patřil zejména rok 1951, během něhož napsal kupříkladu proslulý **Kabinet dra Caligariho** či sbírky **Karlota menstruuje** a **Tse-Tse**
- Po dílčím odmlčení se navrátil k psaní poezie sbírkou **Miluji, tedy jsem** (1958), po níž následovala řada dalších: **Karlotta** (1959), **Plivnutí na prapor** (1962) až po **Pekingský hematon** (1966)
- Oficiálně však byla vydána jediná jeho sbírka - **Otevřít po mé smrti** (1994)
- Teoretikem i plodným tvůrcem surrealistických textů byl **Vratislav Effenberger** (1923-1986), autor zásadních studií o otázkách surrealismu, profilů (Teige, Hynek), více jak 30 básnických sbírek, 11 divadelních her, 7 pantomim a množství tzv. pseudoscénářů a překladů z francouzštiny (Breton, Tzara, Eluard ad.)
- V 60. letech však oficiálně publikoval kromě na jiném místě zmíněných odborných prací pouze sbírku veršů **Básně na zdi** (1966)
- Až v 90. letech vyšel původně samizdatový výbor z textů **Surovost života a cynismus fantazie** (1978, 1984 Toronto, 1992), v exilu pak **Lov na černého žraloka** (1987, Mnichov)
- Do jeho vlastní básnické tvorby se promítal vývoj jeho teoretického myšlení, zvláště posun od automatického textu ke kritické funkci imaginace

26. Osudy exilové literatury v letech 1939–1990

- exilová literatura byla námětově i umělecky značně rozrůzněná
- nepoznamenala ji cenzura a autocenzura
- problém pro exilové autory byli čtenáři, protože publikum v zahraničí bylo omezené
- exiloví autoři měli bohatší přísun informací, kontaktů a cestování, otevíraly se jim světové obzory
- útěk do exilu z důvodů: strach před politickými procesy, před antisemitismem, z ekonomických důvodů, z touhy po seberealizaci, z donucení, pod tlakem perzekucí po Chartě 77
- pokud autoři v exilu psali a publikovali, zpravidla pokračovali v poetice, kterou si vytvořili doma nebo jen s menšími změnami
- autoři často psali v jiném jazyce (Kundera a Linhartová – francouzština, Aškenazy – němčina)
- v průběhu 70. a 80. let vznikaly další nakladatelské domy, přibývalo časopisů a podpůrných kulturních organizací
- exiloví spisovatelé byli rozšiřováni také v domácí samizdatové síti, stejně jako zakázaní domácí autoři byli vydáváni v exilu

vývoj

1948 – 1958

- první vlna emigrantů – nepříhodné období (odešlo přes 80 000 lidí)
- Evropa se ještě nezotavila z následků války, v USA nebylo veřejné mínění nakloněno uprchlíkům
- první živelně vydávané strojopisné a cyklostylované publikace postupně nahrazovaly pokusy o koncepční ediční činnost
- významnějších výsledků dosáhli zejména Antonín a Robert Vlachové, spoluzakladatelé České kulturní rady v exilu, časopisu Sklizeň a knižní edice Sklizeň svobodné tvorby, a v oblasti katolické literatury a vzdělání Křesťanská akademie se svými knižními edicemi a měsíčníkem Nový život
- důležitým zázemím pro část exilových literátů a publicistů byla také redakce Rádia Svobodná Evropa, jež zahájilo vysílání v roce 1951
- prvním ředitelem československého vysílání byl v New Yorku Ferdinand Peroutka, početnější redakce působila v Mnichově zprvu pod vedením Pavla Tigrida.
- zpočátku byly umělecké aktivity spíše ojedinělé, až v průběhu let začaly vznikat první edice i první kulturní časopisy (Stopa, Hlas domova, Nový život, Sklizeň s edicí Sklizeň svobodné tvorby aj.)
- vyskytly se i snahy exilový kulturní život organizovat (Česká kulturní rada v exilu, jež vznikla z iniciativy jmenovců Antonína Vlacha a Roberta Vlacha)
- **poezie**
 - fungovala spíše jako okrajový doplněk exilových aktivit, teprve když se exil začínal jevit jako trvalý stav, vyvstala vnitřní potřeba vyjádřit pocity, jež tato specifická situace utvářela, což postupně posilovalo i roli poezie
 - charakteristické rysy:
 - pocity zrady, vytržení, ztracené rovnováhy, vzpomínky na domov, napětí mezi domovem a cizinou, návrat domů skrze vzpomínky
 - ztížená komunikace s publikem i mezi autory samotnými
 - před experimenty dávali básníci přednost známým a osvědčeným výrazovým prostředkům
 - Ivan Jelinek

- vliv Halase a básnického expresionismu
- *Ulice břemen* (Videň 1956)
- Robert Vlach
 - *Verše z exilu*
 - *Tu zemi krásnou*
- Jiří Kovtun
 - *Blahoslavení*
 - *Čas stavění*
 - *Evokace lásky a přijetí pokory*
- František Listopad
 - svět reflektuje jako veličinu velmi rozpornou a neustále se proměňující
 - Halasovská linie, metafory, zachycení jedné chvíle, otázky směřování lidského bytí, vnitřní duchovní napětí
 - *Svoboda a jiné ovoce* (Videň 1956)
- **Ivan Blatný** (1919–1990)
 - jeden z nejvýznamnějších českých básníků první exilové vlny
 - nevrátil se ze stipendijního pobytu ve Velké Británii – požádal o politický
 - novému prostředí obtížně přivykal – 1954 byl hospitalizován na psychiatrické klinice a v péči lékařů zůstal až do smrti
 - nesl exil těžce, jeho poezie byla téměř výhradně napsána v psychiatrické léčebně v Ipswichi
 - na počátku padesátých let spolupracoval se Svobodnou Evropou a BBC
 - poezii v exilu téměř nepublikoval (je zastoupen pouze v antologii *Neviditelný domov*, 1954)
 - Blatného ošetřovatelka Francis Meachamová začala jeho básně, po léta zřízení zahazované, shromažďovat a posílala je Škvoreckým do Toronta → sbírka *Stará bydliště* (1979)
 - vrací se k dávným východiskům
 - básnický svět ovládá melancholie návratů
 - pocit, že v příštím okamžiku vstoupí staří přátelé, se kterými bude pokračovat v debatě o poezii
 - *Pomocná škola Bixley* (1987)
 - básnická výpověď je posunuta na samu hranici sdělitelnosti
 - princip široce pojaté montáže a asociační proud vzpomínek
 - volná asociace je přerušována úvahovými glosami, makaronismy, osobními apely, citáty apod.
- Milada Součková
 - přihlásila se k poetice Skupiny 42
 - *Gradus ad Parnassum*
- **proza**
 - charakteristické rysy:
 - většina emigrantů podléhala iluzím o brzkém pádu komunistického režimu → pomalý vývoj
 - exilová próza 50. let měla charakter spíše individuálních aktivit
 - reflexe vykořeněnosti a samoty
 - atmosféra nostalgického smutku a lítosti nad ztrátou hodnot převládla v první větší antologii exilové prózy *Peníz exulanův*, kterou lze pokládat za reprezentativní ukázkou rozvrstvení exilové prozaické produkce (prózy Jana Čepa, Zdeňka Němečka, Jiřího Kovtuna, Františka Listopada, Vladimíra Štědrého a dalších)

- **Zdeněk Němeček**
 - jeho prózy řeší zejména existenciální úzkosti individua v dehumanizovaném světě
 - *Tvrdá země* (1954, NY)
 - *Bloudění v exilu* – různorodé lidské typy
 - *Stín a jiné povídky*
- **Viktor Fischl**
 - *Píseň o lítosti* (cena Evropského literárního klubu)
 - *Hovory s Janem Masarykem*
 - literatuře se věnuje až od 70. let v Izraeli
- **Egon Hostovský** (1908–1973)
 - původně nakladatelský redaktor a pracovník ministerstva zahraničí odešel do exilu poprvé roku 1939 již jako renomovaný prozaik
 - žil v Paříži, Lisabonu a New Yorku, kde vydal mj. román *Sedmkrát v hlavní úloze* (1942)
 - po druhé světové válce na československém konzulátu v New Yorku setrval a v diplomatických službách krátce působil i po únoru 1948
 - v roce 1949 odstoupil z funkce v Norsku a do Československa se již nevrátil
 - od roku 1950 působil v USA jako učitel češtiny na vojenské škole v Monterey a jako redaktor a politický komentátor ve Svobodné Evropě
 - v 50. letech v exilu vydal své podstatné romány, nejprve ale vycházely v angličtině
 - *Nezvěstný* (1951)
 - atmosféra února 48
 - prvky špionážního románu
 - hrdinové jako figurky ve střetu českých a amerických zájmů
 - bez možnosti vlivu na dějiny
 - *Přelomový pacient* (1954)
 - *Dobročinný večírek* (1958)
 - v anglickém překladu vydal Hostovský i své stěžejní dílo, román *Všeobecné spiknutí* (1961)
- **Jan Čep** (1902–1974)
 - prozaik a esejista katolické orientace
 - emigroval v srpnu 1948 do Paříže
 - v letech 1951–1955 působil v Mnichově jako komentátor Svobodné Evropy – jeho exilovou prózu tvořila esejistika pro Rádio Svobodná Evropa
 - roku 1955 se vrátil do Paříže a zde žil až do konce života
 - neschopnost se adaptovat
 - jazyková bariéra utlumila jeho prozaickou tvorbu – v exilu pouze sbírka povídek *Cikáni* (1953) a novela *Květnové dni* (1954)
 - od beletrie se však záhy přiklonil k esejistice, vysílané na Svobodné Evropě a také knižně vydané v několika svazcích (mj. *Samomluvy a rozhovory*, 1959; *Poutník na zemi*, 1965 aj.)

1958 – 1969

- kontakty mezi domovem a exilem → růst zájmu o domácí scénu
- kulturní časopisy stále více recenzovaly domácí literární produkci
 - od roku 1967 podával Antonín Kratochvil v Proměnách čtvrtletní balance literárního a kulturního života v Československu

- nejvýznamnější politickou koncepcí českého exilu 60. let byla gradualistická strategie Pavla Tigrida a jeho časopisu Svědectví, kterému se dokonce podařilo oslovit a získat domácí dopisovatele
- exulanti velmi zvolna pronikali do dosud zapovězeného prostředí oficiální literární komunikace
 - antologie *A co básník* (1963)
 - editoři Jiří Brabec, Jiří Šotola a Karel Šiktanc
 - zařazeno několik starších básní Ivana Blatného
 - Slovník českých spisovatelů – hesla několika exilových autorů
 - Jiří Voskovec – vydal v Praze knihu Klobouk ve křoví (1965)
- **poezie**
 - exilová témata
 - ztráta domova, nemožnost návratu
 - obtíže asimilace v cizím prostředí
 - vykořeněnost a smutek
 - Pavel Javor
 - *Nedosněno, nedomilováno...* (New York 1964)
 - Jiří Kafka (vl. jm. Robert Vlach)
 - sbírka *První sůl* (Řím 1962) napodobuje Holanovu poetiku z třicátých let
 - namísto přesných analýz duchovního stavu však vyjadřuje jen neurčité pocity osudovosti
 - Ivan Jelínek
 - expresivita výrazu je symbolickou projekcí hluboké náboženské víry i touhy po lidské vstřícnosti
 - Milada Součková
- **próza**
 - vyčerpání tvůrčích sil exilových autorů
 - mezi nejvýznamnější díla exilové produkce tohoto období tak patří především poslední vydané knihy klíčových osobností exilové literatury: Milady Součkové a Egona Hostovského
 - Milada Součková
 - *Neznámý člověk* - ironický kontrast mezi osobní pamětí a pamětí kolektivu
 - Egon Hostovský
 - Vystupňovaná nedůvěra k nadosobním dějinám je typická pro závěr jeho tvorby
- uvolňování ideologického dozoru → s uvolňováním stoupal počet kontaktů s exilem → obnovovalo se vědomí kontinuity literárního procesu
- součástí politické liberalizace se stalo také vydání několika málo knih exulantů v Československu
- exilová tvorba se ale víc a víc rozšiřovala – přibýly časopisy Studie (v Římě, vydávala Křesťanská akademie), Proměny (NY, Společnost pro vědy a umění)
- na ÚV KSČ vznikly úseky tzv. antipropagandy – boj s exilovou a „buržoazní“ publicistikou (bylo zabaveno přes 2 mil. západních publikací a tiskovin)

Normalizace

- po srpnu 1968 zůstalo za hranicemi dalších asi 120 000 lidí – např. Škvorecký, Lustig, Linhartová ad., v průběhu 70. a 80. je následovali další (Kundera, Kohout, Třešňák)
- zákazy postihovaly nejvíce svobodu slova
- Petice a manifesty té doby:
 - Dva tisíce slov (1968) – Ludvík Vaculík
 - manifest proti reformním změnám v zemi

- Deset bodů (1969) – Ludvík Vaculík a Václav Havel
 - autoři trestně stíháni za „podvracení republiky
 - Charta 77 (1977)
 - československá občanská iniciativa kritizující státní moc za to, že v Československu nejsou dodržována základní lidská práva zaručená ústavou a mezinárodními dohodami
 - argumentovali tím, že politické zájmy nemohou být nadřazeny mravním zásadám
 - ze spisovatelů ji podepsali např. Jaroslav Seifert, Ludvík Vaculík, Pavel Kohout, Lenka Procházková, V. Třešňák (později mučen v rámci akce Asanace), Tereza Boučková, Eva Kantůrková, Magor Jirous, dále např. Václav Havel, Pavel Fandovský, filozof Jan Patočka, herečka Vlasta Chramostová, zpěvačka Marta Kubišová, Egon Bondy
 - signatáři byli nazváni ztroskotanci a samozvanci“ a byla proti nim vedena kampaň
 - Václav Havel a Jiří Lederer byli zatčeni; na jaře roku 1989 vypracovala Charta petici Několik vět
- Anticharta
 - komunistická kampaň odsuzující prohlášení Charty 77
 - Bohumil Hrabal, Vilém Závada, Otakar Vávra, Jan Otčenášek
 - s antichartou souvisí Akce Asanace – krycí název pro operaci StB z přelomu 70. a 80. let 20. století
 - cílem přinutit signatáře Charty 77 k odchodu z Československa
 - použity donucovací prostředky, vydírání, psychické i fyzické týrání
- samizdatová literatura se hodně prolínala s exilovou
- samizdatová próza se soustředila, na rozdíl od domácí literatury, na společenský román a zpodobnění role jedince ve společnosti, osobní pohled, ne ideový
- Ludvík Vaculík
 - deníkový román *Český snář*
 - píše o edici Petlice, popisuje peripetie ohledně nelegálního vydávání
 - *Morčata*
- Ivan Klíma
 - v samizdatu (a později i v exilu) byl vydán jeho román *Soudce z milosti* (v samizdatu vyšla pod názvem *Stojí, stojí šibenička*)
 - považován za Klímovo životní dílo
 - *Láska a smetí*
 - vyšlo v samizdatu a později i v exilu
 - hlavní hrdina je spisovatel, který je však zakázán, a tak se živí jako metař
- Eva Kantůrková
 - *Smuteční slavnosti*
- Jiří Kratochvil
 - v samizdatu mu byly vydány dvě knihy: *Případ nevhodně umístěné šance* a *Medvědí román*
- Lenka Procházková
 - mnoho let partnerka Ludvíka Vaculíka (mají spolu dvě děti)
 - její knihy vycházely dříve v Petlici
 - typická erotická otevřenost
- Egon Bondy
 - v 68 Publishers prózy *Invalidní sourozenci* a *Sklepní práce*
- Jiří Gruša
 - psal poezii i prózu

- v samizdatu vydal pod pseudonymem Samuel Lewis – román *Mimner aneb Hra o smrad'ocha*
- v samizdatu a později v exilu (Toronto) byly vydána díla *Dotazník aneb Modlitba na jedno město a přítele* nebo *Dámský gambit*
- Pavel Kohout
 - vývoj od bezmezného podporování stalinismu až po vystřízlivění a účast na Pražském jaru
 - v 70. letech je nucen odejít do exilu
 - psal básně (málo), prózu i drama
 - román *Katyně*
 - *Nápady svaté Kláry* – bizarně alegorický román
 - spolu s Ivanem Klímkou jsou autoři divadelní inscenace Kafkova románu *Amerika*
- Jan Křesadlo
 - emigroval do Anglie
 - 68 Publishers mu vydalo díla: *Mrchopěvci*, *Fuga Trium* a *Vara Guru – Román se zpěvy*
- Zuzana Brabcová
 - exilové nakladatelství Index vydalo v roce 1984 její prózu *Daleko od stromu*
- Václav Havel
- Josef Škvorecký
 - spoluzakladatel nakladatelství 68 Publishers v Torontu (do roku 1993, kdy nakladatelství 68 Publishers svou činnost ukončilo)
 - *Mirákl*
 - *Prima sezóna*
- Zdena Salivarová
 - *Honzlová*
 - *Nebe, peklo, ráj*
- Milan Kundera
 - svými romány v exilu si získal světovou proslulost
 - *Život je jinde* a *Valčík na rozloučenou* – napsány ještě před autorovým odchodem do ciziny v roce 1975
 - Kunderova muzikologická erudice se promítá do obsahu i tvaru jeho próz už od *Směšných lásek* a *Žertu* (román *Život je jinde* je komponován jako sedmidílná sonátová skladba)
 - na Čechy zanevřel, i kvůli tomu, jak na něj vytáhli komunistickou minulost, ke svým tendenčním sbírkám se nehlásí
 - *Nesnesitelná lehkost bytí* – do češtiny byla přeložena v roce 2006
 - zakázal jakékoli zpracování svých knih (film, divadlo), žert ještě zfilmován, knihy si překládá sám

1969 – 1989

- podstatným znakem exilového myšlení o literatuře byla ideová a metodologická rozrůzněnost
- hlavní zásluhu na plošném sledování literární produkce měly po celých dvacet let především revue Svědectví, Proměny a Listy, v osmdesátých letech pak také časopis Obrys a v poněkud menší míře též revue Paternoster a Západ
- masivní vlna odchodů po okupaci
 - Jan Beneš, Vratislav Blažek, Antonín Brousek, Eduard Goldstücker, Karel Kryl, A. J. Liehm, Věra Linhartová, Arnošt Lustig, Zdena Salivarová nebo Josef Škvorecký
 - v 70. a 80. letech přibývali Milan Kundera, Ivan Binar, Jaroslav Hutka, Vladimír Škutina, Pavel Kohout, Jiří Lederer, Jiří Gruša, Vlastimil Třešňák, Iva Pekárková či Jan Křesadlo
- nedůvěra mezi poúnorovým a posrpnovým exilem

- na rozdíl od 50. let nebyly přerušeny úzké kontakty s domácím disentem, který se v Československu postupně zformoval jako prostor aktivního vzdoru vůči režimu
- **poezie**
 - zejména surrealisté, kteří se s nástupem normalizace ocitli mimo oficiální sféru
 - Vratislav Effenberger, psychiatr a esejista Ludvík Šváb, fotografa Emila Medková, výtvarníci Martin Stejskal a Eva Švankmajerová a filmový režisér Jan Švankmajer
 - později Alena Nádvořníková, básníci František Dryje, Jiří Koubek, Josef Janda, Ivo Purš a fotografa Jakub Effenberger
 - od roku 1969 se tvorba většiny vynikajících starších básníků octla na „indexu“
 - zapovězeny byly i překlady moderní severoamerické a evropské poezie
 - na dlouhý čas se narušil komunikační prostor mezi čtenáři poezie a jejími tvůrci – tento prostor začínají v českých zemích vyplňovat písničkáři:
 - Karel Kryl
 - počátky Krylovy tvorby byly ovlivněny repertoárem malých a hudebních scén, zejména Semaforem
 - do obecného povědomí vstoupil v roce 1968 – LP deska *Bratříčku zavírej vrátka*
 - u nás i v Polsku se stala symbolem protestu proti znovunastolení nesvobody
 - v německém exilu vydal *Rakovina*, *Maškary*
 - své rané texty uveřejnil v souboru *Knížka Karla Kryla*
 - *Karavana mraků* – melancholická nálada
 - i po svém odchodu do exilu zůstal jako spolupracovník Rádia Svobodná Evropa v kontaktu se svými posluchači
 - tehdejší česká nonkonformní zpívaná poezie byla ovšem víc než bytostně spjata s literárním a podzemním hnutím uměleckého undergroundu:
 - ustavuje se již v prvních měsících po srpnu 1968
 - v následujícím desetiletí představuje vrcholný projev české kulturní opozice proti neostalinistickému režimu i obecně proti životnímu stylu vládnoucího a zároveň jakéhokoli establishmentu
 - Ivan Jirous Magor
 - vedoucí postava The Plastic People of the Universe – reakce na Bondyho totální realismus, ale i na expresivní religiozitu Bohuslava Reynka
 - Vladimír Merta
 - Vlastimil Třešňák
 - folkový písničkář a spisovatel
 - po podepsání Charty 77 mu byla zakázána jakákoliv veřejná činnost
 - angažoval se v Bytovém divadle Vlasty Chramostové
 - mučen v rámci akce Asanace
 - roku 1982 emigroval do Švédska
 - nyní žije převážně v ČR
 - v exilu mu vyšly např. knihy *Babylon* či *Plonková sedmička*
 - Jaroslav Hutka
- **próza**
 - Arnošt Lustig - pokračoval v psaní psychologických příběhů s tematikou holocaustu a své knihy publikoval česky i anglicky
 - Jan Beneš – publikoval v česku zakázaná díla, kvůli odmítání komunismu, ironii, paradoxu a groteskní pointy, která charakterizovala režim v jeho díle
 - Ota Filip - němčina byla jeho druhou mateřštinou a ve Spolkové republice byl již před emigrací jako spisovatel známý. Zatímco v Československu byla sazba jeho próza Blázen ve

městě v roce 1969 rozmetána, ve stejném roce vyšla ve Frankfurtu nad Mohanem její německá verze

- Zdena Salivarová – spoluurčovala kontext české prózy sedmdesátých a osmdesátých let zejména svou nakladatelskou praxí. Pozoruhodný je však i její román Honzlová

významná exilová centra

- Velká Británie
 - v březnu požádal o politický azyl Ivan Blatný (do Británie byl vyslán Syndikátem českých spisovatelů)
 - redaktor BBC a básník Ivan Jelinek
- Francie
 - Jan Čep
- Kanada
 - prozaik a novinář Zdeněk Němeček
- Amerika
 - Milada Součková – v dubnu rezignovala na funkci kulturního ataše a nevrátila se z New Yorku
 - Ladislav Radimský (publikující pod pseudonymem Petr Den) – vzdal se své mise u OSN a zůstal v New Yorku
 - Jiří Voskovec

Instituce

- **Rada svobodného Československa**
 - organizace zastupující československý exil po komunistickém převratu v Praze v únoru 1948
 - cílem bylo získat zpět nezávislost Československa a obnovit v něm demokracii
 - z důvodu nedostatku výrazných osobností a pro přetrvávající vnitřní rozpory však její existence a činnost neměla žádný významný dopad
- **Československé dokumentační středisko nezávislé literatury (ČSDS)**
 - 1986
 - iniciátorem byl historik Vilém Prečan
 - sídlem centra se stal zámek Schwarzenberg v Západním Německu
 - posláním bylo archivovat, dokumentovat, ale i dále zprostředkovávat nezávislé písemnictví a veškeré projevy nezávislého myšlení v Československu

Exilová periodika

- časopisů orientovaných na kulturu bylo velmi málo
- časopisy a nakladatelství krajanských spolků: Newyorské listy, Bohemina Benedictine Press v Chicagu, Slovanské nakladatelství v Montrealu, Masarykův demokratický svaz v Paříži, Křesťanská akademie, Sdružení svobodných Čechoslováků ve Švédsku

Hlas Československa

- 1951 – 1955
- Washington
- měsíčník
- politický měsíčník Rady svobodného Československa
- zejména politické komentáře, zpravodajství apod.
- redakce Juraj Slávik
- Jan Čep, Egon Hostovský, Ferdinand Peroutka

- texty v češtině a slovenštině

Listy

- římský dvouměsíčník vydávaný Jiřím Pelikánem
- hlavní okruh přispěvatelů tvořili reformní komunisté v exilu
- beletristická ročenka časopisu Listy nazvaná Čtení na léto

Obrys

- Mnichov
- čtvrtletník
- Daniel Stroj

Okno dokořán

- 1972
- Mnichov
- čtvrtletník
- bezprostřední návaznost na stejnojmenný čtvrtletník českých a slovenských exulantů v Nizozemí – redakce přistoupila na nabídku spolupráce s mnichovským nakladatelstvím CCC Books
- působili Ivan Diviš, Josef Jedlička, Jiří Kovtun, Antonín Kratochvíl
- jádrem časopisu byly ukázky z tvorby soudobých exilových spisovatelů
- obvykle úryvky z publikací připravovaných nakladatelstvím CCC Books
- časopis se věnoval i aktuálním politickým tématům často nahlíženým v historických souvislostech
- zánik z ekonomických důvodů a v důsledku neshod mezi německou a holandskou částí redakce
- původní čtvrtletník pro exulanty v Holandsku byl obnoven pod názvem Okno a vycházel až do roku 1993

Paternoster

- 1983 – 1990
- Vídeň
- čtvrtletník
- literární a kulturní revue
- hlásil se k odkazu domácích časopisů 60. let – Tvář a Sešity a k samizdatovým periodikům 70. let – Zebra a Vokno
- vydával Zbyněk Benýšek
- působili Vlastimil Třešnáč, Václav Havel, Ivan M. Jirous, Jan Lopatka
- především autoři domácího a exilového undergroundu, pozornost věnována také písničkářům

Sklizeň

- 1953 – 1979
- Hamburk
- měsíčně, dvouměsíčně, čtvrtletně
- kulturní, zejm. literární měsíčník
- vydával Antonín Vlach
- původní poezie, próza, satirické texty adresované exilu, překlady, filosofické úvahy a kulturní zpravodajství
- často příspěvky podepsané Českou kulturní radou v zahraničí nebo Kulturní radou

- Karel Brušák, Jan Čep, František Listopad, Zdeněk Němeček, Milada Součková, Robert Vlach, Vladimír Vaněk
- rubriky Jazykový koutek, Redakci došlo
- v 60. letech už záměry sklizně naplňoval čtvrtletník Proměny – přiklonila se k němu většina původních autorů Sklizně

Sklizeň svobodné tvorby

- 1958 – 1959
- v Římě (nejprve v Hamburku)
- vydával Robert Vlach
- pod záštitou České kulturní rady v exilu
- revue chtěla být skupinovým literárním časopisem, který chtěl české literatuře zajišťovat to, co domácí literatuře chybělo – kontakt se světovou literaturou a taky uvádět a posuzovat původní exilovou tvorbu
- představitelé zahraniční bohemistiky a literární vědy
- překlady světové beletrie
- původní exilová literární tvorba – Robert Vlach, Ivan Jelinek, Antonín Kratochvíl, František Listopad, Milada Součková
- 1959 – vydavatel sděluje, že na pravidelné vydávání nemá dostatek financí

Skutečnost

- 1949 – 1953
- Ženeva, Paříž, Mnichov
- měsíčník
- časopis mladší generace poúnorových exilových intelektuálů
- především politické, sociologické, ekonomické a kulturní otázky
- hlavním úkolem mělo být „hledání programu pro český a slovenský národ“
- problémy česko německých vztahů – zejm. odsun Němců, dále situací českého exilu
- přispívali Karel Brušák, Antonín Kratochvíl, František Listopad, Ferdinand Peroutka, Meda Sokolová, Pavel Tigríd, dále básněmi přispěli Ivan Blatný, Jiří Kovtna ad.

Svědectví

- 1956 – 1990
- New York (1956 – 1960), Paříž (1960 – 1990), Praha (1990 – 1992)
- Pavel Tigríd
- vznik časopisu byl reakcí na výsledky dosavadní koncepce většinové exilové politiky, která předpokládala přímý střet s komunistickým režimem
- Pavel Tigríd – gradualistická koncepce – počítala s vnitřním vývojem uvnitř komunistických stran a jejich moci – postupně by umožnil politické a ekonomické reformy → zánik totality
- tato koncepce přijata exilem zdrženlivě nebo negativně
- časopis určen čtenářům v Československu → především domácí a mezinárodní politická situace, jen okrajově dění uvnitř exilu
- rubrika Tribuna Svědectví – ohlasy čtenářů a polemiky
- za normalizace se zde uplatňovali i autoři domácího samizdatu
- **Pavel Tigríd (1917–2003)**
 - nejvýraznější osobnost exilové žurnalistiky
 - za války v londýnském exilu působil jako redaktor českého vysílání BBC
 - po návratu do vlasti přispíval do *Lidové demokracie* a do týdeníku *Obzory*

- od roku 1946 byl šéfredaktorem týdeníku *Vývoj*
- po únoru 1948 se v exilu nadále věnoval politické publicistice
- v letech 1951–1952 byl programovým ředitelem československého vysílání Svobodné Evropy
- od roku 1956 nejprve v New Yorku a potom v Paříži vydavatelem asi nejvýznamnějšího exilového časopisu, čtvrtletníku *Svědectví* (1956–1992)
- knižně publikoval zejména politologické studie, mj. *Marx na Hradčanech* (1960, doma 2001)
- značný ohlas svého času vyvolal *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu* (Toronto 1988, doma 1990)
- Tigrídovo dílo vyšlo po listopadu 1989 i doma (byť dosud ne v úplnosti)
- jeho autor se stal coby ministr kultury z let 1994–1996 prvním exulantem v českých polistopadových vládách

Svobodná Evropa (založena 1951)

- snaha sjednotit exilovou kulturu
- Ferdinand Peroutka, Julius Firt
- program Stručný kurs české literatury – Brušák, Lederer
- **Ferdinand Peroutka (1895–1978)**
 - jeden z nejvýznamnějších českých žurnalistů
 - šéfredaktor *Přítomnosti* (1924–1939), *Dneška* (1946–1948) a *Svobodných novin* (1945–1948)
 - odešel do exilu v dubnu 1948
 - byl aktivní jednak jako novinář (v letech 1951–1961 šéf československé redakce Svobodné Evropy), ale také jako politik (na půdě Rady svobodného Československa)
 - v 50. a 60. letech publikoval knižně pouze texty publicistické a esejistické, povídka „*Linoleum*“ z antologie *Peníz exulantův* (1956) je zřejmě jedinou výjimkou
 - v 70. letech vydal u Škvoreckých román *Oblak a valčík* (1976)
 - další román *Pozdější život panny* vyšel až posmrtně v roce 1980

Almanachy

- *Básně* (1951, 1953, v Americe, publikoval např. Zahradníček)
- *Neviditelný domov* (Paříž)
- *Peníz exulantův* (Mnichov)

exilová nakladatelství

- posrpnovým exulantům se podařilo v zahraničí založit několik nakladatelství
- hlavními středisky exilové literatury byla nakladatelství Sixty-eight publishers a Index
- **Sixty-eight Publishers** (1971)
 - zakladatelé Zdena Salivarová a Josef Škvorecký
 - vznikla možnost, aby se knihy zde vydané dostaly do komunistické vlasti
 - do roku 1977 bylo nakladatelství majetkem obou manželů, poté bylo přeměněno na neziskovou organizaci pod veřejnou kontrolou, podporovanou i nově vzniklou firmou Škvoreckých Prague Typesetting, která se specializovala především na přípravu neanglických textů, později i tisk
 - do roku 1993, kdy nakladatelství ukončilo svou činnost, vydalo 227 knižních titulů převážně exilových a samizdatových autorů
 - zásady vydávání knih:

1. vydávat zatím pouze nevydané knihy českých a slovenských autorů tvořících v samizdatu nebo exilu
 2. reedice vydávat pouze tehdy, slibují-li zisk
 3. překlady nečeskoslovenských autorů vydávat pouze tehdy, když pojednávají o Československu
- některé z knih, které v tomto nakladatelství vyšly:
 - české originály i anglické překlady děl Škvoreckého (*Prima sezóna*, *Zbabělci*, *Konec nylonového věku*, *Tankový prapor* – 1. vydaná kniha tohoto nakladatelství v roce 1971)
 - Kunderova *Nesnesitelná lehkost bytí* (vyd. 1985)
 - dále knihy Jana Křesadla, Arnošta Lustiga, Egona Bondyho ...
 - **Index**
 - založeno roku 1971 politologem Adolfem Müllerem a novinářem a překladatelem Bedřichem Utitzem v Kolíně nad Rýnem
 - **Konfrontace** (Curych)
 - Curych
 - více otevřeno poúnorovému exilu
 - **Poezie mimo domov** (PmD)
 - Daniel Stroj
 - Mnichov
 - **Rozmluvy**
 - Alexander Tomský
 - Londýn 1984
 - **CCC Books** (Czechoslovak Cultural Committee)
 - v Mnichově, resp. v holandském Haarlemu
 - reedice české klasiky i děl šedesátých let
 - **Křesťanská akademie**
 - v Římě
 - publikovala knihy náboženského charakteru

měla i svou beletristickou edici **Vigilie** (Jan Čep, Ivan Jelínek, Milada Součková, Klement Bochořák, Václav Renč aj.)

27. Postmoderna a současná česká literatura

postmoderna obecně

- nejširší vymezení spojené i s jinou sférou kultury
- v případě vztažení na literaturu – postmodernismus
- sporné vymezení postmoderny – po stránce legitimacy, obsahu, časového ohraničení i oblastech užití termínu
- Doležel píše: „*Dosud se nikomu nepodařilo podat jasnou a obecně přijatelnou charakteristiku postmoderny. Obtíž může být v tom, že oblast tohoto kulturního jevu je tak široká a různorodá – od architektury přes výtvarná umění, literaturu a masová média až k životnímu stylu – že se dá sotva obsáhnout univerzálním a homogenním pojmem.*“
- postmoderna – umělecký, životní, sociální a filozofický postoj, z něhož se rodí literatura se specifickými prostředky
- obvykle se jako datace uvádí léta šedesátá až polovina let osmdesátých
- Welsch: „*„Postmoderní“ je ten, kdo si bez posedlosti jednotou uvědomuje neredukovatelnou rozmanitost jazykových, myšlenkových a životních forem a umí s ní pracovat. „...postmoderna neznamená novismus, nýbrž pluralismus. Nové je to, že v dnešní době se pluralismus stává dominantním a závazným*
- Hanuška a Novotný: „*Literární postmodernismus byl a dosud je v Čechách interpretován buď jako časově ohraničená, a z tohoto důvodu i literárněhistoricky uzavřená a pomíjívá záležitost kulturní a umělecké opozice v posttotalitních evropských zemích (...), anebo jako produkt krize moderních umění a konkrétní argument pro staromilskou tenzi o jejich myšlenkovém a estetickém úpadku.*“
- předchůdce postmoderny je možno opět hledat v širším – světovém kontextu, ale i u nás: za předpostmodernisty lze považovat bratry Čapkovy, Josefa Váchala ale i Jaroslava Haška
- V literatuře: názorový pluralismus, tolerance, antielitářství, parodování, černý humor, radikální ironie, nedůvěra a zpochybnění. V tematice se objevuje reflexe procesu tvorby, autoreflexe, sebeironie
- postmoderní spisovatelé se soustředí na dekonstrukci, výrazně využívají intertextuality, palimpsestu a nejrůznějších principů hravosti a spontaneity
- centrálním principem se stává chaos, pro jehož zobrazení slouží rituály, cykličnost, labyrinty, dvojnictví, zrcadlení, míšení snu a reality

Postmodernismus

- začal se rozvíjet už v 60. letech 20. století
- nejrozšířenější estetický koncept 70. – 80. let
- v českém prostředí s určitým zpožděním – počátek 90. let

Hlavní rysy

- do popředí se v díle dostávala mnohoznačnost, neurčitost, nahodilá absurdita světa, paradox, ironie a groteska
- dvoustupňové vnímání díla:
 1. vyšší úroveň (mystifikace, rafinovaná hra, aluze)
 2. nižší úroveň (fabulační efekty, spád, humor)
- rušení hranic mezi žánry a styly, destrukce klasických narativních schémat
- postmoderna se vyhýbala přesnému vymezení hodnot
- nebezpečí postmoderny – inklinace k samoučelné hříčce, nesourodý eklekticismus (může zastírat tvůrčí prázdnotu a bezradnost)

- reakce na poválečnou krizi takových systémů lidského intelektu jako náboženství, vědomě otevřený systém (nelze jej jasně definovat)

Další rysy postmodernismu

- multiperspektivita (názorový pluralismus a tolerance, právo na odlišný názor má každý)
- antielitářství – parodování autorit s užitím černého humoru
- relativizace existujících hodnotových systémů
- vše zde už bylo, není nic nového a originálního
- hravý a lehkavý přístup
- vystřídání reflexe autoreflexí
- obliba autohermeneutiky, autoparodie, sebeironie
- kritika mýtu racionalismu, akcentování iracionálních prvků, spontaneita
- neustálé pulzování mezi vážným a směšným
- základní topoi a motivy: láska, smrt, rituál, masky, labyrinty, zrcadla, dvojnickví, muzea a knihovny
- zrovnoprávnění snu a skutečnosti

Situace české literatury po roce 89

- nepřehledná situace, dva názorové proudy:
 1. literatura by si měla vybrat pomyslný time-out – přehlčení, zhroucení tradic, absence hodnot a ztráta identity ve smyslu celospolečenského poslání
 2. literární chaos jako počátek něčeho nového, mnohost považována za ideální podmínky literární tvořivosti
- oba názorové proudy se shodly v tom, že se z této chaotické plurality zformovala česká postmoderna jako umělecký i životní postoj vůči světu
- nevidaný rozmach nakladatelství po roce 89, heroická doba českého knižního vydavatelství, bývalé tzv. nakladatelské domy zanikají (Blok, Orbis, Svoboda, Melantrich, Odeon)
- po roce 89 se prosadily nakladatelství Votobia, Argo, Baobab, Atlantis, Host

3 základní projevy polistopadových společenských změn v literatuře

1. integrace tří dosavadních komunikačních okruhů (oficiální, samizdatový, exilový)
2. svoboda slova (odstranění publikačních omezení)
3. komercializace

Postmoderní autoři a díla

- první postmoderní díla:
 - Vladimír Páral – Profesionální žena
 - Vladimír Neff – Královny nemají nohy
 - Ladislav Fuks – Vévodkyně a kuchařka
- oficiální komunikační okruh:
 - Vladimír Macura – Něžnými dráčky
 - Alexandra Berková – Knížka s červeným obalem
- samizdat:
 - Jiří Kratochvíl – Medvědí román – kanonické dílo
- exil:
 - Jan Křesadlo – Mrchopěvci
 - Milan Kundera – Nesnesitelná lehkost bytí
- postmoderně laděná díla tvůrců střední generace
 - Petr Koudelka – Peříčka, peříčka

- Petr Rákos – Korvína, čili kniha o havranech

Manifest postmodernismu

- Jiří Kratochvíl – Šťastný Sisufos (1996)
 - jediný programový text
 - pokus o manifest postmodernismu

Palimpsestové psaní

- obliba na konci 90. let
- uplatňování prvků literatury populární
- autoři:
 - Bohuslav Vaněk Úvalsý – Poslední bourbon
 - Jan Jandourek – Škvár
 - Martin Komárek – Smrtáci
 - Michal Ajvaz – Druhé město

Razantní společenská kritika

- spíše mladší generace
- autoři:
 - Petr Ulrych – Vesmírný pes
 - Martin Nezval – Obsluhoval jsem prezidentova poradce
 - Martin Komárek – Mefitis
- masová manipulace uplatňovaná ve volebních kampaních, reklamě
 - Milan Kozelka – Gumové projektily – satirické, pamfletické verše
 - Michal Viewegh – Báječná léta s Klausem

Drama

- postmodernismus jedním z nejdiskutovanějších témat ve všech oblastech kulturního života
- potíže s definováním tohoto způsobu pojetí skutečnosti → módní zájem o něj, intelektuální zneužívání X striktní odmítání
- fenomén hry – nástrojem k demontáži „jednoty velkých pravd“
- rozklad skutečnosti do nejednoznačných možností = povaha světa jako čehosi klamavě proměnlivého v labyrintu významů
- humorný, ironický a kritický přístup k systému dosud vznešených hodnot (mezi které patřila i poezie)
- autoři využívali náměty a žánry dosud považované za nízké, popř. ty vysoké parodovali:
 - grotesky
 - provokace
 - koláže
 - mixáže
- autoři si „přijímají“ díla klasiků, které demontují a spojují se vším s čím je napadne → zesměšňování, parodie, travestie, parafráze, aluze, apokryfy
- autoři:
 - David Vávra
 - Jaroslav Pízl
 - Tomáš Kafka
 - Karel Škrabal

28. Osobnosti současné české literatury

Próza

- několik období s různým přístupem k literatuře
- vyrovnání se s texty, které nemohly oficiálně vyjít + kult autenticity + návrat příběhu a fabule → ovlivněno společenskými okolnostmi, za kterých tato tvorba vznikala, vycházela a byla přijímána
- druhé debuty – po revoluci konečně vyšly knihy (živých i mrtvých) prozaiků z disentu, exilu, autorů 60. let a utlačených autorů (z r. 1948)
- pod náporom staronových jmen upadla do zapomnění většina autorů, kteří utvářeli obraz oficiálně vydávané české prózy za normalizace + zahlcení knižního trhu a obecný pád čtenářského zájmu o literaturu
- velká změna ve vnímání literatury a spisovatele jako společenského mluvčího – redukce vlivu slovesného umění na kultivování duchovního zázemí společnosti – dáno změnou společen. atmosféry a vznikem svobodné publicistiky
- značná část autorů se ztotožnila s představou, že literatura se nemá plést dál do politiky a má se soustředit hlavně na své estetické poslání
- autoři neměli dostatečný odstup od politického a kulturního dění – nemohli se proto vyjadřovat (tvorbou) k aktuální tematice
- předchozí politické zvraty byly v literatuře vždy hojně a bezprostředně reflektovány – Sametová revoluce ne! (alespoň se neobjevuje v próze jako ústřední téma)
- postupně ale vznikaly i knihy usilující o komplexní reflexi aktuálních společenských témat – často je psali autoři, kteří se věnovali této kritice už od 60. let
 - Ivan Klíma, Pavel Kohout, Eva Kantůrková
- pro vyjádření názorů využili satiru a grotesku – P. Verner, M. Komárek, J. Jandourek, P. Ulrych
- s proměnou společenské atmosféry a komercializací literatury souvisí i proměna vztahu k erotice a sexu – v první fázi snaha zaujmout čtenáře šokující donedávna tabuizovanou otevřeností → symbolem těchto snah Vladimír Páral – Playgirls I. a II. → Iva Pekárková (Péra a perutě), Barbara Nesvadbová (Bestiář), J. Křesadlo (Mrchopěvci)

Autenticita, fantasknost, postmodernismus

- autenticita – bezprostřední vyjádření holého existenciálního uplývání, demystifikace iluzí a demytizace ideálů
- užívání norem autobiografie jako součást snahy vyrovnat se s kolektivní minulostí → paměti, autobiografie, deníky
- fantasknost – rozbíjí příběh, hra představovaných asociací, prolínání fantaskních vizí a reálných představ
- problematizuje způsoby našeho zachycování reality + prolnutí se světem podvědomí, snu a groteskní fantastiky
- tyto dva proudy spojuje antiiluzivní charakter, dominantní postavení vypravěče, směřování
- k reflexivnosti a lyrizaci textu (potlačení příběhu), hledání nových možností jazyka + zvýšený důraz na autorské „já“ (autenticita – píše jak „já“ vnímá a prožívá svět × fantasknost – píše, jaký svět generuje ono „já“)
- prózy fantaskní, imaginativní – vypravěč (vybavený autobiografickými rysy) zaujímá centrální pozici, váže celou narativní konstrukci, zároveň svůj post všemožně podřívá a zpochybňuje
- reflexivnost a hravost se projevuje i častějším tématem „psaní o psaní“ – interpretování vlastních textů, citování, hra s díly jiných autorů = metatextovost, intertextualita
- vypravěč osobitě pojímá i ostatní postavy – hraje si s nima jako s loutkami, nabízí různá řešení

příběhu

- experimentování s konstrukcí příběhu či jeho rafinovaném skrývání
- velká část imaginativních próz je spjata s určitým prostorem – město / velkoměsto (zj. Praha) má velký význam, doplněn bizarními prostory, tajemnými zákoutími, často se mění v labyrint → vytváření novodobé mytologie
- postmodernismus – ve světě se objevil již v 70. letech, do Čech se dostal až po revoluci, samizdat měl „jiné věci na práci“, navíc se k nim postmoderní světová literatura těžce dostávala → s postmodernistickými impulzy se tak vyrovnával bezprostředně, bez zábran a předsudků pouze exil
- Milan Kundera
 - k postmoderní poetice a reflexi světa šel postupně a vědomě od 60. let
 - poslední česky napsaný román – Nesmrtelnost (1990)
 - syntéza motivů a myšlenek z jeho předchozích děl s idejemi, problémy a tématy novými
 - ústřední téma = image jako způsob, kterým člověk komunikuje s okolím
 - imagologie jako metoda propagandistické manipulace s obrazy a hesly
- postmoderní nedůvěra k ideologickým systémům, vědomí relativnosti každé lidské pravdy, vnímání skutečnosti ne jako danosti, ale jako prostoru, ve kterém se stále něco děje → otevřenost textu vyžaduje aktivitu čtenáře
- Jan Křesadlo – román Mrchopěvci (1984 exil)
 - stal se postmodernistou „proti své vůli“
 - při psaní dával průchod osobním dispozicím a tvůrčímu naturelu
 - ex post se dozvěděl, že texty souzní s poetikou postmoderny
 - Obětina (1994)
 - románový triptych s uvozením „Prohlášení, vysvětlivky a podobně“
 - zčásti veršovaná, erotická parodie gotického románu + tematizuje peripetie s vydáním díla
 - autor si vyrovnává účty se spisovatelem, podle kterých Křesadlovo dílo není hodno získaného věhlasu (nejrazantnější útoky adresoval právě Kunderovi)

Generace ukradeného příběhu

- označení A. Hamana pro postmoderní autory narozené ve 40. letech
- generaci bylo znemožněno žít a tvořit podle osobních dispozic, snah či přání
- jejich životní a tvůrčí příběhy byly násilně deformovány a odcizovány + generace se musela vyrovnávat s přesvědčením o vyčerpání možností tradičních příběhů
- Jiří Kratochvíl
 - zabýval se problematikou příběhu a jeho zprostředkování
 - příběh považoval za nejpřirozenější vypravěčský prostředek, za nejčastější a nejvýraznější interpretaci skutečnosti a za podobu řádu, kt. do světa vkládáme
 - zdůrazňoval, že nelze příběh sdělovat tradičně, ale skládat ho ze spřízněných a zdánlivě vzdálených detailů, protože smyslem románů není nalezení příběhu, ale jeho hledání
 - své úvahy o příběhu a románové poetice dal do úvodu ke knize Medvědí román (+ Urmedvěď) + Nesmrtelný příběh
 - 1996 – snad jako jediný český autor prohlásil, že je postmodernista – stat' Šťastný Sisyfos
 - označovaná jako manifest české postmoderny
- Daniela Hodrová
 - do postmoderny ji lze zařadit pouze v širším pojetí – zahrnuje francouzský nový román, latinskoamerický magický realismus

- o trilogie Trýznivé město (Podobojí, Kukly: Živé obrazy, Théta) → tzv. román zasvěcení (iniciační) – popisuje ezoterickou pout' za poznáním, využívá symboliky a emblémů křesťanského i hermeticko-gnostického původu
 - o kdo není schopen pochopit symboly, k poznání (zasvěcení) nedojde
 - o symbolika – např. obrazové výjevy z tarotových karet
 - o velmi důležité je prostorové řešení, místní lokalizace (k poznání se dá dostat jen skrze labyrint plný tajemství a slepých odboček)
 - o pomezi Žižkova a Vinohrad
 - o stírá hranice mezi životem a smrtí – postavy plynule přecházejí z reality do zásvětí a naopak („Nic nezaniká, vše se jen proměňuje“)
 - Vladimír Macura – také využívá své literárněvědné znalosti ve svých prózách
 - o Ten, který bude
 - o Občan Monte Christo – ač je román prosycen literárními pojmy, aluzemi, symboly a citáty, nejví se jako vykonstruovaný
 - Michal Ajvaz
 - o podvrací konvence spojené se slovesným uměním
 - o Vražda v hotelu Intercontinental
 - žánrově odkazuje k detektivce, ale je to útvar na pomezí prózy a poezie
 - později se ukazuje, že je kniha vyjadřuje autorovy hlavní záměry, motivy, postupy
 - o typický postmoderní motiv labyrintu – nelze projít, je plný podivných znaků a v podstatě nelze dešifrovat + motivy nalezených knih či obrazů, magických měst, podzemních chodeb, dutých soch, knihoven připomínajících prales, oblud a zvláštních organismů → román Druhé město
- * princip autorských štafet – předávání slova (mluveného, psaného), zmnožení jmen údajných autorů (i v prózách S. Richterové a P. Koudelky) – Ajvazův román Tyrkysový orel (97) – dovádí princip do dokonalosti, skládání finální výpovědní mozaiky, s hravostí v prózách autor vrší jednotlivá patra vypravování
- Jáchym Topol
 - o dříve psal poezii, první román vyšel r. 1994
 - o Sestra (1994)
 - mozaika s lyrizujícím gestem reflektuje společenský chaos před i po r. 1989
 - proud mnohoznačných obrazů a pojmenování (hl. postava Potok), vymyká se pokusům o přehlednou rekonstrukci tematického plánu – ve čtenáři evokují hlavně životní pocit generace prostoupené skepsí vůči falešným ideálům a hledající hodnotové zakotvení v životě
 - velkou roli hraje magie, fetiš, medailony, iniciační putování a rituály
 - o Kloktat dehet

Vícevrstevnatá díla s prvky kvalitní i populární literatury

- cílem autorů, kteří měli co dočinění s postmodernismem, bylo vytvoření vícevrstevnatých děl, která jsou schopná zaujmout a pobavit běžného čtenáře, ale zároveň mají co nabídnout i edurovanému a kultivovanému čtenáři – realizace záměru byla ovšem obtížná, díla byla spíše pro druhou sortu čtenářů
- další autoři se pokoušeli spojit tematický a tvárný repertoár artistní slovesnosti s prvky populární literatury
- Michal Viewegh
 - o jeho texty vytváří kultivovanou podobu konzumní četby, spojuje vysoké umění s kýčem
 - o Báječná léta pod psa (1992)

- osobitě pojetí autobiografie protagonisty, který s ironií a sebeironií zdůrazňuje grotesknost (tragikomičnost) lidského hemžení + pohrává si s literárními iluzemi a postupy
 - román zaujal schopností reflektovat normalizaci kriticky i s humorným nadhledem
- o kombinace osobní zkušenosti, vážného společenského tématu a humorné formy se také objevuje v díle Výchova dívek v Čechách (94)
 - o poslistopadových zbohatlících, manželské nevěře a dívce, kt. v proměnách života nedokázala najít své místo
 - začínaly se objevovat kritiky odmítající autorovo balancování mezi populárem a uměním a vyčítaly mu povrchnost)
- o další knihy, ač čtenářsky veleúspěšné, boj s kritikou jen zesilovali – Účastníci zájezdu, Zapisovatelé otcovský lásky, Povídky o manželství a sexu
- Petr Šabach
 - o autor prodlužující tradici tzv. hospodského vyprávění (historek)
 - o prózy sugerují dojem spontánního vyprávěctví, mají spád, komické ladění, tematicky a kompozičně tvořeny jako anekdota
 - o zákl. náměty – návraty do dětství a dospívání
 - o Jak utopit Austrálii (soubor povídek, Šakalí léta), Hovno hoří (94) – pojmenování příčin vzájemného dráždění a odpuzování mezi mužem a ženou
- autoři často využívali dětské či adolescentské perspektivy k ztvárnění událostí r. 1968 a normalizace – Viewegh, Šabach, Topol, I. Dousková (Hrdý Budžes - 98)
- Zdeněk Zapletal
 - o snaha psát kultivované a osobité prózy, které budou i čtenářsky atraktivní
 - o autor, kt. získal renomé již během normalizace (ofic. publikoval), ale renomé si obhájil i po r. 1989
 - o k nejzdařilejším prózám z 80. let se přiblížil až v díle Andělé & Démoni (96)
 - klíč ke ztvárnění nových domácích poměrů poskytlo porovnání s poměry v Novém světě a věčná existenciální sklíčenost (podpořená vážným onemocněním a vědomím blízkého se stáří)
 - paralela ke stáří = Půlnoční běžci (86) a volné pokračování Půlnoční pěšci (2000)
 - – vytváří aktualizaci Gončarova zbytečného člověka, sociologický obraz společnosti, postavy uvízlé v pasti světa, vnitřní samota se mění na hledání vnější samoty, postavy nenachází prostor k autentickému žití a zůstávají smutnými pěšáky vyprázdněných životních rituálů
- P. Kohout, I. Klíma
 - o už od 60. let patřili k autorům nejčastěji překládaným, současná domácí kritika i čtenáři je však přijímají chladněji než ti v zahraničí
 - o jejich prózy jsou adresovány spíše zahranič. čtenářům (Kohout – Německo, Klíma – anglosaské země)
 - o I. Klíma – zdroj epického a psycholog. napětí = partnerský trojúhelník, kulisy k pletkám tvoří aktuální politic. a společens. situace
 - o Čekání na tmu, čekání na světlo (93), Milostné rozhovory (95)
 - o P. Kohout – jeví se více nápadněji, nepohrdá ničím, co by mohlo čtenářsky ztraktivnit – dobrodružná zápletka, onomastické hrátky ap.; Sněžím (93), Konec velkých prázdnin (96)
 - o

* lustrační zákon – zákony přijaté v postkomunistických zemích, které zakazují příslušníkům mocenských elit a ozbrojených sborů bývalých komunistických režimů zastávat vybraná místa ve státní správě, samosprávě a ozbrojených složkách

Historická próza

- po listopadu 89 zaznamenala útlum
- dosavadní témata rozšířila díla, která se snažila o opravu ideologického obrazu národních dějin a obracela se k tématům dříve tabuizovaným – nejpatrnější v tvorbě s náboženskou tematikou, o životech světců
- Vladimír Křepek
 - apokalyptický román Smrt svatého Vojtěcha (93)
 - konstituování českého státu ve spojitosti s vyvražděním Slavníkovců a s bratrovraždou
 - existenciálně laděná próza, systematicky předznamenávaná smrt se stává přes tragičnost a nezvratitelnost pro Vojtěcha vykoupením
 - problematika soužití Čechů a Němců – dříve B. Hrabal (Obsluhoval jsem anglického krále, Svatby v domě)
- V. Vokolek
 - dílogie Pátým pádem (96)
 - osud kněze, osamělce česko-neměc. původu
 - snaží se tlumit nenávist a příkoří mezi dvěma národnostmi, včetně vzájemného vyhánění z kraje
 - celoživotní úsilí kněze mírnit projevy tohoto zla se mu paradoxně vymstí – stane se obětí nesmyslné chamtivosti
- Z. Šmíd
 - Cejch (92)
 - události prožité příslušníky krušnohorského rodu během několika staletí – cíl vypovědět vše o povaze a proměnách kraje i lidí
 - budoucnost podle něj patří mišencům → rodové kroniky a sagy – návrat k rodovým kořenům je motivován snahou ověřit a upevnit svou osobní identitu a integritu
 - žánr je schopný reflektovat otázky lids. existence, problémy vztahové, popř. popsat cestu, po které se společnost dostala až k současným poměrům (patří sem i Šmídův Cejch)
- J. Jedlička – Krev není voda
 - románová kronika
 - rekonstrukce rodinného archivu autora, ubylo kritiky, odhalování příčin, zbyla jen poklidná revokace životaběhu
- V. Macura – postmoderní přístup k historické látce – Ten, který bude
- Josef Škvorecký – Nevysvětlitelný příběh (98) – epický základ se odehrává ve starém Římě
 - autor při vyprávění příběhů zcela převrací pravidla oblíbeného detektivního žánru – důmyslná kombinace a logická analýza zde naopak umocňují nejasnosti
 - dílo je osobní v tom, jak autor nepřímě popisuje, jak se s manželkou museli vyrovnávat s problémy stejnými jako v příběhu → zákl. téma – vztah umělce a vládnoucí moci, kt. může tvůrce bezdůvodně vyhnat z domova + bezmoc proti manipulátorům
- Miloš Urban
 - na genezi iluzí, jejich fungování v individuál. i společens. vědomí postavil svou tvorbu – Poslední tečka za rukopisy (98) – paroduje literaturu faktu
 - v dalších knihách – Sedmikostelí, Hastrman
 - pokračuje v usouvzátnění minulých dějů se současnými a mišení žánrů (gotický román, národopisné idyly, politický pamflet)

Feminismus

- 1991 – založena Nadace pro Gender Studies (patronka Jiřina Šiklová)
 - podporovala filozof., sociolog.m lingvistic.

- literárněvědná zkoumání s ženskou a obecně rodovou tematikou
- feminismus u nás neměl ohlas, dostal spíš kritiku, např. za nesourodost feministického diskurzu
- spisovatelky ale uvítaly „nová témata“ a rozepsaly se o ženské problematice
- feministická literatura je ze své podstaty tvorbou tendenční s výhodami i nedostatky angažovaného psaní
- tvorba spíš zaujme tím, co říká, než jak to říká
- k základům feministické reflexe světa patří skepse vůči schopnostem, možnostem a významu mužského plémě
- Daniela Hodrová – velký prostor ženské tematice vyhradila už od prvotiny
 - osobní vidění světa, ne o záležitost proklamativní a sociálně programovou
 - Perunův den (94)
 - podobenství o různých aspektech ženství
 - základem pro aluze a symboly jí byl Nový zákon (čtyři spolužačky Matoušková, Lukášová, Marková a Janů)
 - generační a dobová výpověď se díky promyšlenému využití mytických prvků stala nadčasovou
- Berková – častá nepřímá úměra mezi tendenčností a tvarovou vynalézavostí u ní neplatí –
 - Temná láska (2000)
- Z. Brabcová – Rok perel (2000)
- u obou autorek jsou tematizovány otázky, jak důležitou roli hraje v životě láska a co všechno jsou lidé (ženy) ochotny lásce a s ní spojené vášni obětovat

Poezie

- povaha 90. let spočívá v neroztříditelnosti, zmatku, svobodě, koexistenci všeho se vším
- u autorů byla často zřejmá ambice nebýt zařazen (mnohdy jako reakce na dobu, kdy mělo být zařazeno vše)
- počátek 90. let – zpřítomnění minulosti
- publikovala se neznámá díla undergroundu, poválečného surrealismu i díla starší (Kolář – Prométheova játra)
- poslední krátké období, kdy se básnické sbírky vydávají v 10tisícových nákladech a obstojně se prodávají
- při vydávání sbírek měli přednost proskribovaní autoři, občas ale vyšla sbírka i tzv. generaci
- osamělých běžců = autoři, kteří debutovali v 80. letech a podobou či obsahem veršů odmítli prototyp tehdejší oficiální poezie
- edice a nakladatelství, které vydávaly díla debutantů:
 - edice Ladění (Mladá fronta)
 - edice Vokno – posléze se proměnila v nakladatelství s edicí 13x18 – vydávala autory z bývalého undergroundu a samizdat
 - edice M.U.K.L. (později nakladatelství Votobia)
- v druhé polovině 90. let se přesouvá vydavatelské centrum poezie na Moravu, do Brna – Host, Petrov, Altantis, Votobia (Olomouc)
- společenský zájem o poezii rychle vzrostl, ale také velmi rychle upadal
- platí to obecně o celé literatuře, ale poezie se čtenářsky nejvíce dotkl nejvíce → diskuse o příčinách ztráty prestiže, o perspektivách básnického slova a o roli básníka v novodobé společnosti
- proslulá setkání básníků a kritiků na hradě Bítov – organizována kastelánem hradu a Martinem Pluháčkem (Reinerem) – jedním z důvodů těchto setkání byly zmíněné diskuse → poezie ve svobodných poměrech ztratila zástupné funkce, kt. disponovala v době totality a které ji

zvýznamňovaly – poezie se poprvé od 30. let vrací sama k sobě, oproštěna od funkcí výchovných, osvětových, ideologických a všech spjatých s dějinnými úkoly (jakoby bylo až teď dokončeno Národní obrození)

- někteří tvrdili, že básníci nejsou schopni napsat výrazné, oslovující dílo, kt. by zaujalo svou neotřelostí, vnitřní opravdovostí a naléhavým vyslovením pocitu generačního / celospolečenského
- podstatná část poezie se v 90. letech stahuje do intimity, opouští veřejný prostor a přímou angažovanost v něm
- z básníků se stává „suma solitérů“ – poetika vzniká spíš než v samotě tvůrčího hledání
- ve vědomé snaze nespadat pod žádný program (minimálně vznikají spolky a autorské okruhy)
- literární život přesto existoval – vzájemné setkávání básníků (literární večery, festivaly) – supluje nedostatek pozornosti vůči jejich tvorbě + literární časopisy – přímo zaměřené na poezii:
 - poetická revue Obratník
 - moravský Weles
 - zlínské Psi víno
- nejstarší generace – básníci nar. po r. 1910 – Viktor Fischl, křesťané Zdeněk Rotrekl, Ivan Slavík, František D. Merth, surrealisté Ludvík Kundera, Zdeněk Lorenc, Jiřina Hauková, experimentální básníci Josef Hiršal a Emil Juliš
- generace nar. 1920–1930 – početnější – básníci kolem skupiny Květen (Šiktanc, Holub, Červenka, Florian)
- vycházela díla preferovaných básníků i těch zakázaných – E. Bondy, I. Vodseďálek + emigranti Ivan Diviš a František Listopad

Starší autoři

- Ivan Diviš
 - kritičnost, skeptičnost vůči společnosti, světu, touha po Bohu
 - Tresty (94), Verše starého muže (98)
- Karel Šiktanc
 - obraznost, tísnivý obraz světa, hájení lidské důstojnosti
 - Hrad Kost (95)
- Zbyněk Hejda
 - smrt, ironické komentování poměrů
 - Valse melacoliue (95)
- Ivan Jelínek
 - abstraktní poezie
 - Bůh x prázdno – Světlo a tma (91), Korišt (92)
- Miroslav Holub
 - vědecká věcnost a krutá ironie
 - Narození Sisyfovo (98)
- Miroslav Červenka
 - míjení, stárnutí, východiska
 - Za řekou (96)
- výrazná je skupina autorů narozených ve 30. letech, okruh „šestatřicátníků“:
 - Jiří Kuběna, Věra Linhartová, Pavel Švanda, Viola Fischerová, Josef Topol, Václav Havel
 - spojuje je akcentovaný spirituální rozměr života, poezie se nezříká složitého intelektuálního přístupu, často je filozofující a meditační

Generace 60. let

- autoři, kteří se narodili kolem r. 1940, ve své mladosti, v uvolněných 60. letech vystupují do literatury svými debuty (pokud to ještě stihnou), v období normalizace jsou pak radikálně umlčeni
- úsilí stvořit vlastní řeč, báseň jako vlastní svět, obava o lidskou identitu
- Ivan Wernisch
 - míchá starší a novější básně – Doupe latinářů (92)
 - parodie, parafráze, mystifikační záznamy z archivů NO – Proslýchá se (96), Cesta do Ašchabadu neboli Punpke a dalajlámové (97)
- Petr Kabeš – sebrané spisy, sémantický vesmír
- Antonín Brousek – sarkasmus, mravní bída Československa – Vteřinové smrti
- Andrej Stankovič – ironický komentář doby – To by tak hrálo, aby nepřestalo

Osamělí běžci

- do literatury vstoupili koncem 70. a v průběhu 80. let
- spojovala je kritická distance vůči normalizačním autorům, snaha vrátit poezii dramatickosti a hloubku, imaginativní působivost, neideologičnost a upřímný morální akcent
- J. Rulík, M. Ajvaz, L. Brožek, S. Antoňová, I. Šmoldas, V. Slíva, J. Rejžek, S. Fischerová, M. Toman
- řada autorů vůbec nepublikovala, jiní přešli k próze (Ajvaz)

Mladí autoři

- narození v 60. a 70. letech
- dospívali za dob normalizace
- většinou psali pouze „do šuplíku“ nebo vydávali v samizdatech → po r. 1989 vycházejí spíše výběry z tvorby za delší období než samostatné sbírky
- underground – J. H. Krchovský, Jáchym Topol, Petr Placák, Vít Kremlička
- syrový, neuhlazený pohled na realitu, kritický despekt vůči společenským normám, ostrá ironie
- řada autorů se cestou ironické reflexe a drsnosti výrazu a témat odklání od pojetí básně jako okouzleného lyrického zpěvu, odmítají roli neprakticky zasněného poety se sklony k naivismu → depatetizace poezie
- básníci křesťanské orientace – tvoří výrazný autorský okruh (Pavel Petr, Petr Čichoň, Tomáš Reichel, Miloš Doležal) – značné zcizilnění ve věcech tradičně pojímaných s patosem a velkými gesty, „znenápadnění“ básnického slova, snaha ručit osobním svědectvím za opravdovost básně
- na druhé straně jsou zde i autoři s prudce dynamickými promluvami, vypjatostí básnického slova, snaha provokovat čtenáře postmoderní hravostí

Duchovní a spirituální poezie

- obrací se k víře v Boha, v poezii prosazují křesťanské hodnoty
- jsou naprosto vzdáleni prostorům postmoderny (nevázanost, hra, relativizace), hledají nebo postrádají znamení pevného řádu, nadosobní autority
- značný vliv předchůdců Zahradníčka, Demla a Reynka
- životní osud je vnímán jako tíha bolesti a selhávání, něco, co je ohroženo smrtí, ale ne bytím
- Ivan Slavík, Zdeněk Rotrekl, Rie Preisner, František D. Merth
- spirituální poezie → Jiří Kuběna – výbušná vyznání, oslava Boha s barokní monumentalitou × civilnější, klidnější prožitek víry – Josef Topol, Viola Fischerová
- Vít Slíva – víra je pro něj podstatným poklad, děděný po předcích a svěřený do náročné práce
- ve verších nejde o filozofickou či teologickou pravdu, ale spíš o životní pravdivost

- víra je zde vlastním vnitřním dějem básně, skrze něj zakouší subjekt dramatické sváry, bolest a zmatení skutečného života (Volské oko, Tanec v pochované base, Bubnování na sudy)
- poezie těchto autorů je vystavěna jako svébytná básnické meditace „obrácená dovnitř“ coby soustředěné, navracející se promyšlení a procitování života v osudových určeních zrození a smrti, lásky, bolesti a nicoty
- vážná poezie tvořící protipól kreativním hrám
- ústřední básniční patroni – Vladimír Holan, František Halas
- Viola Fischerová – jedna z nejvýraznějších básnířek 90. let
- reflexivní poezie s milostnými tématy a tématem smrti – často se prolínají (Žádušní mše za Pavla Buksu, Babí hodina, Matečná samota), texty laděny nostalgicky, autorka se snaží o záchranu něčeho podstatného před definitivním zapomněním

Surrealisté

- jsou jedinou skupinou v 90. letech vyrůstající ze společného programu (nikoliv pouze z přátelských vazeb či podobného osudu)
- úsilí – rozjitřovat lidské vnímání podvrtnou silou imaginace – ta zabraňuje náš život redukovat na stereotyp produkující nudu a otupělost
- navazují na Vratislava Effenbergera, Karla Hynka a Zbyňka Havlíčka
- smysl pro černý humor, sarkasmus, absurdní groteska
- oficiálně začíná vystupovat Surrealistická skupina v Československu (po 20 letech) – Alena Nádvořníková, Fr. Dryje, Jiří Koubek, výtvarnice Eva Švankmajerová, filmař Jan Švankmajer, fotograf Jakub Effenberger
- obnoven časopis Analog
- v průběhu 90. let ztrácejí skupinové aktivity na intenzitě, výrazná díla vytvářejí hlavně surrealističtí solitéři, nebo ti, kteří jsou surrealismem volně inspirováni
- Pavel Řezníček, Karel Šebek – bohémský surrealismus, plebejsky divoký a neurvalý, obrazotvorné zaujetí, živočišný smutek nad stavem světa, groteskní surovost metafor
- vycházely sebrané spisy autorů, jejichž dílo je hlavně v počátcích inspirováno surrealismem – E. Bondy, I. Vodseďálek, M. Nápravník

Poezie všedního dne

- snaha nechat zazářit to magické přímo z každodenní reality, přiznat životu všední drsnost a banalitu, nespějí k velkým pojmům a gestům, ale zapojují běžně mluvenou řeč, vulgarismy, slang
- snaha přistihnout cosi šťastně či smutně úžasného v nejobyčejnější životní situaci – ta se stává jedinečnou až za autorovy „svědecké účasti“
- Petr Borkovec, Bogdan Trojak, Pavel Kolmačka, Petr Maděra, Jan Vrak

Kritický obraz společnosti

- skeptické verše o zpusťování čehosi mravně sebezáchovného v člověku i v celé společnosti – často u básníků bývalého undergroundu (I. M. Jirous, A. Stankovič, J. H. Krchovský, L. Marks)
- schopnost pojmenovat lidskou tupost a bezcharakternost, stejně tak vystavují sebe kritickému a sebeironickému pohledu
- písničkáři – vydávají knižně soubory písňových textů
- působivost díla je bez zvukové složky
- snižená, ale spousta textů má povahu básní
- během normalizace se z písničkářů stávali novodobí bardi kriticky pojmenovávající společenskou situaci – Jan Burian, Jiří Dědeček, Jaromír Nohavica, Vladimír Merta, K. Kryl, J.

Hutka, Nebřenský

- řada písniček po převratu jakoby přišla o své určení (protest vůči poměrům), jiní si své ostře kritické vidění zachovali, u dalších je patrné změkčení a zjednodušení textů (až hranici pop-music)

Postmoderna

- postmodernismus byl jedním z nejdiskutovanějších témat ve všech oblastech kulturního života
- potíže s definováním tohoto způsobu pojetí skutečnosti + módní zájem o něj, intelektuálské zneužívání i striktní odmítání
- fenomén hry – nástrojem k demontáži „jednoty velkých pravd“, rozklad skutečnosti do
- nejednoznačných možností = povaha světa jako čehosi klamavě proměnlivého v labyrintu
- významů + humorný, ironický, kritický přístup k systému dosud vznešených hodnot (mezi které patřila i poezie)
- autoři využívali náměty a žánry dosud považované za „nízké“, popř. ty „vysoké“ parodovali (grotesky, provokace, koláže, mixáže)
- autoři si „půjčují“ díla klasiků, které demontují a spojují se vším s čím je napadne → to má za důsledek zesměšňování, parodie, travestie, parafráze, aluze, apokryfy
- David Vávra, Jaroslav Pízl, Tomáš Kafka, Karel Škrabal

29. Charakteristika poměrů v české polistopadové literatuře, její základní trendy

Situace před Sametovou revolucí

- literatura uměle rozdělena do tří proudů – oficiální, exil a samizdat
- režimní politika se snažila oficiální a prohibiční proud literatury oddělit
- někteří se sklonili, aby mohli publikovat, což spisovatelé z nezávislého kruhu nesnesli a považovali to za morální selhání
- tzv. pokrývání = umožňovalo zapovězeným autorům publikovat svá díla pod cizím jménem (jména povolených literátů)
- vztahy se bortili i mezi exilem a samizdatem:
 - komunikační šumy zapříčinily mnohá nedorozumění
 - exulanti začali psát cizím jazykem (znesnadňovali recepci celku jejich tvorby)
- listopad 1989 – rychlé a radikální zhroucení totalitního režimu – ovládal a určoval společenské a kulturní poměry

Situace po Sametové revoluci

- prvotní úkol:
 - nastolení politické plurality a budování občanské společnosti
 - transformace politická, ekonomická, sociální, právní a kulturní
- všechny tři literární proudy se slily do jednoho a ocitají se ve stejné výchozí situaci
- zmizel vnější dozor s cenzurou
- aby se literární život znovu obnovil, nestačilo povolit publikovat zakázaným autorům, odstranit vliv politiky na literaturu ap., ale bylo nutné obnovit vztahy, generační a skupinové vazby i obnovit různé kontexty

Organizace

- *Obec spisovatelů* (prosinec 1989)
 - nahradila *Svaz československých spisovatelů*
 - stavovská a politická organizace
- *PENklub*
- skupiny spisovatelů podle oblasti tvorby / regionu ap.

Nakladatelství

- exilová nakladatelství se přesouvala do Čech
- formovala se staronová a nová periodika
- první „svobodná“ kniha – Dálkový výslech (rozhovor K. Hvižďaly a V. Havla)
- Atlantis
 - mezi prvními
 - Brno

Situace na knižním trhu

- potřeba poznat neznámý český literární fond = výzva pro editory, nakladatelství, literární kritiky a historiky
- debutanti a nováčci české literatury vstupovali do situace velmi otevřené, svobodné, nadějně, přesto jejich uplatnění bylo složité, obtížné
- **první polovina 90. let**
- obrovský příval textů (atomistický zmatek bez řádu), návrat do literatury si nárokovali autoři mnoha generací, poetik a směrů (bylo třeba najít místo i těm, kteří již nežili!)

- potřeba reeditovat a nově vydávat zahraniční díla, která předtím nemohla vyjít
- „rozptýlená generace“ + literáti narozeni kolem r. 1920 a postižení zákazy z r. 1948 + tvorba „osmašedesátníků“ + surrealisté + katoličtí autoři + seskupení kolem revue *Tvář* + literáti narozeni kolem r. 1936 + autoři „oproštěné“ generace + mladí debutanti a nezařaditelní
- vydávala se díla o desítky let později, než vznikla – znesnadňovalo to kritickou i čtenářskou recepci a plně porozumění
- u mnoha autorů došlo k velké změně jejich postavení v literatuře – vnímání jejich děl se posunulo do jiného kontextu, ztrácelo přitažlivost nedostupnosti, zakázaného ovoce či opozičnosti (Škvorecký, Klíma, Hrabal)
- zmenšoval se ohlas tvorby písničkářů (dříve tvořili skoro kult)
- 1991 – registrováno kolem 2 000 nakladatelství – zahlcovaly trh
- došlo ke zdražení výroby, polygrafických služeb i papíru
- knižní distribuce se rozpadala
- spousta knih byla vydávána v nadsazených (až půlmilionových) nákladech, končily ve výprodejích = nezkušenost nakladatelů s ekonomickým řízením a marketingem
- permanentní sebeobhajoba kultury, zdůvodňování jejího práva na existenci a na státní podporu a přízeň sponzorů
- stát podporoval kulturu z dotací a grantů (malá část financí), zbytek nákladů musely pokrýt jiné nestátní zdroje – literární časopisy

Časopisy

- zaniká svazový *Literární měsíčník* a *Tvorba*
- ze samizdatového podzemí vystupují *Kritický měsíčník*, *Prostor*, *Revolver Revue*, *Host*, *Proglas*
- literární týdeník *Kmen* se zbavil šéfa (K. Sýse) a přejmenoval se na *Tvar*
- obnovil se surrealistický *Analog* a týdeník *Literární noviny*
 - náklady (zájem, obliba) těchto periodik po r. 1989 rapidně klesly
- *Iniciály*
 - významné pro mladou tvorbu – „sešity nezavedené literatury“
 - (zanikly 1994)
- ve druhé polovině 90. let podobnou roli hrají brněnský *Host*, moravskoslezský *Weles* a zlínské *Psí víno*
- *Kritický sborník* zanikl, do jisté míry ho nahradila olomoucká *Aluze*
- autoři spirituální orientace se seskupili kolem revue *Souvislosti*

Literární ocenění

- Státní cena
- Cena Jaroslava Seiferta
 - zřízena Nadací Charty 77 ve Stockholmu roku 1986
 - na počest básníka Jaroslava Seiferta byla tato cena nazvána jeho jménem
- Cena Karla Čapka
 - založilo ji v roce 1994 České centrum Mezinárodního PEN klubu a Společnost přátel PEN klubu
 - určena pro autory, kteří přispěli k prosazování demokratických a humanistických hodnot ve společnosti
 - uděluje se vždy v sudém roce
- Cena Ferdinanda Peroutky
 - novinářské ocenění, zřízeno u příležitosti 100. výročí narození Ferdinanda Peroutky
 - vznikla v rámci Nadace Lidových novin

- smyslem zvýšit prestiž práce novinářů a publicistů
- Ortenova cena
 - udělena autorovi prozaického či poetického díla napsaného v českém jazyce
 - oceněnému autorovi nesmí být v době dokončení díla více než třicet let
 - vznikla v roce 1987 mimo oficiální struktury
 - udělovalo ji nakladatelství Mladá fronta a nyní ji společně udělují Svaz českých knihkupců a nakladatelů a Magistrát hlavního města Prahy

Literární historie

- vychází bibliografie ze samizdatu a exilu
- kritické edice s komentáři, analytické studie, monografie
- Brno – *Slovník české prózy 1945–1994* (Dokoupil, Zelinský)
- poválečná poezie – *Na tvrdém lóži z psího vína* (Kožmín, Trávníček)
- *Slovník českých literárních časopisů* (Dokoupil)
- akademický *Slovník českých spisovatelů od r. 1945* (Janoušek)
- *V souřadnicích volnosti*

Situace po roce 1989:

- dochází k návratu tradičních myšlenkových světů i příliv nových idejí
- renesance spirituální a křesťanské kultury
- zájem o německou a židovskou literaturu
- horlivě se obnovují vztahy se světem, přibývá překladové literatury
- oslabuje se kontakt se slovenskou literární tvorbou (a kulturou)
- rubem liberalismu je komercializace → do literárního provozu proniká „čtivo“:
 - po změně společenské situace mnoho čtenářů rezignovalo na bývalé náročnější preference a začalo vyhledávat typ textu k relaxaci
 - z knihy se stala regulérní spotřební komodita
 - konzumní literatura těží z popularity známých osobností, z erotiky a sexu, z napětí a fantastiky

Postmodernismus

- ve světě se rozvíjel už v 60. letech, v Čechách až počátkem 90. let
- do popředí se v díle dostávala mnohoznačnost, neurčitost, nahodilá absurdita světa, paradox, ironie a groteska
- dvoustupňové vnímání díla = vyšší úroveň (mystifikace, rafinovaná hra, aluze), nižší úroveň (fabulační efekty, spád, humor)
- rušení hranic mezi žánry a styly, destrukce klasických narativních schémat
- postmoderna se vyhýbala přesnému vymezení hodnot
- nebezpečí postmoderny – inklinace k samoúčelné hříčce, nesourodý eklekticismus (který může zastírat tvůrčí prázdnotu a bezradnost)
- nastupující generace si nárokovala právo na nové vidění minulosti
- recepční prostor „současné literatury“ začínali obsazovat mladší autoři
- počet vydávaných titulů se zvětšoval, tlak na konfrontaci s minulostí ustoupil do pozadí
- zesílilo feministické hnutí – pozvolné pronikání ze Západu
 - spíš než razantní ideologie se objevilo nové „ženské vidění“ – promýšlení ženské identity a její role v kultuře a společnosti
 - 1991 – nadace Gender Studies – J. Šiklová
 - česko-slovenský časopis *Aspekt*
 - dvojjazyčná revue *Jedním okem / One eye open*

Literární kritika

- od 90. let 19. století se vyvíjel kult kritiky, která utvářela, iniciovala, proměňovala literární vývoj, spojena s koncepcemi osobností a autorit jako F. X. Šalda, Václav Černý, Bedřich Fučík → v okamžiku, kdy se mohla kritika volně projevovat, se k ní literární obec vztahovala s velkými nadějemi a očekáváními (které nedošly naplnění)
- dvě tendence:
 - úsilí jednotlivců a skupin o rehabilitaci kritiky, o rozrušení netečnosti, stagnace a o dynamizace literárního života
 - tlak objektivní reality, ve kterém kritika stále ztrácela na významu a prestiži a byla nahrazována deskriptivním referentstvím a pouhou propagací
- dlouho po r. 1989 byla část kritiky fascinována minulostí, snažila se obnovit řád a hierarchii
- poptávka po velkých programových koncepcích se ale vytrácela, mnozí v tom viděli „vyprázdněnost epochy“, jiní naopak osvobozující akt
- příčiny krize často viděli v neexistenci literárního života
- z literární komunikace se vytrácely prvky diskuze mezi jednotlivými subjekty a pojetím literárního vývoje a hodnot
- s příchodem nových směrů (dekonstrukce, postmoderna) přestával být přijatelný kritický soud aspirující na objektivní pravdu
- kritické hledisko = pouze dílčí názor
- pokusy přehodnotit minulost a zpochybnit autority neměly velký ohlas, ale některé polemiky probíhaly dlouhodobě a zastřeně (např. spor o hodnotu a výklad díla M. Kundery)
- představa kritika jako soudce, vizionáře, tvůrce literárních programů a modelů ustoupila do pozadí → přiblížili jsme se k anglosaskému modelu – jako kritika se chápe každý interpretační diskurs

30. Česká divadelní a dramatická tvorba od listopadu 1989 do současnosti

Sametová revoluce

- divadla nejrušnějšími středisky života obce
- řada divadelníků se připojila k protestní stávce vysokoškoláků a otevřela divadla veřejnosti jako prostor pro občanský dialog
- diskusní večery byly prostředkem vzájemného souznění – po dlouhé době svoboda projevu
- jeviště udělali prostor politickému dění – v Realistickém divadle Z. Nejedlého vyhlásili stávku
- 19. 11. v Činoherním klubu založeno Občanské fórum (poté sídlilo v prostorách Laterny magiky)
- umění a kultura suplovaly neexistující svobodná média
- divadelníci prožívali období svého výjimečného postavení ve společnosti, zdálo se, že snad nikdy předtím divadlo nestálo v kolektivním vědomí Čechů a Slováků tak vysoko → nebylo to však uměleckým provozem, ale povahou politických událostí

Situace po Sametové revoluci

- potřeba personálních změn, nových vedení a zákonů, které by divadla osvobodily od centrální vládní moci
- očekávalo se, že ze starých divadel vyrostou nová, autonomní divadla
- v porevoluční době bylo nutné neztratit kontakt s publikem, přizpůsobit dramaturgii nové politické situaci a postupně zahájit řádný divadelní provoz
- divácky nejatraktivnější se jevila díla dosud zakázaných autorů, často se hrály opožděné premiéry (Havel, Kohout, Klíma, Uhde)
- dramata se začala vydávat knižně → trh byl zaplaven → zájem publika brzy utichl
- od divadla se očekávalo, že bude nadále stvrzovat kolektivní vědomí o světě a podrží si sjednotitelskou roli
- divadlo neumělo rychle zareagovat, „ztratilo program“, který bylo nutné obnovit a nově zformulovat do nových společensko-politických poměrů
- divadla do roka ztratila suverénní postavení a vrátila se k běžnému uměleckému provozu
- krize návštěvnosti (ta byla započata ještě před r. 1990 i v jiných zemích – příchod TV)
- divadlům (a kultuře obecně) se výrazně snížily státní dotace – rostl tlak na divadla, aby svůj provoz i repertoár přizpůsobila nevládním hospodářským podmínkám
 - divadlo hledá svoji svébytnost a přitom ekonomicky zápasí o své bytí
- komercializace přinesla nevídanou míru bulvarizace – únik tvůrců k zábavné libivosti
- 1994 – Václav Havel – setkání dramatiků, divadelních tvůrců a publicistů
 - diskutovalo se o povaze doby a jejím vlivu na umění → divadla se po r. 89 orientovala na průměr, na konzumní dramaturgii a na inscenace zdůrazňující neverbální složku
 - situace překvapila svou hloubkou a zpochybněním hodnot, ztrátou řádu
 - vědomí celku a sounáležitosti se vytratilo
- jako východisko se jevílo činoherní divadlo, které může vyvést z krize nové původní drama a vrátí mu jeho základní funkci – zobrazovat svět našeho času a života
- předpokládalo se, že nové divadelní texty (struktura a jazyk bude adekvátní době) pomohou divadelním tvůrcům najít dosud nevyzkoušené scénické i herecké prostředky
- založena **Nadace Alfréda Radoka**
 - posláním nadace je finanční odměnou podporovat vznik divadelních her psaných česky / slovensky a oceňovat nejvýznamnější události divadelního umění
 - Cena Alfréda Radoka se vyhlašuje od r. 1992
 - nejistota a všeobecný hodnotový relativismus se projevil i ve vzniku dramát – v prvních

ročnících soutěže nebyly oceněny na prvním místě žádné hry, protože texty neměly zasloužené kvality

- úsilí iniciovat novou dramatickou tvorbu vycházelo hlavně z akademických struktur – DAMU a JAMU
- v repertoáru se nové hry objevovaly jen sporadicky – zpravidla jen tam, kde byla tradice a peníze – Národní divadlo a Divadlo na Vinohradech
 - zdejší dramaturgie preferovala:
 - životní bilance a reflexi 20. století (A. Máša, P. Kohout, K. Steigerwald)
 - historizující podobenství o mravní odpovědnosti jedince (O. Daněk)
 - existenciální tematiku „člověk proti dějinám“ (Vl. Körner)

1. Autorská divadla

- autorské divadlo – specifická forma divadla, v němž autoři hrají své vlastní texty
 - autoři jsou často nejen protagonisty, ale také režiséry těchto inscenací
 - ucelená forma sdělení
 - neexistují tradiční výkladové mezistupně
 - často vznikají jako divadla amatérská, která se později transformují na divadla profesionální
- s krizí dramaturgie i estetického programu bojovala i studiová divadla a divadla malých forem – neuměla se přizpůsobit změnám ve společnosti ani nutným tematickým změnám
- **Divadlo Jára Cimrmana** (Praha)
 - Ladislav Smoljak a Zdeněk Svěrák – velký úspěch
 - hrají zde pouze muži
 - Jára Cimrman
 - fiktivní postava univerzálního českého génia a všumětela
 - poprvé se objevuje roku 1966
 - jeden z největších českých dramatiků, básníků, hudebníků, učitelů, cestovatelů, filozofů, vynálezců, vědců, kriminalistů a sportovců své doby (narozen mezi lety 1869 a 1874)
- **Semafor** (Praha – Dejvice)
 - hudebně-poetický kabaret a politická satira
 - Jiří Suchý
 - postupně návrat k žánru komorního muzikálu
- **HaDivadlo** (Brno)
 - Arnošt Goldflam a Luboš Balák, repertoár obohatili surrealisté ze skupiny A.I.V.
 - splynulo s Ochotnickým kroužkem a fungovalo v Kabinetu múz
 - stalo se jedním z nejsobitějších divadel u nás
- **Divadlo Husa na provázku** (Brno)
 - tradiční koláže a dramaturgie + původní dramata
 - eklekticismus, hledání vlastního výrazu i stálého publika
- **Divadlo Na zábradlí** (Praha – Anenské náměstí)
 - černé grotesky o současnosti (J. A. Pitínský, J. Kraus)
 - Petr Lébl
- **Studio hořící žirafy** (Olomouc)
 - David Drábek
 - kabaretně poetické studio, bojovalo s financemi, nedokázali se zbavit amatérismu
- **Činoherní studio** (Ústí nad Labem)
 - krize uměleckého programu, odcházely výrazné tvůrčí osobnosti
 - otevřený prostor se stal příležitostí pro nejmladší generaci, zformovali nový soubor
 - asi nejdůležitější se pokoušeli najít novou divadelnost inscenováním současných dramát

- **Studio Ypsilon** (Liberec, roku 1978 přestěhováno do Prahy)
 - široké žánrové rozpětí od komické činohry ke zpěvohře
 - kolektivní dílna – scénář dostal konečnou podobu až během zkoušek, díky improvizaci se na něm podíleli i herci
- **Sklep** (Praha)
 - divácky velmi oblíbení, aktualizované inscenace, hudebně-dramatické večery
 - Václav Marhoul, Milan Šteindler, David Vávra, Tomáš Vorel
- v české společnosti (která se sociálně rozvrstvila) se objevila silná ekonomická krize, tzv. „sametová kocovina“, vystřízlivění a rozplynutí entuziasmu – s těmito procesy ale současně sílil zájem o původní kulturu – zvýšila se konečně návštěvnost
- opustila se postmoderní neurčitost, obnovila se realistická a naturalistická popisnost, zájem o sociální témata a politiku, sociální pole shrnuto do rodinného „mikroprostoru“ – ten symbolizoval celkový stav světa
- novou dramatickou vlnu charakterizuje surová, nelitostná tematizace negativních důsledků destrukce mezilidských vztahů a vyostřování sociálních, etnických či kulturních rozdílů
- realita konzumní společnosti, přesycenost ze zážitků a hmotných statků
- původní drama se vrátilo do divadel koncem 90. let
- **Národní divadlo**
 - Josef Kovalčuk – zařadil do repertoáru řadu nových textů od zavedených i debutujících autorů
- **Klicperovo divadlo** v Hradci Králové
 - Vladimír Morávek oživil program a orientoval ho zpět k domácí tvorbě

2. Vydávání dramatických textů

- divadelní hry po revoluci nelákaly, přesto přední pováleční autoři vydali své starší hry knižně
- vydávání dramatických novinek bylo mizerné – zřetelně se objevila propast mezi spisovateli a dramatiky, drama bylo čteno samotnými divadelními tvůrci a autory, kritiky a teoretiky, běžné čtenářstvo ho nečte
 - v prvních dvou letech se ještě vydávalo, hlavně autoři disentu (Čs. spisovatel, Melantrich, Práce, Mladá fronta), s ekonomickými úpadky velkých nakladatelství ale přišla krize – skoro se přestaly vydávat nekomerční žánry a tudíž i dramata
 - až ke konci 90. let ministerstvo kultury začalo více přispívat na tento druh literatury
 - nováčci mohli vydávat jen v časopise Svět a divadlo
 - dobře na tom byla jen edice her Divadla Jára Cimrmana – zlidovělý kult si vyžadoval další a další dotisky
 - Brno – Větrné mlýny – první čistě divadelní nakladatelství, vydávají celé ediční řady současných her

3. Hledání kontinuity

- nevědělo se, na co navazovat (ve všech sférách)
- za normalizace cenzura a autocenzura – autoři se odvraceli od společenských témat k privátním → rozklad dramatické struktury, krize dramatu
- minulost byla dosud neodžitá, bolává – měla kontroverzní potenciál
 - téma minulosti bylo proto atraktivní – autoři chtěli zasáhnout svými dramaty „ze života“ do aktuálního společenského diskurzu
 - historická látka byla přitažlivá i proto, že poskytovala pevné, uchopitelnější a hodnotově čitelnější možnosti pro fabulaci (v kontrastu s globalizací)
- autoři nejstarší generace
 - Oldřich Daněk
 - Pavel Kohout

- Pavel Landovský
- Antonín Máša
- Jiří Suchý
- Ladislav Smoljak

- autoři generace střední
 - Arnošt Goldflam
 - Karel Steigerwald

- úsilí bilancovat životní prožitek při budování socialismu + vyslovit skeptickou pochybnost nad počínáním silných jedinců, kteří utvářejí dějiny
- inscenace reflektující nedávnou historickou zkušenost byly rozšířené, ale přinesly rozpačité výsledky (často byly nakonec z repertoáru stahovány ap.) → politické téma se pro současně divadlo nehodilo, činí z divadla plochou agitku jediného možného pohledu na svět, nebo se konflikt rozplyne v přibližnosti a neurčitosti

4. Apokryfní hry a dramatika nových mýtů (poetika postmoderny)

- rekonstrukce mýtů, nesystematická reinterpretační světa, citace, aluze, rekonstrukce
- intertextualita: literatura, filmy, reklama, klišé → svět pohádek a legend – fantasy žánr
- princip „znevažení“ klasické látky a motivů + aktualizací posun
- **Michal Lázňovský starší** – *Odložený Filoklétes*
 - groteskní tragikomedie vychází z klasiky od Sofokla
 - příběh je ale rámován současností, odehrává se na chodbě paneláku
- **Roman Sikora** – *Smetení Antigony*
- **Arnošt Goldflam** – *Smlouva*

5. Groteskní negace přítomnosti

- nejsilnější linie původní dramatické tvorby tvoří grotesky a absurdně laděná černá podobenství o soudobém světě hodnotové destrukce a chaosu
- násilí a sociopatologické jevy jsou vnímány jako běžná součást života
- autoři často rezignují na hlubší psychologickou charakterizaci postav – hlavním hrdinou je „kdokoli“ a jeho protihráčem bývá smrt (zastoupená aktuál. společen. typem – podnikatel, gangster)
- parafráze postupů pokleslé zábavy a kých (TV), zábavný postup × tragický děj
- **Jan Antonín Pitínský**
 - *Matka*
 - syžet rodinného xenofobního dusného prostředí, jeden z rodiny násilím ovládá ostatní
 - satirická hra pracuje s motivy a narážkami odkazujícími k socialisticko-realistické literatury (Matka M. Gorkého, Anna proletářka I. Olbrachta)
 - *Pokojíček*
 - „změšťáčtělá“ rodina uzavřená v paneláku, kde skrývá svůj souboj na život a na smrt
 - rodinu umrtvuje apatie, která vyrůstá ze stereotypu a duchovně prázdného života
- **Jan Kraus**
 - *Nahniličko*
 - *Poněkud dojatý*
 - konfrontuje diletantismus a naivitu s drsnými mechanismy světa
 - ironická satira, ostrý sarkastický výsměch patří českým podnikavcům – tváří se drsně, schopni všeho, ale ve střetu se světem profesionální dravosti prohrávají
 - komedie se stala jednou z nejnavštěvovanějších tohoto období

- **Jiří Pokorný**
 - tragikomedie vycházejí ze situační komiky a paradoxního zvratu
 - *Tatka střílí góly*
 - destrukce rodinných vztahů, přibývající násilí ve společnosti
 - dramatická anekdota začíná jako banální fraška o lidech popíjejících pivo u stánku, přelomí se ale v krvavou hrůzostrašnou historku
 - *Odpočívej v pokoji*
 - situační a slovní komika je v kontrastu s vážným tématem tragického vyznění
 - drama se pohybuje mezi vážnou až naturalistickou hrou a absurdní groteskou
 - o gangu převaděčů přes hranice
- **Arnošt Goldflam**
 - už v 80. letech používal v dramatech prvky triviální literatury (horor, thriller, sentimentální román)
 - hlavním hrdinou bývá věčný outsider, který tápe mezi světy skutečnosti a snů, hledá jakýkoli vyšší smysl, který by posvětil jeho jednání
 - *Několik historek ze života Bědi Jelínka*
 - *Lásky den* (činoherní opereta s prvky bizarního thrilleru)

6. Lyrické tendence

- snaha odvrátit se od sociálních relací k psychologii jedince, který už není zobrazován jako sociální nebo psychologický typ ale jako jedinečná, nezaměnitelná bytost
- společná podstata dramatiky minulost – současnost a groteskní negace = autorská distance od zobrazovaného, napětí je rozvíjeno prostřednictvím ostré disonance v jednání a postojích postav × ukomorního lyrického dramatu napětí vyrůstá z vnitřního napětí postav
- snaha o sugestivní emotivní výpověď o jedinečnosti každého a neuchopitelnosti celku světa
- pocity prázdna, odcizení, nemožnost dorozumění
- dramatická stavba je rozvolněná, situace na sebe nenavazují
- nejčastěji se objevují hry o komplikovanosti partnerských a mezigeneračních vztahů, neschopnosti pochopit druhého a porozumět jeho tužbám
- **Lenka Langronová:**
 - *Spinkej,*
 - *Antilopa*
- **Daniela Fischerová:**
 - *Náhlé neštěstí*
 - *Fantomima*
- **Markéta Bláhová:**
 - *Paštička*
 - *Podzimní hra*
 - *Krysa*